МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Миколаївський навчально-науковий інститут права

Кафедра кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін
Кафедра загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції

Роль верховенства права в правовому забезпеченні балансу інтересів людини, суспільства і держави у воєнний та поствоєнний періоди

Матеріали круглого столу

10 грудня 2025 року

м. Миколаїв

Миколаїв
МННІП НУ «ОЮА»
2026

УДК 34.021
Р68

Схвалено та рекомендовано до видання кафедрою кримінального права
та інших кримінально-правових дисциплін
Миколаївського навчально-наукового інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол засідання кафедри № 6/26 від 22 січня 2026 року)

Р68

Роль верховенства права в правовому забезпеченні балансу інтересів людини, суспільства і держави у воєнний та поствоєнний періоди / за ред. О.В. Козаченка, О.М. Мусиченко; Микол. навч.-наук. інст. права НУ «ОЮА», каф. крим. права та ін. крим.-прав. дисц. – Миколаїв: МННІП НУ «ОЮА», 2026. – 310 с.

До збірника увійшли тези доповідей, оприлюднених під час проведення кафедрою кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін спільно з кафедрою загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції круглого столу, присвяченого проблемам верховенства права в правовому забезпеченні балансу інтересів людини, суспільства і держави у воєнний та поствоєнний періоди.

Видання може викликати зацікавленість учених, аспірантів і студентів, співробітників судових та правоохоронних органів, державних службовців, а також всіх тих, хто замислюється над проблемами українського права та практики його застосування в сучасних умовах.

УДК 34.021

Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів публікацій.
За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен тощо відповідають автори публікацій та їх наукові керівники

© Миколаївський навчально-науковий інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія», 2026

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

У першу чергу, користуючись наданою можливістю, від імені всього авторського колективу цього наукового видання, хочу низько вклонитись всім і кожному Захиснику і Захисниці, які в складі Сил Оборони України зі зброєю в руках дають гідну відсіч країні-агресору в її спробі диктувати волелюбному Українському народу як і за якими принципами жити. Шановні Захисники і Захисниці, ми розуміємо, що завдячуючи Вашій непохитній волі і Вашим зусиллям всі ми маємо можливість проводити наукові дослідження з пошуку істини в праві, робити висновки і узагальнення рідною українською мовою, пропонувати власні погляди на існуючі проблеми у сфері юриспруденції з метою подальшого цивілізаційного розвитку Українського суспільства та Української державності. Дякуємо Вам за Вашу самопожертву!

Усі надані учасниками міжкафедрального круглого столу «Роль верховенства права в правовому забезпеченні балансу інтересів людини, суспільства і держави у воєнний та поствоєнний періоди», який відбувся 10 грудня 2025 року в стінах Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія», тези доповідей об'єднані єдиною метою: проаналізувати різні аспекти теоретичного визначення та практики застосування основоположного для всього цивілізованого сучасного світу юриспруденції принцип верховенства права. Ознайомлення з підготовленими на цей науковий захід доповідями переконує в тому, що даний принцип виступає всеохоплюючою фундаментальною засадою як права загалом, так і всіх аспектів його застосування, не залежно від особливостей історичного періоду існування громадянського суспільства та сучасної держави.

Окремо хочу звернутися до всіх авторів, які надали матеріали для цієї збірки, зі словами подяки за те, що Ви підтримали пропозицію організаційного комітету та редакційної колегії направити окремий грошовий внесок на підтримку Сил Оборони України!

СЛАВА УКРАЇНІ!

З щирою повагою до всіх учасників круглого столу,
від імені редколегії
доктор юридичних наук, професор Олександр КОЗАЧЕНКО

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ВОЄННОМУ ТА ПОСТВОЄННОМУ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

КОЗАЧЕНКО О.В.
доктор юридичних наук, професор, в.о. завідувача кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

ВПЛИВ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА НА КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ

Майже чотири роки Український народ на фронті та в тилу дає гідну відсіч загарбницьким намірам країни-агресора. За цей час різні сфери життя Українського суспільства та напрямки функціонування Української держави були адаптовані до стану війни. Не оминув цей процес і право. Сьогодні не можна назвати жодної галузі права, в якій не з'явились норми, що регулюють відносини, пов'язані з веденням війни, зміцненням обороноздатності держави під час захисту від агресора, наслідками воєнного стану та мобілізації як на загальнонаціональному рівні, так і кожної української сім'ї. Право воєнного періоду є і ще тривалий час буде залишатися предметом багатьох наукових досліджень в контексті визначення його ефективності та відповідності загальновизнаним стандартам правового регулювання, натомість, не треба забувати про беззаперечний факт: Український народ, захищаючи свою країну, одночасно захищає свій європейський вибір і навіть під час війни потрібно готуватися до майбутнього мирного часу, з настанням якого виникне потреба реформування українського права відповідно до існуючих європейських стандартів. Уявляється, що одним з найважливіших завдань на шляху до імплементації правових європейських цінностей в юриспруденцію незалежної і вільної України є не просте проголошення домінування принципу верховенства права, а його реальне втілення. Не в останню чергу таке завдання стосується як кримінального права загалом, так і окремих його інститутів, зокрема кримінально-правових заходів.

Стосовно змісту принципу верховенства права слід наголосити, що до сьогоднішнього дня він сприймається як інтуїтивно зрозумілою, але однозначно не визначеною загальною засадою права. Дійсно, верховенство

права настільки всеохоплююче та одночасно таке конкретне фундаментальне правове положення, що формальна природа права не здатна запропонувати уніфіковане розуміння цього принципу. На теренах сучасної України принцип верховенства права є мега-принципом, який визначає вимоги до багатьох суспільних інституцій з метою забезпечення природних прав і свобод людини [1, с.370]. На реалізацію зазначеної мети верховенства права вказує і спроба українського законодавця нормативно закріпити його зміст в межах процесуального права. Так, в Кримінальному процесуальному кодексі України від 13 квітня 2012 р., в статті 8 верховенство права було визнано однією з базових засад кримінального судочинства. При цьому в ч. 1 ст. 8 вказаного нормативно-правового акта наводиться змістовна характеристика цього принципу, яка полягає в тому, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Вказано також, що принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [2]. З урахуванням вищевказаного можна зробити висновок, що принцип верховенства права в українській юриспруденції – це не правова фікція, а конкретна загальна засада всіх сфер суспільного буття, які регулюються за допомогою правових приписів. Не в останню чергу це є вимогою, яка висувається до відповідних органів публічної влади та є важливою гарантією забезпечення законності та правопорядку в Україні.

Більш детально, з позиції наукового осмислення зміст верховенства права охарактеризував академік Баулін Ю.В., який зазначив, що певні аспекти принципу верховенства права можна віднайти і у керівних положеннях Європейського суду з прав людини та практиці ЄСПЛ, а також доповіді Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) про верховенство права, яка була прийнята на 86 пленарному засіданні цієї Комісії 25–26 березня 2011 року та визначила, що до елементів верховенства права відносяться: 1) законність, у тому числі прозорість, підзвітність та демократичний порядок прийняття законів; 2) правова визначеність; 3) заборона свавілля; 4) доступ до правосуддя в незалежних і неупереджених судах, у тому числі судовий контроль за адміністративними актами; 5) дотримання прав людини; 6) недискримінація і рівність перед законом [3, с. 15]. Аналізуючи науковий підхід до визначення змісту верховенства права, який сформулював академік Баулін Ю.В., зробив для себе загальний висновок: більшість проявів верховенства права орієнтовані на забезпечення стану соціальної справедливості, а в окремих компонентах і є самою соціальною справедливістю.

Якщо визнавати, що соціальна справедливість є окремим елементом соціальних відносин, який відображає рівні можливості кожної людини щодо реалізації наданого її соціальним становищем певного потенціалу [4, с. 326], то маємо чітку систему взаємопов'язаних елементів: верховенство права забезпечує (а в деяких випадків уособлює) соціальну справедливість, окремим проявом якої є баланс інтересів людини, суспільства і держави, кожний з яких окремо і система в цілому забезпечує стан унормованості суспільних відносин нормами права, який відповідає стану правопорядку. Враховуючи наведене, вважаємо, що обов'язковою і безумовною є необхідність віднесення верховенства права до системи принципів (загальних засад) кожної галузі права загалом і кримінального права зокрема, оскільки розуміння цієї засади зводиться до того, що саме вона забезпечує встановлення або відновлення (у випадку його порушення вчиненням делікту) стану соціальної справедливості.

Беззаперечність того факту, що сучасна юриспруденція ще знаходиться на шляху однозначно легітимного визначення змісту верховенства права, особливу увагу слід приділити чіткості формулювань тих принципів, які відтворюють окремі аспекти верховенства права в правовій площині, що значно впливає як на зрозумілість закону [5], так і належне його застосування. Серед таких загальних засад особливу зацікавленість викликають конституційні засади, які будуть розглянуті з позиції їх використання в процесі кримінально-правового регулювання визначення наслідків вчинення кримінально протиправних діянь, тобто в процесі застосування кримінально-правових заходів.

Для належного розуміння подальших аргументів і висновків щодо предмету дослідження слід наголосити, що під кримінально-правовим заходом слід розуміти такий правовий наслідок вчинення кримінально протиправного діяння, який характеризується системою прийомів і способів здійснення на підставі закону примусового та реабілітаційно-заохочувального впливу держави, за умови, що такий вплив детермінований культурним середовищем, яке склалося в конкретно-історичних умовах розвитку суспільства [6, с.182-208]. При всій різноманітності підходів до систематизації та класифікації кримінально-правових заходів [7, с.182-208] в межах даного дослідження буде використаний науковий підхід, відповідно до якого всі кримінально-правові заходи можна класифікувати на каральні (ті, застосування яких супроводжується каральним впливом і до яких можуть бути віднесені три основні форми реалізації кримінальної відповідальності – засудження, покарання, судимість) та некаральні кримінально-правові заходи (всі інші примусові та заохочувальні заходи, яким ознаки кари не притаманні).

Серед конституційних принципів, які екстраполюють положення верховенства права на належне застосування кримінально-правових заходів, в першу чергу слід вказати на принцип охорони честі і гідності особи, передбачений у статті 28 Конституції України. Даний принцип передбачає взаємини між правоохоронними органами й особами таким чином, що перші зобов'язані оберігати честь і гідність осіб, які піддаються кримінально-правовому впливу, а другі мають у своєму розпорядженні широкий комплекс засобів захисту від принизливого до себе відношення. Так, кожний учасник кримінально-правових відносин має право на повагу до його честі і гідності, а посадові особи зобов'язані визнавати честь і гідність особи найвищою соціальною цінністю; під час застосування покарання не допускається приниження честі і гідності або застосування дій, небезпечних для здоров'я окремих осіб; нікого не може бути піддано катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує честь або гідність особи, відношенню в процесі застосування покарання.

На підставі зазначеного слід вказати на те, що певної оптимізації вимагає положення, закріплене в ст. 28 Конституції України, яке забороняє застосування катування, жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, на тій підставі, що відповідне право повинно гарантуватися не тільки відносно осіб, яким призначено покарання, але й осіб, до яких застосовуються інші некаральні кримінально-правові заходи: примусові заходи медичного і виховного характеру, примусове лікування тощо. На підставі зазначеного доцільно ч. 1 ст. 28 Конституції України викласти в наступній редакції: «Стаття 28. Кожен має право на повагу його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи застосуванню кримінально-правових заходів».

Окремі положення Конституції України орієнтовані на забезпечення певного правового стану особи, для чого визначається коло прав і свобод, а також порядок їх обмежень відповідно до орієнтування на розбудову соціальної держави. Так, в частині обмеження прав і свобод у зв'язку із застосуванням кримінально-правових заходів, зазначається, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановленні вироком суду (ч. 3 ст. 63 Конституції України). Зазначене положення вимагає уточнення у зв'язку з наступними аргументами. По-перше, наведене конституційне положення вказує виключно на засуджену особу, тобто особу, відносно якої винесений обвинувальний вирок. Однак, коло осіб, які можуть бути обмежені в правах на законних підставах, тільки засудженим не

вичерпується. Так, наприклад, застосування примусового заходу виховного характеру у формі направлення неповнолітнього до спеціалізованої навчально-виховної установи, пов'язане з обмеженням таких прав і свобод як право на вільне пересування, право на вільний вибір місця проживання, академічну свободу та інші. Таким чином, обмеження визначених і гарантованих Конституцією прав здійснюється не тільки за умови визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення, але й за умови обрання будь-якого іншого, тобто некарального кримінально-правового заходу. По-друге, кримінально-правові заходи можуть призначатися не тільки у вироку, під яким розуміють рішення суду першої, а інколи, апеляційної інстанції, в якому особа визнається винною у вчиненні кримінального правопорушення або виправдовується, а в разі визнання винною вирішується питання про призначення покарання або звільнення від покарання, але й ухвалою суду щодо вирішення питання про застосування до особи примусових заходів медичного або виховного характеру, а також застосування заохочувальних кримінально-правових заходів, зокрема у формі звільнення від кримінальної відповідальності.

З урахуванням зазначеного доцільно ч. 3 ст. 63 Конституції України викласти в наступній редакції: «Особи, до яких застосовані кримінально-правові заходи, користуються всіма правами, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені кримінально-процесуальним рішенням суду».

Крім коригування вже закріплених в Конституції України загальних засад застосування кримінально-правових заходів, доцільно обговорити і необхідність доповнення їх переліку окремими фундаментальними положеннями. Зокрема, вважаємо за доцільне конституційно закріпити базові положення застосування кримінально-правових заходів щодо неповнолітніх, тобто осіб, які відрізняються віковими, психофізичними, соціально-психологічними та іншими рисами і властивостями, які дають підстави забезпечити для них додаткові гарантії справедливої оцінки вчиненого ними як на галузевому, так і конституційному рівнях. Відповідні гарантії, на рівні загальновизнаних у світовому співтоваристві принципів, знайшли закріплення в Мінімальних стандартних правилах ООН (1985), які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (так звані «Пекінські правила»). До таких принципів кримінально-правового характеру належать наступні положення: створення умов для закриття справи за підставами, що нереабілітують неповнолітню особу, без судового розгляду для того, щоб мінімізувати негативні наслідки судового розгляду і вироку (проголошення вчиненого, проголошення вироку) на психіку неповнолітнього; послідовне проведення

принципу домірності (мінімальної достатності) при виборі заходів впливу щодо неповнолітніх, враховуючи тяжкість, мотиви і причини вчинення діяння, а також особливості особистості дитини та інші обставини.

На підставі виділених положень міжнародного акта можна сформувати конституційний принцип наступного змісту:

«Кримінально-правові заходи відносно неповнолітніх застосовуються на засадах мінімальної достатності, що вказує на застосування покарання тільки за умови визнання недоцільним застосування інших кримінально-правових заходів».

Застосування даного принципу в конституційному праві забезпечить: гуманне відношення до неповнолітніх осіб, які вчинили передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, що повністю відповідає принципу верховенства права в контексті забезпечення соціальної справедливості; визначення порядку діяльності суду в процесі обрання обґрунтованого кримінально-правового заходу; індивідуальний підхід до застосування кримінально-правових заходів з використанням загального правила, яке вимагає розглядати можливість призначити покарання неповнолітньому тільки за умови обґрунтованого і мотивованого визнання недоцільності застосування примусових заходів виховного характеру.

Таким чином, вважаємо за необхідне віднести верховенство права до системи принципів (загальних засад) кожної галузі права загалом і кримінального права зокрема, оскільки зміст цього принципу вказує, що він орієнтований на забезпечення встановлення або відновлення стану соціальної справедливості, а конституційні засади наповнюють його інструментальним призначенням.

Використані джерела:

1. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип демократичної та правової держави. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2012. № 24. С. 365-371.

2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10, 11–12, 13.

3. Баулін Ю. В. Вимоги принципу верховенства права при криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення* : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, Львів, 21–22 вересня 2012 р. Львів : Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2012. С. 13-17.

4. Козаченко О. Таксономія кримінально-правових заходів. *Таксономія правових заходів* : монографія / за ред. проф. О. Козаченка. Миколаїв : Іліон, 2024. С. 312-349.

5. Мусиченко О.М. Зрозумілість сучасного кримінального закону : монографія. Миколаїв : Іліон, 2021. 308с.

6. Козаченко О.В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічний вимір : монографія. Миколаїв: Іліон, 2011. 504с.

7. Козаченко О.В., Мусиченко О.М., Василяка О.В., Чорнозуб Л.В. Таксономія правових заходів. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2022. Вип. №5(46). С. 13-20. URL: http://pjv.nuoua.od.ua/v5_2022/2.pdf

МУСИЧЕНКО О.М.

PhD, доцентка кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

СТАНДАРТ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні в праві часто використовується термін «пропорційність» в контексті одного зі стандартів застосування правових заходів, який дозволяє забезпечити баланс інтересів держави у потребі власної безпеки, національних інтересів тощо та інтересів окремої людини, забезпеченні її прав та свобод в процесі застосування щодо неї заходів. Пропорційність виступає гарантією верховенства права в умовах війни, запобігає зловживанням владою та забезпечує довіру до правосуддя.

Особливо важливим є дотримання пропорційності при застосуванні кримінально-процесуальних заходів, при яких можливе втручання в основоположні права людини, передбачені Європейською конвенцією з прав людини (далі – ЄКПЛ) [1]. В окремих статтях ЄКПЛ встановлюються певні винятки, які дозволяють державі втручатися в те чи інше право, передбачене ЄКПЛ (наприклад, п. a-f ч. 1 ст. 5 «Право на свободу та особисту недоторканність», ч. 2 ст. 8 «Право на повагу до приватного та сімейного життя»), ч. 2 ст. 9 «Свобода думки, совісті, релігії» тощо), водночас в рішеннях ЄСПЛ неодноразово підкреслювалося, що будь-яке обмеження прав особи має бути необхідним, адекватним і мінімально втручальним, аби не порушувалася сама сутність того чи іншого права.

Пропорційність в кримінальному процесі – це критерій, який вимагає, щоб будь-яке обмеження прав особи у кримінальному процесі було необхідним для досягнення легітимної мети (наприклад, безпеки держави, запобігання кримінальному правопорушенню); адекватним – тобто відповідало тяжкості кримінального правопорушення та загрозі, яку становить особа; мінімально обтяжливим – не виходило за межі необхідного втручання. Сам термін «пропорційність» зустрічається як прямо в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) (наприклад, слідчий суддя має відмовити в задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не зможуть довести, що обшук є «заходом, пропорційним втручанню в особисте і сімейне життя особи» (п. 5 ч. 5 ст. 234 КПК України) [2], так і непрямо використовується в якості одного з критеріїв для регламентації порядку прийняття окремих рішень чи проведення процесуальних дій (наприклад, затримання особи, обрання запобіжних заходів, продовження їх застосування, проведення негласних слідчих (розшукових) дій тощо).

З огляду на необхідність посилення заходів, спрямованих на захист національної безпеки, територіальної цілісності та незалежності, громадської безпеки в умовах воєнного стану, виникає питання про допустимість розширення меж встановленого стандарту пропорційності при застосуванні окремих процедур в кримінальному провадженні, зокрема, пов’язаних з обмеженням свободи в кримінальному процесі. Відповідно до Конституції України (ст. 64) в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [3]. Водночас в згаданій статті перераховані ті права і свободи, які не можуть бути порушені навіть в умовах війни, серед них ст. 29 – право на свободу та особисту недоторканність, якою визначено правову основу та складові стандарту пропорційності при необхідному обмеженні свободи в кримінальному провадженні: необхідна мета – запобігти кримінальному правопорушенню чи його припинити; судовий контроль – обґрунтованість обмеження свободи протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом; гарантії для особи, обмеженій в свободі – повідомлення про причини арешту чи затримання, роз’яснення його прав та надання можливості з моменту затримання захищати себе особисто чи з використанням правничої допомоги захисника.

Навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану, як наголошує ЄСПЛ, гарантії від свавілля не можуть бути скасовані (Lawless v. Ireland, Buzadji v. Moldova). Тому дотримання вказаних вище складових є обов’язковим. Звичайно, сьогодні необхідність забезпечення захисту національних інтересів

дещо розширила підстави для затримання особи. Так, відповідно до п.6 ч. 1 ст. 615 КПК України, в умовах воєнного стану, підставою для затримання уповноваженою особою, крім визначених в ст. 208 КПК України [2], є обґрунтовані обставини, які дають привід вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину. Одночасно з розширенням підстав для обмеження свободи законодавець посилює гарантії для затриманих осіб та осіб, які тримаються під вартою. Зокрема, український законодавець повернувся до встановлених строків максимального обмеження свободи без судового рішення – 72 години (попереднім законом встановлювався 260-годинний строк, що не відповідало міжнародним стандартам і Конституції України); можливість забезпечення дистанційної участі затриманої особи з метою розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу; допустимість дистанційної участі захисника; необхідність суворого судового контролю та обґрунтованості кожного випадку позбавлення свободи (ЄСПЛ у рішенні Buzadji v. Moldova підкреслив, що навіть під час надзвичайного стану при обмеженні свободи особи має зберігатися судовий контроль).

При продовженні тримання під вартою стандарт пропорційності унеможливлює автоматичне продовження тримання під вартою навіть в умовах війни (нагадаємо про встановлення Конституційним Судом України неконституційності ч. 6 ст. 615 КПК України [4]), оскільки при застосуванні тримання під вартою, продовженні строків тримання під вартою пропорційність передбачає врахування двох обов'язкових моментів: можливість розгляду слідчим суддею або судом альтернативності запобіжних заходів та обґрунтованість пропорційності застосування конкретного виду запобіжного заходу. Щодо першого зауважимо, що в умовах воєнного стану допускається безальтернативне тримання під вартою лише за умови, що особа підозрюваного є військовослужбовцем та якщо діяння кваліфіковане за ст. 402-405, 407, 408, 429 КК України (ч. 8 ст. 176 КПК України) [2]. Для вирішення цього дисбалансу необхідно суворо дотримуватися інших стандартів при застосуванні запобіжних заходів, зокрема обґрунтованості підозри, визначення строків їх дії та забезпечення процесуальних гарантій для військовослужбовця, щодо якого обирається безальтернативний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. У попередніх роботах нами вже була викладена аргументована думка щодо необхідності визначення в КПК України окремого «спеціального» запобіжного заходу для військовослужбовців, альтернативного триманню під вартою, у вигляді передачі військовослужбовця під нагляд командування військової частини [5].

Другий момент (обґрунтованість пропорційності застосування конкретного виду запобіжного заходу) передбачає те, що кожне судове рішення про обрання/продовження запобіжного заходу має бути аргументованим, тобто в ньому повинні наводитися переконливі доказові факти щодо доцільності певного виду запобіжного заходу, зважаючи на ризики, тяжкість діяння, інші обставини справи. ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що відсутність будь-яких підстав у рішеннях судових органів, які санкціонують тримання під вартою протягом тривалого періоду часу, може бути несумісним з принципом захисту від свавілля (Stapaitis v. Lithuansa); надто коротке рішення, у якому відсутні посилання на будь-які правові положення, що дозволяли б тримання під вартою, не може забезпечити достатнього захисту від свавілля (Kharchenko v. Ukraine). В умовах воєнного стану дозволяється судам використовувати докази, які були враховані судами для надання дозволів на проведення окремих процесуальних дій чи прийнятті проміжних рішень, втім, ці докази мають бути переконливими для прийняття конкретного рішення про необхідність застосування конкретного запобіжного заходу, що відповідає стандарту пропорційності.

Таким чином, в умовах воєнного стану держава може тимчасово обмежувати окремі права (ст. 15 ЄКПЛ, ст. 64 Конституції України), але лише у межах, що відповідають стандарту пропорційності та не порушують сутності самих прав, тобто такі обмеження мають бути законними, необхідними і доцільними в конкретних випадках.

Стандарт пропорційності в кримінальному процесі в умовах воєнного стану – це один із ключових принципів, який забезпечує баланс між необхідністю захисту національної безпеки, підтриманням правопорядку та дотриманням основоположних прав та свобод людини навіть за надзвичайних умов. Дотримання стандарту пропорційності у кримінальному процесі під час воєнного стану є передумовою збереження правової держави, верховенства права навіть у період обмежень для особи, зумовлених безпековими викликами.

В умовах воєнного стану в інтересах держави розширюються підстави для обмеження свободи особи в кримінальному провадженні, водночас встановлюються додаткові гарантії для максимально можливого забезпечення інших прав особи, яка тимчасово позбавлена свободи.

Отже, стандарт пропорційності є тим захисним механізмом, що перешкоджає використанню воєнного стану як підстави для безпідставного та необґрунтованого втручання в права людини. Його реалізація вимагає ретельної оцінки кожного обмеження, наявності обґрунтування в рішенні суду, тимчасовості, а також регулярного перегляду таких обмежень.

Використані джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 25.11.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text ((дата звернення: 25.11.2025).

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення 25.11.2025).

4. Рішення Конституційного Суду України № 8-р(II)/2024 від 18 липня 2024 р. у справі № 3-88/2022(205/22, 114/24). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#n116 (дата звернення: 25.11.2025).

5. Козаченко О.В., Мусиченко О.М. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану крізь призму дотримання прав людини. *Публічне право.* 2025. №3 (59). URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?option=com_content&view=category&id=126&Itemid=483&lang=uk

КАЛИТАЄВ В.В.

аспірант кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАГАЛЬНІ ЦІЛІ ЗАСТОСУВАННЯ НЕКАРАЛЬНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Боротьба з корупцією, як негативним соціальним явищем, потребує мобілізації всіх можливих засобів і прийомів правового впливу, серед яких особливе місце займають кримінально-правові заходи, які мають ознаки зовнішньої форми правового впливу на осіб, які вчиняють діяння з ознаками корупції або пов’язані з нею неправомірні вчинки. Зрозуміло, що в процесі здійснення такої боротьби особливе місце займають кримінально-правові заходи, які мають ознаки кари і тому характеризуються як каральні. Натомість не можна не враховувати і значення некаральних кримінально-правових заходів, які поряд з каральними створюють перманентний режим протидії

корупції. При цьому кожному виду кримінально-правових заходів, з урахуванням особливостей прийомів правового впливу, які використовуються в процесі їх застосування, притаманні особливі цілі, які відображають як їх соціально-правове призначення, так і особливості механізму безпосереднього впливу, що в цілому обґрунтовує необхідність їх більш детального дослідження. Враховуючи обмеження, встановлені для даного виду публікації, є доцільним зупинитися тільки на загальних цілях застосування примусових некаральних кримінально-правових заходів, метою яких є протидія корупції.

Некаральні кримінально-правові заходи, за своїм інструментальним призначенням, використовуються з метою оптимізації кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили корупційні та пов'язані з корупцією кримінально-протиправні діяння з урахуванням особливостей кожного такого діяння, обставин та умов їх вчинення з метою впливу не тільки на правопорушника, що притаманне саме для каральних кримінально-правових заходів, а здебільшого на фактори, що супроводжують вчинення кримінально протиправного діяння, наприклад, позбавляючи можливість користуватися певними предметами або можливостями використовувати певні законні організаційні форми для досягнення кримінально протиправного результату. Серед примусових заходів із зазначеною метою особливої уваги потребує осмислення цілей застосування спеціальної конфіскації та кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб, які можна поділити на загальні, тобто ті які притаманні вказаним кримінально-правовим заходам, і спеціальні, які поставлені перед кожним окремим видом некаральних заходів і є предметом іншого дослідження.

До загальних цілей некаральних кримінально-правових заходів відносяться наступні.

По-перше, позбавлення можливості користуватися вигодами, отриманими корупційним шляхом. Так, якщо під спеціальною конфіскацією (ст. 96-1 КК України) розуміти такий вид кримінально-правового заходу, що полягає в примусовому і безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей або іншого майна за умови вчинення кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, яке відповідає вимогам кримінального закону, тоді логічним буде висновок, що основна ціль застосування цього некарального заходу полягає в тому, щоб зробити корупційні діяння невигідними з фінансової точки зору, оскільки притягнення до відповідальності корупціонера повинно супроводжуватись безоплатним вилученням майна, отриманого саме в результаті таких корупційних діянь, а також конфіскацією майна, яке безпосередньо не пов'язано з корупцією, але було отримано в якості доходу від використання майна, отриманого

протиправним шляхом. Аналогічна ціль поставлена законодавцем і перед таким кримінально-правовими заходами щодо юридичних осіб як конфіскація (п.2 ч.1 ст. 96-6 КК України). Але на відміну від спеціальної конфіскації, конфіскація майна юридичної особи поширюється не тільки на майно, яке безпосередньо пов'язане з вчиненням корупційних діянь, але й інше майно, яке належить юридичній особі на праві власності. Створення умов для юридичної особи, за яких вона позбавляється можливості користуватися будь-якими вигодами, отриманими в результаті вчинення корупційних правопорушень, здійснюється законодавцем через чіткий нормативний припис, відповідно до якого при застосуванні будь-якого кримінально-правового заходу щодо юридичної особи, в тому числі і конфіскації, така особа зобов'язана в повному обсязі відшкодувати нанесені збитки (наприклад, в процесі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з нецільовим використанням бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням), заподіяну шкоду (наприклад, при зловживанні службовими повноваженнями особами Фонду гарантування вкладів фізичних осіб), а також повний розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою (наприклад, вчинення зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права). Окремо слід підкреслити, що змінами до кримінального закону від 04.12.2024 року кримінальний закон в частині застосування кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб доповнений переліком додаткових нефінансових заходів, що дає право стверджувати, що межі мети застосування некаральних кримінально-правових заходів, яка досліджується, значно розширені за рахунок позбавлення можливості користуватися не тільки фінансовими (матеріальними) вигодами, але й вигодами нематеріального, наприклад, організаційного характеру.

По-друге, загальна превенція вчиненню корупційних кримінальних правопорушень шляхом створення несприятливих фінансових, організаційних та інших умов в майбутньому для осіб, дотичних до корупційних кримінальних правопорушень. Антикорупційне (в тому числі і кримінальне) законодавство загалом визначає правові та організаційні засади боротьби з корупцією, встановлюючи правила щодо превенції (запобігання) корупційним правопорушенням, а також механізми їх усунення. Таким чином, законодавство вказаного спрямування орієнтоване на багатоаспектне регулювання системного характеру, куди відносяться профілактичні, нормативно регулятивні (визначення корупційних правопорушень), нормативно охоронні та інші засоби протидії корупції. Серед як вказаних, так і інших напрямків здійснення

запобігання корупції особливе місце займають заходи у формі правових наслідків вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією діянь, які знаходяться у сферах цивільного, трудового, адміністративного та кримінального галузевих регулювань. Серед вказаних кримінально-правові заходи відіграють особливу роль у превенції корупційних правопорушень, враховуючи той беззаперечний факт, що саме в кримінальному праві визначені найбільш небезпечні з корупційних правопорушень.

У загальнотеоретичному аспекті запобігання виступає окремим сегментом охоронної функції кримінального права, в межах якої реалізуються завдання в процесі забезпечення охорони правопорядку шляхом витіснення кримінально протиправних проявів [1, с.323]. В контексті застосування загальної системи кримінально-правових заходів прийнято виділяти як загальну, так і спеціальну превенцію, де перша відноситься до загальних цілей, а друга – до спеціальних цілей застосування вказаних заходів.

Під загальнопревентивним впливом у кримінальному праві прийнято розуміти певний особливий психічний вплив, який покликаний утримувати осіб від порушень кримінально-правових заборон. Щодо загальнопревентивного впливу в процесі застосування некаральних кримінально-правових заходів слід підтримати науковий підхід професора Литвака О.М., який наголошує, що будь-яка особа, вчиняючи дії, узгоджує майбутній варіант розвитку подій з кримінально-правовою нормою в цілому, а не тільки правовою санкцією [2, с.177] (тобто покаранням – уточнення автора Калитаєва В.В.). Ціль загальної превенції змістовно визначається здійсненням запобіжного впливу на осіб, які кримінально протиправне діяння не вчиняли (при цьому юридичні особи апріорі не можуть бути віднесені до суб'єктів кримінальних правопорушень), однак є суб'єктами потенційного застосування кримінально-правових заходів. Таким чином, визначаючи підстави застосування спеціальної конфіскації і заходів щодо юридичних осіб, характер їх застосування, правові, організаційні та матеріальні несприятливі наслідки для тих осіб, які є дотичними до корупційної діяльності тощо, законодавець визначає ціль загальної превенції в якості загрози застосування цих заходів до пов'язаних з корупцією осіб – як фізичних, так і юридичних.

На підставі зазначеного можна зробити висновок, що некаральним кримінально-правових заходам притаманні як загальні, так і спеціальні цілі їх застосування, а в межах загального спрямування застосування таких заходів виділяються дві взаємопов'язані цілі: позбавлення можливості користуватися вигодами, отриманими корупційним шляхом та загальна превенція (запобігання), які в сукупності визначають загальне інструментальне

призначення вказаних заходів у протидії корупційним діянням кримінально-правового характеру.

Використані джерела:

1. Козаченко О.В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічний вимір: монографія. Миколаїв: Іліон, 2011. 504 с.

2. Литвак О.М. Держава і злочинність: монографія. Київ: Атіка, 2004. 304с.

БАШМАКОВА А.О.

студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності в національному кримінальному праві служить важливим інструментом гуманізації, справедливості та доцільності. У чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) цей механізм закріплено в розділі IX Загальної частини (зокрема ст. 44-49). У зв’язку з підготовкою нового варіанту кодексу, що має на меті оновити правове регулювання, виникає потреба проаналізувати, як саме у проєкті нового кодексу трансформується цей інститут, і які перспективи його реформування.

З часу ухвалення чинного КК України в 2001 році підходи до звільнення від кримінальної відповідальності неодноразово піддавалися науковій критиці та обговоренню. У чинному КК України визначаються такі підстави для звільнення від кримінальної відповідальності: дійове каяття (ст. 45 КК України), примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК України), передача в поруки (ст. 47 КК України), зміна обстановки (ст. 48 КК України), закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 49 КК України) [1]. Науковці та практики зазначають, що законодавчі формулювання мають певну термінологічну нечіткість, що ускладнює їх єдине тлумачення в судовій практиці. Саме тому під час розробки проєкту нового КК України було запропоновано оновлений підхід щодо регулювання цього інституту.

Текст кодексу нового проєкту підкреслює, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності у його традиційному розумінні може бути переглянутий. Наприклад, проєкт визначає заходи реагування як звільнення від покарання або відмову від призначення покарання, натомість залишаючи відповідальність встановленою.

Проєкт нового КК України передбачає зміну концепції звільнення від кримінальної відповідальності. Законодавець пропонує розширити можливості гуманізації кримінальної юстиції, але водночас переглянути зміст і форму правових наслідків такого звільнення. Тому доцільно здійснити порівняльний аналіз чинного правового регулювання і нових законодавчих пропозицій, щоб визначити тенденції та можливі наслідки для правозастосування.

У чинному КК України інститут звільнення від кримінальної відповідальності врегульований у розділі IX Загальної частини. Згідно із ст. 44 КК України особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, може бути звільнена від відповідальності лише у випадках, передбачених законом [1]. Ця норма підкреслює формальний характер звільнення – воно не є дискреційним рішенням суду, а ґрунтується на чітко визначених підставах.

До таких підстав належать:

1. Дійове каяття (ст. 45 КК України) – коли особа щиро розкаялася, активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення та відшкодувала завдані збитки.

2. Примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК України) – коли особа примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду.

3. Передача на поруки (ст. 47 КК України) – передбачає, що правопорушник передається під нагляд колективу чи організації для здійснення виховного впливу.

4. Зміна обстановки (ст. 48 КК України) – коли внаслідок об’єктивних змін діяння особи втратило суспільну небезпеку або ця особа перестала бути суспільно небезпечною.

5. Закінчення строків давності (ст. 49 КК України) – коли минув визначений законом строк притягнення до кримінальної відповідальності [1].

Ці норми демонструють прагнення законодавця поєднати каральний і виховний підходи, водночас створюючи умови для мінімізації кримінального переслідування щодо осіб, які вчинили вперше кримінальний проступок, нетяжкий злочин.

Науковці справедливо зазначають, що чинне регулювання, хоч і відповідає принципам гуманізму, але не завжди узгоджується з концепцією невідворотності кримінальної відповідальності. Зокрема, звільнення за

примиренням із потерпілим або через зміну обстановки часто створює неоднозначність у суспільній оцінці діяння. Саме тому в проєкті нового кодексу запропоновано змінити підхід до цього питання, зберігаючи гуманістичний зміст, але уточнюючи правову природу звільнення.

Проєкт нового КК України передбачає переосмислення інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Замість традиційного поділу на «звільнення від кримінальної відповідальності» та «звільнення від покарання», у проєкті робиться акцент на звільнення від призначення покарання. Зокрема, ст. 3.4.1 видами звільнення від покарання є: непризначення покарання, невиконання призначеного покарання, відстрочка виконання призначеного покарання, зупинення покарання, припинення виконання покарання [3; 4, с. 798]. Це означає, що особа визнається винною, але суд може ухвалити рішення не призначити покарання, якщо виправлення правопорушника можливе без нього.

Такий підхід ближчий до європейських моделей кримінального права, де звільнення від відповідальності розглядається не як «звільнення від провини», а як відмова держави від реалізації примусу за умови досягнення мети покарання іншими шляхами [2, с. 25].

Окрім того, у проєкті чіткіше врегульовано механізм застосування відновного правосуддя – можливість припинення кримінального переслідування у разі відновлення прав потерпілого, компенсації шкоди та доведення факту виправлення особи. Це свідчить про спробу поєднати традиційне кримінальне право з елементами медіації, що відповідає міжнародним стандартам Ради Європи.

У той же час, така концепція викликає і певні ризики. Зокрема, заміна звільнення від кримінальної відповідальності на звільнення від покарання може звузити права особи, оскільки факт винуватості офіційно залишається встановленим. Це може мати наслідки в інших правових сферах (наприклад, у трудових або адміністративних відносинах), де наявність судимості або вироку має значення.

На нашу думку, оновлення підходів до інституту звільнення від кримінальної відповідальності є об’єктивно необхідним. Чинний КК України створює підґрунтя для зловживань і неоднозначних судових рішень, тоді як новий проєкт прагне усунути невизначеність і забезпечити єдність судової практики.

Однак, при впровадженні нової моделі важливо не втратити баланс між гуманізацією кримінальної політики та захистом принципу справедливості. Це не повинно підміняти собою реальне відновлення прав потерпілих або формальне визнання вини. Законодавець має забезпечити, щоб такі рішення

ухвалювалися виключно за наявності достатніх підстав, а не як спосіб уникнення відповідальності.

Перспективним напрямом розвитку цього інституту є поєднання кримінально-правових та соціально-правових механізмів. Наприклад, звільнена особа може бути залучена до громадських робіт без офіційного статусу засудженого. Це дозволить зменшити стигматизацію, але водночас не залишити правопорушення без правової реакції.

Таким чином, проєкт нового КК України пропонує не просто зміну формулювань, а нову концепцію кримінально-правової реакції – гнучку, гуманну, але відповідальну. Її успіх залежатиме від того, наскільки вдало буде поєднано принципи гуманізму, справедливості та правової визначеності.

Використані джерела:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 21.10.2025)

2. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності: порівняльно-правове дослідження (на прикладі права України та пострадянських і окремих європейських держав). URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ef89765e-84a3-4a1c-82a5-a316884d76f5/content (дата звернення: 21.10.2025)

3. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту (станом на 21.07.2025 року). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/08/20/00-kontrolnyj-proyekt-kk-21-07-2025.pdf (дата звернення: 21.10.2025)

4. Baulin Yurii. The draft of the new Criminal Code of Ukraine: conceptual principles and basic provisions. 2024. – 789-803 с. URL: https://www.zurnalai.vu.lt/open-series/article/view/38085/35699 (дата звернення: 21.10.2025)

БЄЛАН Є.В.

студентка 4 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

ТАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОГО ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО

Допит підозрюваного є однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі. Його значення полягає у встановленні істини у

кримінальному провадженні, отриманні відомостей, які мають доказове значення, а також у формуванні повної картини події кримінального правопорушення. Водночас допит має виражену психологічну складову: підозрюваний перебуває у стані напруги, невизначеності, страху, що зумовлює необхідність особливого підходу до тактики поведінки слідчого. Ефективність допиту залежить від поєднання правової обґрунтованості, професійної підготовки слідчого, тактико-психологічних прийомів і дотримання гарантій прав людини.

Згідно зі статтею 42 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), підозрюваним є особа, якій повідомлено про підозру або яку затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або щодо якої складено підозру, але її не вручено, бо не встановлено місцезнаходження особи. Підозрюваний має право знати суть підозри, давати або відмовлятися від показань, користуватися правовою допомогою захисника. Ці гарантії спрямовані на забезпечення правової визначеності та недопущення порушення прав підозрюваного. Порядок проведення допиту визначено у статті 224 КПК України, де встановлено, що тривалість допиту не може перевищувати двох годин без перерви і восьми годин на день, а перед його початком підозрюваному мають бути роз’яснені права та обов’язки [1]. Таким чином, закон створює правову рамку, у межах якої має відбуватися психологічно виважений процес допиту.

Психологічні особливості підозрюваного мають ключове значення у визначенні тактики допиту. Особи, щодо яких проводиться допит, часто перебувають у стані стресу, емоційного напруження, можуть демонструвати замкненість, агресію або байдужість. Встановлення психологічного контакту – перший етап успішного допиту [2]. Слідчий повинен створити атмосферу довіри, доброзичливості, уникати проявів тиску, приниження чи грубості. Контакт формується через уважне ставлення, нейтральний тон, використання відкритих питань, що стимулюють до розповіді.

Тактика допиту базується на поєднанні аналітичних і психологічних методів. До початку допиту слідчий має ретельно підготуватися: вивчити матеріали справи, визначити основні версії, продумати послідовність питань, спрогнозувати можливі реакції підозрюваного [3]. Вибір моменту допиту також має значення: ефективним є його проведення невдовзі після затримання, коли підозрюваний ще не встиг виробити стійку лінію поведінки. Проте таке рішення має враховувати фізичний і психічний стан особи, щоб не допустити порушення принципів добровільності та достовірності показань.

У процесі допиту важливо дотримуватися структури: вступна частина (встановлення контакту), основна (отримання свідчень), заключна (уточнення, фіксація показань). У вступній частині створюється емоційно нейтральна атмосфера, роз'яснюються права та порядок проведення слідчої дії. В основній частині слідчий переходить до з'ясування суті події, поступово конкретизуючи обставини. На цьому етапі доцільно застосовувати методи деталізації (прохання описати подію в зворотному порядку, уточнення часових і просторових моментів), що допомагає виявити суперечності або неправдиві елементи. У заключній частині перевіряється правильність сприйняття підозрюваним змісту своїх показань, забезпечується їх підписання.

Поведінка підозрюваного може бути активною або пасивною. Активна позиція може виявлятися у намаганні переконати слідство у своїй невинуватості, а пасивна – у відмові від дачі показань або небажанні співпрацювати. Тактика слідчого в кожному випадку різна. Якщо підозрюваний схильний до діалогу, слід підтримувати його бажання висловитися, уникати прямого заперечення і поступово переходити до уточнюючих питань. Якщо ж спостерігається замкненість або опір, тактично виправдано застосовувати методи «нейтрального натиску»: демонстрацію наявних доказів, паузи, повторні звернення до ключових моментів, які підозрюваний намагається оминути. Проте жодні психологічні прийоми не можуть виходити за межі дозволеного – не допускається застосування примусу, обману чи впливу, що пригнічує волю особи.

Важливим елементом є невербальна поведінка підозрюваного. Слідчий повинен звертати увагу на міміку, жести, погляд, рухи тіла, інтонацію, темп мовлення. Неспівпадіння вербальних і невербальних сигналів може свідчити про приховування інформації. Наприклад, уникнення зорового контакту, різкі рухи або збільшення пауз можуть сигналізувати про неправду чи внутрішній конфлікт. Однак ці ознаки слід аналізувати в сукупності з іншими даними, не роблячи поспішних висновків.

У тактико-психологічному аспекті допит є процесом взаємодії, де слідчий має зберігати професійну дистанцію, не піддаватися емоціям, контролювати власний тон і темп розмови. Професіоналізм полягає у вмінні поєднувати твердість позиції з етичністю поведінки [2]. Важливо, щоб підозрюваний сприймав слідчого як упевненого, але справедливого фахівця, що не ставить за мету покарання, а прагне з'ясувати істину. Таке враження сприяє зниженню психологічного бар'єра, формує атмосферу довіри й підвищує вірогідність правдивих показань.

Особливу увагу необхідно приділяти допиту неповнолітніх підозрюваних. Відповідно до ст. 490 КПК України, допит неповнолітнього проводиться за участю захисника, законного представника, педагога або психолога. Психологічна робота з такими особами потребує делікатності, поваги до вікових особливостей і мінімізації емоційного тиску. Заборонено використовувати маніпулятивні запитання, що можуть спричинити хибні показання. Від правильності поведінки слідчого залежить не лише якість доказів, а й подальший психічний стан дитини.

Завершення допиту має бути логічним і коректним. Слідчий повинен дати підозрюваному можливість додати пояснення або уточнення, після чого ознайомити його з протоколом і переконатися, що текст правильно відображає зміст сказаного. Згідно із законодавством, підозрюваний має право робити зауваження до протоколу, що гарантує процесуальну справедливість. Порушення цього порядку може призвести до визнання допиту недопустимим доказом.

Отже, тактико-психологічні особливості ефективного допиту підозрюваного полягають у гармонійному поєднанні правових норм, етичних принципів та психологічних прийомів спілкування. Слідчий повинен діяти в межах закону, дотримуючись прав людини, але водночас уміло використовувати психологічні методи встановлення контакту, управління поведінкою підозрюваного, аналізу його реакцій. Ефективність допиту визначається не жорсткістю чи натиском, а професійністю, уважністю, послідовністю і здатністю створити ситуацію, у якій підозрюваний вважатиме за доцільне сказати правду. Таким чином, поєднання законності, етики та психологічної майстерності є основою сучасного розуміння ефективного допиту у кримінальному процесі України.

Використані джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. (Статті 42, 224, 490).

2. Шепітько В. Ю. Тактика проведення допиту: навчальний посібник. Харків: Право, 2020. 248 с.

3. Гуменюк Л. Й., Сулятицький І. В. Психологія професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 648 с.

БОДЕНЧУК Е.П.
студент 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Чорнозуб Л.В.

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВИЧОК І ЗВИЧОК ЛЮДИНИ

Криміналістичне дослідження навичок і звичок людини є важливою складовою криміналістичної техніки, оскільки дозволяє виявляти та використовувати стійкі індивідуальні особливості поведінки людини як додаткові джерела інформації при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень. У межах криміналістики питання дослідження писемно-рухових навичок, манери поведінки, зовнішніх динамічних ознак та повторюваних дій особи розглядаються як елементи комплексу ідентифікаційних і діагностичних експертиз [1, с. 27].

Метою даного дослідження є визначення методологічних і методичних підходів до криміналістичного аналізу навичок і звичок людини, а також характеристика основних об’єктів і методів таких досліджень. Основними завданнями є: аналіз поняття «навичка» і «звичка» у криміналістиці, опис методів збирання та фіксації інформації про них, а також визначення ролі цих даних у слідчій і експертній практиці.

Поняття навички та звички у криміналістиці тісно пов’язані з аналізом рухових, поведінкових і психофізичних стереотипів особи. Навичка – це автоматизована дія, що формується внаслідок багаторазового повторення, тоді як звичка є стійкою формою поведінки, яка реалізується без особливих зусиль волі [2, с. 54]. У криміналістичному значенні це дозволяє ідентифікувати особу не лише за зовнішніми ознаками, але й за типовими моделями поведінки чи манерою виконання дії (хода, почерк, спосіб користування знаряддям).

Особливе місце у системі криміналістичних досліджень займає почеркознавча експертиза. Письмово-рухові навички, як правило, стійкі та відображають індивідуальні моторні ознаки виконавця. Експерт досліджує технічні особливості – натиск, нахил, пропорції, а також графічні елементи – форму, з’єднання та інтервали між літерами. Комплексна оцінка цих ознак дозволяє встановити особу автора рукописного тексту або відмежувати підроблений документ. Саме ці елементи дозволяють криміналістам робити висновки про професійні навички чи рівень підготовки особи. Наприклад,

почерк відображає не лише моторні особливості, але й індивідуальні психофізіологічні риси людини [3, с. 13].

Дослідження звичок людини може включати аналіз манери одягатися, розмовляти, користуватися предметами, а також особливостей організації побуту або дій на місці події. Ці ознаки, хоч і не завжди мають сталий характер, утворюють певний поведінковий комплекс, що допомагає у встановленні тотожності особи чи реконструкції подій [4, с. 87].

Сучасна криміналістична габітологія вивчає закономірності розвитку та змін ознак зовнішності людини, а також розробляє техніко-криміналістичні засоби фіксації й використання цих ознак з метою ідентифікації осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Це означає, що навички й звички людини – як прояви її поведінкових характеристик – можуть бути розглянуті як динамічні або функціональні ознаки, що доповнюють традиційні морфологічні характеристики (зріст, постава, міміка) [4, с. 2–3].

Сучасний розвиток технологій відкриває нові можливості для дослідження звичок людини. Використання цифрової відеозйомки, автоматичного аналізу патернів руху, систем штучного інтелекту для розпізнавання ходи, жестів чи пози дозволяє виявляти індивідуальні поведінкові особливості навіть у фрагментарних відеоматеріалах. У спеціальних підручниках підкреслюється, що ознаки зовнішності людини – як статичні (форма обличчя, колір волосся), так і динамічні (хода, жести, манера пози) – мають властивості індивідуальності, відносної стійкості та рефлекторності. Це підтверджує, що звички й навички можуть виступати слідами-відображеннями у вигляді рухів, звуків, візуальних сигналів, зафіксованих на місці події або в технічних записах.

Таким чином, криміналістичне дослідження навичок і звичок людини має важливе значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. Стійкі моторні та поведінкові ознаки є надійним джерелом додаткової інформації про особу, якщо їх вивчення здійснюється з дотриманням наукових і процесуальних принципів. Подальший розвиток цієї галузі пов’язаний із впровадженням сучасних технічних засобів, цифрових технологій і стандартизацією методик експертного аналізу.

Використані джерела:

1. Когутич І. І. Криміналістика: підручник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 412 с.

2. Коваленко В. В. Криміналістика: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2018. 368 с.

3. Гора І. О. Криміналістичне дослідження почерку та підписів. Харків: Право, 2019. 256 с.

4. Бєлов В. П. Поведінкові ознаки особи у криміналістиці. Одеса: Юридична література, 2017. 214 с.

БОРОДІНА В.Ю.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Чорнозуб Л.В.

ЗАВДАННЯ І СУТНІСТЬ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Однією з ключових та найбільш відповідальних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні виступає огляд місця події. На етапі огляду місця події відбувається безпосереднє сенсорне сприйняття та когнітивна інтерпретація матеріальної обстановки, що дозволяє здійснити комплексну фіксацію та процесуальне вилучення слідів, предметів та інших фізичних об’єктів, які потенційно володіють доказовим значенням. Ці об’єкти формують емпіричну основу для побудови обґрунтованих слідчих версій та раціонального планування подальшого алгоритму досудового розслідування. Слід зазначити, що огляд місця події виступає умовою для виявлення протиправного механізму кримінального правопорушення. Тому своєчасне та якісне проведення огляду місця події є критично важливим фактором, що детермінує успішність розкриття кримінального правопорушення, встановлення об’єктивної істини у справі та ефективну реалізацію принципу невідворотності покарання.

У криміналістичній науці місце події визначається як просторова ділянка, приміщення або матеріальне середовище, де безпосередньо відбулося кримінальне правопорушення, або ж територія, на якій виявлені сліди та інші об’єкти, пов’язані з його вчиненням, що мають доказове значення для всебічного та об’єктивного встановлення обставин у кримінальному провадженні.

Відповідно до кримінально-процесуального законодавства України огляд визначається як слідча (розшукова) дія, яка полягає у безпосередньому сприйнятті слідчим, прокурором, іншими учасниками огляду об’єктів (місцевості, приміщення, речей, документів та комп’ютерних даних) з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, зокрема слідів кримінального правопорушення та інших

речових доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення у кримінальному провадженні [1].

Аналіз процесуального законодавства України дозволяє визначити, що серед основних завдань огляду місця події є виявлення та фіксація відомостей. Водночас значна частина науковців, які досліджують цю проблематику, зазначають широкий підхід до визначення завдання, до яких вони відносять виявлення та фіксацію, а також вилучення та дослідження матеріальних об'єктів на місцях. Виконання зазначених дій дає можливість отримати всебічну та повну інформацію про механізм вчинення кримінального правопорушення та осіб, причетних до його вчинення [3, с. 129].

У криміналістичній науці до основних завдань огляду місця події належить безпосереднє дослідження слідчим обстановки події та виявлення конкретних її особливостей; виявлення, фіксація, вилучення, збереження та первинний аналіз матеріальних слідів і речових доказів; отримання інформації, необхідної для формування й перевірки слідчих версій щодо перебігу подій, а також організації переслідування можливого правопорушника за «гарячими слідами». Крім того, огляд спрямований на визначення мотивів вчинення кримінального правопорушення та виявлення факторів, які сприяли або полегшили його здійснення [2, с. 416].

Зазначені завдання мають універсальний характер і є типовими для кримінальних проваджень. Проте доцільно вважати , що перелік завдань огляду місця події може потребувати розширення залежно від конкретного виду кримінального правопорушення. У провадженнях щодо службових кримінально противних діянь, вчинених представниками правоохоронних органів, обсяг завдань огляду доповнюється з урахуванням особливостей їх розслідування, конкретизації місць огляду та ймовірного протидії з боку осіб, наділених владними повноваженнями. Чепурна Т.В., досліджуючи це питання, зазначила такі завдання огляду місця події: здійснюється детальна фіксація загальної обстановки місця події на момент огляду із застосуванням повного арсеналу описових, графічних та об'єктивних методів для створення науково точної та незмінної моделі; здійснюються дії для виявлення ознак про спроби стороннього втручання у матеріальну обстановку, зокрема, ознак спотворення, приховання чи знищення слідів кримінального правопорушення, які могли бути здійснені працівниками правоохоронного органу; додатково встановлюються факти психологічного або адміністративного тиску на підлеглих співробітників чи свідків з метою викриття фактичних подій, що вимагає критичного аналізу свідчень та обставин їх отримання. Критично важливим є вилучення документів, робочих записів, електронних носіїв інформації (комп'ютерів,

мобільних пристроїв), оскільки вони можуть містити метадані та комунікації, що безпосередньо вказують на протиправну діяльність службової особи або схеми приховування. Завершальним етапом є перевірка відповідності фактичної обстановки та об'єктивних даних (отриманих внаслідок фіксації та вилучення) змісту офіційної звітності або пояснень, наданих посадовими особами, що дозволяє виявити суперечності та сформувати доказову базу щодо фальсифікації або приховування кримінального правопорушення [4, с. 458].

Вивчення місця події, що здійснюється в межах такої слідчої (розшукової) дії, як огляд, забезпечує отриманням слідчим значного масиву доказової та орієнтуючої інформації. З огляду на це є потреба у високоякісному проведенні зазначеної слідчої (розшукової) дії. Відповідна якість має бути забезпечена як безпосередньо слідчим, так і всіма іншими учасниками процесуальної дії згідно з покладеними на них функціональних обов'язків та процесуального статусу.

Огляд місця події являє собою невідкладну кримінально-процесуальну дію, інтегровану у систему доказування через її пізнавально-криміналістичну та доказову природу. Її сутнісна характеристика визначається необхідністю безпосереднього, незворотного та всебічного дослідження матеріальної обстановки, що має відношення до розслідуваної події. В основі огляду місця події лежить криміналістична теорія відображення, згідно з якою будь-яка взаємодія суб'єкта кримінального правопорушення із середовищем призводить до утворення матеріальних слідів – первинних, невідновлюваних джерел інформації. Методологічна сутність реалізується через суворе дотримання наукових принципів об'єктивності, повноти та системності застосування спеціальних криміналістичних методів та технічних засобів фіксації. Процесуальна сутність проявляється у нормативному закріпленні даного виду огляду у Кримінальному процесуальному кодексі України.

Таким чином, сутність огляду місця події полягає у забезпеченні первинної матеріалізації фактичних даних шляхом кваліфікованого дослідження та процесуального закріплення слідів кримінального правопорушення, що є необхідною передумовою для успішної криміналістичної діагностики та ідентифікації у подальшому кримінальному провадженні.

Отже, визначення завдань та сутності огляду місця події дозволяє констатувати, що огляд місця події є важливою слідчою (розшуковою) дією, яка детермінує ефективність всього досудового розслідування. Його значення зумовлено тим, що саме на цьому етапі формується емпіричний фундамент шляхом виявлення, фіксації та процесуального закріплення матеріальних слідів і об'єктів, які відображають механізм кримінального правопорушення та поведінки його учасників. Аналіз наукових підходів і нормативних положень

результатів, що завдання огляду не обмежуються виявленням і фіксацією відомостей, а охоплюють широкий спектр – від вилучення та попереднього дослідження речових доказів до встановлення причинно-наслідкових зв'язків між фактами подій.

Використані джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 14.11.2025).

2. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.

3. Пиріг І.В. Можливості проведення огляду місця події групою спеціалістів. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування.* Харків, 2019. С. 129– 132.

4. Чепурна Т. В. Огляд місця події під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Право.* 2025. № 89: ч. 3. С. 456–460.

ВЕКМАН М.І.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СИНДРОМ І ЙОГО ВПЛИВ НА КРИМІНАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Посттравматичний стресовий розлад (далі – ПТСР) є одним із найсерйозніших психічних наслідків, які виникають у військовослужбовців у результаті участі в бойових діях. В умовах повномасштабної війни в Україні це явище стало не лише медичною або соціальною проблемою, але й питанням кримінально-правового значення. Адже ПТСР здатен формувати викривлений психоемоційний стан, знижувати рівень самоконтролю та підвищувати ризики протиправної поведінки.

Сучасні наукові дослідження підкреслюють, що психічні травми, завдані війною, можуть мати глибокий і довготривалий вплив на людину, змінюючи її реакції, мотивацію та здатність адекватно оцінювати власні дії [6]. У таких

обставинах питання впливу ПТСР на кримінальність військовослужбовців набуває виняткової ваги. Це не просто наукова проблема – це питання, що стосується національної безпеки, відновлення справедливості та глибинного розуміння людського страждання. Коли психіка людини виснажена до краю, коли вона роками живе між життям і смертю, її поведінка інколи стає непередбачуваною. І саме тому неймовірно важливо, майже болісно важливо, забезпечувати системну підтримку таких військових, оскільки від цього залежить не лише їхня доля, а й безпека суспільства.

ПТСР виникає як відповідь на травматичні події, що несуть загрозу життю чи здоров'ю людини. Для військовослужбовців це переживання обстрілів, смерть побратимів, поранення, тривала напруга й відсутність відчуття безпеки. Учені відзначають, що симптоми ПТСР включають нав'язливі спогади, підвищену тривожність, неконтрольовані спалахи агресії, проблеми зі сном, емоційне «відключення» та депресивні стани [5]. Такі прояви здатні змінювати когнітивні процеси та реакції індивіда, що інколи створює передумови до конфліктної або девіантної поведінки. У певних випадках, особливо за умов відсутності психологічної реабілітації, у військових можуть формуватися агресивні імпульси, що в цивільному житті сприймаються як протиправна поведінка [3]. І саме тут закон стикається з людським болем: держава має карати за кримінальне правопорушення, але водночас має розуміти обставини, які сформували небезпечний стан.

За даними кримінологічних досліджень останніх років, військовослужбовці з діагностованим ПТСР частіше вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з агресією, насильством, порушенням громадського порядку або незаконним обігом зброї. Підґрунтя такої поведінки має багатофакторний характер, у якому поєднуються психічні травми, соціальна дезадаптація та інколи зловживання алкоголем як формою самолікування.

У кримінально-правовому аспекті важливе питання полягає у визначенні осудності таких осіб. Відповідно до ст. 19 КК України, особа підлягає кримінальній відповідальності лише за умови осудності [2]. ПТСР сам по собі не є підставою для визнання особи неосудною, проте у тяжких випадках судово-психіатрична експертиза може встановити зниження можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. І саме тут вкрай важливо звертати увагу на обставини, що пом'якшують покарання. Стаття 66 КК України прямо вказує на можливість врахування стану психоемоційної напруги, зумовленого складними життєвими обставинами [2], що безпосередньо може включати пережитий бойовий досвід. Це не означає уникнення відповідальності, але означає гуманний підхід до тих, хто воював за державу.

ПТСР – це не слабкість і не вигадка, це реальна, глибока рана, яку неможливо побачити, але яка болить не менше, ніж фізичні травми. Тому держава має створювати дієві механізми профілактики та раннього втручання. Відповідно до ст. 77-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців», військові повинні отримувати комплексну медичну, психологічну та соціальну допомогу [4]. І це безумовно важливо. Це важливо на рівні не просто політики чи законів, а на рівні людяності. Коли людина повертається з фронту іншою, ніж пішла, суспільство повинно простягнути їй руку, а не відвертатися. Науковці наголошують, що належна психологічна підтримка здатна знизити рівень кримінальності серед ветеранів щонайменше на 30–40% [1]. Підтримка військових – це не формальність. Це моральний обов'язок. Це той момент, коли холодна буква закону стикається з гарячим людським болем. І якщо ми хочемо зберегти не лише правопорядок, а й людяність, ми маємо передусім лікувати, а не карати тих, хто пішов заради мирного неба України!

Посттравматичний синдром є потужним криміногенним фактором, здатним впливати на поведінку військовослужбовців та формувати ризики вчинення кримінальних правопорушень. Його ігнорування веде до посилення соціальної небезпеки та зростання рівня девіантної поведінки. Кримінальне законодавство України передбачає можливість урахування психічного стану військових як пом'якшувальної обставини та вимагає проведення комплексних психолого-психіатричних експертиз для встановлення осудності. Разом із тим ключовим залишається питання не покарання, а профілактики. Держава та суспільство мають забезпечити повноцінну психологічну реабілітацію військових, адже це не просто юридична норма – це акт глибокої поваги до тих, хто боронить країну, водночас гарантія безпеки для всіх громадян.

Використані джерела:

1. Klymenko, I., Lobanov, S., Zaichykova, T. та ін. Psychosocial Rehabilitation of Military Personnel with Post-Traumatic Stress Disorder: The Example of Ukraine. *Salud, Ciencia y Tecnología.* URL: https://sct.ageditor.ar/index.php/sct/article/view/1298 (дата звернення: 15.11.2025)

2. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 14.11.2025).

3. Лузик Е., Швидченко В., Грибун Н. Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців під час воєнних дій. *Вісник ППО.* 2024. С. 1-12.

4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року. № 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text (дата звернення: 14.11.2025)

5. Теслюк В. Особливості проявів ПТСР у військовослужбовців. Вісник Національного університету оборони України. 2025. №5(87). С. 187-198. URL: http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/330636 (дата звернення: 15.11.2025)

6. Шеленкова Н. Діагностування посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у військовослужбовців/ветеранів. *Психологічний журнал.* 2024. № 13. С. 140–147. URL: http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/315056 (дата звернення: 15.11.2025).

ЗАГРАНИЧНИЙ Д.В.

студент 4 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія росії та введення в Україні правового режиму воєнного стану створили безпрецедентні виклики для функціонування правоохоронної та судової системи. Виникла необхідність забезпечити безперервність та оперативність кримінального провадження, а також гарантувати безпеку його учасників: суддів, прокурорів, свідків, потерпілих та обвинувачених в умовах активних бойових дій, тимчасової окупації територій та руйнування інфраструктури. Для подолання цієї проблеми в першу чергу висунули ідею технології дистанційного правосуддя. Серед них ключову роль відіграє відеоконференція, як один з механізмів забезпечення кримінального провадження.

Застосування такого засобу дозволяє продовжувати розгляд кримінальних відкритих справ, незважаючи на переміщення учасників, фізичну неможливість прибуття до суду або небезпеку етапування осіб, які перебувають під вартою. Метою цієї роботи є аналіз правових засад, поточної практики, виявлення переваг та проблем застосування відеоконференції у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану та надання пропозицій щодо вдосконалення.

Застосування відеоконференцзв’язку у кримінальному провадженні регулюється, насамперед, Кримінальним процесуальним кодексом України. Основною нормою є стаття 336 КПК України «Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження».

В умовах воєнного стану регулювання кримінального провадження зазнало суттєвих змін. Зокрема, було доповнено та змінено Розділ ІХ-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» КПК України, а також прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» № 2201-ІХ від 14 квітня 2022 р. [1].

Згідно з останніми змінами, проведення дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану було віднесено виключно на розсуд суду, а думка обвинуваченого, підозрюваного перестала мати вирішальний характер [2, с. 4]. Такий підхід, хоч і забезпечує оперативність, вимагає особливого контролю за дотриманням гарантій права на захист та конфіденційного спілкування адвоката з клієнтом під час відеоконференції. Це є принциповим, оскільки, як зазначає О.О. Бєлєвцева, «застосування засобів дистанційного зв’язку... не повинно призводити до звуження чи обмеження прав учасників кримінального провадження» [3, с. 147].

Практика застосування відеоконференцзв’язку у кримінальному провадженні під час повномасштабної війни виявила як беззаперечні переваги, так і суттєві проблемні аспекти. Ключовим плюсом такого підходу в умовах активних бойових дій є гарантування безпеки всіх учасників процесу.

До переваг відеоконференції ми можемо віднести мінімізацію ризиків, пов’язаних з фізичним переміщенням громадян із зони бойових дій або прифронтових територій, а також не несе такої небезпеки життю та здоров’ю суддів, прокурорів, адвокатів та працівників суду від потенційних загроз.

Іншою важливою перевагою цього механізму є суттєве підвищення оперативності судочинства, зокрема це:

• Прискорений розгляд запобіжних заходів: відеоконференція дозволяє оперативно розглядати клопотання щодо обрання, продовження чи зміни запобіжних заходів, особливо тримання під вартою. Це має критичне значення для дотримання встановлених законом строків у місцях попереднього ув’язнення та установах виконання покарань.

• Забезпечення участі сторін: технологія дає змогу проводити дистанційний допит сторін та учасників кримінального провадження, які виїхали за кордон чи перемістилися до інших регіонів країни.

Попри свою необхідність, запровадження відеоконференції у воєнний час породжує низку викликів. Першочергово, це технічні негаразди. Нестабільність енергопостачання та порушення зв'язку внаслідок ворожих обстрілів становлять найбільшу перешкоду. Такі технічні проблеми можуть призводити до відкладення судових засідань, порушення процесуальних строків та унеможливлення безпосереднього дослідження доказів. Це, своєю чергою, ставить під сумнів дотримання фундаментального принципу безпосередності судового розгляду.

Також постає питання щодо ефективності забезпечення права на захист. Хоча відеоконференція і дозволяє захиснику брати участь у засіданні, якість та результативність його роботи можуть бути знижені. Дискусійним залишається питання, чи здатен адвокат належним чином здійснювати захист обвинуваченого, використовуючи лише відеозв'язок [2, с. 5].

Отже, виникає проблемне питання необхідності гарантування права на захист підозрюваної чи обвинуваченої особи, зокрема її конфіденційного спілкування з адвокатом. Україна, маючи обмежений досвід у цьому питанні, повинна звернутися до європейської судової практики. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїх рішеннях чітко наголосив, що використання відеоконференції не є абсолютним правом держави, а повинно відповідати вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Показовою справою є «Marcello Viola проти Італії (Marcello Viola v. Italy, Рішення від 21 грудня 2006 року), вона є фундаментальним для формування позиції ЄСПЛ щодо відеоконференції і особливо актуальне для України у зв'язку з проблемою конфіденційності та права на захист. У своєму рішенні ЄСПЛ дійшов висновку, що застосування відеоконференції виправдане лише за наявності вагомої та обґрунтованої причини. Найголовніше, що ЄСПЛ встановив: використання відеоконференції обов'язково має гарантувати особі можливість конфіденційного та ефективного спілкування зі своїм захисником як протягом судового засідання, так і під час перерв. Відсутність такої гарантії може призвести до порушення статті 6 Конвенції [5].

Отже, українські суди, приймаючи рішення про проведення засідання у режимі відеоконференції, повинні чітко обґрунтовувати в ухвалі необхідність використання саме цього режиму, посилаючись на загрозу безпеці, руйнування

інфраструктури чи інші наслідки війни. Це мінімізує ризики скасування рішень на національному рівні та уникнення потенційних звернень до ЄСПЛ.

Як висновок можна сказати, що використання відеоконференцзв'язку у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану стало життєвою необхідністю для підтримки функціонування системи правосуддя. Він забезпечує безпеку та оперативність, проте несе ризики, пов'язані з технічними негараздами та потенційним обмеженням процесуальних прав. Подальше вдосконалення такого механізму має бути спрямоване на процесуальну чіткість, тобто розробка єдиних та деталізованих методичних рекомендацій щодо ідентифікації осіб, використання власних засобів та забезпечення конфіденційності спілкування «захисник-клієнт» під час дистанційного провадження.

Лише за умови належного технічного та процесуального забезпечення відеоконференцзв'язок зможе повноцінно слугувати інструментом, що ефективно збалансовує потреби воєнного часу та фундаментальні принципи кримінального правосуддя.

Використані джерела:

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України № 2201-IX від 14 квітня 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text (Дата звернення: 05.11.2025.)

2. Козак Р. С., Швець С. В. Дистанційне кримінальне провадження під час воєнного стану. *Вісник кримінального судочинства.* 2023. № 1. С. 3–7.

3. Бєлєвцева О. О. Дистанційне кримінальне провадження в умовах воєнного стану: новели законодавства та практики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія Право. Вип. 73. 2022. С. 146–149.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (Дата звернення: 04.11.2025.)

5. Viola v. Italy, 2006. Рішення Європейського суду з прав людини від 21 грудня 2006 року. Заява № 45106/04. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-77246%22]} (Дата звернення: 04.11.2025.)

ЗАІЧЕНКО А.О.
студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) приділяє окрему увагу питанням кримінальної відповідальності неповнолітніх, виділяючи спеціальний розділ, у якому зокрема визначаються особливості застосування покарань до осіб цієї категорії.

КК України встановлює певні специфічні правила щодо притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності та призначення їм покарання. Ці положення закріплені у розділі XV КК України та охоплюють такі аспекти: звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності (ст. 97, ч. 2 ст. 106), визначення видів покарань, які можуть бути застосовані до них (ст. 98–102), порядок призначення покарання (ст. 103), звільнення від покарання та його відбування (ст. 104–107), а також питання погашення і зняття судимості (ст. 108) [1].

Визначаючи ці особливості, законодавець виходив із вікових та психологічних характеристик неповнолітніх: емоційної нестабільності, відсутності належного життєвого досвіду, обмежених знань і соціальних навичок. Такі положення не суперечать загальним принципам кримінальної відповідальності, а навпаки – конкретизують їх, враховуючи індивідуальні особливості підлітків [3, с. 177].

Законодавець визнає, що неповнолітній правопорушник є особливим суб’єктом, який потребує не лише юридичного впливу, але й соціального захисту з боку держави. Саме тому кримінальна відповідальність і покарання неповнолітніх регулюються окремими нормами, що враховують їхній вік, психофізіологічні особливості та рівень розвитку. Невеликий життєвий досвід і недостатня зрілість неповнолітніх зумовлюють необхідність особливого підходу як у процесі притягнення до відповідальності, так і при виконанні покарання – особливо, якщо йдеться про позбавлення волі [3, с. 178].

Разом із тим, перелік покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, суттєво вужчий, ніж для повнолітніх осіб.

Відповідно до статті 98 КК України, до осіб, які не досягли повноліття, можуть застосовуватися лише певні основні види покарань – це штраф,

громадські та виправні роботи, пробаційний нагляд, а також позбавлення волі на визначений строк. Як додаткові покарання до неповнолітніх можуть бути використані лише штраф або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Такі види покарань, як арешт, позбавлення військового чи спеціального звання, рангу, чину, кваліфікаційного класу, а також службові обмеження для військовослужбовців чи тримання в дисциплінарному батальйоні, не застосовуються до неповнолітніх, адже вони розраховані на спеціальних суб'єктів, якими неповнолітні за законом бути не можуть [4, с. 234].

Таким чином, розглянемо покарання, що можуть бути застосовані до осіб, які не досягли повноліття, новітні підходи до цих покарань згідно з чинним КК України, а також запропонуємо власну оцінку окремих проблемних аспектів та шляхів їх подолання.

КК України встановлює специфічні умови для призначення штрафу неповнолітнім. Відповідно до частини 1 ст. 99 КК, штраф може бути застосованим лише до неповнолітніх, які мають самостійне джерело доходу, власні кошти або майно, на яке дозволено звернути покарання. Частина 2 цієї статті передбачає, що розмір штрафу, зокрема за скоєння кримінального правопорушення, за яке передбачене основне покарання лише у вигляді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, встановлюється судовим органом залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та з урахуванням майнового стану неповнолітнього в межах до п'ятисот установлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [1].

Значно пом'якшені і такі види покарань, як громадські та виправні роботи. Згідно зі статтею 100 КК України, ці види покарання можуть бути призначені виключно неповнолітнім віком від 16 до 18 років. Відповідно до частини 1 цієї статті, громадські роботи можуть бути встановлені на строк від тридцяти до ста двадцяти годин і полягають у виконанні робіт у вільний від навчання чи основної роботи час. При цьому їхня щоденна тривалість не може перевищувати двох годин [1].

Відповідно до частин 2 та 3 статті 100 КК України, можна виокремити такі особливості щодо застосування виправних робіт до неповнолітніх: виправні роботи призначаються неповнолітньому, який на момент винесення вироку, дотримуючись відповідних норм трудового законодавства, працевлаштований за трудовим договором (контрактом) постійно чи тимчасово на строк, який відповідає щонайменше тривалості призначеного покарання; виправні роботи встановлюються неповнолітнім на строк від двох місяців до одного року; із

заробітної плати неповнолітнього, засудженого до виправних робіт, здійснюється відрахування в дохід держави в розмірі, визначеному судовим вироком, у межах від п’яти до десяти відсотків; ухилення неповнолітніх від виконання виправних робіт визнається окремим кримінальним правопорушенням, відповідальність за яке передбачена ч. 2 ст. 389 цього Кодексу. У такому разі неповнолітній може отримати покарання у формі пробаційного нагляду з урахуванням норм статті 101 КК України [1].

Продовжуючи розгляд, варто зазначити, що, відповідно до статті 59-1 КК України, покарання у виді пробаційного нагляду включає обмеження прав і свобод засудженої особи, визначених законом та встановлених судовим вироком, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства. Згідно зі статтею 101 цього ж Кодексу, стосовно неповнолітніх цей захід може бути призначений на період від одного до двох років [1].

Щодо позбавлення волі, то, відповідно до ч. 1 ст. 102 КК України, особам, які не досягли вісімнадцятирічного віку до моменту вчинення злочину, воно може бути призначене на термін від шести місяців до десяти років. Винятки становлять лише випадки скоєння особливо тяжких злочинів, пов’язаних із навмисним позбавленням життя людини (п. 5 ч. 3 ст. 102) [1].

З огляду на вищезазначене, можна виділити наступні проблемні аспекти: покарання у вигляді громадських чи виправних робіт можуть бути призначені лише неповнолітнім, які досягли 16 років; штраф може бути застосований виключно тоді, коли особа має власний дохід або майно. Оскільки більшість осіб віком 14-16 років зазвичай не мають такого самостійного доходу, застосування цього виду покарання стає неможливим. Таким чином, для осіб 14–15 років позбавлення волі фактично залишається єдиним можливим реальним покаранням, а виправні роботи для молоді 16–18 років часто є неефективними через високий рівень безробіття. Як наслідок, встановлена законодавством система покарань для неповнолітніх здебільшого носить декларативний характер і не може бути повноцінно реалізована на практиці [4, с. 235].

Перелік покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, є надмірно обмеженим і не відповідає вимогам Мінімальних стандартних правил ООН. Відповідно до пункту 5.1 Пекінських правил, під час визначення заходів впливу на неповнолітніх необхідно враховувати не лише тяжкість правопорушення, а й індивідуальні особливості особистості підлітка. Покарання повинно бути достатнім для виправлення правопорушника та запобігання повторним злочинам. Пекінські правила також акцентують на

необхідності мінімізації застосування позбавлення волі щодо неповнолітніх. Пункт 17.1 передбачає, що обмеження особистої свободи є допустимим лише у випадках тяжких насильницьких злочинів або систематичного вчинення серйозних правопорушень, і лише тоді, коли інші заходи виявилися неефективними [2].

Попри це, статистика свідчить, що в Україні покарання у вигляді позбавлення волі призначається неповнолітнім значно частіше, ніж будь-яке інше – близько 90 % випадків. Така тенденція є негативною, адже ізоляція від суспільства часто не сприяє перевихованню, а навпаки, шкодить психічному розвитку підлітків і формує деструктивні соціальні установки. Основною причиною цієї ситуації є обмеженість альтернативних покарань, передбачених законодавством, а також специфіка кримінальних санкцій, де домінує саме позбавлення волі. У результаті цей вид покарання залишається найпоширенішим для неповнолітніх, хоча його вплив на молодь має переважно руйнівний характер. Розширення переліку покарань, які можуть застосовуватися до неповнолітніх, надало б судам більше можливостей для індивідуального підходу при визначенні відповідальності [3, с. 180].

Підсумовуючи, вважаємо доцільним розглянути запровадження для неповнолітніх покарання у вигляді обмеження волі. Враховуючи вікові особливості та характер кримінальних правопорушень, скоєних підлітками, слід зосереджуватися не на каральних, а на виховних і профілактичних заходах. Необхідно розробити систему покарань, у якій позбавлення волі застосовуватиметься лише у виняткових випадках, адже воно часто негативно впливає на подальшу поведінку неповнолітніх. У майбутньому варто визначити цілі покарання цієї категорії осіб і створити спеціальну систему санкцій з урахуванням соціологічних, кримінологічних досліджень та зарубіжного досвіду.

Використані джерела:

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 11.10.2025).

2. Мінімальні стандартні правила поводження з в’язнями: Правила Орг. Об’єдн. Націй від 30.08.1955. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення: 11.10.2025).

3. Казначеєва, Д. В. Проблеми призначення покарання щодо неповнолітніх. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2020. № 1 (22). С. 176-182.

4. Станчак О. І. Проблемні аспекти системи покарань неповнолітніх. *Актуальні проблеми теорії кримінальної законотворчості та практики правозастосування*: матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 груд. 2016 р.) відпов. ред. д.ю.н., професор В. О. Туляков, упор.: В. О. Туляков, Ю. Ю. Коломієць, О. В. Степаненко ; НУ«ОЮА», Каф. крим. прав., Одеський місцевий осередок ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права». Одеса, 2016. С. 232-237.

ЗЕМЦОВА К.В.

студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЗА ХВОРОБОЮ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Інститут звільнення від покарання за станом здоров’я є проявом гуманізації кримінального права, спрямованим на захист прав людини та врахування фізичного і психічного стану засудженого. Водночас на практиці його реалізація стикається з процедурними, медичними та правозастосовними труднощами. Ефективність застосування цього інституту прямо впливає на життя засуджених із тяжкими хворобами та визначає ступінь дотримання гуманістичних принципів кримінальної юстиції.

Як зауважує Андрій Діденко, звільнення від відбування покарання у зв’язку із тяжким захворюванням є процедурою, яка створена для забезпечення права засудженого на можливість зберегти власне життя шляхом належного лікування [1].

До нормативної бази, що регулює питання звільнення від покарання за хворобою в Україні відноситься ст. 84 Кримінального кодексу України (обов’язкове та дискреційне звільнення за тяжкі психічні або соматичні хвороби), Кримінально-виконавчий кодекс України (регулює подання матеріалів від адміністрації установи виконання покарань до суду), наказ Міністерства охорони здоров’я України і Міністерства юстиції України №1348/5/572 від 15.08.2014 (визначає порядок підготовки медичних висновків Лікарсько-консультативної комісії та перелік захворювань, що дають підставу для звільнення), Постанова Пленуму Верховного Суду України №8 від

28.09.1973 (уточнює практику застосування ст. 84 Кримінального кодексу України, наголошує на комплексній оцінці стану здоров'я та обставин справи).

Процедура реалізації даного інституту передбачає, що адміністрація установи виконання покарань готує клопотання до суду, яка включає медичний висновок Лікарсько-консультативної комісії, характеристику поведінки засудженого, дані про кримінальне правопорушення і довідки про стан здоров'я. Суд оцінює тяжкість захворювання та прогноз щодо здатності відбувати покарання, тяжкість скоєного кримінального правопорушення та ризики для суспільства, а також поведінку засудженого під час відбування покарання. Після ухвали про звільнення засуджений припиняє відбувати покарання, але у разі одужання можу бути направлений на його продовження.

Аналіз судової практики показує суттєві проблеми у застосуванні цього інституту. Наприклад, в ухвалі Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області (№98992670 від 12.08.2021) суд відмовив у звільненні попри тяжкі хвороби, які як СНІД IV стадії, туберкульоз та гепатит В [4]. В ухвалі Красногвардійського районного суду (№97773186 від 18.06.2021) суд підкреслив, що факт хвороби не є автоматичною підставою для звільнення, і рішення залежить від оцінки інших обставин [6]. В ухвалі Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області (№117035575 від 14.02.2024) суд задовольнив клопотання засудженого на підставі висновку Лікарсько-консультативної комісії про рак легень із метастазами [5]. У постанові Верховного Суду у справі №759/13963/23 від 03.04.2024 підтверджено, що звільнення можливе лише за дотримання законної процедури та належного медичного обґрунтування [3].

Згідно із даними правозахисної організації «Центр прав людини ZMINA», за період з 2022 по 2024 рік українські суди звільнили 204 осіб від відбування покарання за станом здоров'я. Цей механізм застосовується до засуджених із тяжкими хворобами, зокрема до тих, кому призначено довічне позбавлення волі. Процедура звільнення є тривалою та складною, що призводить до того, що не всі ув'язнені доживають до моменту звільнення, навіть якщо мають підстави за законом [2]. Ці дані свідчать про необхідність вдосконалення механізму звільнення від покарання за станом здоров'я в Україні, зокрема щодо уніфікації судової практики та поліпшення медичного обґрунтування.

Основними проблемами реалізації інституту є бюрократичні складнощі при підготовці та поданні клопотань, обмежений перелік захворювань у додатку до Наказу Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства юстиції України, недостатня незалежність та деталізація медичних висновків Лікарсько-консультативної комісії, різна судова практика та неоднакове застосування критеріїв тяжкості хвороби, конфлікт між гуманістичними

підставами та суспільною безпекою, а також обмежені ресурси медичної допомоги у пенітенціарних установах.

Для вдосконалення інституту звільнення від відбування покарання за хворобою доцільно розширити перелік захворювань, що дають підставу для звільнення, уніфікувати стандарти оформлення висновків Лікарсько-консультативної комісії та залучення незалежних медичних експертів, розробити єдині методичні рекомендації Верховного Суду України щодо застосування ст. 84 Кримінального кодексу України, забезпечити право повторного звернення у разі погіршення стану здоров'я засудженого та поліпшити медичну інфраструктуру у пенітенціарних установах для належного лікування.

Отже, інститут звільнення від покарання за хворобою є важливим механізмом гуманізації кримінальної юстиції, проте його ефективність обмежується процедурними, правовими та медичними бар'єрами. Для повноцінного функціонування необхідне вдосконалення законодавства, посилення незалежності медичних висновків та уніфікація судової практики.

Використані джерела:

1. Діденко А. Звільнення від відбування покарання у зв'язку із тяжкою хворобою – системна проблема, що потребує вирішення. *Права людини в Україні.* 13.02.2023. URL: https://khpg.org/1608811821

2. Пирлік Г. Смерті за ґратами: як в Україні звільняють засуджених за станом здоров'я і чому не всі до цього доживають. *Центр прав людини ZMINA.* 17.03.2025. URL: https://zmina.info/articles/zvilnennya-vid-pokarannya-za-stanom-zdorov'ya-chomu-ne-vsi-zasudzheni-dozhyvayut-do-pozytyvnogo-rishennya/

3. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду України №759/13963/23 від 03.04.2024. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=118194623&red=1000039761aeb8d977f6298e63783c9fd67e07&d=5

4. Ухвала Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області №98992670 від 12.08.2021. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/98992670/

5. Ухвала Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області №117035575 від 14.02.2024. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/117035575/

6. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська №97773186 від 18.06.2021. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97773186

ЗИМА К.С.
студентка 1 курсу магістратури
Миколаївського навчально-наукового інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

ПОРУШЕННЯ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОГО ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Принцип добросовісного виконання своїх міжнародних зобов'язань визнається одним з основних принципів міжнародного права, закріплюється в ч. 2 ст. 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй [1]. Дана норма має універсальний характер, отже поширює свою дію на всіх членів зазначеної міжнародної організації, встановлюючи прямий зв'язок між виконанням зобов'язань та гарантією миру, стабільності, економічної співпраці та спільному розвитку, що є перевагою для всього людства. Віденською конвенцією про право міжнародних договорів від 13.06.1986 року [2], передбачений механізм забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними договорами, а саме принцип «pacta sunt servanda», який встановлює, що кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись [2]. На жаль, російська федерація вирішила продемонструвати зневажливе ставлення до зазначених положень.

Нормами Будапештського меморандуму від 05.12.1994 року [3] передбачено, що російська федерація разом із Великою Британією та Сполученими Штатами Америки, виступила гарантом суверенітету та територіальної цілісності, в обмін на відмову від ядерної зброї Україною. Російська федерація порушила взяті на себе ключові зобов'язання, не застосовувати силу проти України. Перші припущення з'явились у 2014 році із введенням російської військової сили до території України – АРК, де вчинено ряд порушень: захоплено ключові об'єкти, проведено нелегітимний «референдум», де було проголошено анексію. До того ж, рф ввела свої війська під виглядом «місцевих ополченців» на Донецьку та Луганську області. За допомогою російської підтримки було сформовано окупаційні адміністрації та налагоджено постачання техніки, що призвело до дестабілізації регіону. Були використані не лише класичні методи ведення воєнних дій, а й запроваджена гібридна операція, до методів якої відносяться кібератака та дезінформація.

Увесь комплекс заходів, що рф використовувала з метою досягнення своїх цілей на території України отримало назву гібридна війна.

Угода між Україною та російською федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту російської федерації на території України від 28.05.1997 року, є однією з найважливіших домовленостей, які грубо були порушені ворожою державою. Даний договір передбачав засади перебування флоту рф на території Кримського півострову. Ч. 1 ст. 6 Договору передбачає, що військові формування здійснюють свою діяльність в місцях дислокації відповідно до законодавства рф, поважаючи суверенітет України, додержуються її законодавства та не допускають втручання у внутрішні справи України [4]. Фактично, Чорноморський флот став знаряддям в «руках» рф, для вчинення збройної агресії проти України. Війська країни-окупанта захопили стратегічні об'єкти, українські військові частини, адміністративні будівлі, причому ці активні дії виходили за визначені межі місць дислокації. Діяльність військ рф кваліфікуються не тільки як пряме порушення міжнародного договору, але й норм українського законодавства, оскільки російські війська пересувались по території АРК без дозволу та з повним ігноруванням українських органів влади.

Основною двосторонньою угодою між Україною та рф став Договір про дружбу, співробітництво та партнерство між Україною та російською федерацією від 14.01.1998 року [5], який був спрямований на довгостроковий характер з автоматичною пролонгацією, але втратив чинність 1 квітня 2019 року. Основоположні засади документа передбачають: повагу до територіальної цілісності одна одної; мирне врегулювання спорів; додержання прав людини та основних свобод; сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань. Основною метою співробітництва є зміцнення міжнародного миру та безпеки. Починаючи з 2014 року рф порушувала умови «Великого договору», зруйнувавши засади стратегічного партнерства, на яких ґрунтувалися російсько-українські відносини. 24 лютого 2022 року рф розпочала повномасштабні військові дії, які супроводжувалися масовими обстрілами, порушенням державних кордонів та окупацією територій.

Міжнародна спільнота досить гостро відреагувала з приводу цинічного знехтування рф принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, що супроводжувалося порушенням основних положень укладених договорів з Україною. В результаті чого, Західною Європою та Північною Америкою було введено політичні та економічні санкції, десятки країн світу надали фінансову,

військову та гуманітарну допомогу Україні. Основними джерелами фінансової та військової підтримки стали США, Європейський Союз та Велика Британія.

Вчинений акт агресії поклав початок міжнародної ізоляції для рф, що призвело до втрати голосу в багатьох міжнародних асамблеях, виключенням зі складу «Великої вісімки» та отриманням досить серйозних репутаційних втрат.

Отже, з початком повномасштабного вторгнення на територію України, світ остаточно констатував, що рф – це ненадійний та недобросовісний партнер, який з легковажністю ставиться до фундаментальних засад світового правопорядку, тим самим підриваючи міжнародний мир та безпеку. Дії рф у відносинах з Україною не лише свідчать про відступ від принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, але й суттєво послаблюють міжнародну систему безпеки, підриваючи ефективність міжнародно-правових норм, що закладені Статутом ООН для запобігання збройної агресії та підтримання миру в світі.

Використані джерела:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду : Статут Орг. Об'єдн. Націй від 26.06.1945 : станом на 16 верес. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text

2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 23.05.1969 : станом на 13 черв. 1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text

3. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї : Меморандум Україна від 05.12.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text

4. Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (укр/рос) : Угода Рос. Федерація від 28.05.1997 : станом на 20 жовт. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_076#Text

5. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією : Договір Україна від 31.05.1997 : станом на 1 квіт. 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006#Text

ІВАНОВ М.А.
студент 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Чорнозуб Л.В.

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОТРИМАННЯМ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Забезпечення верховенства права є одним із ключових принципів функціонування демократичної та правової держави. У системі публічної влади України особливе місце займає прокуратура, яка покликана гарантувати дотримання законності всіма органами державної влади, у тому числі й правоохоронними структурами. Прокурорський нагляд за діяльністю органів Національної поліції має на меті не лише контроль за дотриманням законів, а й забезпечення захисту прав і свобод людини від можливих зловживань або перевищення повноважень з боку посадових осіб.

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі системи прокурорського нагляду за діяльністю Національної поліції з метою оцінки ефективності контролю за дотриманням законності під час досудового розслідування, виявлення основних проблем і недоліків у реалізації цього нагляду, а також визначення шляхів його вдосконалення для запобігання перевищенню повноважень, свавільним діям слідчих органів і забезпечення реального захисту прав і свобод громадян у межах принципу верховенства права.

Згідно зі ст. 2 п. 3 Закону України «Про прокуратуру», прокуратурі належить функція нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство [1]. У контексті діяльності Національної поліції це означає, що прокурори здійснюють контроль за законністю дій правоохоронців під час проведення оперативно-розшукових заходів, перевіряють обґрунтованість клопотань до суду та дотримання прав і свобод громадян. Такий нагляд є ключовим механізмом забезпечення принципу верховенства права, оскільки дозволяє запобігати перевищенню повноважень, зловживанням службовим становищем та гарантує, що діяльність Національної поліції здійснюється у межах, визначених законодавством.

Вважаємо, організована система прокурорського нагляду за діяльністю Національної поліції є ключовим механізмом забезпечення принципу верховенства права, оскільки дозволяє ефективно контролювати законність дій правоохоронних органів та захищати права і свободи громадян. Це підтверджується положеннями Наказу Офісу Генерального прокурора від

08.09.2023 № 253 «Про організацію нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність», який передбачає: перевірку законності проведених оперативно-розшукових заходів та рішень, прийнятих у їх ході (п. 5), контроль обґрунтованості клопотань керівників оперативних підрозділів до слідчого судді щодо тимчасового обмеження конституційних прав громадян (п. 9), а також оперативне реагування на виявлені порушення та усунення незаконних рішень (п. 8, 10, 11). На рівні обласних та спеціалізованих прокуратур здійснення нагляду включає процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, перевірку законності, реагування на порушення та надання методичної підтримки нижчим рівням прокуратур (п. 12), що забезпечує системність та ефективність прокурорського контролю [2]. Такий механізм нагляду сприяє зміцненню правової держави та запобіганню порушень прав людини у сфері правоохоронної діяльності.

Контроль за дотриманням прав людини під час досудового розслідування є ключовим завданням прокурорського нагляду, оскільки він забезпечує законність дій слідчих органів та запобігає свавільним рішенням, гарантуючи захист конституційних прав громадян.

Як зазначає Колода А.А., під час нагляду прокурор перевіряє, щоб дії слідчого відповідали кримінально-процесуальному законодавству, а зібрані докази були належними, допустимими та достатніми, не порушували права на захист і право власності. Дозвільний характер нагляду передбачає, що слідчий не може самостійно повідомляти про підозру чи звертатися до суду щодо обмеження прав громадян без погодження прокурора, що запобігає процесуальним помилкам. Крім того, прокурор має право розглядати скарги на рішення, дії або бездіяльність слідчого, що забезпечує ефективний механізм виправлення порушень і гарантує реальний захист прав людини [3, с. 103].

Як зазначалося раніше, на наш погляд, запобігання перевищенню повноважень та свавільним діям слідчих органів є одним із ключових завдань прокурорського нагляду. Ефективний контроль прокурора забезпечує дотримання законності під час досудового розслідування, запобігає неправомірним рішенням і зловживанням службовим становищем, а також гарантує, що дії правоохоронців завжди відповідають встановленим законом межам, підвищуючи довіру громадян до правоохоронної системи.

Основними проблемами системи прокурорського нагляду за діяльністю Національної поліції є декілька ключових аспектів. По-перше, існує безініціативність процесуальних керівників, коли через значне навантаження, недостатній професійний досвід або інші причини вони не вчасно погоджують клопотання слідчих до суду, що призводить до затримок у розслідуванні та потенційних порушень прав громадян. По-друге, недостатній контроль за

повнотою, допустимістю та законністю доказової бази може спричиняти процесуальні помилки та ставати підставою для оскаржень дій слідчих органів. По-третє, не завжди забезпечується своєчасне реагування на незаконні або необґрунтовані рішення слідчих, що створює ризики зловживань службовим становищем і перевищення повноважень.

За нашим спостереженням, підвищення ефективності прокурорського контролю можливе через кілька механізмів. Передусім, необхідно активізувати діяльність процесуальних керівників, чітко регламентувавши строки та порядок погодження слідчих дій і клопотань до суду, що забезпечить своєчасність і законність процесуальних рішень. По-друге, важливо посилити навчання та методичну підтримку слідчого апарату, що дозволить підвищити професійну компетентність працівників і зменшити ризик процесуальних помилок. По-третє, варто забезпечити системність нагляду через координацію між органами прокуратури, слідчими органами та судовою системою, що сприятиме оперативному виявленню та усуненню порушень, а також запобігатиме свавільним рішенням.

Забезпечення цих заходів сприятиме ефективному запобіганню перевищенню повноважень і зловживанням службовим становищем, зміцненню правової держави та довіри громадян до правоохоронної системи.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що система прокурорського нагляду за діяльністю Національної поліції є необхідним інструментом забезпечення законності та захисту прав громадян під час досудового розслідування. Ефективне здійснення нагляду дозволяє запобігати перевищенню повноважень і свавільним діям слідчих, а також гарантує належне використання доказів і дотримання процесуальних норм. Водночас виявлені проблеми, такі як безініціативність процесуальних керівників, недостатній контроль за доказовою базою та несвоєчасне реагування на порушення, вказують на необхідність вдосконалення механізмів контролю. Підвищення ефективності прокурорського нагляду можливе через регламентацію строків і порядку погодження слідчих дій, посилення професійної підготовки працівників та координацію між органами прокуратури, слідчими структурами та судовою системою, що в цілому сприятиме зміцненню верховенства права і довіри громадян до правоохоронної системи.

Використані джерела:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014, № 1697-VII. *Верховна Рада України. Законодавства України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text (дата звернення: 12.11.2025).

2. Про організацію нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність : *Наказ Офісу Ген. прокурора* від 08.09.2023 № 253. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0253905-23#Text (дата звернення: 12.11.2025)

3. Колода А. А. Юридична природа внутрішньо відомчого контролю як один із механізмів виявлення, усунення та превенції процесуальних помилок слідчого на стадії досудового розслідування: теорія і практика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: збірник наукових праць*. 2022. С. 101–105.

ІМШЕНИЦЬКА Т.А.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОЇ ЖІНОЧОЇ КРИМІНАЛЬНОСТІ

Сучасна жіноча кримінальність є окремим напрямом у кримінологічній науці, що має за предмет дослідження специфіки та динаміки кримінальних правопорушень, скоєних жінками, розкриває так звані «маршрути» (pathways) вчинення правопорушень жінками, аналізує взаємозв’язок між віктимністю й деліктністю, а також спрямована на розробку ефективних превентивних та корекційних заходів з урахуванням гендерних особливостей. Значення цього напряму зростає в умовах трансформації соціально-економічного статусу жінок, розширення їхньої присутності в трудовій, підприємницькій, публічній сферах, а також зміни структури кримінальності: активніше проявляються кіберзлочини, торгівля людьми, гендерно мотивоване насильство [1, 2, 5].

Загальна статистика підтверджує, що жінки залишаються меншою частиною кримінального контингенту порівняно з чоловіками, проте спостерігаються якісні зміни. Зокрема, дані свідчать про зростання участі жінок у економічних, корупційних та іноді організованих правопорушеннях [5]. Також значно підвищується видимість таких форм як феміцид (femicide), домашнє та кібернасильство, що обумовлюють потребу окремої кримінологічної уваги [4]. У відповідному регіональному гендерному звіті для Львівщини зазначено, що за 2021 рік на 100 тисяч населення відповідної статі скоїли злочини 53 жінки й 436 чоловіків [6]. За офіційною статистикою жінки у

2024 році скоїли 11,81% кримінальних правопорушень. У звіті за 2025 рік із понад 76 329 кримінальних правопорушень за 11 місяців – близько 9335 (або ~12,23%) припадали на жінок [7]. Отже, хоча абсолютна частка жінок залишається нижчою, вона не є статистично нульовою і має тенденції до зростання.

У сучасних дослідженнях типологія та поведінкові моделі жінок-правопорушниць визначаються за кількома основними напрямами.

Перший – ризиковий життєвий шлях, що пов'язаний з ранньою віктимізацією (фізичне чи сексуальне насильство у дитинстві або юності), експлуатацією, що створює травматичні патерни, залежності, маргіналізацію.

Другий – шлях, детермінований залежністю від партнера або злочинної мережі, коли жінка вступає у кримінально протиправну діяльність під впливом або контролем інших.

Третій – економічна мотивація: матеріальна нестача, потреба утримувати сім'ю, діти та догляд за ними, що чинить тиск на вибір.

Четвертий – доступ до можливості, що надається професійним становищем чи місцем роботи: кримінальні правопорушення на робочому місці, зловживання службовим становищем. При цьому підкреслюється, що значна частка кримінальних правопорушень, вчинених жінками, має характер одноразових актів, спричинених стресом, крайнім соціально-економічним тиском чи спонтанною ситуацією.

Щодо основних категорій кримінальних правопорушень, де фіксується участь жінок: традиційно це майнові (крадіжки, привласнення), шахрайство, кримінальні правопорушення, пов'язані з обігом наркотиків (часто – на користь інших осіб), економічні правопорушення на робочому місці (зловживання, розтрата), а також нарощується частка кіберзлочинів і використання цифрових платформ як інструменту (наприклад, афери, зловживання доступом). Окремо виділяється участь жінок у торгівлі людьми – як примусових учасниць, так і організаторок [1]. Наприклад, у регіональній статистиці Львівщини вказано, що суттєва частка жінок серед осіб злочинів у сфері господарської діяльності становила 48 %, шахрайств – 31 %, наркотичних злочинів – 18% [6].

Роль віктимізації на кримінальному шляху жінок є критичною. Багатьом жінкам початковою ланкою до кримінальної активності слугує тривала віктимізація (насильство в дитинстві чи юності, експлуатація, домашнє насильство) – це формує травматичні патерни, залежності (наприклад, наркотична), соціальну маргіналізацію [4]. Сучасні дослідження підкреслюють зв'язок Adverse Childhood Experiences (ACEs) із зростанням ризику правопорушень у дорослому віці. У контексті України та країн, що

переживають конфлікт, віктимологічний підхід до жіночої кримінальності стає особливо актуальним.

Психологічні та біопсихосоціальні фактори поведінки жінок-правопорушниць включають: психотравми, проблеми психічного здоров'я, залежність від психоактивних речовин, соціально-економічну нестабільність. Водночас профіль жінки-правопорушниці відрізняється від чоловічого: зазвичай менша тяжкість кримінального анамнезу, інші мотиви насильства, вищий відсоток першого правопорушення у дорослому віці. Соціально-економічні детермінанти також відіграють важливу роль: бідність, безробіття, обмежений доступ до ресурсів, обов'язки догляду за дітьми – усе це підвищує ризик залучення до кримінальної діяльності. В Україні, особливо в післявоєнний/конфліктний період, такі детермінанти загострюються.

Гендерні особливості насильства та феміцид заслуговують окремої уваги. Практично у всіх міжнародних звітах зазначається, що жінки набагато частіше є жертвами інтимно-партнерського вбивства або гендерно мотивованого вбивства; такі злочини мають свої специфічні мотиви і потребують окремого кримінологічного підходу. Наприклад, у звіті ООН сказано, що у 2023 році понад 85 000 жінок загинули від рук партнерів чи родичів – 60 % з них. Це демонструє, що жіноча кримінальність і віктимність часто переплітаються – кримінальність жінок має прослідковуватися не лише через скоєні дії, але й через історію віктимізації.

Кіберзлочинність і цифрові форми насильства набирають обертів і вимагають адаптації кримінологічних підходів. Розвиток цифрових технологій породив нові форми агресії (онлайн-стокінг, розповсюдження інтимних зображень без згоди, кіберпереслідування), де і жертви, і правопорушниці – жінки; до того ж цифрові платформи іноді використовуються для організації кримінальних правопорушень. Звідси – потреба оновлених методів аналізу, профілактики й правозастосування.

Питання рецидиву і ресоціалізації жінок-правопорушниць також отримують дедалі більше уваги: рецидив серед жінок зазвичай нижчий, ніж серед чоловіків, але через відсутність соціальної підтримки, житла, роботи, програм охорони здоров'я (включно із психіатричною й програмами відновлення) існує високий ризик повернення до злочинного середовища. Гендерно чутливі програми ресоціалізації підвищують ефективність заходів і мають враховувати ролі догляду й материнства [2, 3].

Профілактика і політика в цьому полі повинні бути комплексними: рання соціальна підтримка для вразливих дівчат і жінок, доступ до освіти і праці, програми відновлення після насильства, гендерно орієнтовані програми для

правопорушниць (лікування залежностей, терапія травми, працевлаштування). Крім того, потрібні спеціальні алгоритми реагування на гендерно мотивовані злочини й феміцид. Міжнародні рекомендації й стандарти, зокрема звіти UN Women та United Nations Office on Drugs and Crime, формують рамки для протидії домашньому та цифровому насильству, надаючи емпіричні дані й рекомендації щодо реформи кримінальної політики і системи захисту потерпілих.

В українському контексті дослідження останніх років констатують якісні трансформації жіночої кримінальності у воєнний період, а також наголошують на нагальності програм допомоги жінкам, які стали жертвами торгівлі людьми або були змушені до кримінальної діяльності через економічні обставини [2, 3]. Навчальні програми кримінологів повинні включати міждисциплінарний підхід – залучати соціологів, психологів, спеціалістів з гендерних досліджень, кібербезпеки – для повноти аналізу та розробки профілактичних заходів.

Використані джерела:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. № 4496-IX Дата оновлення: 17.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення 10.11.2025)

2. Голіна В.В., Головкін Б.М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: навч. посіб. Х.: Право. 2014. 513с.

3. Кримінологія : підручник / За ред. Ю. Нікітіна, С. Денисова, Є. Стрельцова. Харків: Право, 2018. 416 с.

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017р. № 2229-VIII // ВВР. 2018. № 5. ст.35. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення 10.11.2025)

5. Блага А. Про жіночу злочинність. *Право України.* 1999. № 9. С. 88-89.

6. Головне управління статистики у Львівській області. *Кримінальні правопорушення в регіоні*: статистичний збірник. Львів, 2024. 36 с. URL: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення 10.11.2025)

7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. *Офіс Генерального прокурора.* URL: https://gp.gov.ua/ (дата звернення 10.11.2025)

КАМБУР В.В.
студент 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПОГАШЕННЯ СУДИМОСТІ

Реалізація інституту погашення судимості в Україні має ключове значення для прав та свобод осіб, засуджених раніше, оскільки дає їм можливість уникнути негативних правових та соціальних наслідків, пов'язаних з наявністю судимості. Законодавство України передбачає строки погашення судимості та умовні підстави (зокрема, через покарання з випробуванням, відсутність нових правопорушень тощо), однак на практиці застосування цих норм супроводжується багатьма невизначеностями та проблемами правозастосування.

Учений Тютюгін В.І. пояснює погашення судимості як автоматичне припинення стану судимості внаслідок закінчення встановлених законом строків, які обчислюються за відбуттям призначеного вироком покарання чи дострокового звільнення від його відбування, за умови, якщо протягом перебігу цих строків особа не вчинить нового кримінального правопорушення [5, с. 220]

За Кримінальним кодексом України (далі – КК України) строки погашення судимості визначаються в ст. 89 і вони залежать від виду призначеного покарання, тяжкості кримінального правопорушення, а також від того, чи застосовувався до особи такий заохочувальний захід як звільнення від відбування покарання з випробуванням. Зокрема, відповідно до п. 1 ст. 89 КК України «такими, що не мають судимості, визнаються особи, засуджені згідно зі ст. 75 КК, якщо протягом іспитового строку вони не вчинять нового кримінального правопорушення і якщо протягом іспитового строку рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням не буде скасоване» [1]. Якщо ж існує додаткове покарання, яке перевищує тривалість іспитового строку, судимість погашається після відбуття цього покарання. Також ст. 108 КК України регламентує погашення та зняття судимості для неповнолітніх осіб – якщо порушення вчинено до досягнення 18 років, умови для погашення змінені з урахуванням виду кримінальної протиправності та віку особи.

У судовій практиці Верховного Суду України є кілька важливих правових позицій, які окреслюють застосування цих норм. Наприклад, у постанові від 8 жовтня 2020 року Верховний Суд роз'яснив, що при засудженні за останнє

порушення із звільненням з випробуванням строк погашення судимості за попереднє кримінальне правопорушення має обчислюватись з дня набрання законної сили обвинувальним вироком за останнє правопорушення, за умови, що іспитовий строк пройшов без порушень [6]. В іншій справі (постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 серпня 2024 року у справі №127/16102/23) було встановлено, що погашена або знята судимість виключає врахування цієї судимості як кваліфікуючої ознаки при вчиненні нового порушення [2]. Також постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду щодо визначення моменту, коли судимість вважається погашеною у випадку покарання у вигляді штрафу, внесла уточнення про строки й умови, зокрема щодо тих випадків, коли особа сплатила штраф і не вчинила нового правопорушення у визначений строк [3].

У порівняльно-правовому аспекті в країнах Європейського Союзу різні підходи до «expungement» (видалення чи погашення судимості або вироків) – від строків, умов до процедурних механізмів. Наприклад, в Польщі чи Німеччині судимість погашається автоматично через деякий час після завершення строку без нового правопорушення або відбуття відповідного строку, інколи має бути звернення особи, або рішення суду (p. 12 Кримінального кодексу Польщі; p. 2 Закону про Федеративний центральний реєстр) [7; 8]. Часто передбачається закритість чи обмеження публічності даних про вироки, які погашені.

Під час проведення декількох аналізів судових рішень за останні три роки за ключовими критеріями: чи правильно визначено строк погашення, чи була врахована зміна статусу судимості (погашена/знята), чи були випадки зловживань або невірного застосування норм (судова практика «за невиконання постанов про позбавлення водійських прав суд притягнув водія до кримінальної відповідальності», наслідки погашення судимості, сформульовані Касаційним кримінальним судом та ін.) ми виділили основні аспекти: у кількох випадках суди неправильно починали строк погашення: з дня вироку, хоча вирок був з випробуванням і рішення може бути оскаржене або скасоване – це змінює момент початку строку; декілька рішень апеляційної інстанції враховували погашену судимість як кваліфікуючу ознаку, попри те, що Верховний Суд вже висвітлив, що це неприпустимо (справа №127/16102/23) [4]; є випадки, коли особам після виконання покарання у вигляді штрафу не визнавали, що вони «не мають судимості», через формальні недоліки (наприклад, дата набрання законної сили вироку, неправильно оформлені рішення про випробування); судова практика показує, що особливо проблемним є застосування норм для неповнолітніх – строки, умови і те, чи враховується додаткове покарання.

Основними проблемами є: недостатня чіткість моменту початку строку погашення, особливо коли існують додаткові покарання; формалізм у застосування умов – наприклад, відсутність нового кримінального правопорушення, або те, що рішення не було скасоване – часто через процедурні затримки; неоднакове застосування норм у різних судах, через що існують випадки, коли однакові правові ситуації суди вирішують по-різному; недостатня проінформованість засуджених про їхні права щодо погашення і зняття судимості, про строки і процедури; відсутність прозорих статистичних даних і аналітики, які б дозволили оцінити масштаби проблеми.

На основі даного дослідження можемо запропонувати деякі рекомендації: законодавчо уточнити момент початку строку погашення у випадках випробування, штрафу та додаткових покарань, щоб уникнути різночитань (з урахуванням практики Верховного Суду); запровадити обов'язкові консультації чи інформаційні повідомлення засудженим про їх право та умови погашення судимості; уніфікувати практику застосування норм у різних судових інстанціях через єдині методичні роз'яснення Верховного Суду; залучити досвід країн Європейського Союзу при вдосконаленні процедур expungement, зокрема автоматичного чи напівавтоматичного погашення, обмеження публічного доступу до даних про погашену судимість; забезпечити збір і публікацію статистичних даних щодо кількості звернень про погашення, кількості задоволених і відхилених клопотань, строків, які були дотримані чи порушені, для моніторингу застосування інституту.

Отже, погашення судимості – це не просто юридична процедура, а інструмент відновлення соціальних прав, реінтеграції та зменшення стигми. Україна має міцну нормативну базу, але для її ефективного застосування потрібне чітке законодавче закріплення ключових моментів, уніфікація судової практики, підвищення правової обізнаності, а також порівняльний аналіз із практикою Європейського Союзу, що дозволить імплементувати кращі рішення.

Використані джерела:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Верховний Суд: «Відповідно до положень ч. 4 ст. 32 та ст. 34 КК України погашення попередньої судимості за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 309 КК України, вказує на відсутність повторності як кваліфікуючої ознаки цього злочину – ККС ВС». 16.09.2023. URL:

https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1667270/?utm_source=chatgpt.com

3. Верховний Суд: «Постанова ККС ВС щодо визначення моменту погашення судимості для осіб, яким призначено покарання у виді штрафу». 15.11.2019. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/825790/?utm_source=chatgpt.com

4. Постанова Верховного суду у справі №127/16102/23 від 21.08.2024. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121204834

5. Тютюгін В.І. Судимість як один із засобів кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. №2 (18). – с. 211-250.

6. Чернівецький районний суд Вінницької області: «ВС роз'яснив, як має обчислюватися погашення судимості». 08.10.2020. URL: https://cr.vn.court.gov.ua/sud0228/pres-centr/news/1004992/?utm_source=chatgpt.com

7. Bundeszentralregistergesetz. Gesetz über das Zentralregister und das Erziehungsregister vom 21.09.1984. URL: https://dejure.org/gesetze/BZRG

8. Kodeks karny. Ustawa z dnia 06.06.1997. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf

КОБРИНЧУК Р.Д.

студент 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О. М.

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасних умовах воєнного стану в Україні проблема запобігання кримінальності неповнолітніх набуває особливої актуальності. Війна суттєво впливає на всі сфери суспільного життя, зокрема на морально-психологічний стан дітей та молоді. Втрата житла, загибель близьких, вимушене переселення, погіршення економічного становища та ослаблення контролю з боку державних і сімейних інституцій створюють передумови для девіантної поведінки серед неповнолітніх. В умовах війни особливого значення набуває комплексний підхід, який поєднує соціальний захист, освітню та виховну діяльність,

психологічну підтримку, а також активну взаємодію органів правопорядку, навчальних закладів і громадських організацій.

Як зазначає професор Рогатинська Н. З., розглядаючи проблему кримінальності неповнолітніх, необхідно враховувати, що вона є невід'ємною складовою загальної кримінальності в державі, яка формується під впливом як зовнішніх соціально-економічних умов, так і внутрішніх психологічних чинників. Дитяча та підліткова кримінальність має власну специфіку, що суттєво відрізняє її від кримінальності дорослих. Ці відмінності виявляються у кримінально-правових, кримінально-процесуальних та кримінологічних особливостях, зумовлених віковими, психічними, соціальними та моральними характеристиками неповнолітніх. Кримінальність серед осіб неповнолітнього віку вирізняється певними закономірностями, що дозволяють розглядати її як окремий вид соціально-правового явища, протидія якому потребує системного та комплексного підходу з боку держави. Особливу увагу слід звернути на те, що неповнолітні належать до однієї з найбільш кримінально вразливих соціальних груп. Саме вони у значній мірі формують загальний рівень кримінальності та впливають на криміногенну ситуацію в суспільстві [4, с. 276].

За офіційними даними Офісу Генерального прокурора, у 2020 році в Україні було зареєстровано 3708 кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми або за їх участі. У 2021 році цей показник зменшився до 3247, що може свідчити про певну стабілізацію криміногенної ситуації серед молоді в довоєнний період. Однак із початком повномасштабної війни у 2022 році спостерігається різке скорочення кількості таких правопорушень – до 1824 випадків. Таке зниження пояснюється суттєвими змінами соціально-економічних умов, масовим переміщенням неповнолітніх як всередині країни, так і за її межами, обмеженнями пересування в умовах воєнного стану та підвищеним контролем з боку правоохоронних органів і військових адміністрацій. У 2023 році зафіксовано зростання до 2529 кримінальних правопорушень, що свідчить про поступову адаптацію суспільства до умов воєнного стану та часткове повернення неповнолітніх до звичного соціального середовища. Проте вже у 2024 році кількість кримінальних правопорушень дещо зменшилась до 2287, що може вказувати на ефективність превентивних заходів, посилення профілактичної роботи з молоддю та діяльності соціальних служб [1]. Таким чином, аналіз динаміки кримінальності неповнолітніх в Україні показує, що воєнні дії істотно вплинули на кількість кримінальних правопорушень. Незважаючи на складні соціально-економічні умови, загальна тенденція залишається до зниження рівня підліткової кримінальності. Це

свідчить про ефективність державної політики у сфері профілактики правопорушень серед неповнолітніх, а також про зміни у соціальній поведінці молоді в умовах війни. Усвідомлюючи це, державні органи не лише досліджують причини та умови, а й систематично продовжують розробляти і впроваджувати заходи профілактичного характеру, спрямовані на її попередження, соціальну підтримку молоді та створення безпечного виховного середовища [4, с. 276].

Протидію кримінальності здебільшого кримінологи розглядають як цілісну систему форм, методів і засобів впливу держави та суспільства на чинники, що зумовлюють або сприяють кримінальній діяльності. Вона охоплює комплекс узгоджених заходів, які реалізуються як спеціалізованими правоохоронними органами, так й іншими суб'єктами, що беруть участь у забезпеченні правопорядку. Система протидії є складовою частиною системи національної безпеки, у межах якої держава виконує свою соціальну функцію – забезпечення законності, охорону прав і свобод людини, а також підтримання громадського порядку [3, с. 202].

За сферами рівнів профілактики кримінальності розрізняють: загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи. Серед основних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються неповнолітніми, особливе значення мають загальносоціальні заходи профілактики. Їх головна мета полягає у виявленні, усуненні та нейтралізації соціальних причин і умов, які сприяють виникненню дитячої та підліткової кримінальності. Такі заходи спрямовані не лише на боротьбу з наслідками протиправної поведінки, а насамперед на створення сприятливих умов для повноцінного розвитку особистості дитини та її успішної соціалізації. Важливою складовою цих заходів є також забезпечення доступу до різних форм навчання, психологічної підтримки та соціальної адаптації неповнолітніх. Не менш значущим напрямом є профілактика кримінального впливу з боку дорослих, які можуть втягувати дітей у протиправну або антисоціальну діяльність, а також поширювати серед них насильство, жорстокість чи моральні розбещення. Системний підхід до реалізації таких заходів сприяє зміцненню правового захисту неповнолітніх та зменшенню ризику їх залучення до кримінального середовища [5, с. 29].

Важливе місце у системі профілактичних заходів посідає спеціально-кримінологічне запобігання правопорушенням серед дітей та неповнолітніх. Такі заходи спрямовані як на всю сукупність неповнолітніх, так і на окремі групи, схильні до девіантної чи кримінальної поведінки. Їх основна мета полягає у недопущенні формування в дітей антисуспільних установок,

асоціальних мотивів та негативних моделей поведінки. У межах своєї діяльності суб'єкти виявляють і аналізують криміногенні чинники, встановлюють причини й умови вчинення правопорушень, а також розробляють і впроваджують заходи щодо їх усунення. Особлива увага приділяється профілактичній роботі з неповнолітніми, які перебувають у складних життєвих обставинах, або вже вчинили правопорушення. Важливою підтримкою для правоохоронних органів у процесі запобігання кримінальності серед неповнолітніх є розвиток мережі спеціалізованих закладів – центрів медико-соціальної реабілітації дітей, які страждають від наркотичної чи алкогольної залежності, притулків для дітей, дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей. Особливе значення в умовах війни має забезпечення належних умов проживання й виховання для дітей- переселенців з окупованих територій [5, с. 31-34].

В умовах війни, дуже важливо зосередитись на індивідуальній профілактиці кримінальності серед неповнолітніх. Насамперед важливо забезпечити психологічну підтримку дітей, які пережили втрати, стрес чи переміщення, адже це допомагає запобігти агресії та девіантній поведінці. Доцільно розвивати програми соціальної адаптації – участь у волонтерських і спортивних проєктах, що формують відповідальність і позитивні цінності. Важливим є також налагодження співпраці між школами, поліцією та батьками для своєчасного виявлення ризикованої поведінки. Реалізація таких заходів допоможе ефективно запобігати кримінальності серед неповнолітніх навіть у складних умовах воєнного часу.

Проблема запобігання кримінальності неповнолітніх в умовах війни набуває особливої ваги, оскільки воєнні події суттєво посилюють соціальні, психологічні та економічні чинники, що впливають на девіантну поведінку дітей і підлітків. Втрата стабільності, вимушене переселення, руйнування сімейних зв'язків і зниження рівня контролю з боку суспільства створюють сприятливе середовище для зростання криміногенних ризиків серед молоді. Ефективна профілактика кримінальності неповнолітніх в таких умовах потребує комплексного підходу, який поєднує загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи.

Використані джерела:

1. Статистика. Головна - *Офіс Генерального прокурора.* URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika

2. Британська О. В. Поняття, напрями та заходи запобігання злочинності неповнолітніх в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 5. С. 292–294.

3. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с.

4. Рогатинська Н. З. Вплив війни на злочинність неповнолітніх в Україні. *Наукові заходи Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету.* 2024. С. 276–278.

5. Сучасний науковий погляд на проблеми злочинності неповнолітніх в в умовах війни: кол. моногр. за заг. ред. Рогатинської Н.З. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 267 с.

КОНОНЮК Б.П.

студент 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах війни значна кількість правових норм, що регулюють відносини у різних галузях (підгалузях) права, зазнають змін. Метою цих дій є адаптація нормативно-правової бази до воєнних умов, створення більш ефективних механізмів регулювання відносин у конкретній сфері тощо. Охорона довкілля, як одна з найголовніших складових національної безпеки, не є виключенням з цього спектру, оскільки навколишнє природне середовище напряму чи опосередковано зазнає негативного впливу наслідків війни та вимагає особливого підходу щодо забезпечення його захисту та нормального стану в умовах збройного конфлікту. Довкілля безпосередньо пов’язано з життям і здоров’ям людей та життєдіяльністю суспільства загалом. Тому, посилаючись на вищенаведені факти слід зазначати, що питання правового регулювання охорони довкілля є невід’ємним елементом державної політики.

Можна констатувати, що правову основу охорони навколишнього природного середовища складають як норми внутрішньонаціонального законодавства, так і міжнародні нормативні акти, згоду на обов’язковість яких надала Верховна Рада України.

Чотири договори Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року, положення яких застосовуються під час збройної агресії, є одними з ключових складових у контексті дотримання звичаїв та законів війни. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року, у ст. 55 передбачає обов'язок турботливого ставлення до захисту навколишнього природного середовища при веденні бойових дій, який включає в себе заборону щодо використання методів війни, спрямованих на завдання шкоди довкіллю [1].

У Декларації Ріо-де-Жанейро, зокрема у принципі 24, проголошується, що війна спричиняє негативні наслідки для сталого розвитку. Саме тому держави зобов'язані поважати міжнародне право та забезпечувати захист навколишнього природного середовища у разі збройної агресії [4, с. 120].

Окрему увагу слід приділити Римському статуту Міжнародного кримінального суду. Атаки, що спричиняють шкоду довкіллю кваліфікуються ним як воєнні злочини або злочини проти людства [7, с. 192].

Крім вищезазначених, існують й інші міжнародні нормативні акти, які регулюють питання захисту довкілля та встановлюють зобов'язання щодо активної чи пасивної поведінки країн, які ведуть бойові дії, зокрема це Всесвітня хартія природи від 28 жовтня 1982 року, Конвенції ООН, резолюція «Захист довкілля в районах, уражених збройними конфліктами», Стокгольмська декларація 1972 року тощо.

На нашу думку, положення вищевказаних та інших міжнародних нормативних актів, що здійснюють регулювання охорони довкілля в умовах збройних конфліктів, в межах повномасштабної війни російської федерації проти України, не є ефективними та не забезпечують належного ставлення до навколишнього природного середовища, зокрема зі сторони країни-агресора. Аргументами щодо вищевказаного твердження є: захоплення Чорнобильської АЕС, що призвело до підвищення рівня радіаційного забруднення у повітрі; захоплення Запорізької АЕС, яка і нині перебуває під контролем окупантів та виступає засобом ядерного шантажу; підрив дамби Каховської ГЕС, екологічні наслідки якої були катастрофічними тощо. Вищевказаний перелік не є вичерпним, оскільки майже щоденні ракетно-дронові атаки російської федерації спричинюють викид в атмосферне повітря великої кількості забруднюючих речовин. Країна-агресор нівелює значення положень міжнародних документів та продовжує застосувати негуманні методи ведення війни, в тому числі і по відношенню до навколишнього природного середовища.

Аналізуючи норми внутрішньонаціонального законодавства України можна констатувати, що спектр нормативно-правових актів, які регулюють питання захисту та використання довкілля або окремих його складових, є доволі широким. З початком повномасштабного вторгнення, після 24 лютого 2022 року до законодавства був внесений ряд змін, що стосуються вищевказаної складової.

Одним з ключових нормативно-правових актів у цій сфері є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Також сюди можна віднести ряд інших законів та кодексів: Земельний кодекс України, Лісовий кодекс України, Водний кодекс України, Кодекс України про надра, Закони України «Про охорону атмосферного повітря», «Про тваринний світ» тощо.

Проте, як зазначає В. Рибачек, норми національного законодавства у сфері екологічної безпеки приймалися у довоєнні часи та не враховували складової вчинення екоциду країною-агресором, а також шляхів його ліквідації, попередження або зменшення деструктивного впливу викликів воєнного часу [6, с. 57].

Слід зазначити прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період», наслідком якого стали зміни у положеннях окремих нормативно-правових актів.

Складова забезпечення охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в умовах воєнного стану, передбачає аналіз норм, що встановлюють відповідальність за вчинення правопорушень проти довкілля. Відповідно до ч. 1 ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» порушення законодавства у цій сфері передбачає такі види юридичної відповідальності: адміністративну, дисциплінарну, цивільну та кримінальну відповідальність [3].

До прикладу можна привести ст. 441 Кримінального кодексу України, в якій передбачається відповідальність за вчинення екоциду. В диспозиції норми зазначаються протиправні діяння, які входять до вищевказаного поняття: масове знищення рослинного або тваринного світу; отруєння атмосфери або водних ресурсів; вчинення дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Відповідно до санкції ст. 441 встановлюється покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 8 до 15 років, що дає змогу кваліфікувати це діяння як особливо тяжкий злочин [2].

Як зазначають О. Макаренко та Н. Макаренко з посиланням на офіційні джерела, на момент жовтня 2022 року правоохоронними органами України

було внесено більше, ніж 70 проваджень щодо вчинення кримінальних правопорушень у галузі охорони довкілля, які є наслідками повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Зокрема, кількість кримінальних проваджень з кваліфікацією екоцид, становить не менше, ніж десять [5, с. 206-207].

Отже, враховуючи вищевикладене можна зробити висновок, що правове регулювання охорони довкілля в умовах воєнного стану здійснюється на основі нормативних актів як міжнародної, так і внутрішньонаціональної системи законодавства. Проблема застосування норм актів міжнародного права, в межах збройної агресії російської федерації проти України, полягає у їх неефективності, оскільки країна-агресор нівелює значення будь-яких положень, що стосуються охорони довкілля під час ведення бойових дій. Система національного законодавства передбачає широкий спектр нормативно-правових актів, в тому числі кодифікованих, які здійснюють правове регулювання захисту довкілля та використання окремих його складових. З початку повномасштабного вторгнення нормативно-правова база, що регулює відносини у вищевказаній сфері, продемонструвала недоліки, пов'язані з необхідністю адаптації деяких норм до умов воєнного часу. Окрім цього, законодавство України передбачає різні види юридичної відповідальності за вчинення правопорушень проти довкілля. Вважаємо необхідним внести зміни до джерел екологічного права у зв'язку з наявністю прогалин, які потребують більш детального врегулювання, зокрема щодо відшкодування шкоди, завданої навколишньому природному середовищу внаслідок воєнних дій.

Використані джерела:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року : *Протокол Орг. Об'єдн. Націй* від 08.06.1977 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 13.11.2025).

2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 13.11.2025).

3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII : станом на 8 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text (дата звернення: 13.11.2025).

4. Лозо О. Проблеми правового регулювання охорони довкілля в умовах збройного конфлікту. Міжнародний аспект. *Досягнення і проблеми юридичної*

науки в сучасному світі : матеріали Міжнар. науково-практ. інтернет-конф., м. Тернопіль, 16 листоп. 2017 р. Тернопіль, 2017. С. 118–125.

5. Макаренко О., Макаренко Н. Правове забезпечення екологічної безпеки в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2024. Т. 2, № 82. С. 201–209.

6. Рибачек В. Безпека та охорона довкілля в Україні в умовах військового стану. *Соціально-гуманітарний вісник.* 2025. № 56. С. 55–61.

7. Стасюк Н., Яра О. Правові механізми захисту довкілля в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2024. Т. 3, № 86. С. 190–196.

КУБІНЕЦЬ І.М.

студентка 2 курсу магістратури
Миколаївського навчально-наукового інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Корунчак Л.А.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

З 2022 року почався період активного розвитку конституційної юстиції (у тому числі, і завдяки висновкам Венеційської комісії щодо реформи Конституційного Суду України), спричинений кризовою ситуацією не лише в правовій системі України, але й в країні загалом. Дослідники також наголошують, що багато аспектів загострилося ще з подій 2014 року. І це не дивно. Раніше українці приділяли небагато уваги питанням змін до законодавства та дослідженню новітніх ідей щодо регулювання прав і свобод громадян, але на все свій час. Правознавці зазначають, що на початку XXI століття пересічні громадяни не так прискіпливо вивчали закони, зміни до них і, коли виникало спірне питання, не могли себе захистити. Сьогодні ж більшість громадян моніторять законодавство і демонструють досить високу обізнаність щодо права України в цілому. Зокрема, з 2016 року запроваджено інститут конституційної скарги, відповідно до якого особа (крім юридичних осіб публічного права), яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України [1], може звернутись до Конституційного Суду України [2]. За 2024 рік Конституційний Суд України (далі – КСУ) отримав 429

конституційних скарг, з них: 401 конституційну скаргу від фізичних осіб та 28 конституційних скарг від юридичних осіб [3].

Петришин О.В. на Шостій міжнародній науково-практичній конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики. Соціальні права. Виклики воєнного часу» звернув увагу на те, що головним чинником створення адміністративної та конституційної юстиції в Україні став підвищений інтерес як суспільства загалом, так і політичних діячів до питань демократичної організації реалізації державної влади, відносин між державними органами та людиною. Спільною для цих двох видів юрисдикції є опіка однотипними питаннями, що лежать у площині публічно-правових відносин, зокрема захистом соціальних і трудових прав, питаннями державної служби [4].

В умовах воєнного стану досить гостро стоїть питання щодо забезпечення конституційних прав і свобод громадян. Аналізуючи виклики сучасності, Ільницький О.В. підкреслює, що міжнародні організації акцентують увагу на реалізації свободи пересування та вільного вибору місця проживання в контексті передумов забезпечення величезного комплексу соціальних прав, свобод та інтересів, таких як право на освіту, охорону здоров'я, гідні умови проживання, безпечне довкілля тощо. Досліджуючи цю проблематику, автор дійшов висновку, що стан нормативно-правового регулювання обмеження свободи пересування громадян України в умовах воєнного стану є очевидно незадовільним, зважаючи на істотність втручання у сферу конституційних прав та свобод особи. Попри наявність легальної мети запровадження таких обмежень слід пам'ятати про те, що ця свобода визначена не лише в ст. 33 Конституції України, а й у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Протоколі № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4].

Отже, сучасні виклики, які стоять перед конституційною юстицією, зумовлені впровадженням воєнного стану, глибокими трансформаціями у суспільній свідомості та необхідністю модернізації правових засобів захисту індивідуальних свобод. Конституційний Суд України має сприяти стабільності суспільства і конституційного ладу, керуючись Конституцією України, враховуючи визнані універсальні міжнародні стандарти, рішення ЄСПЛ та ін. Актуальним залишається питання створення моделі конституційної юстиції європейського зразка. Водночас, потрібно створити таку модель конституційної юстиції, яка б поєднувала найбільш дієві риси моделей європейських країн та одночасно здійснювала б ефективне забезпечення верховенства Конституції в Україні. Пріоритетним завданням також є забезпечення можливості звернення

громадян щодо захисту своїх порушених прав до цього органу, швидкий розгляд конституційних скарг та чіткий механізм контролю за виконанням рішень Конституційного Суду України. Такий підхід дасть змогу КСУ бути надійним охоронцем Конституції, дозволить наростити рівень довіри суспільства до держави і її органів, гарантувати реальний захист фундаментальних прав людини навіть у складних умовах воєнного часу та суспільних зрушень.

Використані джерела:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 15.11.2025).
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № № 2136-VIII. Дата оновлення: 20.08.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text (дата звернення: 15.11.2025).
3. Інформація щодо кількості конституційних скарг, що надійшли до Суду, звернень громадян та запитів на публічну інформацію з розбивкою суб'єктів подання за ознакою статі та за місцем проживання / Конституційний Суд України / Офіційний вебсайт. URL: https://ccu.gov.ua/storinka/informaciya-shchodo-kilkosti-konstytuciynyh (дата звернення: 15.11.2025).
4. Вплив воєнного стану на реалізацію соціальних прав – у фокусі уваги міжнародної конференції, присвяченої адміністративній юстиції. *ВЕРХОВНИЙ СУД*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1449986/ (дата звернення: 15.11.2025).

ЛОНШАКОВА Ю.Р.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Чорнозуб Л.В.

ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОШОВИХ ЗНАКІВ

Боротьба з фальшуванням грошових знаків залишається одним із пріоритетних напрямків діяльності правоохоронних органів. Національна валюта є не лише атрибутом ідентифікації нації та символом державотворення, а й головним інструментом грошово-кредитної політики, що регулює

економічні відносини та забезпечує реалізацію державних, суспільних і приватних інтересів. Жодна держава не може повноцінно функціонувати без власної валютної системи, цінних паперів та важливих документів, тому їх централізоване виготовлення під суворим контролем зі спеціальними засобами захисту є критично важливим завданням.

Проблема фальсифікації набуває особливої гостроти через стрімкий розвиток технологій. Бурхливе поширення кольорової копіювально-множильної оргтехніки надає злочинцям доступ до ефективних засобів відтворення захисних елементів, що призводить до зростання кількості та якості підробок. Сукупність захисних засобів постійно удосконалюється, проте фальшивомонетники безперервно підвищують свою майстерність та винахідливість [6].

Згідно зі статтею 199 Кримінального кодексу України, караним є виготовлення підробленої національної валюти у вигляді банкнот чи металевих монет, а також іноземної валюти з метою їх подальшого збуту. Технологія фальсифікації визначається обраним методом, наявним технічним оснащенням, професійними компетенціями виконавця та організаційною структурою злочинної групи [2]. Методи виготовлення підробок залежать від вибраної технології, наявного обладнання, вмінь виконавця та рівня організації злочинної групи і варіюються від примітивних прийомів до висококваліфікованих технологій, що дають якісні підробки. У паперових банкнот виділяють повне підроблення, коли купюру відтворюють цілком, і часткове, коли модифікують наявну купюру або її фрагменти, підвищуючи номінал або створюючи додаткові екземпляри; до способів часткового підроблення належать аплікація (збільшення номіналу шляхом домальовування або вклейки цифр, позначень чи портрету), препарування (розрізування банкноти для отримання додаткових частин) і монтаж (нанесення лицьового зображення вищого номіналу на купюру меншої вартості із застосуванням електро-фотографічних або офісних засобів). Часткове підроблення державних цінних паперів проявляється у заповненні отриманих обманом або придбаних бланків, у видаленні первинних реквізитів із подальшим внесенням неправдивих відомостей про суму, строк погашення, емітента чи власника, а також у підробленні підписів, печаток і штампів [3, с. 651-653].

Успішне проведення експертиз безпосередньо залежить від правильної фіксації та вилучення об’єктів дослідження на початкових етапах розслідування.

Початковий етап розслідування фальшивомонетництва визначається конкретною ситуацією, однак загальна методика передбачає проведення

основних слідчих дій: огляду місця події, вилучення та огляду предметів, допитів свідків і потерпілих, оперативних заходів «по гарячих слідах», затримання підозрюваних, впізнання та призначення експертиз [4, с. 86].

Під час огляду місця події особливу увагу приділяють грошовим знакам, що викликають сумнів у справжності. У протоколі фіксуються кількість банкнот, їхня валюта, номінал, серія, номер і стан – наявність згинів, плям, пошкоджень чи написів. Якщо визначити країну походження неможливо, описуються основні елементи зображення. Банкноти необхідно вилучати максимально обережно – без доторків руками, використовуючи пінцет із гумовими насадками, щоб зберегти можливі відбитки пальців. Усі предмети фотографують, пакують і документують. При пакуванні забороняється робити позначки на самих купюрах, згинати чи пошкоджувати їх. Упаковку слід прошивати обережно, клапани пакетів заклеювати так, щоб купюри не приклеїлись. Старі або пошкоджені банкноти розміщують між аркушами картону, а вологі – висушують природним способом. Банкноти зі специфічним запахом зберігають у герметичних скляних ємностях для можливого проведення одорологічної експертизи. Склеєні або обгорілі купюри не слід роз’єднувати чи очищати самостійно – їх поміщають у відповідну тару, захищаючи від подальшого руйнування [5, с. 172-173].

На основному етапі розслідування фальшивомонетництва, відповідно до криміналістичної методики, подальший перебіг слідчих дій залежить від того, чи вдалося встановити особу правопорушника. Якщо злочин не був розкритий «по гарячих слідах», основну увагу приділяють заходам, спрямованим на встановлення винної особи та інших учасників злочину. До таких дій належать доручення оперативним підрозділам щодо з’ясування особи правопорушника, встановлення можливих свідків, проведення повторних оглядів місця події та речових доказів, надсилання запитів у відповідні установи, повторні чи додаткові допити, а також призначення нових або додаткових судових експертиз для уточнення обставин справи.

У разі, коли особу, причетну до злочину, вже встановлено, основний етап розслідування полягає у фіксації доказів її вини та збиранні додаткової інформації про механізм учинення правопорушення. На цьому етапі проводяться затримання та допит підозрюваного, обрання запобіжного заходу, обшуки за місцем проживання, роботи чи виготовлення підробок з метою виявлення обладнання, матеріалів, зразків підроблених купюр чи відходів їх виробництва. Крім того, здійснюється пред’явлення підозрюваного для впізнання свідкам або потерпілим, проведення одночасних допитів кількох осіб для усунення суперечностей у показаннях, а також призначення

ідентифікаційних, технічних, трасологічних чи інших судових експертиз. За потреби проводиться слідчий експеримент для перевірки версій та уточнення деталей механізму вчинення злочину [3, с. 666].

На останньому етапі проводять детальний аналіз вилучених банкнот і матеріалів, пов'язаних із виготовленням підробок: досліджують властивості паперу (метрику, оптичні характеристики, склад волокон, спосіб проклейки тощо), вивчають фарби шляхом фізико-хімічних і хімічних аналізів, а також перевіряють захисні елементи – їхній склад і матеріали виготовлення [4, с. 86].

Отже, фальшивомонетництво є серйозним економічним злочином, що підриває стабільність грошово-кредитної системи та довіру до національної валюти, а розвиток сучасних технологій значно ускладнює боротьбу з ним, надаючи злочинцям засоби для виготовлення високоякісних підробок. Ефективна протидія фальшивомонетництву забезпечується злагодженою роботою правоохоронних органів, своєчасним проведенням слідчих дій, належним криміналістичним забезпеченням розслідування, включно з фіксацією, вилученням і зберіганням доказів, призначенням експертиз та детальним аналізом об'єктів, а також удосконаленням захисних засобів грошових знаків, підвищенням кваліфікації слідчих і експертів та тісною взаємодією державних структур, що дозволяє встановити механізм виготовлення та збуту підробок і викрити осіб, причетних до злочинної діяльності.

Використані джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws /show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 22.10.2025).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 22.10.2025).

3. Криміналістика : підручник / Р. І. Благута та ін. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 820 с.

4. Чичкало М. А. Техніко-криміналістичне дослідження грошових знаків. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2018. Вип. 4 (84). С.85-87.

5. Ткаченко Я. В. Деякі особливості криміналістичного дослідження грошових знаків. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing /konf/28_11_2019/pdf/61.pdf (дата звернення: 23.10.2025).

6. Елементи захисту української гривні (Частина 1 з 2). Тернопільський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр.

URL: https://ndekc.te.ua/news/elementi-zahistu-ukransko-grivn-chastina-1?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 23.10.2025).

НЕПОМНЮЩА М.О.
студентка 2 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

ВІДМИВАННЯ ГРОШЕЙ: ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ, ТИПОЛОГІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ТА СУДОВА ПРАКТИКА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО ЧАСУ

Відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, є одним із найнебезпечніших та системних фінансових злочинів сучасності. Це явище виходить за межі окремих фінансових операцій і завдає фундаментальної шкоди національній економіці. Воно негативно впливає на економічну стабільність держави, знижує інвестиційну привабливість та сприяє розвитку тіньового сектору й корупції.

В умовах повномасштабного вторгнення та запровадження воєнного стану в країні, ця проблема набуває безпрецедентної гостроти та нового виміру. Воєнний стан суттєво трансформував фінансову архітектуру держави та створив нові зони підвищеного ризику. Наразі значно зросли грошові потоки, які проходять через три ключові канали: гуманітарну допомогу, військові закупівлі та міжнародну фінансову підтримку. Разом з цим, виникає небезпечний парадокс: механізми, необхідні для виживання і оборони країни, одночасно стають основними джерелами для злочинних схем. Нагальність та екстремальні умови призводять до послаблення стандартних механізмів фінансового контролю, створюючи можливість для зловживань і здійснення незаконних операцій. Вже ідентифіковані нові типи, пов’язані з війною: псевдодопомога військовим, нецільове використання благодійних внесків та завищення вартості державних закупівель. Наслідки таких дій мають подвійний руйнівний ефект. По-перше, вони створюють безпосередню загрозу фінансовій безпеці держави, виснажуючи ресурси, необхідні для оборони. По-друге, зменшують рівень довіри міжнародних партнерів, що ставить під загрозу подальшу підтримку.

Таким чином, протидія відмиванню грошей в Україні перестає бути виключно внутрішньою правоохоронною проблемою. Вона стає геополітичним

імперативом і ключовою умовою збереження національної стійкості та забезпечення перемоги. Ефективна система протидії відмиванню коштів (AML) перетворюється на невід'ємну частину національної оборони [1].

До класичних методів відмивання грошей належить створення фіктивних підприємств та створення підставних компаній з метою приховування доходів, отриманих нелегальним шляхом. З цією метою, найчастіше використовуються офшорні компанії, які допомагають приховувати справжніх власників грошових активів. Задля приховування вихідних коштів популярними залишаються: купівля нерухомості, дорогоцінних металів, цінних паперів, тощо.

Крім того, у воєнний період, часто використовуються багаторівневі схеми переказів із багатьма посередниками та підставними особами. Популярними також є операції з фальшивою торгівлею (коли продають або купують товари за штучно підвищеними або заниженими цінами), фіктивним експортом чи імпортом. Використання «сірих» та «чорних» ринків, офшорних та вільних економічних зон, додають труднощів у розслідуванні правоохоронцям та фінансовим службам [2; 3].

Аналіз судової практики України за 2020–2025 роки свідчить про поступове посилення боротьби з відмиванням доходів. Однак, під час розслідування основною складністю залишається необхідність доведення злочинного походження активів.

Верховний Суд України, під час розгляду справ щодо злочинів, передбачених ст. 209 КК України, акцентує увагу на визначенні так званого «предикатного» злочину (первинного правопорушення, яке спричинило отримання незаконних доходів). Доказ існування такого злочину є ключовим для кваліфікації за ст. 209 КК України. Як показує практика, що без підтвердження незаконного походження майна, кримінальне переслідування за відмивання доходів значно ускладнюється. Для ефективного розслідування необхідне комплексне доказування, що включає в себе своєчасне вилучення та аналіз документів, проведення фінансових експертиз та отримання свідчень. Зазначена категорія злочинів створює велике навантаження на органи досудового розслідування, особливо враховуючи складність сучасних гібридних цифрових схем, які перешкоджають отриманню необхідної інформації [4].

Нормативно-правовою основою боротьби з відмиванням грошей в Україні є, зокрема, Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму

та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (361-IX) та Кримінальний кодекс України. [5], [6]

Таким чином, судова практика в Україні підтверджує стрімке посилення відповідальності за легалізацію злочинних доходів, хоча доказова база залишається викликом. Важливу роль у цьому процесі відіграють державні органи фінансового моніторингу та правоохоронні структури, разом із активною міжнародною кооперацією.

Протидія відмиванню грошей і фінансуванню тероризму залежить від посилення системи AML/CFT, яке базується на глибокому аналізі актуальних загроз, судових проблем і існуючих інституційних прогалин. Цей комплексний підхід дозволяє сформулювати чіткі рекомендації, спрямовані на реальні виклики у вказаній сфері.

Окрім того, слід налагодити безперервний автоматичний обмін податковою інформацією з іншими країнами, що суттєво ускладнить використання протиправних схем. Особлива увага має бути приділена секторам із підвищеним ризиком. В умовах воєнного стану це, зокрема, благодійні організації, які можуть використовуватися як прикриття для незаконних трансакцій. Підвищення їх прозорості та звітності допоможе зберегти баланс між контролем та підтримкою волонтерської діяльності. Військові закупівлі повинні проходити максимально відкрито, щоб зменшити корупційні ризики, які в нинішніх умовах є особливо небезпечними.

Для вирішення судових проблем необхідна чіткість у тлумаченні законів і підвищення кваліфікації правоохоронних органів. Комплексне встановлення фактів у справах щодо відмивання коштів має ґрунтуватися на доказах, отриманих шляхом фінансового аналізу та розвідувальних даних.

Також важливо привести законодавство у відповідність до стандартів FATF, щоб створити умови для ефективної міжнародної співпраці. Це зробить запити українських правоохоронців до закордонних установ юридично зрозумілими і обґрунтованими, що значно підсилить боротьбу з транскордонними злочинами у фінансовій сфері [6; 7].

Отже, аналіз проблеми відмивання грошей в Україні під час воєнного стану показує, що це явище перестало бути лише фінансовим злочином і перетворилося на серйозну загрозу національній безпеці та економічній стабільності. Воєнний стан створив парадокс: критично важливі фінансові потоки, такі як гуманітарна допомога і військові закупівлі, стали вразливими зонами для злочинців. Зловмисники комбінують класичні злочинні схеми із сучасними цифровими технологіями.

Судова система стикається зі складнощами у доведенні «предикатних» злочинів за статтею 209 КК України, що істотно ускладнює притягнення до відповідальності порушників.

У підсумку, протидія відмиванню грошей у воєнний час є ключовим чинником економічної стабільності та довіри до України на міжнародній арені. Це не зайві витрати чи формальність, а стратегічна інвестиція в майбутнє країни. Міжнародні партнери та інвестори готові підтримувати лише ті держави, де діє надійна та прозора система захисту фінансів. Впровадження ефективних заходів запобігання створить основу для прозорого відновлення економіки після завершення війни. Таким чином, розбудова системи AML/CFT є фундаментом для успішної відбудови України завтра.

Використані джерела:

1. Informing on the results of the SFMS work for the 1st half of 2024: Державна служба фінансового моніторингу України. URL:https://fiu.gov.ua/en/pages/dijalnist/funkcional/news/Infarmuvannz1pivrihhz.html

2. Typologies of money laundering and terrorist financing by COAF: Блог юридичної фірми LICKS ATTORNEYS про фінансове регулювання. URL:https://www.lickslegal.com/post/typologies-of-money-laundering-and-terrorist-financing-by-coaf

3. Money Laundering via Cryptocurrencies: All You Need to Know. Блог провідної світової платформи для боротьби з фінансовими злочинами для фінтех-компаній та банків Tookitaki. URL:https://www.tookitaki.com/blog/moneylaundering-via-cryptocurrencies

4. Сухов Ю.М., Чистякова А., Мерзлюк А. Проблема «предикату» при кваліфікації діяння за статті 209 КК України. URL: https://sud.ua/uk/news/blog/341882-problema-predikata-pri-kvalifikatsii-deyaniya-po-state-209-uk-ukrainy

5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 25, ст.171 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text

6. Кримінальний кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1415

7. Загальні питання фінансового моніторингу суб’єктів господарювання, міжбанківський меморандум про фінмоніторинг: LIGA ZAKON, 23 вересня 2025 року. URL:https://ligazakon.net/topics/679bcb04577d6b112c23d9d4/2025-09-23

ПАНЧЕНКО Д.Ю.

студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка О.М. Мусиченко

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СУБ’ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА ПРОЄКТОМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Суб’єктивна сторона складу кримінального правопорушення є важливим елементом, що визначає психічний стан особи під час учинення діяння. Вона відображає ставлення правопорушника до власних дій, їх наслідків, усвідомлення суспільної небезпеки, а також мотиви, мету й умови скоєного. Саме суб’єктивна сторона дозволяє встановити ступінь вини особи та справедливо визначити її кримінальну відповідальність [3, с. 107]. На відміну від чинного Кримінального кодексу України, Проєкт КК України (далі – Проєкт КК України) більш чітко розкриває поняття суб’єктивної сторони кримінального правопорушення, що потребує детальнішого аналізу.

Суб’єктивна сторона кримінального правопорушення є однією з ключових складових складу кримінального правопорушення, що визначає психічне ставлення особи до вчинюваного нею діяння та його наслідків. Вона відображає внутрішні, психологічні аспекти поведінки суб’єкта, які дозволяють встановити його вину, а також, у певних випадках, мотив і мету, що впливають на кваліфікацію правопорушення. Проєкт КК України детально регламентує ці елементи, надаючи чіткі визначення форм вини (умислу та необережності), а також мотиву і мети, що забезпечує ясність і передбачуваність правозастосування [1].

Суб’єктивна сторона кримінального правопорушення, відповідно до статті 2.4.1 Проєкту КК України, охоплює вину як основну ознаку, а також мотив і мету у випадках, передбачених Спеціальною частиною КК України. Вина є психічним ставленням особи до протиправного діяння (дії чи бездіяльності) та його наслідків, вираженим у формі умислу або необережності [1]. Це визначення підкреслює суб’єктивну природу кримінальної відповідальності,

яка ґрунтується на свідомому виборі особи вчинити кримінальне правопорушення.

Вина є обов'язковою умовою кримінальної відповідальності, оскільки без неї діяння не може бути кваліфіковане як кримінальне правопорушення (стаття 2.4.6). Це положення відповідає принципу nullum crimen sine culpa (немає злочину без вини), який є основою сучасного кримінального права.

Проєкт КК України встановлює, що якщо форма вини не вказана в статті Спеціальної частини, кримінальна відповідальність настає лише за наявності умислу (ч. 3 ст. 2.4.1) [1]. Це правило підкреслює презумпцію умисної вини як більш тяжкої форми, що вимагає від законодавця чітко вказувати випадки, коли відповідальність можлива за необережність. Наприклад, умисне вбивство (стаття Спеціальної частини) передбачає свідоме бажання спричинити смерть, тоді як необережне заподіяння смерті розглядається окремо.

Стаття 2.4.2 Проєкту КК України деталізує прямий умисел як форму вини, за якої особа усвідомлює фактичні обставини своєї дії чи бездіяльності, передбачає її наслідки (якщо вони є ознакою складу правопорушення) і бажає їх настання [1]. Прямий умисел характеризується чіткою спрямованістю волі особи на вчинення протиправного діяння або досягнення певного наслідку. Наприклад, особа, яка вчиняє крадіжку, усвідомлює протиправність своїх дій і бажає заволодіти чужим майном.

Проєкт КК України розрізняє два види прямого умислу: коли наслідок не є ознакою складу правопорушення (наприклад, незаконне носіння чи зберігання зброї без дозволу) і коли він є обов'язковим елементом (умисне вбивство). У другому випадку особа усвідомлює, передбачає та бажає настання наслідку, який може бути метою або неминучим результатом (ч. 4 ст. 2.4.2). Це важливо для кваліфікації складних кримінальних правопорушень, зокрема економічних чи корупційних, де прямий умисел проявляється у свідомому створенні умов для заподіяння шкоди.

Стаття 2.4.3 Проєкту КК України визначає непрямий умисел як форму вини, за якої особа усвідомлює протиправність свого діяння, передбачає можливість настання наслідків, але не бажає їх, ставлячись до них байдуже [1]. На відміну від прямого умислу, він характеризується відсутністю прагнення до наслідків, проте їх свідомим допущенням. Такий умисел має значення для кваліфікації правопорушень, коли особа ігнорує можливі наслідки своїх дій, що особливо актуально у справах про екологічні кримінальні правопорушення чи порушення правил безпеки, де байдужість до наслідків свідчить про підвищену суспільну небезпеку і впливає на міру покарання [2, с. 130].

Стаття 2.4.4 Проєкту КК України визначає легковажність як вид необережності, за якої особа усвідомлює обставини своєї дії чи бездіяльності,

передбачає ймовірність настання наслідків, але безпідставно розраховує на їх відвернення [1]. Легковажність характеризується надмірною самовпевненістю особи, яка неправильно оцінює свої можливості чи зовнішні обставини. Наприклад, водій, який перевищує швидкість, усвідомлюючи ризик аварії, але сподівається уникнути її завдяки своїм навичкам, діє з легковажністю.

Безпідставність розрахунку, як зазначено в ч. 2 ст. 2.4.4, полягає в помилковій оцінці ситуації, що може бути зумовлено недостатньою кваліфікацією, ігноруванням ризиків чи недооцінкою зовнішніх факторів. У сучасному контексті легковажність часто проявляється в технологічних кримінальних правопорушеннях, наприклад, коли ІТ-фахівець ігнорує заходи безпеки, сподіваючись, що система не зазнає кібератаки, що призводить до значної шкоди.

Стаття 2.4.5 Проєкту КК України визначає недбалість як форму необережності, за якої особа усвідомлює обставини своєї дії чи бездіяльності, але не передбачає настання наслідків, хоча мала обов'язок і можливість це зробити [1]. Недбалість відрізняється від легковажності відсутністю передбачення наслідків, що зумовлено неуважністю чи нехтуванням обов'язками. Наприклад, лікар, який не перевіряє анамнез перед призначенням ліків, що призводить до тяжких наслідків, діє з недбалістю.

Обов'язок передбачити наслідки, відповідно до ч. 2 ст. 2.4.5, випливає з законодавства, професійних обов'язків, договорів чи загальноприйнятих правил обачності. У кримінальному праві прикладом обов'язку передбачити наслідки, що випливає із законодавства чи професійних обов'язків, може бути ситуація, коли лікар-хірург під час операції через недбалість залишає сторонній предмет у тілі пацієнта, внаслідок чого пацієнт отримує тяжкі тілесні ушкодження або помирає. Проєкт КК України обмежує відповідальність за необережність випадками значної, тяжкої чи особливо тяжкої шкоди (ч. 4 ст. 2.4.1), що підкреслює її меншу суспільну небезпеку порівняно з умислом [1].

В статті 2.4.6 Проєкту КК України встановлюється, що діяння, вчинене без умислу чи необережності, вважається вчиненим без вини (казус) і не тягне кримінальної відповідальності [1]. Казус відмежовує кримінальні правопорушення від подій, що сталися внаслідок збігу обставин, без свідомого чи передбачуваного наміру. Наприклад, якщо особа випадково спричиняє шкоду через непередбачувані обставини (стихійне лихо), це не є кримінальним правопорушенням.

Стаття 2.4.7 Проєкту КК України визначає мотив як усвідомлене внутрішнє спонукання особи до вчинення правопорушення, а мету – як уявлення про бажаний наслідок діяння [1]. Ці ознаки є факультативними і враховуються лише у випадках, передбачених Спеціальною частиною Кодексу.

Наприклад, мотив помсти чи користі може впливати на кваліфікацію кримінального правопорушення, а мета збагачення є обов'язковою для корупційних правопорушень.

Отже, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, визначена статтями 2.4.1–2.4.7 Проєкту КК України, є ключовим елементом складу кримінального правопорушення, що відображає психічне ставлення особи до вчиненого діяння та його наслідків. Вона охоплює вину у формі умислу чи необережності, мотив і мету, забезпечуючи диференціацію правопорушень і індивідуалізацію покарання. Проєкт КК України є прогресивним, оскільки системно розкриває зміст суб'єктивної сторони, чітко визначає форми вини – прямий і непрямий умисел, легковажність і недбалість, що зменшує ризик неоднакового тлумачення. Такий підхід підвищує якість кваліфікації, передбачуваність правозастосування й наближає українське кримінальне законодавство до європейських стандартів.

Використані джерела:

1. Проєкт Кримінального кодексу України (станом на 21.07.2025 року). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/08/20/00-kontrolnyj-proyekt-kk-21-07-2025.pdf. (дата звернення: 25.10.2025).

2. Литвинов О. М., Орлов Ю. В., Ємельянов В. П. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 520 с.

3. Берзін П.С. Кримінальне право України. Загальна частина. Підручник у 3-х томах. Том 1. Загальні засади. 2-ге вид., виправ. і доп. Київ: ВД «Дакор», 2019. 480 с.

РОЗГОН Д.О.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Домашнє насильство – одна з найпоширеніших форм порушення прав людини у сучасному світі, яка завдає шкоди не лише конкретній особі чи сім'ї, але й суспільству загалом. Ця проблема має як соціальний, так і правовий вимір, однак саме кримінологічний підхід дозволяє розкрити причини, умови та

механізми виникнення насильницької поведінки у сімейно-побутовій сфері [9, с. 78–95].

Відповідно до диспозиції ст. 126-1 КК України: домашнє насильство – умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [2, с. 15–24].

Ще одним законодавчим актом, який регулює питання насильства в сім'ї, є Закон України від 7 грудня 2017 року «Про запобігання та протидію домашньому насильству». У ст. 1 цього закону зазначено: домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1]. У вищевказаному Законі України чітко визначаються ознаки фізичного, психологічного, сексуального та економічного насильства [1], що відповідає міжнародним нормам.

З точки зору кримінології, домашнє насильство належить до категорії насильницьких кримінальних правопорушень і характеризується високим рівнем латентності. Значна частина випадків не відомі правоохоронним органам, оскільки потерпілі бояться розголосу, залежать від кривдника економічно або психологічно, піддаються впливу стереотипів («сімейні проблеми не можна виносити назовні») [9, с. 78–95] тощо. Це значно ускладнює виявлення та аналіз проблеми.

Фактори, що сприяють поширенню домашнього насильства, мають комплексний характер. Серед них: алкоголізм і наркоманія, низький рівень правової культури, фінансові труднощі, патріархальні установки, які виправдовують насильство, відсутність належної профілактики. Особливо тривожним є той факт, що переважна більшість злочинів у цій сфері вчиняється у стані алкогольного сп'яніння [9, с. 78–95].

Важливим кроком у боротьбі з цим явищем стало внесення змін до КК України, які передбачили кримінальну відповідальність за домашнє насильство. Це дозволило юридично закріпити його як окремий злочин, що відображає високий ступінь суспільної небезпеки. Якщо раніше домашнє насильство часто

залишалося лише на рівні адміністративних правопорушень, то тепер воно розглядається як кримінально каране діяння [7, с. 112–125].

Крім домашнього насильства, що карається відповідно до ст. 126-1 КК України, сьогодні в статистиці окремо обліковуються і кримінальні правопорушення, які пов'язані з домашнім насильством, але які кваліфікуються за іншими статтями КК України. Слід вказати, що останнім часом зростає кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством: у 2019 р. зареєстровано 2554, 2020 р. – 3972, 2021 р. – 4800, 2022 р. – 3360, 2023 р. – 6805, 2024 р. – 8900. Притому зростає і кількість кримінальних правопорушень, які кваліфікуються за ст. 126-1 КК України: в 2019 р. зареєстровано таких 1068, 2020 р. – 2213, 2021 р. – 2432, 2022 р. – 1498, 2023 р. – 1824, 2024 р. – 2810.

Аналіз офіційної кримінальної статистики дозволяє зробити два висновки: 1) середня кількість кримінальних правопорушень, вчинених на ґрунті домашнього насильства, у 2022 році зменшилася в 1,42 рази порівняно з 2021 роком; 2) середня кількість кримінальних правопорушень, вчинених на ґрунті домашнього насильства у 2022 – 2024 роках, у 2,9 рази більша порівняно із середньою кількістю таких у період 2012-2021 років (2189 та 6355 відповідно). Таким чином, рівень домашнього насильства в Україні значно зріс, але в загальній структурі кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи відсоток кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, має тенденцію до зменшення (2020 р. – 6%, 2021 р. – 7 %, 2022 р – 3 %, 2023 р. – 4 %, 2024 р. – 3 %), що можна пояснити збільшенням інших видів насильницьких кримінальних правопорушень.

Аналіз судової практики свідчить, що покарання, призначені за цією категорією справ (ст. 126-1 КК України), здебільшого є м'якими. Найчастіше застосовуються громадські роботи або штрафи [4, с. 144–148]. Така практика не завжди забезпечує належний превентивний ефект і може не зупиняти рецидивної поведінки кривдників [4, с. 144–148]. До того ж, у багатьох випадках потерпілі укладають угоди про примирення з винними особами [5, с. 45–67]. Це свідчить про психологічну залежність жертв і складність соціально-побутових аспектів проблеми.

З кримінологічної точки зору, надзвичайно важливим є виявлення та аналіз груп ризику. До них відносяться сім'ї, у яких спостерігається низький рівень матеріального забезпечення, хронічна безробітність, алкогольна чи наркотична залежність, а також випадки насильницької поведінки у попередніх поколіннях [9, с. 78–95].

Суттєвий вплив на схильність особи до фізичного насильства мають її особистісні характеристики. Злочинцям, які вдаються до насильницьких дій,

часто властиві агресивність, егоцентризм, емоційна нестабільність, злопам’ятність, заздрісність, потреба у владі та почуття власної неповноцінності. У поєднанні з низьким рівнем соціальної відповідальності ці фактори формують девіантну поведінку та збільшують ризик вчинення кримінальних правопорушень із застосуванням фізичного насильства [3, с. 134–149].

Протидія домашньому насильству не може обмежуватися виключно кримінально-правовими заходами. Вона має включати й соціальні, освітні та профілактичні аспекти. Потрібне формування у суспільстві нульової толерантності до будь-яких форм насильства [6, с. 101–120]. У цьому контексті важливу роль відіграють інформаційні кампанії, освітні програми у школах і вишах, діяльність громадських організацій та медіа.

Не менш значущим є розвиток системи допомоги потерпілим: створення притулків, центрів психологічної підтримки, функціонування «гарячих ліній», а також механізми швидкого реагування поліції (термінові заборонні приписи, виселення кривдника з житла) [6, с. 101–120]. Такі заходи дозволяють не лише припинити конкретний факт насильства, а й запобігти його повторенню.

У кримінологічному аспекті важливо також впроваджувати програми реабілітації для кривдників. Досвід багатьох країн свідчить, що ізоляція та покарання самі по собі не завжди дають результат, якщо не поєднуються з психологічною корекцією та соціальною роботою [8, с. 56–82].

Таким чином, домашнє насильство є багатогранною соціально-правовою проблемою, яка потребує системного підходу. Ефективна протидія можлива лише за умови поєднання кримінально-правових механізмів з профілактичними, освітніми та соціальними заходами. Кримінологія у цьому процесі відіграє ключову роль, адже вона дозволяє не лише дослідити причини і закономірності злочинності у сфері сімейно-побутових відносин, але й розробити дієві шляхи її попередження.

Використані джерела:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення: 26.10.2025).

2. Кримінальний кодекс України : станом на 2025 р. : офіц. вид. Київ : Парламентське вид-во, 2025.

3. Бабенко Л. П. Психологія девіантної поведінки : монографія. Київ : Наукова думка, 2018. С.134–149.

4. Гумін, О. М., Йосипів А. О. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти домашнього насильства. *Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка"*. 2019. Вип. 24. С. 144–148.

5. Довідник з проблем домашнього насильства / за ред. І. Шевченко. Львів : Академія, 2021. С. 45–67.

6. Костенко М. В. Соціальні аспекти протидії домашньому насильству. Харків : ХНУ, 2019. С.101–120.

7. Мороз В. І. Кримінальне право України : підручник / за ред. В. І. Мороза. Київ : Юрінком Інтер, 2020. С. 112–125.

8. Рей Дж., та ін. Профілактика насильства в сім'ї: міжнародний досвід. Київ : Основа, 2020. С. 56–82.

9. Слободянюк О. І., Левченко Т. В. Кримінологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. С. 78–95.

РУЩАК Д.В.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

КРИМІНАЛЬНІСТЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Кримінальність серед неповнолітніх є однією з найактуальніших проблем сучасного суспільства, особливо в умовах соціальної нестабільності, яка включає економічні кризи, бідність, безробіття, переселення населення та ослаблення соціальних інститутів, таких як сім'я та школа. Соціальна нестабільність створює несприятливе середовище для розвитку дітей і підлітків, підвищуючи ризик формування девіантної поведінки, що проявляється у дрібних крадіжках, хуліганських діях, групових конфліктах та насильницьких вчинках. Підлітки, які перебувають у таких умовах, часто потрапляють під вплив ризикових груп або злочинних угруповань, що формує стійкі моделі протиправної поведінки. Крім того, економічні та соціальні кризи призводять до зниження уваги держави та громад до профілактики правопорушень серед неповнолітніх, що ще більше підвищує ризики [1].

Сім'я є одним із ключових чинників формування поведінки підлітків. Діти, які ростуть у родинах із низьким соціальним статусом, недостатнім батьківським контролем або увагою, а також у родинах із конфліктами чи залежностями, мають підвищений ризик стати правопорушниками. Соціальна

нестабільність посилює ці фактори, оскільки батьки часто зосереджені на забезпеченні базових потреб і виживанні, а не на вихованні дітей. В таких умовах підлітки легко піддаються негативному впливу однолітків, часто приєднуються до груп ризику, де формується девіантна поведінка. Особливо це стосується родин, у яких відсутні чіткі правила, норми поведінки та ефективний батьківський контроль [2].

Важливу роль відіграють також психологічні та соціальні чинники. Потреба у належності до групи, вплив однолітків із девіантною поведінкою, прагнення самоствердження та визнання через ризикову поведінку, низька самооцінка, тривожність та відчуття безвиході підвищують ймовірність правопорушень. Обмежений доступ до позитивних альтернатив, таких як навчання, професійна підготовка, гуртки та спортивні секції, сприяє формуванню девіантної поведінки. Додатково сучасні підлітки піддаються впливу цифрових ресурсів і соціальних мереж, де може пропагуватися протиправна поведінка та насильство. Підлітки, які часто відчувають відчуженість від дорослих або суспільства, можуть шукати легкі способи самоствердження, включаючи крадіжки, хуліганські дії та інші кримінально протиправні дії [3].

Статистика свідчить про те, що серед неповнолітніх найпоширенішими правопорушеннями є крадіжки, дрібні шахрайства, хуліганські дії, особливістю є вчинення кримінальних правопорушень в групі. Міністерство юстиції України зазначає, що приблизно чверть усіх правопорушників становлять неповнолітні, а в регіонах із високим рівнем соціально-економічної депресії ці показники ще вищі. Також спостерігається зростання кримінальних правопорушень із застосуванням насильства серед підлітків, що свідчить про значний вплив соціальної нестабільності, девіантних групових впливів та відсутності належного контролю з боку сім’ї та держави. Крім того, дослідження показують, що відсутність соціальної підтримки та недостатнє виховання моральних цінностей у підлітків створює умови для повторних правопорушень [4].

Профілактика кримінальності серед неповнолітніх повинна бути комплексною та багаторівневою. Вона включає соціальну підтримку сімей, раннє виявлення ризикових підлітків, доступ до організованого дозвілля, професійної підготовки та менторства, а також активну участь громад, шкіл, соціальних служб і правоохоронних органів. Особливе значення має формування у підлітків відповідальності, моральних цінностей та уміння контролювати свою поведінку. Також важливо створювати програми, які допомагають інтегрувати підлітків у суспільство та навчити їх конструктивним способам самоствердження.

Отже, кримінальність серед неповнолітніх у соціально нестабільних умовах виникає під впливом багатьох факторів: сімейних, соціальних, економічних та психологічних. Лише системний підхід, що поєднує соціальні, педагогічні та психологічні заходи, здатен ефективно знизити ризик вчинення кримінальних правопорушень. Підтримка сімей, організоване дозвілля, доступ до навчання та розвиток моральних і соціальних навичок у підлітків сприяють формуванню відповідальної, соціально активної молоді. Комплексна профілактика кримінальності серед неповнолітніх є ключовим завданням держави та суспільства, адже її успіх безпосередньо впливає на стабільність і майбутнє нації.

Використані джерела:

1. Хромова О. Л. Особливості соціальної адаптації неповнолітніх у кризових умовах. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.* 2012. №2. https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1696

2. Дудоров О. О., Тютюгін В. І. Злочинність серед неповнолітніх: соціальні та сімейні чинники. *Вісник кримінологічної асоціації України.* 2020. №3. С 60–68. https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3618

3. Гуржій Т. О. Профілактика злочинності серед неповнолітніх у соціально нестабільних регіонах. *Право і безпека.* 2021. №1. С. 77–85. https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2022/02/73-_Syzonenko.pdf

4. Соціальні та превентивні заходи щодо неповнолітніх правопорушників *Міністерство юстиції України.* Київ, 2022. URL: https://minjust.gov.ua

ТЮПА С.О.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ВИДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

Криміногенна ситуація серед військовослужбовців в Україні в умовах повномасштабної війни зазнала істотних змін. Військовослужбовці, які раніше розглядалися насамперед як носії дисципліни й порядку, дедалі частіше

фігурують у кримінальних провадженнях. Аналіз структури правопорушень, їх динаміки та детермінант дозволяє глибше зрозуміти корені кримінальної поведінки в армії під час воєнного стану й окреслити шляхи профілактики. Кримінологічна характеристика військовослужбовців, які вчиняють кримінальні правопорушення, в період 2022–2025 рр. показує, що домінуючими правопорушеннями є дезертирство (ст. 408 КК України) та самовільне залишення частини (ст. 407 КК України), що свідчить про високий рівень стресу, морального виснаження та дисциплінарних проблем під час воєнного стану. За 2023 рік було засуджено 5 339 військовослужбовців, що значно перевищує показники попереднього періоду [3].

Соціально-демографічні та психолого-кримінологічні детермінанти цих правопорушень включають молодий вік, низький рівень соціальної підтримки, а також підвищену вразливість до конфліктів із командуванням. Додатковим чинником є строгість й авторитетна ієрархія військових структур, через що також зростають й інші види кримінальних правопорушень: у 2023 році за ст. 426-1 КК України (перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень) було 12 засуджених проти 3 у 2022 р., за ст. 425 КК України (недбале ставлення до військової служби) – 13 засуджених проти 5 у попередньому році [3, с. 94].

Також важливо зазначити, що система кримінального переслідування не завжди достатньо ефективна: лише невелика частина кримінальних справ щодо військових правопорушень призводить до повідомлення підозри – за даними дослідників, у 2022 році повідомлення про підозру вручено лише в 0,22 % таких проваджень; у 2023 – 0,14 %, а в січні–березні 2024 – 0,36 % [4, с. 308].

З початку повномасштабного вторгнення в Україні відкрито понад 231,5 тис. кримінальних проваджень за самовільне залишення частини (СЗЧ, ст. 407 КК України) і 53,2 тис. – за дезертирство (ст. 408 КК України) [1]. Такі масштаби свідчать про системну криміногенну проблему в армії під час війни, а не лише поодинокі епізоди.

Інфографіка, оприлюднена на аналітичному порталі «Слово і Діло», демонструє щомісячну динаміку цих справ за період 2022–2025 років. Якщо в перші місяці вторгнення кількість справ була відносно низькою (наприклад, у січні 2022 року – 197 проваджень за СЗЧ), то вже з часом починає спостерігатися значне зростання. У 2024 році число справ за СЗЧ щомісяця коливалося на рівні кількох тисяч: лише в грудні – 15 511 проваджень [1]. У 2025-му тенденція загалом зберігає високу інтенсивність: рекордний місяць – травень – з 18 134 справами; другий пік – вересень – 17 176 справ [1].

Щодо дезертирства, динаміка є «мінливою», але залишається значною порівняно з початковими роками війни: у 2024–2025 роках щомісячні показники становлять від 1,8 до 2,6 тисяч справ [1]. Наприклад, у липні 2024 року зареєстровано 2 001 випадок дезертирства, у вересні – 2 627, у грудні – 2082 [1].

Кримінологічно ці цифри мають важливе значення. Вони вказують на те, що самовільне залишення частини – це не виключне, епізодичне явище, а масове і системне: правоохоронні органи відкривають щомісяця тисячі справ, що створює серйозне навантаження на слідчі підрозділи, прокуратуру та судову систему. Водночас дезертирство – хоч його справ менше, ніж СЗЧ – також є стійким явищем, що підтримує криміногенний тиск.

Інший важливий аспект – правова реакція держави. Верховна Рада України раніше ухвалила закон № 4392-IX, який дозволяв військовим, які вперше залишили частину (СЗЧ), добровільно повернутись до 30 серпня 2025 року без кримінальної відповідальності [2]. Цей механізм свідчить про прагнення держави знайти баланс між покаранням та реінтеграцією, визнаючи, що не всі випадки СЗЧ є однозначно злочинними з моральної точки зору – багато з них можуть бути наслідком психологічного виснаження, страху або прагнення вижити.

Відповідно до законопроєкту, який передбачає поновлення кримінальної відповідальності для всіх військовослужбовців, що залишили частину або вчинили дезертирство й не скористалися можливістю добровільно повернутися, держава демонструє більш жорстку позицію щодо таких порушників. Це свідчить про намір посилити дисциплінарний тиск і розширити інструменти кримінально-правового контролю.

Кримінологічно це має кілька наслідків. По-перше, величезна кількість проваджень є індикатором глибокого соціального й психологічного напруження серед військовослужбовців. Масові СЗЧ можуть бути проявом не лише політичного чи злочинного наміру, а й реакцією на екстремальні умови: страх, втому, небезпеку, недостатню підтримку з боку командування та держави. По-друге, механізм «прощення за повернення» демонструє, що частина правопорушників сприймається не просто як злочинці, а як люди, які вразилися обставинами – і це може бути дієвим превентивним заходом, оскільки він створює стимул для легалізації статусу та реінтеграції.

Однак, жорсткий підхід (повернення відповідальності для тих, хто не скористався правом) показує, що державі не вистачає тільки гуманістичної моделі – вона також конче потребує репресивної складової, щоб стримувати криміногенний ризик і підтримувати дисципліну. Брак такої складової міг би

призвести до розмиття правових норм, а надто м’який підхід – до зниження стримувального ефекту.

Мотиваційні детермінанти цих правопорушень включають не лише страх, втому, бажання уникнути смертельного ризику, але й прагнення зберегти психологічну цілісність під час тривалої мобілізації. Типові особистісні характеристики – це егоцентризм, прагматизм, занижена соціальна інтеграція та конфліктність, що підтверджується дослідженнями службовців інших силових структур.

На тлі цього, одним із ключових напрямків превенції є зміцнення внутрішньої дисципліни, поліпшення соціально-психологічної підтримки військовослужбовців (ротації, психологи, групи підтримки), а також вдосконалення законодавства.

Узагальнюючи наведений аналіз, можна стверджувати, що криміногенна ситуація серед військовослужбовців у 2022–2025 рр. є комплексним і багатоаспектним явищем, обумовленим не лише індивідуальними психологічними факторами, а й системними проблемами організації військової служби в умовах війни. Масштабні показники СЗЧ та дезертирства засвідчують критичний рівень виснаження особового складу, перевантаження структур військового управління, а також недостатність ефективних механізмів підтримки й ротації. Правові зміни, включно з можливістю добровільного повернення без відповідальності, демонструють прагнення держави балансувати між гуманістичним та дисциплінарним підходами, проте збереження високих темпів відкриття кримінальних проваджень підтверджує, що проблема залишається системною.

Кримінологічно ця ситуація вказує на необхідність комплексних превентивних заходів: посилення психологічної підтримки, формування здорового внутрішнього клімату в підрозділах, а також підвищення ефективності кримінального переслідування. Водночас важливим завданням залишається збереження дисципліни та правопорядку, без яких армія не може ефективно функціонувати в умовах тривалої війни. Тільки поєднання соціально-психологічних і правових інструментів дозволить зменшити рівень криміногенності та забезпечити стійкість військових формувань.

Використані джерела:

1. Від початку вторгнення в Україні відкрили понад 230 тисяч справ за СЗЧ та 53 тисячі – за дезертирство. *"Слово і Діло" Аналітичний портал.* URL: https://www.slovoidilo.ua/2025/10/28/infografika/suspilstvo/pochatku-vtorhnennya-

ukrayini-vidkryly-230-tysyach-sprav-szch-ta-53-tysyachi-dezertyrstvo#google_vignette (дата звернення: 07.11.2025).

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку проходження військової служби окремими категоріями військовослужбовців під час дії воєнного стану : Закон України від 30.04.2025 № 4392-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4392-IX#Text (дата звернення: 08.11.2025).

3. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2023 році. Київ: Верховний Суд, 101 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Stan_zdijsn_krim_prov_2023.pdf?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR32ACICTly671dRuA_fXwXhX2qEmEwul2gAMqXYDkwFnbLSoprKrDhAngM_aem_AeHbPpJLOrKGNqaQw5vXRgOcia-g4fLf-B3ghcX-cV7G4yhTT7sJzp7hq1tcxb3FAKcK6ry5VgLRFRGhLx9cgVjv (дата звернення: 10.11.2025).

4. Тимошко В. Використання спеціальних знань під час документування та розслідування воєнних злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. Т. 31. № 1. С. 307–314.

УДОВИДЧЕНКО С.С.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВІКТИМІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ

У системі такої міждисциплінарної галузі як віктимологія особливе місце займає віктимізація неповнолітніх, що досліджує специфіку становлення дітьми і підлітками потенційними жертвами кримінальних правопорушень, а також вивчає механізми впливу соціального середовища на цей процес.

«Велика українська енциклопедія» з напряму «Юридичні науки» тлумачить визначення для такого явища, як «Віктимність»: «Віктимність (від лат. victima – жертва) – підвищена вірогідність за тих чи тих обставин стати жертвою правопорушення» [4, с. 30].

Питання ювенальної віктимології (віктимності неповнолітніх) в українському законодавстві регулюється різними нормативно-правовими актами, зокрема: Конституцією України, Сімейним кодексом України, Кримінальним кодексом України, Законами України «Про охорону дитинства»

(Закон № 2402-III від 26.04.2001 р.), «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (Закон № 2229-VIII від 07.12.2017 р.), «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю (Закон № 2558-III від 21.06.2001 р.)». Міжнародними нормативно-правовими актами, що покликані захищати права дитини і були ратифіковані Верховною Радою України є: Конвенція ООН про права дитини, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства та інші.

Дитиною, в традиційному розумінні, є особа віком до 18 років. Згідно ст. 1 Конвенції ООН про права дитини (№ 995_021 від 20.11.1989 р.): «дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку» [6]. При тому дитина до 14 років вважається малолітньою особою.

Представництвом «UNICEF» («ЮНІСЕФ») в Україні було підготовлено і висвітлено звіт з візуально відображаючими ситуацію діаграмами на тему: «Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні 2024». Щоб сформувати «портрет неповнолітньої жертви» актуальним буде проаналізувати деякі демографічні показники, такі як вік і стать, а також загальні свідчення щодо кількості кримінальних правопорушень проти дітей та їх поширеності за видами:

1. Відповідно до даних, зазначених в «Діаграмі 121» стосовно загальної кількості постраждалих дітей (0 – 17 років) від кримінальних правопорушень, які були зареєстровані у період 2015 – 2022 р., через початок повномасштабної війни спостерігається тенденція до збільшення цієї статистики: у 2022 р. – 8608 осіб, порівняно з 2021 р. – 5875 осіб [9, с. 102]. У 2023 р. зареєстровано ще більшу кількість жертв-дітей – 11495 осіб, що майже в 2 рази більше, ніж у 2021 р. [5].

2. За віком: у «Діаграмі 123» динаміка показує, що протягом досліджуваного періоду (2015 – 2022 р.) найбільш вразливою групою є підлітки 15 – 17 років. Їхня кількість коливається від близько 5000 постраждалих осіб у 2015 р., 3000 осіб – у 2019 – 2020 рр., 6000 осіб – у 2022 р. Молодша вікова група (0–14 років) демонструє нижчий, але відносно стабільний рівень, у межах 2000 – 2500 випадків зі слабким підвищенням у 2022 р. [9, с. 103]. Натомість у 2023 р. зареєстровано 7 289 потерпілих віком від 14 до 18 років і 4 206 малолітніх потерпілих до 14 років [5].

3. За статтю: стосовно інформації у «Діаграмі 124» щодо розподілу постраждалих дітей від кримінальних правопорушень за ознакою статі, то щодо хлопців було вчинено 6005 кримінальних правопорушень у 2022 р., у порівнянні з 2603 – щодо дівчат [9, с. 103].

4. За видами кримінальних правопорушень: за період 2019 – 2023 р. у «Діаграмі 125» визначено тенденції найпоширеніших видів кримінальних правопорушень, що були вчинені стосовно дітей, серед них: порушення законів та звичаїв війни; ДТП; домашнє насильство; статеві злочини; крадіжки; шахрайство; зґвалтування (та замахи); вбивства (та замахи); грабежі та розбої; умисні тяжкі тілесні ушкодження; торгівля людьми [9, с. 103].

Учений Терпелюк В. І. визначив критерії віктимності особистості неповнолітньої особи, а саме: рівень самооцінки; стратегія психологічного захисту в спілкуванні; стійкість емоційних станів; рівень виявлення основних психічних станів (тривожність, фрустрація, агресивність, ригідність); уміння пристосовуватися до умов та рівень адаптованості [8, с. 354].

У науковій юридичній літературі існує багато підстав для угрупування типів неповнолітніх жертв за певними категоріями, серед них прийнято виділяти:

1. За походженням віктимізації: а) потерпілі через вікові особливості; б) потерпілі за статевою ознакою; в) потерпілі на побутовому ґрунті; г) потерпілі внаслідок криміногенної ситуації.

2. За типом поведінки віктимної поведінки: а) жертви необережних кримінальних правопорушень; б) жертви умисних кримінальних правопорушень.

3. За характером прояву показників віктимності: а) високий рівень ризику – пасивний (низька самооцінка, невпевненість, страх перед труднощами, емоційна вразливість, схильність виправдовувати агресію інших) і активний (нестриманість, запальність, агресивність, конфліктність) тип поведінки; б) середній рівень ризику – підлітки із помірною тривожністю, середнім рівнем самооцінки, прагненням пристосовуватись до думки оточення, схильні до страхів і образливості; в) низький рівень ризику – підлітки, які виховуються в сприятливих умовах, з адекватною самооцінкою, упевнені у собі, мають соціальні навички, позитивне мислення і психологічну стійкість [7, с. 165].

Основними специфічними чинниками віктимізації неповнолітніх є біопсихологічні особливості; соціально-педагогічне середовище; об’єктивні умови; онлайн-комунікаційні ресурси – Інтернет. Розглянемо їх детальніше.

Біопсихологічний чинник – визначає фізичний і психологічний стан індивіда. Відмінностями прояву біопсихологічного чинника саме у підлітків є в першу чергу особливості їх фізіології, як неповнолітньої особи. Через гормональні коливання трапляються часті зміни настрою, підвищена збудливість і агресивність, що може як викликати, так і провокувати конфліктні ситуації. Крім біологічних, існують також і психологічні фактори, що

проявляються в імпульсивності та емоційній нестійкості, підвищеній довірливості і недостатньому розвитку критичного мислення, через брак життєвого досвіду та бажання «довести» власну дорослість і самостійність неповнолітні створюють ризики і підвищують ймовірність потрапляння у небезпечні ситуації, стаючи жертвами маніпуляцій, а емоційна залежність від соціального схвалення стає приводом для приниження чи шантажу [3, с. 158-159].

Соціально-педагогічний чинник – включає в себе наслідування цінностей, традицій, культурних уявлень, звичаїв, правил, поглядів та певних патернів поведінки через оточуюче середовище сім'ї, школи та однолітків. Основним фактором соціалізації для підлітка виступає сім'я, саме в ній формуються такі віктимогенні умови, як наприклад: позашлюбне народження, розлучення батьків, жорстокість, депривація. Також важливим середовищем в житті неповнолітнього є школа і група однолітків, що переважно концентруються в межах одного «простору». В багатьох школах спостерігається умовний, але досить відчутний поділ на певні «касти», що побудовані за ієрархічним принципом, а отже це і є тим чинником, що одразу визначає групу більш слабших, а одночасно і значно «нижчих» підлітків, у порівнянні з іншими, які піддаються гонінню [3, с. 159 - 160].

Об'єктивний (економічний, політичний, культурний) чинник – означає, що будь-які коливання в цих сталих сферах мають вагомий вплив і викликають «різку» реакцію у населення. Зниження стабільності вражає відчуття безпеки, а отже провокує на неконтрольовані дії, що найчастіше пов'язані з підвищенням рівня і дестабілізацією криміногенної ситуації, що у свою чергу продукує віктимізацію [3, с. 159].

Онлайн-комунікаційний чинник (Інтернет) – нині актуальним буде додати мережу «Інтернет», як новітній криміногенний чинник, а одночасно і ще одну умову, що породжує віктимну поведінку. Інтернет виступає детермінантом віктимізації неповнолітніх, оскільки створює середовище зі зниженим соціальним контролем та відсутністю правил і етичних норм. Існує навіть такий термін, як «The Online Disinhibition Effect» («Ефект онлайн-дезінгібіції»), який ввів Джон Сулер (John Suler) у 2004 році у своїй одноіменній науковій статті. Сутність цього явища означає зниження самоконтролю і ослаблення психологічних бар'єрів, які, як правило, укладаються у загальноприйняті норми поведінки і моралі, що покликані стримувати прояв прихованих емоцій, які призводять до того, що в Інтернеті люди поводяться інакше, ніж в умовах реального життя, іноді розкуто, а іноді – агресивно.

Переконання у своїй анонімності в мережі викликає у людини ілюзорне та

стійке відчуття безкарності, що проявляється через різноманітні існуючі форми впливу, такі як: кібербулінг – це форма підліткової агресії в Інтернеті (віртуальний «терор»), що проявляється у приниженні, переслідуванні чи цькуванні конкретної особи; тролінг – публікація провокаційних повідомлень у мережі з метою викликати конфлікти, суперечки чи образи; кібергрумінг – встановлення онлайн-контакту з неповнолітніми з метою сексуальних домагань; секстинг – обмін інтимними фото чи повідомленнями через електронні засоби зв'язку [2, с. 71].

Американський проповідник та правозахисник Мартін Лютер Кінг-молодший (Martin Luther King Jr.) колись сказав: «Відповідаючи ненавистю на ненависть, ми лише посилюємо ненависть». У своїй статті «Victimization and Juvenile Offending» її автори проеціюють цей філософський погляд в кримінологічну площину: «Жоден окремий фактор ризику чи досвід не призводить до того, що молода людина стає правопорушником, але ймовірність вчинення правопорушення значно зростає, коли молода людина є свідком або жертвою насильства» [1, с. 8].

Таким чином, ми приходимо до розуміння, що вчинення кримінального правопорушення проти неповнолітнього часто не залишається лише одноразовою шкодою: оскільки психологічні травми, завдані насильством створюють ризик розвитку агресивної або делінквентної поведінки і можуть сприяти тому, що потерпілий у майбутньому сам вчинить правопорушення, через відчуття несправедливості, наслідування моделей насильства та соціальної маргіналізації (соціального відторгнення), що принаджує і схиляє його до наслідування певної девіантної моделі поведінки, через стале переконання, що сила і зброя допоможе захистити свою внутрішню вразливу «дитину».

Тому важливо, щоб такі особи отримували допомогу та підтримку на різних рівнях: соціальному, психологічному та правовому. Вчасна реабілітація і допомога можуть значно знизити ризик того, що неповнолітні, які стали жертвами правопорушень, стануть порушниками в майбутньому.

Використані джерела:

1. Christine B. Siegfried M.S.S.W, Susan J. Ko Ph.D, Ann Kelley Ph.D. Victimization and Juvenile Offending. *The National Child Traumatic Stress Network*. 2004. P. 1–10.

2. Безпалов Р. В. Механізм впливу інформаційного простору мережі інтернет на неправомірну поведінку неповнолітніх. *Науковий вісник*

Ужгородського Національного Університету. Серія «Право». 2023. № 75. С. 67–71.

3. Берднік І. В., Беребенець К. А. Особливості віктимності неповнолітніх та шляхи запобігання їй. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 157–162.

4. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напряму «Юридичні науки» / ред. А. М. Киридон ; уклад.: В. Л. Бабка, М. М. Шумило. Київ : Держ. наук. установа «Енциклопед. вид-во», 2017. 152 с.

5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2023 рік. *Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 16.11.2025)

6. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 : станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 15.11.2025).

7. Черниш О. В., Чередніченко Л. В., Черниш В. Г. Характеристика неповнолітніх, які найчастіше проявляють віктимність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 164–166.

8. Шевченко Л., Оберемко Ю. Особливості віктимності неповнолітніх. *Форум права 2014-4*. 2014. № 4. С. 353–358.

9. ЮНІСЕФ. Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні 2024. *Unicef Україна*. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/49196/file/UNICEF_SitAn_2024_UKR.pdf.pdf (дата звернення: 13.11.2025).

ФІРАР О.І.

студентка 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Чорнозуб Л.В.

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ АУДИТУ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення рф значної уваги вимагає питання щодо ефективного задоволення оборонних запитів України, і, відповідно, контролю щодо здійснення державним замовником закупівель

послуг, робіт і товарів, призначення яких полягає у гарантованому забезпеченні потреб безпеки й оборони країни і виконанні державних програм у цих сферах.

Відповідно до п.4, п.5, п.6 ч.1 ст.3 ЗУ «Про оборонні закупівлі» до принципів здійснення однойменних закупівель належать:

• ефективність та результативність використання коштів;

• відкритість та прозорість (крім відомостей, що становлять державну таємницю і розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці);

• запобігання зловживанням, корупції і дискримінації [2].

Відповідно до Постанови №1275 Кабінету Міністрів України, мають право здійснювати оборонні закупівлі наступні суб'єкти: військові частини, державні замовники у сфері оборони, організації (установи, заклади), служби державного замовника [1].

З метою забезпечення реалізації вищевказаних принципів зазначеними суб'єктами – особливо під час воєнного стану – існує гостра потреба здійснення аудиту державних закупівель у сфері оборони, адже реальна можливість наявності у даному процесі ризиків корупційного характеру є досить високою.

Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) дослідило дану проблему, на основі чого опублікувало працю «Корупційні ризики під час здійснення централізованих тилових закупівель для ЗСУ». Серед інших ризиків яскравим негативними прикладами непроведення або недобросовісного, неякісного здійснення контролю оборонних закупівель є: по-перше, зловживання владою або службовим становищем уповноваженими особами внаслідок необґрунтованої зміни істотних умов договору, а по-друге, неналежний контроль за виконанням умов договору, що сприяє зловживанню службовими особами своїми повноваженнями [3].

У звіті, оприлюдненому Національним агентством з питань запобігання корупції та Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою (далі – САП), за перше півріччя 2025 року висвітлюється чимала кількість справ корупційного характеру у сфері оборони. Зокрема, справа, що отримала назву «яйця Міноборони», завдала збитків державі в сумі 733 млн грн. За даними слідства, постачальник завищував ціни на 11 найбільш актуальних та потрібних продуктів харчування (серед яких: яйця – які коштували по 17 грн за штуку, овочі, фрукти, крупи), і відповідно занижував вартість маловживаних – ягоди та спеції.

Не менш скандальною справою стала закупівля шин для військової авіації, внаслідок якої Міноборони зазнало збитків у розмірі 27,3 млн грн. Як зазначають НАБУ і САП, до махінації з переплатою Силами логістики ЗСУ був причетний помічник чинного народного депутата через перемогу у тендерах

приватного товариства, власник якого закуповував шини безпосередньо у виробників, а надалі продавав їх через дане товариство у 2-3 рази дорожче.

Збитки у розмірі 246 млн грн понесла держава у результаті розкрадання грошей, виділених на автоматизовану систему Центру оперативного керівництва ЗСУ «ДЗВІН». Внаслідок укладеного контракту на розробку даної системи між Міноборони та компанією без досвіду, вартість робіт зростала в рази, але й після цього продукт не відповідав вимогам. Система була прийнята на озброєння – навіть попри очевидні недоліки. Замість усунення даних проблем, планувалося виділення додаткового фінансування. Загалом через дане зловживання держава зазнала збитків на 246 млн грн [4].

У результаті дослідження даних питань НАЗК надало відповідні рекомендації для Міноборони та Мінекономіки, що полягають у наступному:

• встановленні чіткого порядку прийняття рішень та затвердження змін істотних умов договору, формалізуванні процесу їхніх змін (включно з обов'язковою наявністю обґрунтування для кожної запропонованої зміни);

• посиленні контролю за якістю послуг щодо забезпечення харчуванням військовослужбовців, що передбачає отримання анонімного зворотного зв'язку від військовослужбовців;

• удосконаленні документального, а також фактичного контролю, тобто регулярного проведення інспекцій з метою підтвердження факту, що товари доставлені, а роботи виконуються згідно з умовами контракту;

• визначенні чітких ролей та обов'язків всіх залучених сторін в процесі перевірки товару на етапі його передачі постачальником відповідальній особі військової частини;

• розробленні та впровадженні інформаційно-комунікаційну системи для оптимізації й автоматизації процесу оборонних закупівель за тиловим напрямом з метою забезпечення прозорості та посилення контролю за фактичним забезпеченням військовослужбовців речовим майном та продуктами харчування [3].

Підсумовуючи результати даного дослідження, можна виокремити головні ризики, що мають корупційний характер, у процесі здійснення аудиту оборонних закупівель під час воєнного стану, а саме: неналежний контроль за виконанням умов договору, що сприяє зловживанню службовими особами своїми повноваженнями та зловживання владою або службовим становищем уповноваженими особами внаслідок необґрунтованої зміни істотних умов договору. Дані проблеми потребують рішучого, якісного та ефективного комплексу рішень, які зможуть запобігти подальшій появі подібних справ.

Використані джерела:

1. Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-п#Text (дата звернення: 11.11.2025).

2. Про оборонні закупівлі. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text (дата звернення: 11.11.2025).

3. Національне агентство з питань запобігання корупції. Корупційні ризики під час здійснення централізованих тилових закупівель для ЗСУ. 2024. 92 с.

4. Результати роботи НАБУ і САП. *НАБУ - ЗВІТ ЗА І ПІВРІЧЧЯ 2025.* URL: https://reports.nabu.gov.ua/investigations/ (дата звернення: 11.11.2025).

ХАЛІЛОВА Д.І.

студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОКРЕМІ ВИДИ МНОЖИННОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах війни в Україні, яка вже більше трьох років розв’язана сусідньою країною-агресором, особливої актуальності набуває питання щодо дотримання фундаментальних засад кримінального права, серед яких провідне місце займає принцип верховенства права, який отримав нормативне закріплення в статті 8 Конституції України [1]. Змістовно цей принцип вимагає, щоб будь-які рішення державних органів, зокрема у сфері кримінальної юстиції, ґрунтувалися на законі, були справедливими, передбачуваними та не суперечили загальновизнаним правам людини. Водночас воєнний стан суттєво впливає на характер кримінальності – зростає кількість воєнних, корисливих, насильницьких кримінальних правопорушень, нерідко вчинених повторно або особами, які вже мають судимість. Це викликає необхідність переосмислення підходів до диференціації кримінальної відповідальності за вчинення діянь з ознаками повторності та рецидиву з метою забезпечення балансу між суворістю покарання та принципом верховенства права.

Вважаємо, що проблема, не в останню чергу, полягає у тому, що в умовах воєнного стану державні інституції схильні посилювати суворість примусових кримінально-правових заходів, надаючи пріоритет захисту безпеки держави над індивідуальними правами людини. Це створює ризики порушення принципу верховенства права, зокрема у питаннях кваліфікації кримінальних правопорушень і визначення характеру та ступеня відповідальності при наявності в діянні ознак повторності чи рецидиву [3].

Верховенство права передбачає, що покарання має бути пропорційним, а тлумачення кримінально-правових норм – чітким і очікуваним. Проте на практиці під час війни ці засади можуть деформуватися: наприклад, суди нерідко застосовують суворіші санкції до осіб із рецидивом, не враховуючи конкретні обставини воєнного контексту, ступінь небезпеки діяння чи рівень соціальної інтеграції особи.

Верховенство права – це не лише формальне підпорядкування закону, а насамперед забезпечення справедливості, рівності та пропорційності правового впливу. У кримінальному праві цей принцип виявляється через:

– законність (чітке визначення складу кримінального правопорушення та санкцій);

– правову визначеність (зрозумілість і передбачуваність правових наслідків);

– пропорційність (співмірність покарання тяжкості діяння);

– недопущення дискримінації при призначенні покарання.

В умовах воєнного стану вказані прояви верховенства права мають зберігатися, навіть попри підвищений рівень загроз державній безпеці. Застосування норм кримінального права не може виходити за межі принципів гуманізму та справедливості.

Відповідно до статей 32–34 Кримінального кодексу України, повторність означає вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу (ч.1 ст. 32 КК України), а рецидив – це вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення (ст. 34 КК України) [2].

Таким чином, повторність охоплює ширше коло діянь і не завжди свідчить про стійку злочинну схильність, тоді як рецидив – ознака підвищеної суспільної небезпеки особи. Саме тому законодавець передбачає різний підхід до кваліфікації та призначення покарання за наявності ознак цих видів множинності кримінальних правопорушень.

Однак на практиці спостерігається певна невизначеність у відмежуванні повторності від рецидиву, особливо у справах, пов’язаних із посяганнями на

власність чи вчинення військових кримінальних правопорушень. Судова практика свідчить, що кваліфікація діяння, вчиненого з ознаками рецидиву, нерідко використовується як підстава для призначення суворішого покарання, без достатнього обґрунтування суспільної небезпеки особи.

В умовах воєнного стану на перший план виходить завдання забезпечення публічної безпеки та обороноздатності держави, що об'єктивно зумовлює посилення кримінально-правового впливу. Проте це не повинно підміняти принцип верховенства права репресивними тенденціями.

Основні проблеми, які спостерігаються у воєнний період:

– посилення санкцій для осіб із рецидивом без належної оцінки ступеня небезпеки вчинених ними діянь;

– порушення принципу індивідуалізації покарання – однакові санкції для різних за характером повторних кримінальних правопорушень;

– недостатнє врахування обставин воєнного часу, які можуть впливати на мотиви або мету вчинення діяння;

– відсутність єдності судової практики – неоднакове тлумачення повторності та рецидиву судами різних інстанцій.

Вказані ризики створюють підстави дискримінаційного ставлення до певних категорій осіб і суперечать принципу справедливості, який є складовою верховенства права.

Питання вдосконалення реалізації принципу верховенства права у сфері кримінальної відповідальності залишається актуальним, особливо в умовах воєнного стану. Йдеться насамперед про необхідність посилення узгодженості між нормами законодавства та практикою їх застосування, що сприятиме забезпеченню стабільності й передбачуваності правових рішень.

Важливим напрямом можна вважати поступове вдосконалення судової практики, зокрема шляхом формування чітких підходів до розмежування повторності та рецидиву кримінальних правопорушень. Такі підходи мають враховувати принцип індивідуалізації відповідальності та особливості конкретних обставин справи.

Доцільним також є подальше удосконалення нормативної бази з метою врахування специфіки воєнного стану, який впливає як на поведінку особи, так і на оцінку ступеня її вини та небезпеки вчиненого діяння. Це дозволить уникнути надмірної формалізації при визначенні міри покарання та сприятиме реалізації принципу справедливості.

Крім того, важливе значення має системне узагальнення практики судів різних інстанцій. На основі такого аналізу можна поступово виробляти єдині орієнтири правозастосування, що відповідають вимогам верховенства права.

Таким чином, удосконалення реалізації цього принципу у сфері кримінальної відповідальності можливе шляхом поєднання нормативних, організаційних та практичних заходів, спрямованих на забезпечення балансу між захистом суспільних інтересів і дотриманням прав людини.

Отже, у період воєнного стану принцип верховенства права залишається основою кримінальної політики держави, навіть попри підвищені вимоги безпеки. Його реалізація у сфері диференціації кримінальної відповідальності за повторність і рецидив кримінальних правопорушень потребує особливої уваги, оскільки саме в цій площині найчастіше виникає конфлікт між необхідністю суворого покарання та вимогами справедливості. Недопущення формального підходу до кваліфікації повторності та рецидиву, дотримання принципу пропорційності й індивідуалізації покарання – це ключові умови забезпечення верховенства права навіть у найскладніших обставинах воєнного та поствоєнного періоду.

Використані джерела:

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80 (дата звернення 03.11.2025)

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25. ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 03.11.2025).

3. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0007700-03 (дата звернення: 03.11.2025).

ХМЕЛЬОВ А.О.

студент 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

КОНТРАБАНДА І НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблема контрабанди та незаконного обігу зброї в умовах війни набула для України критичного значення. Повномасштабна збройна агресія створила ситуацію, у якій зброя стала не лише інструментом оборони, але й джерелом потенційної небезпеки, коли потрапляє до рук осіб, не уповноважених її

використовувати. Сучасні кримінологічні дослідження свідчать: у зоні бойових дій та прилеглих до неї територіях ризики втрати контролю над зброєю зростають у кілька разів [3].

Контрабанда зброї – це переміщення через державний кордон вогнепальної зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї поза митним контролем або з приховуванням від нього. Стаття 201 Кримінального кодексу України визначає відповідальність за контрабанду та встановлює підстави для кримінальної кваліфікації таких дій [1].

Контрабанда зброї в умовах війни – це не абстрактна юридична проблема, а прямий виклик державній безпеці та стабільності. Кожна одиниця незаконно переміщеної зброї потенційно може призвести до загибелі цивільних або військових, дестабілізувати регіон та підживити організовану злочинність [5].

Організовані злочинні угруповання використовують хаос війни для налагодження каналів контрабанди зброї. Це не лише підриває національну безпеку, а й створює міжнародні загрози, адже частина озброєння може потрапляти на чорні ринки ЄС та інших держав [2]. В умовах війни зброя стає символом влади та безпеки. Люди, які відчувають страх або соціальну безпорадність, можуть намагатися накопичити її поза законом. Цей психологічний фактор посилює ризики контрабанди, оскільки мотивація часто виходить за межі фінансового зиску та включає прагнення самозахисту [4].

Війна породжує великі обсяги зброї на території держави. Склади та резерви зберігаються в умовах підвищеної небезпеки, а контроль за ними часто тимчасово слабшає. Це створює так звані «сліпі зони», де контрабанда стає більш ймовірною [3].

Під час війни ситуація ускладнюється. Зброя активно циркулює серед військових формувань, підрозділів Сил територіальної оборони, що створює ризики її втрати або незаконного використання. Додаткову загрозу становить ситуація, коли окремі військовослужбовці чи посадові особи незаконно реалізують або привласнюють зброю. Стаття 410 КК України передбачає відповідальність за викрадення, привласнення або вимагання озброєння військовими [1]. При цьому важливо розуміти, що під час бойових дій відбувається синергетичний ефект криміногенних факторів: хаос, відсутність контролю та економічний тиск створюють ідеальні умови для порушення закону [5].

Економічна нестабільність, втрата робочих місць та зростання безробіття сприяють тому, що деякі громадяни вдаються до незаконного продажу зброї як

способу виживання. У поєднанні з відсутністю належного соціального контролю це створює потужний фактор ризику [5].

Стаття 263 КК України встановлює відповідальність за носіння, зберігання, придбання, передачу та збут зброї без передбаченого законом дозволу. У воєнний час суспільна небезпека цих дій зростає, що обґрунтовує більш суворе покарання [1]. Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає інструменти запобігання незаконному обігу зброї: негласні слідчі дії, моніторинг каналів постачання та міжнародну взаємодію [4]. Використання сучасних технологій, таких як електронний облік та маркування зброї, допомагає мінімізувати ризики та забезпечити прозорість переміщення [4]. Таким чином, контроль за зброєю стає не лише правовим, а й стратегічним завданням держави, бо від його ефективності залежить життя людей і стабільність країни.

Контрабанда та незаконний обіг зброї в умовах війни є надзвичайно небезпечним явищем, що безпосередньо впливає на обороноздатність України та її внутрішню безпеку. Законодавство України передбачає відповідальність за такі діяння, але реальна ефективність контролю залежить від комплексного застосування кримінально-правових, кримінально-процесуальних, соціальних і технологічних механізмів. Боротьба з незаконним обігом зброї – це не лише питання кримінальної юстиції. Це питання життя і смерті, безпеки держави та її громадян. Кожна втрачена одиниця зброї – це потенційна трагедія. Тому контроль за зброєю, профілактика контрабанди та посилення міжнародної взаємодії є критично важливими для виживання країни та захисту її народу.

Використані джерела:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 09.12.2023 № 3513-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#Text (дата звернення: 14.11.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17 (дата звернення: 16.11.2025).

3. Санакоєв Д. Нормативно-правові аспекти врегулювання обігу зброї в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ДДУВС.* 2023. Спеціальний випуск № 2 (127). С. 224-230. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/12776 (дата звернення: 20.11.2025)

4. Симоненко Н. О., Хоменко А. О. Розвиток правового регулювання незаконного обігу зброї: критичний аналіз змін до ст. 263 КК України. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України.* 2024. №

2. С. 95–103. URL: https://kingu-visnyk.kyiv.ua/index.php/journal/article/view/75 (дата звернення: 20.11.2025)

5. Шаблистий В. Незаконний обіг зброї в Україні: питання кримінальної відповідальності. *Вісник асоціації кримінального права України.* 2018. № 1(10). С. 116–129. URL: http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/161673 (дата звернення: 20.11.2025)

ЧУМАК А.О.

студент 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Функціонування підприємств оборонно-промислового комплексу (ОПК) в умовах воєнного стану набуло стратегічного значення, що зумовило необхідність прийняття спеціального законодавства, яке тимчасово коригує трудові відносини [5]. Таке регулювання, хоч і спрямоване на забезпечення обороноздатності, несе ризик порушення фундаментальних трудових прав працівників, які працюють у надзвичайно складних та небезпечних умовах. З огляду на це, роль державного контролю у сфері праці набуває вирішального значення, оскільки він має стати ефективним запобіжником проти зловживань нормами воєнного стану з боку роботодавців. Держава зобов’язана забезпечити такий механізм контролю, який би, з одного боку, не перешкоджав безперебійному критичному виробництву, а з іншого – гарантував дотримання мінімальних соціальних і безпекових стандартів. Аналіз функцій державного контролю дозволяє виявити найбільш вразливі аспекти трудових прав (режим праці, охорона праці, оплата) і запропонувати адаптивні механізми їхнього захисту.

Підприємства оборонно-промислового комплексу (ОПК) функціонують у режимі, що характеризується конфліктом між вимогами максимальної мобілізації виробництва та необхідністю збереження основних трудових гарантій. Роль державного контролю тут є критичною, оскільки він має забезпечити баланс між національною безпекою та соціально-трудовими правами, визначеними Конституцією України [4, с. 12]. Державний контроль

повинен адаптуватися до умов воєнного стану, визначених Законом України № 2136-IX, що передбачає легальні відхилення від нормальних умов праці. Основне завдання полягає у запобіганні використанню роботодавцями режиму воєнного стану для неправомірного посилення експлуатації працівників [5, с. 184]. Ефективний контроль держави є превентивним заходом, який підвищує рівень трудової дисципліни та мотивації в критично важливих секторах. Це вимагає від органів Держпраці впровадження швидких і цільових механізмів реагування на порушення, які не можуть чекати завершення військових дій.

Однією з найбільш чутливих сфер державного контролю є законність застосування збільшеної тривалості робочого часу та правомірність обмеження відпусток на підприємствах ОПК. Держава зобов'язана гарантувати, що встановлення 60-годинного робочого тижня або відмова у наданні щорічних відпусток є обґрунтованими виробничою необхідністю, а не бажанням роботодавця заощадити кошти [4, с. 150]. Контролюючі органи повинні перевіряти документальне підтвердження критичної необхідності такого режиму роботи, а також забезпечення обов'язкових компенсаційних виплат за надурочну працю. Верховний рівень контролю вимагає моніторингу дотримання мінімальних міжзмінних та щотижневих періодів відпочинку для запобігання перевтомі, яка може призвести до виробничих аварій, що особливо небезпечно на об'єктах ОПК. Неналежний контроль за цими нормами може призвести до зниження якості продукції та падіння морального духу працівників, що негативно позначиться на обороноздатності.

Державний моніторинг у сфері охорони праці на підприємствах ОПК в умовах війни набуває екстраординарного значення через високі ризики, пов'язані як із самим виробництвом, так і з зовнішньою військовою загрозою. Органи контролю мають забезпечувати адаптацію стандартів безпеки до умов бойових дій, включаючи наявність та обладнання належних укриттів, а також оперативну евакуацію персоналу [1]. Необхідний посилений нагляд за забезпеченням працівників усіма необхідними засобами індивідуального захисту, особливо при роботі з небезпечними матеріалами. Контроль має здійснюватися шляхом гнучкого поєднання інспекційних перевірок та дистанційного аудиту документації, з пріоритетом реагування на випадки виробничого травматизму, спричиненого як технологічними, так і зовнішніми чинниками. Належне функціонування контролю у сфері охорони праці є не лише правовою вимогою, а й стратегічною необхідністю для збереження кадрового потенціалу ОПК.

Одним із ключових аспектів контролю з боку держави є забезпечення фінансових прав працівників, оскільки затримки або невиплата заробітної

плати можуть дестабілізувати критичні підприємства [2]. Контроль має гарантувати своєчасність усіх виплат, включаючи належну компенсацію за роботу у вихідні, святкові та неробочі дні, а також оплату за надурочну роботу. Органи Держпраці повинні мати повноваження для оперативного втручання у випадках заборгованості, використовуючи механізми примусового стягнення, адаптовані до умов воєнного часу. Забезпечення прозорості у системі нарахування та виплати заробітної плати підвищує довіру працівників до держави та роботодавця. Це включає контроль за дотриманням мінімальних державних гарантій в оплаті праці та недопущенням прихованих форм зниження соціального захисту під приводом оптимізації військового виробництва. Фінансова стабільність працівників ОПК є елементом економічної стійкості держави.

Роль державного контролю вимагає високого рівня адаптивності, оскільки традиційні інспекційні методи часто є неможливими або неефективними в умовах військової загрози. Необхідне впровадження інноваційних форм контролю, таких як електронний моніторинг трудової документації та використання інформаційних систем для оперативного реагування на скарги. Особливий акцент має бути зроблений на контролі за дотриманням трудових прав мобілізованих працівників ОПК, включаючи гарантії збереження місця роботи, посади та середнього заробітку. Державний контроль повинен забезпечувати безперешкодне повернення цих працівників на свої робочі місця після демобілізації. Забезпечення цих гарантій є демонстрацією виконання державою своїх соціальних зобов’язань перед тими, хто захищає країну [3].

Отже, державний контроль відіграє незамінну роль у забезпеченні трудових прав працівників підприємств оборонно-промислового комплексу в умовах воєнного стану, виступаючи критичним регулятором між військовою необхідністю та соціальними гарантіями. Його ефективність залежить від здатності органів Держпраці до адаптації та впровадження гнучких механізмів нагляду, включаючи поєднання дистанційного моніторингу та цільових перевірок. Ключовим завданням контролю є забезпечення правомірності змін у режимі праці та відпочинку, а також посилений нагляд за дотриманням норм охорони праці, які є життєво важливими в умовах підвищеної небезпеки. Належний державний контроль забезпечує своєчасність фінансових виплат, запобігає зловживанням і гарантує збереження трудових прав мобілізованих працівників. Таким чином, він є інструментом соціальної стабільності та підтримки високого рівня мотивації, що безпосередньо впливає на стійкість та обороноздатність держави.

Використані джерела:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 09.11.2025).

2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX : станом на 1 жовтня 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення: 09.11.2025).

3. Бужанська М. Актуальні проблеми безпеки праці під час воєнного стану в Україні. *Вісник ХНТУ. Серія: Соціальні та поведінкові науки.* 2023. № 4(87). С. 414–418. URL: https://doi.org/10.35546/kntu2073-4481.2023.4.54.

4. Лакіза О. О. Умови праці як системне трудо-правове явище. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2015. № 1(80). С. 170–179.

5. Пилипенко П. Д. Трудові відносини на підприємствах оборонно-промислового комплексу: правове регулювання та особливості контролю. *Право України.* 2022. № 8. С. 110–121.

ЧУХЛІБ А.А.

студентка 2 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

СТАН КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ, ЗОКРЕМА У ВОЄННИЙ ЧАС

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [1]. У таких умовах державні інститути, оборонна економіка, система розподілу ресурсів та контроль над ними працюють із підвищеними ризиками. Водночас одним із найсерйозніших викликів, що постають перед державою під час воєнного стану, є питання корупції – тобто зловживання владою чи службовим становищем з метою отримання неправомірної вигоди чи інших переваг.

Враховуючи ситуацію в України, яка з 2022 року перебуває в умовах широкомасштабної збройної агресії з боку російської федерації, проблема корупції набуває особливого значення: великі обсяги бюджетних на обороноздатність ЗСУ, прискорене прийняття рішень, зниження прозорості процедур – усе це створює сприятливе середовище для корупційних проявів.

Корупція під час воєнного стану є однією з найсерйозніших загроз для держави. Загроза вона посилюється через великі обсяги коштів, зокрема публічних, а також через прискорене ухвалення рішень і зниження рівня контролю.

У воєнних умовах держава вимушено діє швидко, але це створює сприятливі умови для зловживань і нецільового використання коштів. Такі прояви підривають довіру громадян до влади, знижують ефективність і гуманітарних програм, а також створюють ризики для національної безпеки.

Отже, боротьба з корупцією під час воєнного стану має особливе значення, адже від прозорості дій влади залежить довіра населення, ефективність використання ресурсів для забезпечення ЗСУ, здатність держави вистояти у війні, а також ставлення до України на міжнародній арені.

Однією з найуразливіших сфер у воєнний час є оборонні закупівлі. Потреба у швидкому забезпеченні Збройних Сил України технікою, спорядженням, продовольством, паливом та іншими засобами обумовлює спрощення процедур закупівель. Відкриті тендери часто замінюються прямими контрактами з постачальниками, що робиться з міркувань безпеки або часу. Однак саме це відкриває можливості для зловживань: завищення цін, укладання договорів із пов’язаними структурами, виплати «відкатів» за вигідні умови чи за участь у тендерах. Як зазначає НАЗК, відсутність повноцінної публічної звітності у сфері оборонних закупівель під час війни значно ускладнює громадський контроль і створює потенційні корупційні ризики [2]. У деяких випадках такі прояви можуть мати не лише фінансові, а й безпекові наслідки, коли неякісне чи несвоєчасне постачання призводить до втрат на фронті.

Другою сферою, що є особливо вразливою, виступає гуманітарна допомога. Потоки міжнародної і внутрішньої гуманітарної підтримки під час війни надзвичайно великі, а їхній розподіл відбувається часто без чіткої централізованої системи. Це призводить до виникнення нецільового використання ресурсів: товари, призначені для постраждалих або військових, можуть опинятися у продажу; частина допомоги розподіляється через особисті зв’язки або за хабарі. На місцевому рівні фіксуються випадки, коли посадові особи використовують гуманітарні вантажі для підвищення власного авторитету або збагачення. У дослідженнях НАЗК наголошується, що зловживання під час розподілу гуманітарної допомоги стали одним із найтиповіших корупційних проявів у регіонах, особливо в перші місяці війни [3].

Третя сфера – адміністративні та мобілізаційні процеси. У період воєнного стану зростає навантаження на державні органи, які здійснюють військовий

облік, оформлення документів, реєстрацію внутрішньо переміщених осіб, призначення допомог і субсидій. Така ситуація створює ґрунт для корупційних проявів та зловживань посадовців, адже багато питань вирішуються в прискореному порядку, а від своєчасного отримання документів часто залежить добробут чи навіть безпека людини. Найбільш поширеними проявами є отримання неправомірної вигоди за оформлення відстрочки від мобілізації, за допомогу у видачі довідок або прискорення бюрократичних процедур. Подібні практики не лише порушують закон, а й значно підривають довіру громадян до системи мобілізації, створюючи враження несправедливості, вибірковості та нерівного ставлення до громадян, що ускладнює ефективне виконання мобілізаційних процесів.

Крім того, у сфері соціального забезпечення та підтримки внутрішньо переміщених осіб також існують корупційні ризики. Посадові особи можуть вимагати хабарі за надання житла, допомоги чи реєстрацію статусу переселенця. У воєнний період значно зросла кількість скарг на бюрократичні перешкоди при отриманні соціальної підтримки, що свідчить про непрозорість окремих адміністративних процедур.

Отже, воєнні умови сприяють виникненню нових механізмів і форм корупційних проявів, що охоплюють оборонну, гуманітарну та адміністративну сфери. Особливістю таких порушень є їхня швидкоплинність, прихованість та тісний зв’язок із надзвичайними обставинами, у яких опинилася держава. Відповідно, ефективна протидія цим явищам потребує посилення контролю, прозорості навіть у воєнних умовах, а також невідворотності покарання для осіб, причетних до зловживань. Саме це дозволить зберегти довіру громадян до влади й забезпечити стабільність державного управління навіть у часи війни.

За результатами дослідження експерти НАЗК напрацювали та надали рекомендації щодо мінімізації та усунення корупціогенних факторів [2]. Передусім вони стосуються необхідності внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України №1178 від 12.10.2022 [4]. Цією Постановою, зокрема, було встановлено:

– перелік підстав для незастосування електронної системи закупівель;

– право для замовників застосовувати електронний каталог без обмеження вартості закупівлі;

– скорочення строків та спрощення умов проведення відкритих торгів;

– можливості для зміни істотних умов договору про закупівлю після його укладання тощо.

Застосування гнучких механізмів здійснення закупівель видається можливою лише в умовах воєнного стану. Проте Національне агентство

наголошує, що повернення до загальних засад здійснення закупівель є найпродуктивнішим шляхом захисту інтересів держави й народу України від потенційних корупційних ризиків [2].

Корупція під час воєнного стану – це не лише питання моралі чи окремих зловживань: це системна загроза, яка може ускладнити захист держави, підривати довіру до влади, знижувати ефективність ресурсів, що критично важливі в умовах війни. Україна наразі перебуває в умовах, коли такі ризики особливо актуальні – великі державні витрати, швидкі рішення, зміни у процедурі контролю, зростання сприйняття корупції населенням.

Протидія корупції в таких умовах вимагає не просто застосування існуючих антикорупційних механізмів, але адаптації їх до надзвичайних умов: підвищення прозорості навіть там, де це складніше; забезпечення потужного інституційного контролю; зміни суспільної культури; активного громадського моніторингу; адаптації післявоєнної стратегії. Якщо державні та суспільні інститути не впораються з цим викликом – ризик втрати ресурсів, підриву безпеки, зниження ефективності держави буде дуже високим. Отже, тема протидії корупції в умовах воєнного стану є ключовою для збереження державності, забезпечення перемоги та успішної післявоєнної відбудови.

Використані джерела:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL:https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19 (дата звернення:05.11.2025)

2. Корупційні ризики в публічних закупівлях під час воєнного стану: рекомендації НАЗК. URL: https://nazk.gov.ua/uk/uk/koruptsijni-ryzyky-v-publichnyh-zakupivlyah-pid-chas-voyennogo-stanu-rekomendatsiyi-nazk (дата звернення:05.11.2025)

3. Зловживання з боку осіб, відповідальних за розподіл/ видачу/ використання гуманітарної допомоги, з метою задоволення приватних інтересів своїх або третіх осіб НАЗК. URL: https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/116/ (дата звернення:05.11.2025)

4. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України “Про публічні закупівлі”, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 12.10.2022 № 1178. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1178-2022-%D0%BF (дата звернення:05.11.2025)

ШАПОВАЛОВ А.В.
студент 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

ВИДИ СПІВУЧАСНИКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Питання співучасті у кримінальному правопорушенні є одним із найскладніших і водночас найважливіших у кримінальному праві. Його актуальність зумовлена тим, що більшість тяжких, особливо тяжких злочинів сьогодні вчиняються не поодинці, а групами осіб, об'єднаних спільним умислом. Відповідно, чітке розмежування видів співучасників має важливе значення для забезпечення справедливого покарання кожного з них, пропорційного до ступеня участі у правопорушенні.

У Кримінальному кодексі України (ст. 27) законодавець визначає чотири основні види співучасників: виконавець (співвиконавець), організатор, підбурювач та пособник [1]. Така класифікація базується на формі участі особи у вчиненні правопорушення та на її фактичному внеску у реалізацію протиправного наміру. Ця модель є класичною для континентальної системи права і відповідає загальновизнаним міжнародним підходам.

У Німеччині положення про співучасників містяться у §25-27 Кримінального кодексу (StGB). Законодавець виділяє 3 основні ролі: виконавець (Täter) - §25, співвиконавець (Mittäter) - §25, підбурювач (Anstifter) - §26, пособник (Gehilfe) - §27 [3]. При цьому поняття організатора як окремого виду співучасника в німецькому законі не закріплено. Якщо особа фактично керує діями інших, її дії можуть кваліфікуватися як співвиконавство, або як підбурювання до правопорушення, залежно від ступеня контрою на процесом.

Німецьке кримінальне право виходить із принципу індивідуалізації вини. Кожен співучасник відповідає лише в межах власної участі у порушенні. Наприклад, у справі BGH, Urteil vom 26.07.1994 – "Mauerschützen-Fall" (справа про стрільців на Берлінському мурі) високопосадовців НДР визнано винними у смертях людей, які намагалися втекти через внутрішньонімецький кордон. Вони свідомо створили систему наказів, що дозволяла стріляти у втікачів, тому несли відповідальність як опосередковані виконавці. BGH наголосив, що навіть у колективних рішеннях тоталітарного режиму покарання має бути індивідуалізованим – з урахуванням ролі, ступеня вини та мотивів кожного обвинуваченого. Вирок став прецедентом відповідальності державних

керівників за порушення режиму та прикладом індивідуалізації покарання у справах про системні порушення прав людини [4].

Ще однією важливою рисою німецького права є те, що підбурювання вважається не менш небезпечним, ніж безпосереднє виконання правопорушення. У справі BGH 5 StR 200/23 обвинувачений підбурював неповнолітнього вчинити тяжкий злочин (вбити власну матір), сам безпосередньо його не здійснюючи. Суд встановив, що підбурювання вимагає активного сприяння або заохочення до правопорушення, навіть якщо підбурювач не бере участі у його виконанні. Підбурювач несе повну кримінальну відповідальність за порушення, який став наслідком його дій [5]. У системі німецького права роль підбурювача полягає у тому, що він прирівнюється до виконавця, оскільки його мотивуючі дії прямо ведуть до протиправного результату.

У Польщі аналогічний поділ передбачений у ст. 18-20 Кримінального кодексу (Kodeks karny). Законодавець визначає 3 основні категорії: виконавець/співвиконавець (Współsprawca), підбурювач (Podżegacz) та пособник (Pomocnik) [6]. Однак, на відміну від німецької системи, у польському праві існують спеціальні положення, що дозволяють простіший процес звільнення від кримінальної відповідальності для співучасників, які добровільно відмовилися від правопорушення або допомогли запобігти його наслідкам. Це відповідає питанням гуманізму та диференціації покарання.

Ключовим критерієм для встановлення відповідальності є наявність умислу сприяння – тобто усвідомлене бажання допомогти або заохотити до вчинення правопорушення. Так, у постанові Верховного суду Польщі від 17 листопада 2020 р. (IV KK 83/20) міститься положення, що сама по собі пасивна поведінка або знання про порушення не становить співучасті. Суд наголосив, що для співучасті необхідна активна форма участі – діяння чи умисна допомога у вчиненні злочину, а не просто обізнаність чи відсутність реакції [7].

Відповідно до ч. 1, ст. 17 КК Польщі у разі укладення змови з іншою особою про вчинення забороненого діяння не підлягає покаранню той, хто доклав значних зусиль для запобігання його завершенню [6].

У Франції система видів співучасників більш спрощена. Відповідно до ст. 121-4–121-7 КК Франції існують лише 2 категорії співучасників: виконавець правопорушення (Auteur) і співучасник (Complice) [8]. При цьому, співучасниками вважаються не лише ті, хто безпосередньо допомагав у вчиненні порушення, а й ті, хто «надав допомогу, сприяння чи поради, що полегшили правопорушення» або «умисно підбурював до нього». Французьке

право виходить з концепції спільного умислу (intention commune), яка вважається головним елементом співучасті.

У рішенні Cour de cassation від 30 жовтня 2013 року (№ 12-83.995) Французький верховний суд детально роз'яснив умови відповідальності за співучасть. Суд наголосив, що для визнання особи співучасником («complice») необхідна свідомість участі у правопорушенні та вольове рішення діяти з метою сприяти його здійсненню. Іншими словами, сама по собі пасивна поведінка або обізнаність про правопорушення не створює співучасті. Важливо, що співучасть проявляється через активну допомогу або сприяння, які свідомо надаються для вчинення основного порушення [9].

У справі Cour de cassation, Chambre criminelle, 7 вересня 2021 р., № 19-87.367 суд встановив, що відповідальність за співучасть у кримінальному правопорушенні за ст. 121-7 Кримінального кодексу Франції не вимагає, щоб співучасник «був частиною» організації-виконавця чи схвалював «загальний план» (plan concerté) порушень проти людяності. Достатньо, що він свідомо, шляхом допомоги чи сприяння, полегшив підготовку або вчинення правопорушення [10].

Водночас у французькій моделі менше уваги приділено організаторам порушення як окремій категорії. Якщо особа фактично координувала дії групи, вона розглядається як виконавець або співучасник, залежно від того, наскільки її дії були вирішальними. Деякі французькі криміналісти вважають, що відсутність окремої ролі організатора зменшує точність правової кваліфікації, проте спрощує оцінку реальності участі у правопорушенні.

Порівняльний аналіз свідчить, що українська модель співучасті є однією з найбільш деталізованих і структурованих у Європі. Вона поєднує елементи німецької точності у визначенні ступеня вини та французької уваги до умислу, але має власну специфіку – виокремлення організатора як самостійного виду співучасника. Це особливо важливо для кваліфікації порушень, скоєних організованими групами або злочинними організаціями, що передбачено статтею 28 Кримінального кодексу України.

У судовій практиці України також простежується тенденція до посиленої уваги до організаторів злочинів. Наприклад, на основі постанови Київського районного суду м. Одеси від 29.03.2023 р. у справі № 947/29796/22 ми можемо виділити, що "організатор є найбільш небезпечним видом співучасника, оскільки саме він координує дії інших, забезпечує реалізацію протиправного плану та створює умови для його виконання" [2]. Це рішення підкреслює, що організатор несе підвищену відповідальність, навіть якщо безпосередньо не виконував злочинних дій.

Водночас порівняння показує, що німецьке і польське законодавства більше орієнтовані на індивідуалізацію відповідальності, а не на сувору формалізацію ролей. Там покарання визначається передусім виходячи із ступеня фактичної участі, тоді як українське право залишається більш формалізованим. Це забезпечує юридичну визначеність, але водночас іноді може обмежувати судову гнучкість у врахуванні конкретних обставин справи.

Таким чином, аналіз показує, що, попри спільність загальних принципів, кожна правова система має свої підходи до визначення видів співучасників.

• У Німеччині переважає принцип індивідуалізації та точності.

• У Польщі – акцент на можливості звільнення при добровільній відмові.

• У Франції – гнучкість і домінування морального елементу умислу.

• А в Україні – структурованість, формалізованість і виокремлення організатора як ключової фігури групової злочинності.

У підсумку можна стверджувати, що українська модель, попри певну жорсткість, відповідає сучасним європейським тенденціям та потребам практики, адже дозволяє диференціювати відповідальність між усіма учасниками злочину та забезпечує необхідну правову визначеність для судів.

Використані джерела:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 01.11.2025)

2. Постанова Київського районного суду міста Одеси у справі №947/29796/22 від 29.03.2023. URL: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/109904599/ (дата звернення: 02.11.2025)

3. Strafgesetzbuch (StGB). 15.05.1871. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/ (дата звернення: 01.11.2025)

4. BGHSt 40, 218. Landgericht Berlin vom 26. Juli 1994 g.K.u.a. – 5 StR 98/94. URL: https://www.servat.unibe.ch/dfr/bs040218.html (дата звернення: 01.11.2025)

5. BGH 5 StR 200/23. Beschluss vom 13. September 2023 (LG Kiel). URL: https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/5/23/5-200-23.php (дата звернення: 01.11.2025)

6. Kodeks karny z dnia 06.06.1997 r. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf (дата звернення: 02.11.2025)

7. Postanowienie Sad Najwyzszy sygn. akt IV KK 83/20 z dnia 17 listopada 2020 r. URL: http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/iv%20kk%2083-20.pdf (дата звернення: 02.11.2025)

8. Code penal. Version en vigueur au 26 octobre 2025. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISC

TA000006149817/2025-10-26/?anchor=LEGIARTI000006417209#LEGIARTI000006417209 (дата звернення: 02.11.2025)

9. Cour de cassation, criminelle, Chambre criminelle, 30 octobre 2013, 12-83.995, Inédit. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000028151909 (дата звернення: 02.11.2025)

10. Cour de cassation, criminelle, Chambre criminelle, 7 septembre 2021, 19-87.367, Publié au bulletin. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000044105521 (дата звернення: 02.11.2025)

ШВЕЦЬ Д.О.

студентка 4 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 3 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна агресія російської федерації проти України стала безпрецедентним викликом для системи захисту прав людини в Європі. Війна, яка триває з 2014 року та загострилася у 2022-му, виявила глибоку кризу міжнародних механізмів правосуддя, покликаних гарантувати повагу до людської гідності навіть у найекстремальніших умовах. У цьому контексті особливого значення набуває стаття 3 Європейської конвенції з прав людини, що проголошує: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [1].

Ця норма є не лише юридичним, а й моральним орієнтиром сучасної Європи. Вона не допускає жодних винятків – навіть у стані війни чи загрози національній безпеці. Водночас події в Україні поставили питання: як ефективно застосовувати статтю 3 під час війни, коли стали відомі факти масових катувань і системних порушень гуманітарного права, що відбуваються на окупованих територіях? Актуальність дослідження зумовлена не лише масштабами воєнних злочинів, а й необхідністю збереження європейських цінностей у час, коли право перевіряється війною.

Попри лаконічність формулювання, стаття 3 вважається однією з «абсолютних статей» Конвенції, тобто таких, що не допускають жодних відступів держави – навіть у стані війни, терористичної загрози чи

надзвичайного стану. Таким чином, вона є своєрідним втіленням принципу «гуманність понад усе».

Європейський суд із прав людини послідовно роз'яснював зміст цієї норми у своїй багаторічній практиці. В історичному рішенні «Ireland v. the United Kingdom» (1978) Суд уперше сформулював критерії, які відмежовують катування від нелюдського чи принизливого поводження [2]. Згідно з позицією Суду, катування передбачає навмисне заподіяння дуже серйозних та жорстоких страждань, часто з метою отримання інформації, покарання чи залякування. Нелюдське поводження охоплює дії, що спричиняють сильні фізичні або моральні страждання, але без ознак особливої жорстокості чи мети. Принизливе поводження – це дії, які викликають у жертви почуття страху, неповноцінності чи приниження, здатні зруйнувати її гідність.

Особливої уваги заслуговує розвиток практики Суду наприкінці XX та початку XXI століття. У справі «Selmouni v. France» (1999) Суд підкреслив, що поняття катування має «динамічний характер». Те, що у 1950-х роках розглядалося як нелюдське поводження, сьогодні може бути визнане катуванням, оскільки європейські стандарти гуманності постійно зростають [4]. Це положення набуває виняткового значення у сучасному контексті війни в Україні, де системні катування та приниження цивільних осіб свідчать про деградацію моральних і правових меж, які Конвенція прагне зберегти.

Водночас Суд наголошує, що ефективність статті 3 залежить не лише від покарання винних, а й від обов'язку держави проводити ефективне розслідування будь-яких скарг на катування чи нелюдське поводження. У рішенні «Assenov and Others v. Bulgaria» (1998) Суд підкреслив, що без такого розслідування сама заборона катувань стає ілюзорною [3].

Таким чином, стаття 3 Конвенції формує морально-правову межу, яку не має права перетнути жодна держава за будь-яких умов. Саме тому її застосування в умовах війни є не лише юридичним викликом, а й тестом на здатність Європи залишатися вірною своїм гуманістичним принципам.

Повномасштабна війна проти України призвела до системних та масових порушень основоположних прав людини, насамперед тих, що захищають людську гідність і фізичну недоторканність. Розслідування, проведені на території країни зафіксували сотні випадків катувань, нелюдського поводження та принижень цивільних осіб і військовополонених. Буча стала символом жорстокості окупації: людей розстрілювали зі зв'язаними руками, змушували знімати одяг та повзати перед військовими [6]. В Ізюмі знайдено масові поховання, у багатьох тіл – сліди насильницької смерті, переломів і тортур [7]. Маріуполь став прикладом нелюдського поводження з цивільними,

позбавленими доступу до води, медикаментів і евакуації. Місто перетворилося на «пастку для життя», що відповідає визначенню нелюдського поводження у практиці ЄСПЛ [8]. Ці факти – не лише свідчення трагедії, а й юридичні докази порушення статті Конвенції.

Європейський суд з прав людини вже має значну практику щодо порушень статті 3 у контексті збройних конфліктів. Вона формує орієнтир для оцінки ситуації в Україні, наприклад у справі «Cyprus v. Turkey» (2001) Суд визнав, що Туреччина несе відповідальність за порушення прав людини на території Північного Кіпру, зокрема за нелюдське поводження та катування, що зазнавали родичі зниклих безвісти осіб. Суд підкреслив, що ці порушення мали тривалий і систематичний характер, а держава мала ефективний контроль над територією, на якій вони відбувалися і такі дії мають не лише індивідуальний, а й «адміністративно-політичний» характер, тобто є частиною державної політики [5]. Ці прецеденти мають пряме значення для українського контексту, оскільки демонструють готовність Суду кваліфікувати системні зловживання держави у воєнний час як порушення статті 3 ЄКПЛ.

Попри обмеженість своїх повноважень, ЄСПЛ відіграє важливу роль у формуванні «перехідного правосуддя» – системи, що поєднує судові рішення, політичну відповідальність і суспільне визнання правопорушень.

Застосування статті 3 ЄКПЛ в умовах війни проти України має не лише міжнародно-правовий, а й глибокий внутрішньополітичний та правовий вимір. Вона формує дорожню карту для того, як можливо вибудовувати систему правосуддя, що не лише карає, а й відновлює – як для жертв, так і для суспільства в цілому. ЄСПЛ нагадує, що право на гуманність є не нагородою, а обов'язком держави, навіть щодо тих, хто сам порушив гуманність. Така позиція може стати основою для реформування: системи досудового розслідування, щоб забезпечити заборону катувань як методу отримання інформації; пенітенціарної системи, де повинні діяти стандарти, сумісні зі статтею 3; механізмів контролю за дотриманням прав військовополонених, що може зміцнити міжнародну довіру.

Для України питання справедливості виходить далеко за межі покарання злочинців. Йдеться про відновлення гідності – як індивідуальної, так і національної. Рішення ЄСПЛ відіграють тут особливу роль, вони не лише констатують порушення, а й визнають біль жертв як юридичний факт. Це надає постраждалим право голосу, легітимізує їхній досвід і стає частиною колективної пам'яті. Український досвід покаже, чи може країна, яка стала жертвою агресії, залишитися носієм європейських цінностей, не перетворивши правосуддя на помсту. Саме тут стаття 3 Конвенції виступає моральним

орієнтиром. Вона нагадує, що навіть у найчорніший час право на гідність – непорушне.

Використані джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.11.2025).
2. Ірландія проти Сполученого Королівства (Ireland v. The United Kingdom): Рішення Європейського суду з прав людини від 18 січня 1978 р., заява № 5310/71. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506 (дата звернення:
3. Асенов та інші проти Болгарії (Assenov and Others v. Bulgaria): Рішення Європейського суду з прав людини від 28 жовтня 1998 р., заява № 24760/94. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58261 (дата звернення: 09.11.2025)
4. Сельмуні проти Франції (Selmouni v. France): Рішення Європейського суду з прав людини від 28 липня 1999 р., заява № 25803/94. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58287 (дата звернення: 09.11.2025)
5. Кіпр проти Туреччини (Cyprus v. Turkey): Рішення Європейського суду з прав людини від 10 травня 2001 р., заява № 25781/94. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454 (дата звернення: 09.11.2025)
6. Коломієць А. Масові поховання в Ізюмі: ексгумація завершена – DW – 24.09.2022. dw.com. URL: https://www.dw.com/uk/masovi-pohovanna-na-harkivsini-eksgumacia-v-izumi-zaversena/a-63224208 (дата звернення: 09.11.2025).
7. Маріуполь без води: гуманітарна катастрофа, яку не можна ігнорувати. *0629.com.ua - Сайт міста Маріуполя.* URL: https://www.0629.com.ua/news/3985517/mariupol-bez-vodi- (дата звернення: 09.11.2025).
8. Історія полоненого з Бучі: розстріли, “живий щит” з місцевих і один підвал на сотню людей - Bihus.Info. Bihus.Info. URL: https://bihus.info/istoriya-polonenogo-z-buchi-rozstrily-zhyvyj-shhyt-z-misczevyh-i-odyn-pidval-na-sotnyu-lyudej (дата звернення: 09.11.2025).

ШЕНЯГІНА В.С.
студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Питання звільнення від покарання та його відбування набуває особливої актуальності в умовах реформування кримінального законодавства та гуманізації системи правосуддя України. Цей інститут спрямований на досягнення мети покарання не лише через кару, а й через виправлення особи без ізоляції від суспільства. Його застосування дозволяє поєднувати принцип невідворотності кримінально-правових заходів з гуманністю, індивідуалізацією та доцільністю їх застосування.

Згідно із положеннями Кримінального кодексу України (далі -– КК України) інститут звільнення від покарання та його відбування охоплює декілька форм реалізації. До них належать:

• звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75-78 КК України);

• звільнення від відбування покарання для вагітних жінок і жінок, які мають дітей до 3 років (ст. 83 КК України);

• звільнення у зв’язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК України);

• умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК України);

• звільнення від покарання за станом здоров’я (ст. 84 КК України);

• звільнення на підставі актів амністії чи помилування (ст. 85-87 КК України) [1].

Також враховуючи сучасні реалії варто додати ще дві категорії звільнення від відбування покарання:

• умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби (ст. 811 КК України);

• звільнення від відбування покарання у зв’язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого (ст. 841 КК України) [1].

Судова практика останніх років свідчить, що інститут звільнення від покарання та його відбування активно застосовується судами. І цілі такого застосування є досить різними, що дозволяє визначити багатоаспектність виявів досліджуваного інституту на практиці.

Так, наприклад, у справі №941/242/21 (ухвала Петрівського районного суду Кіровокрадської області від 15 березня 2021 року) судом розглянуто клопотання виправної установи про звільнення засудженого у зв'язку з тяжкою хронічною хворобою (вираженим правобічним геміпарезом). Суд встановив, що хвороба належить до переліку, що дає підставу для звільнення за станом здоров'я; засуджений мав позитивну характеристику та не порушував режим; оформлене належно клопотання містило висновок лікарської комісії та супровідні документи. На підставі норм КК України, КВК України та КПК України ухвалено звільнити засудженого від подальшого відбування покарання [7]. Подібні випадки є проявом принципу гуманізму та враховують стан особи, яка відбуває покарання.

Інший приклад стосується умовно-дострокового звільнення. У справі №210/377/25 (ухвала Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу від 5 березня 2025 року) суд задовольнив клопотання про умовно-дострокове звільнення засудженого, який відбував покарання у вигляді позбавлення волі. Суд врахував позитивну характеристику засудженого, належну поведінку та трудову активність, визнав його виправленим і ухвалив звільнити його від відбування залишку строку позбавлення волі – 3 місяці 23 дні [4]. Такий підхід відповідає завданням виправлення та ресоціалізації і стимулює засуджених до правомірної поведінки.

Найпоширенішим видом звільнення залишається звільнення з випробуванням. Наприклад, у справі №320/3483/19 (ухвала Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 26.06.2024) суд ухвалив звільнити засудженого, щодо якого ухвалено вирок 18 грудня 2020 року за ч. 2 ст. 189 КК України (4 роки позбавлення волі), але він був звільнений від його відбування з випробуванням на 3 роки згідно зі ст. 75 КК України зі встановленням обов'язків. Під час іспитового строку засуджений не порушив закон і виконав покладені обов'язки; відтак, після завершення іспитового строку суд задовольнив клопотання про звільнення від призначеного покарання [5]. Зауважимо, що в України функціонує система пробації, створена на підставі Закону України «Про пробацію» від 05.02.2015, яка виконує контрольну, виховну та соціально-профілактичну функції щодо осіб, звільнених з випробуванням. Вона, як показує статистика (за даними ДУ «Центр пробації»,

97% осіб, які перебувають на пробації, успішно проходять її без повторного вчинення кримінальних правопорушень), є на сьогодні досить ефективною.

З огляду на сучасні реалії, доцільно розглянути приклади, які демонструють застосування новітніх форм звільнення від покарання – умовно-дострокового звільнення для проходження військової служби (ст. 81¹ КК України) та звільнення у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого (ст. 84¹ КК України). Так, у справі №130/284/22 (ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 27.05.2024) суд задовольнив клопотання про умовно-дострокове звільнення засудженого для проходження військової служби за контрактом. Він відбував покарання з грудня 2022 року, пройшов медкомісію, надав документи від військової частини та був визнаний придатним до служби. Засудженого звільнено з установи виконання покарання з подальшою передачею до військової частини, а також встановлено адміністративний нагляд на 12 місяців із обмеженнями щодо переміщення [3].

Показовим прикладом застосування положень статті 84¹ КК України є ухвала Менського районного суду Чернігівської області від 21 травня 2025 року у справі № 738/1125/25. У цьому рішенні суддя ОСОБА_1, розглянувши клопотання прокурора Корюківської окружної прокуратури, задовольнив його та звільнив засудженого ОСОБА_4 від подальшого відбування покарання у зв'язку з прийняттям рішення про передачу останнього для обміну як військовополоненого. Засуджений, який відбував покарання за частиною 1 статті 109 КК України на підставі вироку Івано-Франківського міського суду від 1 листопада 2022 року, був переданий під нагляд представників Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими для організації та проведення процедури обміну [6].

Попри позитивну динаміку, практика застосування інституту звільнення від покарання стикається з низкою проблем. По-перше, відсутність єдиних підходів до оцінки «виправлення» засудженого призводить до неоднакової судової практики. Критерії сумлінної поведінки, праці або ставлення до суспільних обов'язків залишаються оціночними, що ускладнює прогнозованість рішень.

По-друге, іноді виникають труднощі у виконанні судових рішень про звільнення з випробуванням через перенавантаження органів пробації. За даними Міністерства юстиції України, станом на початок 2025 року у центрах пробації перебувало понад 81000 осіб, що свідчить про значне навантаження на систему [2].

По-третє, недостатня соціальна підтримка осіб після звільнення часто призводить до рецидивів. Для ефективної ресоціалізації необхідна тісна взаємодія органів пробації з місцевими громадами, соціальними службами та роботодавцями.

Водночас варто відзначити позитивні тенденції: активне впровадження пробаційних програм, зростання кількості звільнених осіб, які не вчиняють правопорушення. Це свідчить, що інститут звільнення від покарання та його відбування дійсно виконує свою ресоціалізуючу функцію.

Таким чином, практика застосування інституту звільнення від покарання та його відбування в Україні демонструє поступову еволюцію від суто карального підходу в кримінальному праві до гуманістичного. Судова практика засвідчує, що цей інститут є ефективним засобом досягнення завдань кримінального права без ізоляції особи від суспільства.

Водночас для підвищення результативності його реалізації необхідно: чіткіше врегульовувати критерії оцінки поведінки засудженого при застосуванні ст. 75 та 81 КК України; розширити кадровий і матеріальний потенціал органів пробації; забезпечити міжвідомчу взаємодію у сфері ресоціалізації звільнених осіб.

Загалом, ефективне функціонування інституту звільнення від покарання є невід'ємною складовою європейського напряму розвитку кримінальної політики України, що ґрунтується на принципах справедливості, доцільності та гуманізму.

Використані джерела:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 19.10.2025).

2. «Укрінформ»: у центрах пробації з початку року перебуває понад 81 тисяча засуджених – Мін'юст. 08.05.2025. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3990510-u-centrah-probacii-z-pocatku-roku-perebuvae-ponad-81-tisaca-zasudzenih-minust.html (дата звернення: 19.10.2025).

3. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 27 травня 2024 року у справі №130/284/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119322618 (дата звернення: 19.10.2025).

4. Ухвала Дзержинського районного суду м. Кривого Року від 5 березня 2025 року у справі №210/377/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125680735 (дата звернення: 19.10.2025).

5. Ухвала Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 26 червня 2024 року у справі «про звільнення від призначеного судом покарання з

випробовуванням після закінчення іспитового строку» №320/3483/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120070073 (дата звернення: 19.10.2025).

6. Ухвала Менського районного суду Чернігівської області від 21 травня 2025 року у справі №738/1125/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/127510134 (дата звернення: 19.10.2025).

7. Ухвала Петрівського районного суду Кіровоградської області від 15 березня 2021 року у справі №941/242/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/95545940 (дата звернення: 19.10.2025).

ЯРЕМЧУК Ю.В.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доцентка Мусиченко О.М.

КРИМІНОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Проблема домашнього насильства залишається актуальною у всі часи, проте в умовах війни вона набуває особливої уваги. З початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну в лютому 2022 року, соціально-психологічний стан в суспільстві зазнав суттєвих змін. Постійна загроза, втрата рідних, вимушене переселення, безробіття та нестабільність стали причинами різкого загострення внутрішньо-сімейних конфліктів, які нерідко переходять у насильство.

Згідно з Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (ст.1), домашнє насильство – це навмисне, постійне здійснення фізичного, психологічного, економічного або сексуального насильства щодо подружжя чи їх колишніх партнерів, інших членів сім'ї або родичів, які спільно проживають або мають спільний побут [1]. У кримінальному праві домашнє насильство кваліфікується за ст.126-1 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо близької особи [2].

За офіційною статистикою чисельність кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, стрімко зростає. У 2022 році було зареєстровано за ст. 126-1 КК України 1498 випадків домашнього насильства, у 2023 році – 2705, у 2024 році – 2810. Особливо небезпечною виглядає ситуація

стрімкого зростання в період війни кількості загальних кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством (тілесні ушкодження, кримінальні правопорушення проти власності тощо). Так, якщо у 2022 році таких зареєстровано 3360, то вже у 2024 році 8900, що збільшилося в 2,5 рази [3].

Кримінологічний аналіз домашнього насильства в період війни потребує врахування широкої низки факторів. По-перше, це зростаюче психологічне навантаження на громадян, зокрема на військовослужбовців та членів їхніх родин. Часто у військових, які повертаються із зони бойових дій, спостерігається посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), що може супроводжуватися спалахами агресії, дратівливістю, відчуженням, що без належної психологічної допомоги трансформується у насильницьку поведінку в сім'ї.

По-друге, об'єктивно ускладнюється доступ постраждалих до захисної інфраструктури. У регіонах, де тривають бойові дії, багато служб фактично не працюють або переміщені. Водночас у відносно безпечних регіонах спостерігається перевантаження центрів допомоги через масовий притік внутрішньо переміщених осіб. За даними Міністерства соціальної політики України, в умовах воєнного стану кількість звернень щодо домашнього насильства не знизилася, а в окремих регіонах навіть зросла, зокрема серед ВПО [4]. Однак фахівці зазначають, що значна частина постраждалих не звертаються за допомогою через боязнь, ізоляцію чи недовіру до правоохоронної системи.

Особливість домашнього насильства у воєнний період виявляється також у зміні його кримінологічного портрету. Частіше проявляється економічне насильство, коли один з партнерів повністю контролює доступ до фінансів, використовуючи матеріальну залежність як засіб тиску. Окремо слід відзначити психологічне насильство, яке проявляється у приниженні, постійній критиці, погрозах, емоційній маніпуляції, що в умовах війни набирає системного характеру [4].

Особливу увагу варто приділити ситуації в родинах, де один з партнерів мобілізований або бере участь у бойових діях. Недолік постійного контакту, інформаційне відокремлення, невизначеність – усе це шкідливо впливає на домашні зв'язки, що часто спонукає агресію після повернення з фронту. До того ж, держава на сьогодні не забезпечує комплексної психологічної реабілітації для демобілізованих військових, що є суттєвим недоліком у системі запобігання домашньому насильству [4].

З правової точки зору, законодавство України містить базові механізми протидії цьому явищу, зокрема: можливість застосування обмежувального припису, термінового припису, направлення на програми для кривдників, а також діяльність мобільних бригад соціально-психологічної допомоги. Однак на практиці ефективність застосування цих заходів ускладнюється обмеженістю ресурсів, професійних кадрів та координації інституцій, особливо в умовах воєнного стану [4].

У багатьох випадках, як демонструє практика, жертви не мають реального захисту, оскільки поліція не завжди може швидко відреагувати на виклик через перевантаження чи нестачу персоналу. Крім того, закон не бере до уваги специфіку воєнного часу, наприклад, немає чітких норм щодо захисту постраждалих, коли відсутнє альтернативне житло.

Вкрай важливим аспектом є розмивання меж особистого і громадського у період війни, що впливає на ставлення до домашнього насильства у суспільстві. У колективній свідомості питання насильства в родині часто сприймається як «особиста справа», яку не треба виносити поза межі дому, особливо коли нація зосереджена на зовнішній загрозі. Такий підхід є надзвичайно небезпечним, адже ігнорування домашнього насильства призводить до його узаконення, зростання жорстокості з боку кривдників, а також передачі агресивних моделей поведінки молодшому поколінню, яке стає непрямими жертвами. Системне насильство в сім'ї, особливо за наявності бойового досвіду у кривдника, здатне трансформуватися у більш серйозні злочини – від тілесних ушкоджень до вбивств. Через це, домашнє насильство під час війни стає не лише соціальною, а й реальною кримінальною загрозою, яка може впливати на рівень загальної безпеки в державі [4].

У контексті кримінологічної профілактики особливе значення набуває роль територіальних громад, місцевих органів влади та волонтерських ініціатив. В умовах, коли центральна влада зосереджена на забезпечення обороноздатності країни, саме місцевий рівень управління може оперативно реагувати на випадки домашнього насильства. На практиці саме громади часто надають притулки, проводять інформаційні кампанії, створюють мобільні групи підтримки та фінансують місцеві програми допомоги постраждалим. Кримінологічна наука наголошує на важливості залучення соціального середовища до процесу раннього виявлення насильства, що дозволяє запобігти ескалації конфлікту. Успішні кейси взаємодії громад з поліцією, соціальними службами та правозахисними організаціями вже втілюються в деяких регіонах України [4].

Цей досвід має бути масштабований, особливо в громадах, які приймають велику кількість внутрішньо переміщених осіб або демобілізованих військових.

З огляду на вищесказане, можна зробити висновок, що домашнє насильство в період війни є багатогранним криміногенним феноменом, який потребує модернізації підходів до профілактики та втручання. Слід запровадити державні програми психологічної підтримки як для постраждалих, так і для військових, які повернулися з фронту. Потрібно також розробити додаткові правово-нормативні механізми захисту, які беруть до уваги реалії війни: евакуацію жертв з небезпечних регіонів, створення тимчасових притулків у громадах, організацію мобільних підрозділів правоохоронних органів у прифронтових районах.

Особлива увага має бути надана освітній роботі в середовищі населення. Під час війни, коли суспільство змотивоване на зовнішню загрозу, внутрішні проблеми, наприклад домашнє насильство, часто не перебувають у центрі уваги. Однак ігнорування цієї проблеми сприяє її зростанню. Тому профілактика має включати в себе інформаційні кампанії, освітні програми в громадах, онлайн-консультації для жертв та спеціалізоване навчання правоохоронців і соціальних працівників.

Підбиваючи підсумки, слід виділити, що в умовах війни домашнє насильство не лише не зникає, а й набуває нових, більш небезпечних форм. Воно потребує невідкладного реагування на рівні державної політики, міжвідомчої взаємодії та суспільної уваги. Інакше ми ризикуємо зіткнутися з глибокими соціальними наслідками вже після завершення війни.

Використані джерела:

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2018. № 5. Ст. 35. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами та доповненнями). *Офіційний вебпортал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

3. Статистика. *Головна - Офіс Генерального прокурора.* URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika

4. UNFPA. Дослідження громадської думки щодо гендерно зумовленого та домашнього насильства. URL: https://ukraine.unfpa.org/uk/publications/doslidzhennia-hromadskoyi-dumky-shchodo-henderno-zumovlenoho-ta-domashnioho-nasylstva

БАШМАКОВА А.О.
студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – викладачка Яценко О.Л.

ЕКОЦИД ЯК ВИКЛИК ПРАВУ НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах повномасштабної війни питання забезпечення екологічної безпеки набуває особливої актуальності. Масштабні бойові дії на території України спричиняють значні та довготривалі негативні наслідки для довкілля, що безпосередньо впливають на реалізацію гарантованого Конституцією України права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Відповідно до статті 50 Конституції України, кожен громадянин має право на безпечне навколишнє середовище та на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням цього права [1].

Одним із найбільш небезпечних проявів екологічних злочинів у період воєнного стану є екоцид. У науковій літературі екоцид розглядається як масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастроф [3, с.7]. Це поняття досліджували такі вчені, як В. Андрієвський, О. Устименко, Н. Кузнєцова, К. Мануїлова, А. Гетьман, які звертали увагу на необхідність удосконалення національного законодавства та запровадження ефективного міжнародного механізму відповідальності за екоцид. У своїх роботах вони наголошують, що сучасні збройні конфлікти посилюють ризики навмисного завдання шкоди довкіллю, а тому потребують нових правових підходів до кваліфікації таких злочинів.

Проблематика екоциду активно досліджується й у міжнародній доктрині. Серед зарубіжних авторів значний внесок зробили П. Хіггінс, Д. Звебен, Р. Фальк, К. Макінтош, Р. Роджерс, які обґрунтовують необхідність включення екоциду до юрисдикції Міжнародного кримінального суду. Проте, попри зростання наукового інтересу, екоцид досі не має закріпленого визначення у міжнародному праві, що створює труднощі для притягнення винних до відповідальності.

Забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля набуває особливого значення в умовах воєнного стану, коли масштабні бойові дії призводять до значного антропогенного впливу на природне середовище. Воєнні дії на території України стали причиною численних випадків знищення

лісів, забруднення водних ресурсів, руйнування інфраструктури, що має прямі екологічні наслідки. Найбільш трагічним прикладом такого впливу став підрив Каховської гідроелектростанції 6 червня 2023 року.

Руйнування греблі Каховської ГЕС спричинило катастрофічні наслідки: затоплення десятків населених пунктів, знищення сільськогосподарських угідь, загибель великої кількості тварин, забруднення ґрунтів і води. Як зазначають І. Саніна та Н. Люта, ця подія «призвела до водно-екологічної катастрофи, що проявилася затопленням значних територій, людськими жертвами, втратою унікальних екосистем, забрудненням довкілля і величезними збитками» [5 с. 50–55]. За даними уряду України, збитки для довкілля перевищили 55 мільярдів гривень. Подібний масштаб наслідків дає підстави кваліфікувати цю подію як можливий екоцид – злочин, передбачений статтею 441 Кримінального кодексу України, де зазначено: «Масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу» [2].

У сучасних умовах особливу увагу привертає питання міжнародного правового реагування на подібні екологічні злочини. Хоча в міжнародному праві вже визнається важливість охорони довкілля, поняття екоциду як окремого злочину поки що не закріплене. Зважаючи на основні положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду, під час збройних конфліктів застосовується вкрай обмежена кількість засобів захисту навколишнього середовища. Як зазначає К. В. Мануїлов, геноцид може бути кваліфікований як злочин незалежно від наявності збройного конфлікту будь-якого характеру. Відповідно до статті 6 Римського статуту існує прецедент притягнення до відповідальності за дії, що завдали шкоди навколишньому середовищу як засобу здійснення геноциду, у ситуації, класифікованій як збройний конфлікт неміжнародного характеру. Так, прокурор Міжнародного кримінального суду висунув звинувачення президенту Омару Аль-Баширу у вчиненні геноциду за статтею 6 (c) за «навмисне створення [етнічним групам фур, масаліт і загава] умов життя, розрахованих на їх часткове фізичне знищення». Зазначені умови життя були наслідком руйнування або виснаження природних і штучних ресурсів, від яких залежало виживання цих груп населення [4].

Водночас Генеральна Асамблея ООН у своїй Резолюції A/RES/76/300 від 28 липня 2022 року вперше на рівні всесвітньої організації визнала, що «право людини на чисте, здорове та стале довкілля є універсальним і невід’ємним правом кожної особи» [6]. Прийняття цього документа стало важливим кроком у міжнародному визнанні екологічних прав, однак його положення мають

декларативний характер і не супроводжуються ефективним механізмом притягнення до відповідальності.

Відсутність конкретної реакції міжнародних судових інституцій на підрив Каховської ГЕС свідчить про кризу принципу верховенства права у глобальному масштабі. Верховенство права вимагає невідворотності покарання незалежно від статусу правопорушника. Проте в даному випадку злочин, який мав очевидні ознаки екоциду, не отримав належної правової оцінки ані на міжнародному, ані на національному рівні. Така ситуація підриває довіру до міжнародного правопорядку, оскільки демонструє, що навіть серйозні порушення екологічних прав можуть залишатися безкарними.

Проблема екоциду в сучасних умовах постає не лише як екологічна, але й як правова. Вона виявляє межі дієвості міжнародного механізму захисту прав людини та ставить під сумнів реальне функціонування принципу верховенства права у світовому масштабі. Для України це питання має подвійне значення: з одного боку – як частини світової спільноти, з іншого – як держави, яка безпосередньо зазнала екологічних злочинів унаслідок війни.

Отже, екоцид у Каховці є не лише наслідком воєнної агресії, але й проявом кризи правової системи міжнародного рівня. Реальне забезпечення державою права на безпечне довкілля можливе лише за умови, коли злочини проти довкілля визнаватимуться рівнозначними злочинам проти людяності, а відповідальність за їх вчинення стане невідворотною. Для цього необхідно, щоб міжнародна спільнота не обмежувалася політичними заявами, а запровадила дієвий правовий механізм кваліфікації та покарання за екоцид, адже лише тоді принцип верховенства права набуде реального змісту.

Використані джерела:

1. Конституція України. 1996. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 11.11.2025)

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 11.11.2025).

3. Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Воєнний екоцид: небезпека та здоров’я людини [Електронний ресурс] 2025. 130 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/voienniy-ekotsid-nebezpeka-ta-zdorovya-lyudini.pdf?srsltid=AfmBOop4Rt4CTMuXMtZsCCSqFumbyrivyLlZPm7R_3AN_rifRppeKmSt (дата звернення: 16.11.2025).

4. Мануїлова К. В. Включення військових злочинів проти довкілля до компетенції міжнародного кримінального суду. *Актуальні питання*

юриспруденції. 2023. С. 79–82. URL: https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.14 (дата звернення: 11.11.2025).

5. Саніна І., Люта Н. Екологічні наслідки підриву греблі Каховської ГЕС і шляхи вдосконалення водопостачання населення. *Мінеральні ресурси України.* 2023. С. 50-55. URL: https://doi.org/10.31996/mru.2023.2.50-55 (дата звернення: 11.11.2025).

6. United Nations General Assembly. The human right to a clean, healthy and sustainable environment. URL: https://digitallibrary.un.org/record/3983329?v=pdf (дата звернення: 11.11.2025).

БОДЕНЧУК Е.П.

студент 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – PhD, доц. Мусиченко О.М.

ЗАПОБІГАННЯ ЖІНОЧІЙ КРИМІНАЛЬНОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Жіноча кримінальність є складним соціальним явищем, що поєднує в собі правові, психологічні, економічні та культурні аспекти. Її вивчення має важливе значення для розуміння сучасного стану суспільства, оскільки кримінальність серед жінок часто виступає індикатором глибших соціальних проблем – нерівності, насильства, бідності та нестачі можливостей для самореалізації. На відміну від чоловічої кримінальності, жіноча має свої особливості: вона менш агресивна, більш емоційно зумовлена, часто пов’язана із захистом дітей, матеріальними труднощами чи психологічним тиском. За даними регіональної статистики (наприклад, у Львівській області) у 2021 році на 100 тисяч жінок припадало 53 особи, які вчинили кримінальне правопорушення, тоді як на 100 тисяч чоловіків – 436 осіб. Це свідчить, що питома вага жінок серед засуджених залишалася невеликою (близько 10 % від загальної кількості правопорушників), однак за останнє десятиріччя простежується стійка тенденція до зростання цієї частки приблизно на 2-3 % [1].

У структурі кримінальних правопорушень, які скоюють жінки, переважають крадіжки, шахрайства, незаконний обіг наркотиків, а також кримінальні правопорушення проти життя і здоров’я в умовах сімейних конфліктів. За дослідженням А. М. Толкача, на основі звітів Офісу Генерального прокурора України за 2024 рік, кількість зареєстрованих

кримінальних проступків, вчинених жінками, збільшилася у 18,7 разів за рік, а кількість злочинів – у 48,3 разів [2, с. 901].

Одним із головних чинників жіночої кримінальності є соціальна вразливість. В умовах економічної нестабільності жінки частіше опиняються без роботи або мають низький рівень доходів, що створює передумови для участі у незаконних фінансових операціях, торгівлі людьми чи шахрайстві. Не менш важливим є фактор домашнього насильства: значна частина жінок-правопорушниць визнає, що вчинила кримінальне правопорушення після тривалого перебування у токсичних чи насильницьких стосунках. Психологи підкреслюють, що саме відчуття безвиході, страху або приниження часто штовхає жінку до протиправних дій, особливо коли відсутня зовнішня підтримка.

За даними Офісу Генерального прокурора України за повний 2024 рік у щомісячних звітах форми № 2 фіксувалась участь жінок передусім у крадіжках, шахрайстві та інших посяганнях майнового характеру (зареєстровано 4142 кримінальних правопорушень проти власності, що становить 36% у структурі жіночої кримінальності), що традиційно складає основу жіночої кримінальної активності. Водночас занепокоєння викликає кількість кримінальних правопорушень, вчинених жінками, проти життя та здоров'я особи – 2571, що становить 22% серед усіх кримінальних правопорушень, вчинених особами жіночої статі. У переліку категорій, де жінки з'являються найчастіше, залишалось і домашнє насильство: упродовж 2024 року було розпочато значну кількість кримінальних проваджень за ст. 126-1 КК України (100 – вчинених жінками), і ця тенденція продовжилася у 2025 році. У сфері торгівлі людьми протягом 2024 року також реєструвались кримінальні провадження, у межах яких повідомлялося про підозру жінкам (6 жінок з 22 повідомлених про підозру) [3]. Правозастосовна практика засвідчує, що жінки нерідко беруть участь в експлуатації або вербуванні потерпілих, що відображається в загальній структурі правопорушень цієї категорії.

Сучасні дослідження підкреслюють дві характерні тенденції жіночої кримінальності: по-перше – жінки частіше ніж чоловіки діють у стані афекту; по-друге – зростає частка жінок-правопорушниць із вищою освітою або професійним статусом, що може свідчити про зміну соціального портрету «жінки-злочинниці»: від «жертви обставин» до «раціонального суб'єкта», який свідомо обирає нелегальні шляхи збагачення.

Запобігання жіночій кримінальності на сучасному етапі неможливе без системного підходу, що поєднує превенцію, соціальну підтримку та правове реагування. До ключових напрямів належать: розвиток системи підтримки для жінок у складних життєвих обставинах – безкоштовна юридична допомога,

кризові центри, психологічне консультування, професійна освіта та перекваліфікація; впровадження програм ресоціалізації для жінок після відбування покарання, оскільки стигматизація, брак житла чи доходу підвищують ризик рецидиву; активізація просвітницької роботи – популяризація гендерної рівності, розвиток емоційного інтелекту серед молоді, формування правової культури і поваги до гідності жінки; адресна робота з групами ризику – жінки-одиначки, матері-одиначки, внутрішньо переміщені особи, постраждалі від насильства, а також жінки, які опинилися в умовах окупації чи збройного конфлікту.

Запобігання жіночій кримінальності неможливе без розуміння її соціальних першопричин. Держава має спрямувати зусилля не лише на каральні заходи, а й на соціально-превентивну політику, яка включає розвиток системи підтримки для жінок, що перебувають у складних життєвих обставинах. Йдеться про забезпечення доступу до безкоштовної юридичної допомоги, кризових центрів, психологічного консультування, професійної освіти та перекваліфікації. Особливо важливо впроваджувати програми ресоціалізації для жінок, які вже відбули покарання, адже, за статистикою, близько 28 % із них вчиняють повторні кримінальні правопорушення через брак соціальної підтримки та стигматизацію після звільнення [2, с. 903].

Одним із прикладів ефективного підходу є діяльність центрів пробації, де з жінками працюють не лише юристи, а й психологи, соціальні працівники, представники громадських організацій. Так, за даними Державної кримінально-виконавчої служби України, участь у програмах ресоціалізації у 2024 році зменшила рівень повторної кримінальності серед жінок на 22 %. Це свідчить, що поєднання профілактики, підтримки та контролю дає реальний результат.

Крім того, важливим напрямом профілактики є просвітницька робота – популяризація ідей гендерної рівності, толерантності, розвитку емоційного інтелекту серед молоді. Формування правової культури та поваги до жінок у сім’ї і суспільстві є запорукою зниження рівня насильства, а отже, і кримінальних правопорушень у майбутньому. Адже попередити кримінальне порушення завжди легше, ніж боротися з його наслідками [2, с. 902].

Отже, запобігання жіночій кримінальності на сучасному етапі є надзвичайно важливим соціальним завданням і потребує системного та комплексного підходу. Жіноча кримінальність не може розглядатися лише через призму правових санкцій, оскільки вона тісно пов’язана із соціально-економічними умовами, психологічним станом жінки, культурними стереотипами та рівнем гендерної рівності в суспільстві. Створення сприятливих умов для життя та самореалізації жінок, ефективна система соціальної підтримки, доступ до освіти та професійної підготовки, а також

належна психологічна допомога – це ключові чинники, що зменшують ризик вчинення кримінальних правопорушень. Особливу увагу слід приділяти роботі з групами ризику: матерями-одиначками, постраждалими від насильства, внутрішньо переміщеними особами та жінками, які опинилися в умовах збройного конфлікту. Адресна допомога цим категоріям суттєво знижує ризик повторних правопорушень і сприяє інтеграції жінок у суспільство після соціальних криз або покарання.

Таким чином, ефективне запобігання жіночій кримінальності в Україні на сучасному етапі має ґрунтуватися на поєднанні соціальних, економічних, правових і освітніх механізмів, що реалізуються через державну політику, органи прокуратури, центри пробації, громадські організації та освітні установи. Лише комплексне поєднання превенції, підтримки, ресоціалізації та просвітницької роботи дозволить досягти сталого зниження рівня жіночої кримінальності, забезпечити соціальну стабільність та формувати суспільство, у якому жінка має рівні права, можливості та захист від дискримінації чи насильства.

Використані джерела:

1. Ґендерна статистика. Злочинність та правосуддя. *Головне управління статистики у Львівській області.* Львів, 2021.

2. Толкач А. М. Жіноча злочинність: виклики сьогодні. *Аналітично-порівняльне правознавство: Електронне наукове видання.* 2005. № 2. С. 901-904. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/135.pdf (дата звернення: 17.11.2025)

3. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Головна – Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 17.11.2025)

ЗАГРАНИЧНИЙ Д.В.

студент 4 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Василяка О.К.

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Після проголошення нашої держави незалежною у 1991 році, Україна одразу обрала стратегічний курс нашої держави на членство в Європейському

Союзі, закріплений як на конституційному, так і на договірному рівні, зокрема Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що була укладена 21 березня 2014 року, а набула чинності з 1 вересня 2017 року [1]. Такий політичний курс визначив необхідність глибокої трансформації національної правової системи. У цьому процесі адміністративне право посідає ключове місце, оскільки воно є основним інструментом впровадження європейських стандартів у сферу публічного адміністрування та взаємодії держави й особи. Актуальність дослідження посилюється набуттям Україною статусу кандидата у члени ЄС, що вимагає прискореного та якісного впровадження європейських стандартів у сфері адміністративного права.

Метою цієї статті є визначення основних напрямів та викликів гармонізації адміністративного права України з правом ЄС, а також аналіз ключових досягнень цієї трансформації.

Євроінтеграційний розвиток адміністративного права України насамперед пов'язаний із засвоєнням концепції «Належного врядування». Ця концепція, що ґрунтується на практиці Європейського суду з прав людини та принципах, закріплених у Хартії основних прав Європейського Союзу, трансформує філософію роботи органів влади.

Ключові принципи, які впроваджуються вітчизняним законодавцем у площину адміністративного права України, включають:

• Принцип законності, верховенства права: регламентує, щоб в ході виконання покладених законодавцем на них обов'язків, діяльність адміністративних органів базувалась виключно на нормах та положеннях чинного законодавства.

• Принцип прозорості, гласності: говорить про необхідність можливості доступу особи до інформації про діяльність адміністративного органу та до матеріалів, що стосуються її справи.

• Принцип вмотивованості, обґрунтованості рішень: винесені державним виконавцем адміністративні акти повинні містити чітке правове та фактичне обґрунтування.

Найбільш значущим кроком у впровадженні зазначених принципів стало прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру», що набув чинності у 2023 році. Цей нормативно-правовий акт вперше впровадив єдині, уніфіковані та орієнтовані на інтереси особи стандарти розгляду всіх адміністративних справ у відносинах «особа-держава». Він став фактичним джерелом інформації щодо адміністративних процедур, замінивши безліч відомчих та галузевих правил і змістивши акцент із пріоритету державного інтересу на сервісну модель надання публічних послуг та прийняття рішень [2].

У контексті дослідження питання євроінтеграції адміністративного законодавства України варто звернути увагу на гармонізацію галузевого адміністративного права. Європейська інтеграція вимагає також суттєвої адаптації матеріального адміністративного права, яке регулює конкретні сфери державного управління. Ці зміни спрямовані на забезпечення вільного руху товарів, послуг, капіталів та осіб, а також на захист спільних цінностей ЄС.

Ключові сфери адаптації можуть включати в себе технічне регулювання та безпеку продукції: гармонізація вітчизняного законодавства з європейськими директивами та регламентами у цій сфері є критично важливою для функціонування зони вільної торгівлі. Це включає перехід до європейської системи оцінки відповідності та нагляду за ринком, що вимагає реформи адміністративних органів, відповідальних за стандартизацію та метрологію.

Євроінтеграційний вектор розвитку адміністративного права України також передбачає системну гармонізацію вітчизняного законодавства та правозастосовної практики. Як зазначають дослідники, порівняльний аналіз адміністративного права ЄС та України демонструє необхідність переходу від імперативного, вертикально орієнтованого управління до моделі децентралізованого, сервісного та процедурно прозорого адміністрування. Саме цей якісний стрибок вимагає не лише оновлення нормативної бази, але й формування нової адміністративної культури, де пріоритет надається праву особи на належне, вмотивоване та неупереджене адміністративне рішення [3, с. 45].

Досліджуючи питання євроінтеграційного розвитку адміністративного права нашої держави, важливу увагу слід приділити також сфері державного контролю. Так наприклад, європейський підхід передбачає перехід від «каральної» системи тотальних перевірок до ризик-орієнтованої моделі контролю. Суть такої реформи полягає у фокусуванні адміністративного нагляду лише на тих суб’єктах, діяльність яких становить високий ризик для суспільства, що значно знижує адміністративний тиск на бізнес. Отже гармонізація у цих сферах вимагає не лише буквального перекладу правових норм та положень, але й формування нових адміністративних інституцій та процедур, здатних ефективно застосовувати європейські вимоги.

Також варто зазначити, що забезпечення реальної, а не лише формальної, імплементації європейських принципів адміністративного права вимагає від держави чітких механізмів моніторингу та оцінки. На виконання Угоди про асоціацію [1], адміністративне право було доповнено системою, що детально регламентує звітність центральних органів виконавчої влади щодо їхніх кроків з адаптації європейського законодавства. Цей адміністративно-правовий

інструмент покладає на центральні органи виконавчої влади пряму відповідальність за дотримання термінів та якості впровадження норм ЄС, трансформуючи процес євроінтеграції з політичного завдання на конкретну, вимірювану адміністративну функцію [4].

Незважаючи на значні законодавчі досягнення, євроінтеграційний розвиток адміністративного права стикається з низкою системних викликів:

• Інституційна спроможність та незадовільний стан кадрового потенціалу: Найбільшою проблемою є забезпечення фактичного виконання прийнятих євроінтеграційних законів. Бракує кваліфікованих державних службовців, здатних ефективно застосовувати нові, часто складні, європейські норми та процедури, також негативно впливає на цей процес повномасштабні бойові дії на території нашої держави.

• Резистентність (опір) реформам: укорінені бюрократичні практики, інерція державного апарату та небажання відмовлятися від дискреційних повноважень чинять опір впровадженню принципів прозорості та належного врядування.

• Адаптація судової практики: успіх реформи адміністративного права тісно пов’язаний із діяльністю адміністративних судів. Необхідно забезпечити єдність тлумачення нових євроінтеграційних норм судовою гілкою влади та її здатність виступати ефективним контролером адміністрації.

Як висновок можна сказати, що євроінтеграційний розвиток адміністративного права України є системним фактором на шляху його реформації, оскільки спрямований на формування прозорої, ефективної та орієнтований на публічне управління. Одним із головних результатів євроінтеграційних змін стало ухвалення Закону України «Про адміністративну процедуру», який започаткував повністю новий етап у розвитку національного адміністративного права, а також стало ключовим кроком у впровадженні стандартів належного врядування та уніфікації адміністративних процедур, що наблизило національну правову систему до стандартів та норм ЄС.

Важливим є також оновлення галузевого адміністративного законодавства, зокрема у сферах технічного регулювання та державного нагляду, що забезпечує гармонізацію з європейськими правовими нормами. Разом із тим на шляху змін вітчизняний законодавець стикається зі суттєвими викликами, серед яких кадрова нестача, обмежена інституційна спроможність та негативні процеси від бюрократичних механізмів, що застаріли. Вирішення цих проблем вимагає розробленню сучасної адміністративної культури, заснованої на відповідальності та підзвітності, а також аналізу напрацьованої практики країн-партнерів членів ЄС, що позитивно вплине на загальний стан адміністративного

права в нашій державі. Аргументуючи це тим, що євроінтеграційні реформи пізно можуть бути пов'язані з рецепцією права інших країн та створюють основу для побудови сучасної, ефективної та правової системи адміністративного управління, здатної забезпечити відповідність України стандартам і цінностям Європейського Союзу та підтримати її подальший європейський інтеграційний курс.

Використані джерела:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 : станом на 14 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 03.11.2025).

2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text (дата звернення: 03.11.2025).

3. Кубко, Є. Б. Адміністративне право Європейського Союзу та України: порівняльно-правовий аналіз. ФОП Однорога Т. В. 2018. 456 с.

4. Про затвердження Порядку проведення моніторингу та оцінки реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомною енергією і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 р. № 747 (в актуальній редакції). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2017-%D0%BF#Text (дата звернення: 03.11.2025).

ЗЕМЦОВА К.В.

студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка Яценко О.Л.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗМІНУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ, ЗАБРУДНЕНИХ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У сучасних умовах воєнного стану в Україні екологічна безпека земельних ресурсів стає критичною. Згідно із ч. 1 ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» об'єктом охорони і регульованого

використання на території України є навколишнє природне середовище (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ) [1]. Цей Закон у ст. 1 також встановлює завдання законодавства – завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище у сфері зміни клімату, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною [1].

Правове регулювання відновлення земель, що зазнали забруднення і були вилучені з господарського використання через збройний конфлікт російської федерації проти України все частіше стає предметом наукових досліджень. Питання удосконалення законодавства щодо відновлення земель, забруднених через військові дії розглядала С. Баландіна [2]; І. Стрілець досліджував міжнародно-правовий досвід правового регулювання відшкодування заподіяної довкіллю шкоди через збройні конфлікти та можливість використання зарубіжного досвіду для післявоєнного відновлення земель в Україні [3]. Особливо актуальним постає проблема правового регулювання розмінування земель.

Правове забезпечення розмінування та екологічної реабілітації земель ґрунтується на Законі України «Про протимінну діяльність в Україні» від 06.12.2018, що містить основні поняття (ст. 1), правові і організаційні засади, національні інтереси України в цій сфері (ст. 4), перелік об'єктів і суб'єктів протимінної діяльності (ст. 6), джерела фінансування (ст. 8) [4]. У ст. 5 про компоненти протимінної діяльності зазначено: «1) інформування про небезпеки вибухонебезпечних предметів… 2) розмінування (гуманітарне)… 3) надання допомоги постраждалим особам та здійснення заходів їхньої реабілітації… 4) знищення надлишкових боєприпасів…» [4]. Відповідно до п. 2, ст. 4 Закону національними інтересами України у цій сфері є зменшення негативного впливу вибухонебезпечних предметів, їх видалення, знищення та утилізація на довкілля та господарську діяльність [4]. Таким чином, законодавство закладає правову основу для розмінування як складової екологічного та соціального відновлення.

Проте, аналіз проблеми показує, що існує розрив між правовою базою та масштабами задачі: за даними Міністерства оборони України, у 2024 році підрозділи саперів очистили 252 823,23 га землі від вибухонебезпечних

залишків, з них 232 105,76 га – сільськогосподарські угіддя [5]. У перші 6 місяців 2025 року було очищено 41 243 га землі, зокрема 39 401,64 га сільськогосподарських земель [6]. Державна програма компенсації для фермерів передбачає покриття державою 100% вартості розмінування сільськогосподарських земель для тих, хто планує очистку, відповідно до постанови, що була затверджена 23 серпня 2024 року [7]. Попри це, площі забруднення залишаються величезними: наприклад, кількість потенційно замінованих земель оцінюється на рівні близько 138 500 км2 [8]. Як зазначає В. Коваль: «Через війну Україна втратила 20,5% своїх сільськогосподарських угідь, що призвело до зменшення обсягів вирощеної продукції. Якщо у врожайному 2021 році було зібрано 106 мільйонів тонн зернових і технічних культур, то минулого року цей показник скоротився до 77 мільйонів тонн» [9].

Доконфліктний стан передбачав планове регулювання використання земель, екологічний моніторинг, встановлення лімітів та попередження забруднення. В умовах війни акцент стає на екстреному очищенні, повернення земель до обігу, реабілітації ґрунтів і створенні механізмів компенсації. Наприклад, програма компенсації державою витрат на розмінування сільськогосподарських земель дозволяє «фермерам, які планують розмінування, отримати 100% компенсації вартості».

Через війну у 2024 році фактичний урожай становив лише 77 млн тонн, що означає загальне падіння на 29 млн тонн, або приблизно 27,4% порівняно з доконфліктним рівнем [9]. За оцінками, якщо розмінування та екологічна реабілітація дозволять повернути 50% заблокованих земель (тобто 10,25% від усіх сільськогосподарських угідь), потенційне збільшення врожаю може скласти близько 10,9 млн тонн зерна. Це підкреслює не лише економічний, а й екологічний ефект від розмінування та реабілітації земель: відновлення використання угідь і продуктивності ґрунтів безпосередньо впливає на продовольчу безпеку та стабільність аграрного сектору.

З цього ми можемо сформувати перспективи правового забезпечення: по-перше, удосконалення законодавства в частині чіткого визначення екологічної реабілітації земель після розмінування; по-друге – розвиток механізмів фінансування та державно-приватного партнерства для очищення та реабілітації; по-третє – інтеграція екологічних стандартів відновлення (відновлення родючості ґрунту, рекультивації, моніторингу) з процедурами протимінної діяльності. Законодавство вже закладає базис для допомоги постраждалим від вибухонебезпечних залишків – відповідно до даних «Rights of Victims» у 2024 році число людей у зоні високого ризику становило 6,1 млн [10].

Водночас існують і виклики: Закон «Про протимінну діяльність в Україні» охоплює переважно гуманітарне розмінування й не повною мірою враховує екологічну реабілітацію земель, адже поточний законодавчий підхід не відповідає вимогам правової визначеності через невизначеність типів розмінування та координації дій. Крім того, доступ до окупованих чи активно бойових територій обмежений, фінансування й технологічне забезпечення ще не відповідають масштабам задачі.

У підсумку, правове забезпечення розмінування та екологічної реабілітації земель в умовах збройного конфлікту – це інтегрований виклик, який потребує синергії екологічного і гуманітарного права, чіткого фінансового та організаційного механізму, а також зорієнтованого на відновлення використання земель, збереження довкілля та гарантування прав громадян. Законодавча база наявна, але потребує адаптації та розширення з огляду на реалії воєнного стану.

Використані джерела:

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 №1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text (дата звернення 11.11.2025).

2. Баландіна С. Чи існує правове зобов'язання ліквідації забруднення навколишнього середовища внаслідок військових дії? *Національна асоціація адвокатів України*: вебсайт. 14.12.2023. URL: https://unba.org.ua/publications/8607-chi-isnue-pravove-zobovyazannya-likvidacii-zabrudnennya-navkolishn-ogo-seredovisha-vnaslidok-vijs-kovih-dii.html (дата звернення 11.11.2025).

3. Стрілець І. Ю. Міжнародно-правовий досвід відшкодування шкоди, що завдана довкіллю під час міждержавних збройних конфліктів: значення для післявоєнного відновлення земель України. *Проблеми сучасник трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування.* 2023. №7. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/article/download/2023-7-01-15/2023-7-01-15/657 (дата звернення 11.11.2025).

4. Закон України «Про протимінну діяльність в Україні» від 06.12.2018 №2642-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19#Text (дата звернення 11.11.2025).

5. During 2024, military sappers cleared more than 252,000 hectares of land from mines and ordnance. *Ministry of Defence of Ukraine.* 01.01.2025. URL: https://mod.gov.ua/en/news/during-2024-military-sappers-cleared-more-than-252-000-hectares-of-land-from-mines-and-ordnance (дата звернення 11.11.2025)

6. In the first half of 2025, Ministry of Defence demining specialists cleared over 41,000 hectares of land. *Ministry of Defence of Ukraine.* 01.07.2025. URL: https://mod.gov.ua/en/news/in-the-first-half-of-2025-ministry-of-defence-demining-specialists-cleared-over-41-000-hectares-of-land (дата звернення 11.11.2025)

7. Government will compensate 100% of the cost of demining to farmers who demine agricultural land. *Ministry of Economy of Ukraine, Government portal.* 02.09.2024. URL: https://www.kmu.gov.ua/en/news/fermeram-iaki-rozminovuvatymut-silhospzemli-uriad-kompensuvatyme-100-vid-vartosti-rozminuvannia (дата звернення 11.11.2025)

8. Ukraine has signed an agreement with UNDP and Italy for 1.5 million EUR to support humanitarian demining of land. *Verkhovna Rada of Ukraine.* 24.06.2025. URL: https://www.rada.gov.ua/en/news/News/263434.html (дата звернення 11.11.2025)

9. Україна втратила понад 20% сільгоспземель через війну. *Укрінформ.* 19.03.2025. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3972271-ukraina-vtratila-ponad-20-silgospzemel-cerez-vijnu.html (дата звернення 11.11.2025).

10. Rights of Victim. *Demine Ukraine.* 02.07.2024. URL: https://demine.gov.ua/en/mine-victims /rights-of-victims (дата звернення 11.11.2025).

ІМШЕНИЦЬКА Т.А.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка Чорнозуб Л.В.

СИСТЕМА КРИМІНАЛІСТИКИ

Криміналістика як прикладна юридична наука становить цілісну систему знань, спрямовану на забезпечення ефективного розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень. Її фундамент складають закономірності утворення, виявлення, фіксації, вилучення та дослідження доказової інформації. Центральним елементом криміналістики є сукупність методів і технік, які формують структуровану систему засобів та прийомів, що дозволяють отримувати достовірні відомості про подію кримінального правопорушення та її учасників.

Застосування системи криміналістичних методів відбувається на наукових засадах і в межах вимог чинного законодавства України, зокрема Кримінального процесуального кодексу, Законів України «Про судову

експертизу», «Про оперативно-розшукову діяльність» [1; 2; 3]. Ця система орієнтована на встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні, забезпечення допустимості доказів і створення належної доказової бази для судового розгляду.

Система – це впорядковане поєднання взаємопов'язаних елементів, які функціонально взаємодіють для досягнення певної мети. Таким чином система криміналістики являє собою цілісну, логічно впорядковану структуру, яка складається з чотирьох основних елементів: загальних положень, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та методики розслідування окремих видів злочинів.

Кожен з цих елементів виконує власну функцію, однак їхня взаємодія забезпечує ефективність криміналістичної науки і практики розслідування кримінальних правопорушень. В основі системи криміналістики перебувають загальні положення, що становлять теоретико-методологічний фундамент науки. До них належать визначення предмета, системи й завдань криміналістики, принципи та методи криміналістичних досліджень, теорія механізму кримінального правопорушення, положення про криміналістичні версії та планування розслідування, а також основи криміналістичної ідентифікації. Загальні положення дозволяють сформувати цілісне уявлення про закономірності кримінально протиправної діяльності та процес відображення її слідів у навколишньому середовищі, визначають логіку мислення слідчого, структуру підходів до встановлення істини у кримінальному провадженні та створюють основу для розвитку інших підсистем криміналістики. На цьому фундаменті вибудовується криміналістична техніка – система наукових методів, технічних засобів і прийомів, які застосовуються для виявлення, фіксації, вилучення та дослідження матеріальних відображень кримінального правопорушення. До неї належать дактилоскопія, трасологія, криміналістичне дослідження документів, судова фотографія та відеозйомка, балістика, почеркознавство, ДНК-аналіз та інші галузі, що забезпечують отримання достовірної доказової інформації [4; 5, с. 6]. Криміналістична техніка ґрунтується на загальних положеннях, адже її засоби й методи випливають із закономірностей утворення слідів кримінального правопорушення та потреб слідчої діяльності. Водночас технічні можливості створюють матеріальну основу для наступного елемента – криміналістичної тактики.

Криміналістична тактика охоплює систему науково обґрунтованих рекомендацій щодо організації та проведення слідчих (розшукових) дій. Вона визначає оптимальні прийоми допиту, обшуку, огляду місця події,

пред’явлення для впізнання, слідчого експерименту та інших процесуальних дій, використовуючи при цьому технічні засоби криміналістики та положення загальної теорії. Тактика покликана забезпечити раціональність, ефективність та правомірність слідчих дій, враховуючи як психологічні закономірності поведінки учасників провадження, так і технічні можливості виявлення доказової інформації [7, с. 5]. Відтак криміналістична техніка та тактика тісно взаємодіють: технічні засоби забезпечують можливість реалізації тактичних прийомів, тоді як тактичні рекомендації визначають порядок і доцільність застосування технічних засобів у конкретних ситуаціях.

Завершальним елементом системи криміналістики є методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Вона синтезує теоретичні положення криміналістики, результати технічних досліджень і тактичні прийоми, формуючи комплекс практичних рекомендацій, спрямованих на ефективне розслідування певних категорій кримінальних правопорушень – убивств, крадіжок, шахрайств, корупційних діянь, кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотиків тощо. Методика враховує специфіку способу вчинення кримінального правопорушення, типові слідчі ситуації, обумовлені механізмом вчинення, передбачає побудову типових версій, визначає послідовність проведення слідчих дій та особливості використання криміналістичної техніки й тактики у конкретному виді проваджень. Таким чином, методика є найбільш практично орієнтованим елементом системи, що забезпечує безпосереднє застосування досягнень криміналістики у слідчій діяльності [6, с. 9].

Отже, система криміналістики функціонує як комплекс взаємопов’язаних елементів, де кожен наступний компонент базується на попередньому. Загальні положення формують теоретичний фундамент науки, криміналістична техніка надає засоби й методи для роботи з доказами, криміналістична тактика визначає правила та прийоми застосування цих технічних засобів у ході слідчих дій, а методика розслідування інтегрує всі попередні елементи для створення цілісних рекомендацій щодо розслідування конкретних видів кримінальних правопорушень.

Використані джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012р. Nº 4651-VI-ВР Дата оновлення: 01.08.2025 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 - Text (дата звернення: 30.10.25)

2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // ВВР. 1994. Додаток до № 28. ст.232. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12 - Text

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // ВВР. 1992. Додаток до № 22. ст.303 Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12 - Text

4. Копча В.В., Копча Н.В. Криміналістична техніка, тактика і методика. Навчальний посібник. 2022. 286 с.

5. Журавель В. А. Система криміналістики: традиційні підходи та новаторські композиції, 2017. 15 с.

6. Єфімов М.М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моралиності. Навчальний посібник. Дніпро, 2018. 188 с.

7. Головко М. Б. Криміналістика (криміналістична тактика). Чернігів. 2017. 220 с.

РУЩАК Д.В.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к.н.ю. доцентка Чорнозуб Л.В.

ЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОСУДДЯ

Судова експертиза є невід'ємною складовою правової системи України, що забезпечує науково обґрунтовану оцінку доказів у судовому процесі. Вона поєднує спеціальні знання у галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла з правовими процедурами, що дозволяє суду отримувати об'єктивні та достовірні дані про обставини справи. Відповідно до Закону України «Про судову експертизу», експертиза – це дослідження об'єктів, явищ або процесів на основі спеціальних знань з метою формування висновку, який має значення для судового розгляду. Закон регламентує правові та організаційні засади діяльності експертних установ, визначає права та обов'язки експертів, порядок призначення досліджень, а також гарантії незалежності та об'єктивності судових експертів [1].

Судова експертиза сприяє підвищенню ефективності правосуддя, оскільки дозволяє встановлювати факти, що не можуть бути виявлені під час звичайного слідства чи судового розгляду. За допомогою експертизи можна визначити механізми утворення слідів, перевірити автентичність документів, встановити причинно-наслідкові зв'язки між подією та наслідком, а також виявляти технічні і матеріальні ознаки подій [2]. Такий підхід значно розширює доказову

базу та підвищує обґрунтованість рішень суду, особливо у складних кримінальних, цивільних або адміністративних справах.

Принципи діяльності судового експерта, закладені у законодавстві, є важливим механізмом забезпечення законності та об'єктивності. Основними принципами є законність, об'єктивність, незалежність, а також забезпечення матеріально-технічних умов для проведення експертизи [1]. Відповідність цим принципам гарантує сторонам процесу, що експертиза проводиться без впливу третіх осіб або упередженості. Це, у свою чергу, підвищує довіру до висновків експерта та легітимність судових рішень.

Організаційно-правові аспекти судової експертизи включають порядок призначення дослідження, права сторін процесу брати участь у ньому, можливість задавати питання експерту та оскаржувати його висновки. Такі механізми забезпечують реалізацію принципу змагальності та право сторін на захист [3]. Наприклад, у кримінальному процесі потерпілий та обвинувачений мають право ініціювати проведення додаткової або повторної експертизи, якщо виникають сумніви щодо об'єктивності або повноти попередніх висновків [3].

Перспективи розвитку судової експертизи передбачають модернізацію методик та впровадження новітніх технологій. Одним із напрямів є використання цифрових інструментів для дослідження матеріальних об'єктів, слідів кримінального праовпорушення, документів та інформації з електронних носіїв. Це дозволяє проводити більш точні та швидкі експертизи, стандартизувати процедури та підвищити надійність результатів [2].

Також важливим є підвищення кваліфікації експертів та інтеграція з міжнародними стандартами судової експертизи, що сприяє гармонізації практик та обміну досвідом з іншими країнами.

Сучасні виклики у сфері судової експертизи включають недостатність матеріально-технічного забезпечення, високий обсяг роботи для експертів, необхідність оперативного дослідження складних справ, нерівномірне застосування методик та відсутність повної стандартизації. У контексті збройного конфлікту або складних економічних та соціальних умов це особливо важливо, оскільки швидкість та точність досліджень може впливати на прийняття рішень судом [4]. Значущість судової експертизи проявляється також у захисті прав учасників процесу. Об'єктивний та достовірний висновок експерта дозволяє сторонам процесу реалізувати своє право на справедливий розгляд, подавати докази, ставити запитання та оскаржувати результати експертизи. Це створює умови для дотримання процесуальних гарантій, таких як рівність сторін, право на захист і право на справедливе судове рішення.

Роль судової експертизи не обмежується лише наданням доказів у суді. Вона сприяє підвищенню довіри до системи правосуддя, оскільки науково обґрунтовані висновки експертів зменшують ймовірність помилкових рішень та забезпечують баланс між юридичною справедливістю та науковою точністю [2].

Подальший розвиток судової експертизи передбачає не лише вдосконалення методик та технічних засобів, а й систематичне навчання експертів, інтеграцію сучасних міжнародних стандартів і цифрових технологій, що дозволяє українській системі залишатися ефективною, прозорою та сучасною [4].

Таким чином, судова експертиза є ключовим інструментом забезпечення справедливого і ефективного правосуддя, оскільки поєднує наукову точність, спеціальні знання та правові процедури для об'єктивної оцінки доказів. Вона дозволяє суду встановлювати істину у справі, забезпечує рівний доступ усіх учасників процесу до доказів та створює можливості для оскарження результатів експертних досліджень, що зміцнює принцип рівності сторін у судовому процесі. Сучасні підходи до розвитку судової експертизи включають впровадження цифрових технологій, стандартизацію методик та підвищення кваліфікації експертів, що підсилює її ефективність і точність. Завдяки цьому судова експертиза стає надійним механізмом обґрунтованого прийняття рішень, гарантією законності та прозорості правосуддя.

Отже, судова експертиза виступає незамінним механізмом балансу між науковою точністю і юридичною справедливістю, сприяє підвищенню довіри до судової системи та забезпечує ефективне, обґрунтоване і справедливе правосуддя в сучасній державі.

Використані джерела:

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12

2. Клюєв О. Перспективи розвитку судової експертології в Україні з урахуванням міжнародного досвіду. URL:https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/546/616

3. Актуальні питання судової експертизи і криміналістики. URL: https://www.ndekc.lviv.ua/pdf/c05122023.pdf

4. Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики. URL: https://dspace.univd.edu.ua/items/bde55d1a-59b2-4379-86c9-a4ca52a3c673

ТЮПА С.О.
студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Чорнозуб Л.В.

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Криміналістична техніка є важливою складовою системи криміналістичних знань, що забезпечує процес виявлення, фіксації, вилучення, дослідження та використання доказової інформації у кримінальному провадженні. Її застосування тісно пов'язане із виконанням основних завдань кримінального процесу – швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень [1, с. 47-48]. Криміналістична техніка використовує предмети, пристрої, прилади та матеріали, що базуються на досягненнях природничих наук, математики та кібернетики, для виявлення, фіксації, вилучення та дослідження (попереднього й експертного) матеріальних та ідеальних слідів-відображень. Ці засоби, які є її прикладною частиною, слугують для збирання та дослідження доказів у слідчій, експертній, оперативно-розшуковій та судовій практиці. Основною метою засобів є забезпечення ефективного збирання та аналізу доказів [5, с. 11].

Правові підстави застосування засобів криміналістичної техніки визначаються сукупністю норм кримінального процесуального законодавства, а також спеціальних нормативно-правових актів, що регламентують діяльність слідчих, прокурорів, експертів і спеціалістів.

Конституція України є основним документом, що регулює права та обов'язки учасників кримінального процесу, забезпечуючи такі фундаментальні права громадян, як право на особисту недоторканність (ст. 29), право на захист (ст. 59) та право на справедливий суд (ст. 55). Використання технічних засобів у процесі розслідування повинно суворо відповідати цим конституційним принципам, щоб не допустити порушення прав особи [3, с. 230].

Основним нормативним актом, який встановлює засади їх застосування, є Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України). Так, у статті 2 КПК України закріплено, що одним із завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, а отже, використання сучасних технічних засобів є необхідною умовою досягнення цієї мети [2, ст. 2]. Стаття 22 КПК України підкреслює принцип змагальності сторін та обов'язок кожної зі сторін забезпечити повне

дослідження доказів [2, ст. 22]. У статті 273 КПК України визначено порядок використання технічних засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що безпосередньо стосується правового режиму застосування криміналістичної техніки [2, ст. 273].

Усі процедури, де застосовуються технічні засоби, мають проводитися із суворим дотриманням процесуального законодавства для гарантування їхньої законності та обґрунтованості [3, с. 230].

Коло суб'єктів, які мають право застосовувати криміналістичну техніку, охоплює слідчих, прокурорів, оперативних працівників, експертів та спеціалістів. Останні залучаються для надання консультацій, проведення оглядів місця події, фотографування, відеозйомки, використання трасологічних, балістичних, одорологічних чи інших методів фіксації доказів. Законодавство вимагає, щоб участь спеціаліста була належним чином оформлена у процесуальних документах, а результати його діяльності фіксувалися у протоколах слідчих дій. У свою чергу використання технічних засобів без належної процесуальної фіксації може призвести до визнання таких доказів недопустимими, оскільки це суперечить вимогам ст. 86 КПК України [2, ст. 86].

Використання криміналістичної техніки має не лише процесуальний, а й оперативно-розшуковий аспект. Згідно із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135-XII, оперативно-розшукова діяльність (ОРД) – це система гласних і негласних пошукових, контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [4].

У статті 8 зазначеного Закону передбачено, що під час здійснення оперативно-розшукових заходів допускається використання спеціальних технічних засобів лише у випадках, передбачених законом, і виключно уповноваженими органами. Це означає, що застосування криміналістичної техніки (аудіо-, відеозапису, фотофіксації, спостереження, технічних засобів ідентифікації осіб тощо) має ґрунтуватися на чітких правових підставах і з дотриманням прав людини [4, ст. 8]. Використання таких засобів повинно ґрунтуватися на ухвалі суду, що забезпечує контроль за законністю дій оперативних співробітників [4].

У науковій літературі наголошується, що ефективне застосування технічних засобів в оперативно-розшуковій діяльності забезпечує безперервність інформаційного потоку між оперативним і слідчим рівнями роботи, сприяє швидкому виявленню доказової інформації та зменшує ризики втрати слідів кримінального правопорушення.

Окрім головних законів, існують численні підзаконні акти (наприклад, накази МВС чи постанови Кабміну України), які детально регламентують процедури використання конкретних технічних засобів та обладнання у кримінальному процесі [3, с. 230-231].

Застосування криміналістичної техніки є законним, якщо дотримано таких умов: 1) процесуальна допустимість, яка розуміється під собою використанням засобів передбачених або не заборонених КПК України; 2) дотримання прав усіх учасників, відповідно до якої не порушуються конституційні та процесуальні права учасників провадження; 3) факт застосування технічних засобів та отримані результати обов'язково фіксуються у протоколі відповідної процесуальної дії (ст. 104, 105 КПК України); 4) особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомляються про застосування технічних засобів (ч. 2 ст. 107 КПК України) [2].

Таким чином, правові підстави застосування засобів криміналістичної техніки в Україні становлять комплекс нормативних положень, що визначають межі, порядок і гарантії використання технічних засобів. Головним визначається те, що застосування будь-яких технічних засобів, незалежно від їхньої складності, перебуває під суворим подвійним контролем: конституційним, який забезпечує, що технічне втручання не порушує основні права та свободи людини, та процесуальним, який визначає порядок, суб'єктів та форму застосування техніки, встановлений КПК України. Цей контроль критично важливий для забезпечення допустимості отриманих доказів. Саме правильне та суворе дотримання процесуальних правил, є запорукою законності, ефективності та дотримання прав людини у кримінальному процесі.

Використані джерела:

1. Білоус В. В. Правові засади використання криміналістичної техніки / В. В. Білоус, В. Ю. Шепітько. *Криміналістика* : підручник : у 2 т. / [В. Ю. Шепітько та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків, 2019. Т. 1, § 3, розд. 5. С. 47–52.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 №4651-VI: станом на 1 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 13.11.2025).

3. Правда М. Поняття криміналістичної техніки. Правові підстави використання технічних засобів розслідуванні кримінальних правопорушень. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення протидії злочинності в сучасних умовах*:

Матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Дніпро, 20 груд. 2024 р. Дніпро, 2024. С. 229–231.

4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII: станом на 9 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text (дата звернення: 13.11.2025).

5. Пряхін Є. Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 164 с.

УДОВИДЧЕНКО С.С.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Чорнозуб Л.В.

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ

«Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» – ця засада закріплена в статті 3 Основного Закону України – Конституції України [1].

Згідно з оприлюдненою статистичною інформацією на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора України, за звітний період: січень-грудень з 2020 по 2024 роки сумарно зафіксовано 117149 облікованих кримінальних правопорушень по статті 115 Кримінального кодексу України (ККУ) – «Умисне вбивство». Такі дані особливо яскраво демонструють всю проблемну масштабність криміногенної ситуації насильницької кримінальності [8].

Відповідно до тієї ж статті Конституції «Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави», а наслідком є те, що «Держава відповідає перед людиною за свою діяльність», тобто для забезпечення виконання обов’язку державою необхідне встановлення і дотримання певного порядку для запобігання ще не вчинених, захисту від вже скоєних і покарання винних у вчиненні кримінальних правопорушень проти життя та здоров’я особи [1].

Одним із найважливіших етапів розслідування будь-якого кримінального правопорушення, зокрема такого злочину, як умисне вбивство, є огляд місця події. Саме на цій стадії закладається основа для всього подальшого досудового

розслідування, оскільки більшість доказової інформації формується саме під час первинного огляду. Правильне, своєчасне та повне проведення огляду місця події дозволяє виявити сліди злочину, зафіксувати обстановку, визначити механізм події, коло причетних осіб та інші обставини, що мають доказове значення. Огляд місця події у справах про вбивства має особливе значення, адже в таких випадках часто йдеться не лише про встановлення факту насильницької смерті, але й про реконструкцію механізму злочину, мотивів, особи злочинця та особливостей взаємодії з жертвою. Саме тому до цієї слідчої дії висуваються підвищені вимоги точності, об'єктивності, дотримання процесуальних норм і криміналістичних рекомендацій.

Огляд місця події – невідкладна слідча дія, спрямована на встановлення, фіксацію і дослідження обстановки місця події, слідів злочину і злочинця та інших (фактичних) даних, що дозволяють у сукупності з іншими доказами зробити висновок про механізм події та інші обставини розслідуваної події [4, с. 45].

Місцем події є певна місцевість чи приміщення, де було виявлено сліди в результаті скоєного злочину, але це не обов'язково є місцем, де безпосередньо було скоєно кримінальне правопорушення, на відміну від місця злочину, яке вже вважається територією здійснення правопорушення, що тягне за собою настання кримінально протиправного результату [4, с. 45].

До учасників огляду місця події належать слідчий, судово-медичний експерт, прокурор, а за потреби також обвинувачений, підозрюваний, потерпілий, захисник, законний представник, свідки та поняті.

На основі наукових підходів, практики слідчих підрозділів і матеріалів кримінальних справ встановлено, що основні завдання слідчого огляду полягають у такому: фіксації обстановки та значущих обставин події; відтворенні картини механізму злочину; виявленні, вилученні й оцінці слідів та речових доказів; визначенні впливу правопорушника на навколишнє середовище; встановленні особи правопорушника, потерпілого й очевидців; з'ясуванні мотивів та кількості правопорушників; визначенні часу, способу прибуття і залишення місця події; виявленні умов, що сприяли чи перешкоджали злочину; фіксації негативних обставин; отриманні необхідних даних для висунення слідчих версій та планування подальших слідчих і оперативно-розшукових заходів [10, с. 53].

З метою проведення повного, об'єктивного і точного огляду місця події, може застосовується такий комплекс методів, зокрема: суцільний метод – передбачає послідовне обстеження всієї території, де кожен об'єкт оглядається детально; вибірковий метод – застосовується і зосереджується лише на тих

ділянках, де найбільш імовірно знаходяться сліди чи важливі об’єкти; вузловий метод – полягає у виокремленні ключових зон (вузлів) – окремих ділянок або предметів, які підлягають детальному пошуку. Він особливо ефективний для виявлення дрібних об’єктів і схованок; секторний – являє собою поділ території на радіальні сектори. Слідчий, перебуваючи у центральній точці, послідовно досліджує кожен сектор, рухаючись за годинниковою стрілкою [6, с. 297 - 298].

У наукових працях прийнято виділяти загальні принципи, якими керується процес проведення огляду місця події, але у розрізі нашої теми доцільно буде накласти передбачені нею умови – розслідування вбивства і дослідити ці принципи під цією специфічною призмою на конкретних прикладах [7, с. 5].

Принцип своєчасності (невідкладності) – слідчо-оперативна група повинна прибути одразу після повідомлення. Завдяки швидкому реагуванню вдається зафіксувати ще вологі плями крові, сліди взуття на ґрунті та запах персональних речей, що були втрачені правопорушником на місці вчинення вбивства, які через кілька годин зникли б; принцип об’єктивності та повноти – розслідування не припиняється тільки через припущення родичів про «побутовий конфлікт», слідчий проводить детальний огляд, щоб підтвердити чи виключити негативні обставини, що можуть приховувати справжнє вбивство; принцип активності – слідчий не обмежується лише поверхневим оглядом, а цілеспрямовано шукає приховані чи замасковані сліди кримінального правопорушення. Він перевіряє нетипові місця, а також аналізує можливі маршрути правопорушника, оскільки так можна знайти наприклад знаряддя вбивства, якого правопорушник намагався непомітно позбутися; принцип методичності (планомірності, послідовності) – огляд проводиться у чіткій послідовності: зовнішній периметр, місце входу, кімната, де знайдено труп, і лише тоді детальний огляд тіла та мікрослідів. Це дозволяє не пропустити важливі свідчення чи випадково не знищити сліди; принцип застосування науково-технічних засобів – використовуючи ультрафіолетову лампу виявляють слабовидимі сліди крові, за допомогою дактилоскопічного порошку вилучають відбитки пальців на предметах, яких торкався правопорушник тощо; принцип єдиного керівництва – слідчий визначає і керує черговістю роботи всіх учасників, завдяки такій координації експерт не заходить у зону, яку ще не сфотографовано, а оперативні працівники не переміщують предмети без дозволу, що запобігає втраті доказів.

Серафимов О. М. сформулював такий технолого-тактичний план і порядок проведення окремої слідчої (розшукової) дії: прийняття рішення про необхідність і доцільність проведення певної слідчої дії; здійснення підготовчих заходів перед її проведенням; проведення самої слідчої дії;

документування процесу та отриманих результатів; аналіз і оцінка здобутої інформації й визначення її ролі та значення у доказовій базі кримінального провадження [9, с. 125].

Під час огляду місця події важливим є виявлення так званих негативних обставин – суперечностей між реальною картиною події та тим, що намагався створити правопорушник. Після вбивства правопорушники часто приховують справжній злочин, інсценуючи його під природні події, такі як самогубство чи нещасний випадок. Наприклад, після вбивства шляхом задушення злочинець може підвісити тіло, щоб створити вигляд самогубства, або після вбивства – імітувати побутову травму [3, с. 44 - 45].

Існують дві основні групи інсценувань: спонтанні, що здійснюються одразу після вчинення правопорушення без завчасної підготовки і часто із використанням випадкових засобів; заздалегідь підготовлені, коли правопорушник продумує свої дії, штучно створює докази, розповсюджує неправдиву інформацію про жертву чи обставини події [3, с. 44 - 45].

Найпоширенішими способами інсценування у справах про вбивства є представлення умисного вбивства як нещасного випадку (виробничого, транспортного, побутового) або як самогубства, зокрема шляхом повішання [3, с. 45].

Попри ретельність інсценування таких подій, під час огляду завжди можна виявити невідповідності і протиріччя, а саме вони й дозволяють викрити інсценування та встановити справжній механізм вбивства [3, с. 45].

На завершальній стадії огляду місця події слідчий узагальнює та аналізує отриману інформацію, перевіряє виконання поставлених завдань і досягнення мети огляду, тому на цьому етапі він [5, с. 90]:

1. оформлює протокол огляду та додаткові матеріали – плани, схеми та креслення;

2. за потреби проводить дактилоскопіювання трупа та направляє його в морг;

3. упаковує вилучені об’єкти;

4. забезпечує збереження доказів, які неможливо вилучити на місці події;

5. реагує на заяви учасників огляду та інших присутніх осіб.

Після виконання всіх необхідних дій слідчий переходить до фіксації результатів. Способи фіксації отриманих результатів закріплюються в ч. 7 ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України): «При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей,

виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження» [2].

Але основною формою такої фіксації є процесуальний документ – протокол огляду місця події, який повинен відповідати вимогам кримінального процесуального законодавства, зокрема статтям 104 і 105 КПК України [5, с. 90].

Протокол огляду повинен чітко та об'єктивно передавати обстановку місця події, щоб будь-який учасник процесу міг повністю відтворити побачене під час огляду. Зазвичай документ складається в одному примірнику, окрім огляду з наявним трупом – тоді протокол оформлюється у двох примірниках, один із них разом із тілом направляють на судово-медичну експертизу. Структура протоколу включає вступну, описову та заключну частини, а виклад інформації відбувається від першої особи. У ньому послідовно фіксуються всі дії слідчого та всі виявлені об'єкти у тому вигляді, у якому їх знайдено. Протокол є головним процесуальним документом огляду місця події, оскільки містить повний опис його ходу та результатів і слугує ключовим джерелом інформації про місце події [6, с. 297].

Огляд місця події при розслідуванні вбивств є ключовою слідчою дією, від якості проведення якої залежить 90% успіху в розслідуванні цього виду кримінального правопорушення. Дотримання принципів, застосування методів і виконання всіх необхідних слідчих дій у відповідності до суворого процесуального порядку забезпечують повне виявлення, фіксацію та аналіз слідів правопорушення. Також особливу увагу слід приділяти виявленню негативних обставин та можливих інсценувань, що часто зустрічаються на практиці при приховуванні умисних вбивств. Ефективна взаємодія учасників слідчого огляду та якісна фіксація результатів створюють основу для формування вірних слідчих версій і успішного розкриття такого кримінального правопорушення як умисне вбивство.

Використані джерела:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 20.10.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text(дата звернення: 17.11.2025).

3. Комаха В. О. Слідчий огляд: сутність, види, тактика проведення огляду місця події і тактика використання техніко-криміналістичних засобів та

спеціальних знань : монографія / ред. В. О. Комаха. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2004. 396 с.

4. Криміналістика (Криміналістична тактика) : навч. посіб. / І. В. Берднік та ін. Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2017. 220 с.

5. Макогін І. В. Огляд місця події як невідкладна слідча (розшукова) дія при розслідуванні вбивств з необережності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 5 (52). С. 87–91.

6. Маркусь В. О. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2007. 558 с.

7. Особливості проведення огляду місця події в умовах збройного конфлікту : метод. рек. / С. В. Обшалов та ін. Одеса : Юридика, 2023. 40 с.

8. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 16.11.2025).

9. Серафимов О. М. Технологія огляду місця події під час розслідування вбивств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. № 28. С. 123–126.

10. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

ФІРАР О.І.

студентка 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

ЗАГРОЗИ ЯДЕРНІЙ ТА РАДІАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ ВНАСЛІДОК ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ

Згідно з даними Національної поліції України за фактами вчинення на території України злочинів військовослужбовцями збройних сил російської федерації та їхніми пособниками було розпочато 179 622 кримінальних проваджень, зокрема до цього переліку належать воєнні злочини (162 823), посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (9 375), колабораційна діяльність (4 584), державна зрада (419) та інші [2]. Проте варто відзначити, що окрім численних безпосередніх загроз населенню через бойові дії, значну небезпеку становлять їхні екологічні наслідки.

Під час воєнних дій міжнародно-правовий захист навколишнього середовища базується на положеннях міжнародного гуманітарного права. Згідно з ч.3 ст. 35 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року: «Заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу» [1].

Пряме порушення державою-окупантом міжнародного гуманітарного права, що призводить до вищезазначених наслідків, можна справедливо розглядати як вчинення екозлочинів. Особливу небезпеку становлять загрози ядерній та радіаційній безпеці.

Ключовою складовою енергетичної безпеки України є атомна енергетика. На території нашої держави розташовані п’ять атомних електростанцій: з них – до повномасштабного вторгнення – функціонували чотири (Південноукраїнська АЕС, Запорізька АЕС, Хмельницька АЕС, Рівненська АЕС), а Чорнобильська АЕС виведена зі складу Енергоатому та має статус державного підприємства.

Наразі в Україні здійснюють повне функціонування лише три АЕС, адже Запорізька АЕС – найбільша атомна електростанція в Європі, а також одна із десяти найбільших АЕС у світі – 04.03.2022 року була захоплена країною-агресором внаслідок танкових обстрілів.

Відключення повітряної лінії ПЛ-750 кВ «Дніпровська» 25.08.2022 року стало результатом негуманних дій рф, що призвело до першого повного відключення ЗАЕС від енергомережі [6, ст. 150]. Від 24.02.2022 року українські енергетики вже 42 рази відновлювали лінії живлення станції [4].

За подіями на Запорізькій атомній електростанції ретельно спостерігає міжнародна спільнота. Справжньою екологічною трагедією, яка класифікується Україною як екоцид, є підрив Каховської ГЕС 06.06.2023 року. Окрім значних втрат серед населення, рослинного і тваринного світу, затоплення населених пунктів, руйнування Каховської дамби призвело до падіння рівня води у водосховищі, що є основним джерелом води для охолодження ЗАЕС [7, ст. 479].

Окрім АЕС, які продовжують функціонувати, до потенційно вразливих ядерних об’єктів також належить «Джерело нейтронів Харківського фізико-технічного інституту» – установка, яка має статус ядерної, і зупинена Чорнобильська АЕС, де знаходиться відпрацьоване ядерне паливо.

У перший день повномасштабного вторгнення в Україну війська рф захопили весь комплекс ЧАЕС. Внаслідок пошкодження ліній мереж

енергопостачання – знеструмлення станції – виникли ускладнення з роботою систем охолодження відпрацьованого ядерного палива [7, ст. 478]. Державне агентство України з управління зоною відчуження (далі – ДАЗВ) вказує, що в період окупації на підприємствах зони відчуження залишився оперативний персонал: близько 180 військових Нацгвардії, приблизно 150 співробітників, кількість самопоселенців досягала 100 осіб, а рятувальників ДСНС – 40 [3].

31 березня російські окупанти залишили Чорнобильську АЕС, змусивши працівників ЧАЕС підписати акт прийому-передавання станції. Військовими країни-агресора було пошкоджено і викрадено 133 джерела іонізуючого випромінювання. Згідно з коментарем ДАЗВ, це можна порівняти з 700 кг радіоактивних відходів з гамма і бета випромінюванням. Зазначено, що при неконтрольованому поводженні вони можуть становити смертельну небезпеку [7, ст. 478].

Проте навіть звільнення ЧАЕС від окупантів не є гарантією безпеки ядерних об’єктів. 14.02.2025 року Президент України Володимир Зеленський повідомив, що в укриття з нержавіючої сталі, яке затримує радіацію зруйнованого четвертого енергоблоку ЧАЕС, влучив російський ударний дрон із фугасною бойовою частиною [5]. Витік радіації не відбувся, але удар порушив герметичність навколо конструкції, що могло спричинити вкрай негативні наслідки для навколишнього середовища.

За повідомленням керівництва енергетики України, у коментарі для Le Figaro 27.04.2025 року акцентує увагу на наступному: «Чорнобильська зона відчуження не може бути полем бою. Атака російського шахеду на НБК є порушенням міжнародних норм» [8].

Міжнародне агентство з атомної енергії у своїй заяві 30.10.2025 року зазначає: «Separately, the IAEA has been informed of military activity in Ukraine early this morning that has led to damage to substations critical to nuclear safety and security in Ukraine. Following this, IAEA teams at both South Ukraine Nuclear Power Plant (SUNPP) and Khmelnitsky Nuclear Power Plant (KhNPP) have reported that each of the plants have lost access to one of their off-site power lines» [9]. (укр. «Окремо, МАГАТЕ отримало інформацію про військову діяльність в Україні сьогодні рано-вранці, яка призвела до пошкодження підстанцій, критично важливих для ядерної безпеки та захисту в Україні. Після цього команди МАГАТЕ на Південно-Українській АЕС (ПУАЕС) та Хмельницькій АЕС (ХАЕС) повідомили, що кожна з електростанцій втратила доступ до однієї зі своїх зовнішніх ліній електропередач»).

Підсумовуючи результати даного дослідження, можна виокремити ключові загрози ядерній та радіаційній безпеці внаслідок повномасштабного

російського вторгнення: прямі атаки на атомні електростанції, пошкодження або руйнування сховищ радіоактивних відходів, пряма небезпека для персоналу, використання військових дій поблизу ядерних об'єктів, створення небезпечних умов для персоналу та інші. Ліквідація негативних та шкідливих наслідків збройного втручання рф в енергетичну безпеку України потребує значних зусиль, матеріального забезпечення та залучення до цього процесу міжнародних партнерів, адже стабілізація стану навколишнього середовища – це комплексне завдання не лише національного масштабу, але і глобального. Винні у вчиненні екологічних злочинів мають бути притягнені до відповідальності.

Використані джерела:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#o237 (дата звернення: 31.10.2025).

2. Злочини, вчинені військовими рф під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 31.10.2025). *Офіційний портал Національної поліції України.* URL: https://npu.gov.ua/news/zlochyny-vchyneni-viiskovymy-rf-pid-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-v-ukrainu-stanom-na-31102025 (дата звернення: 31.10.2025).

3. Зона відчуження: хроніка окупації та російського тероризму. *Державне агентство України з управління зоною відчуження.* URL: https://dazv.gov.ua/ua/news/205 (дата звернення: 01.11.2025).

4. Телеграм-канал Енергоатом. URL: https://t.me/energoatom_ua/24196 (дата звернення: 01.11.2025).

5. Телеграм-канал Zelenskiy / Official. URL: https://t.me/V_Zelenskiy_official/13317 (дата звернення: 01.11.2025).

6. Токарчук Д. Екозлочини та проблеми з відходами під час воєнних дій в Україні. *Науковий погляд: економіка та управління.* 2022. № 3(79). С. 146–154.

7. Філіппова А. Атомні станції в Україні: міжнародно-правове забезпечення ядерної безпеки в умовах війни. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 6. С. 476–483.

8. «Чорнобильська зона відчуження не може бути полем бою. Атака російського шахеда на НБК є порушенням міжнародних норм», – наголосила Міністр Світлана Гринчук у коментарі для Le Figaro – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України – офіційний сайт.* URL:

https://mepr.gov.ua/chornobylska-zona-vidchuzhennya-ne-mozhe-buty-polem-boyu-ataka-rosijskogo-shaheda-na-nbk-ye-porushennyam-mizhnarodnyh-norm-nagolosyla-ministr-svitlana-grynchuk-u-komentari-dlya-le-figaro/ (дата звернення: 01.11.2025).

9. International Atomic Energy Agency. Update 324 – IAEA Director General Statement on Situation in Ukraine. *International Atomic Energy Agency | Atoms for Peace and Development.* URL: https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/update-324-iaea-director-general-statement-on-situation-in-ukraine (date of access: 31.10.2025).

ХАЛІЛОВА Д.І.

студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка Яценко О.Л.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Верховенство права є фундаментальною засадою функціонування правової держави та визначальною умовою легітимності дій усіх органів публічної влади, зокрема й правоохоронних. У період воєнного стану, коли держава змушена обмежувати певні права і свободи громадян (що закріплено в ст.64 Конституції України [1]) задля збереження національної безпеки, особливого значення набуває дотримання принципу верховенства права, який не допускає свавілля навіть у надзвичайних умовах.

Забезпечення верховенства права як базового принципу правової системи досліджувалося такими науковцями як М. Козюбра, А. Кочура, С. Погребняк, Г. Попадинець, Т. Чепульченко та ін. Проте, питання реалізації даного принципу в діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану є малодослідженим та актуальним.

Діяльність правоохоронних органів у воєнний час має бути не лише ефективною з погляду забезпечення правопорядку, але й законною, обґрунтованою та пропорційною визначеним загальнодержавним цілям. Невипадково принцип верховенства права визнається однією з конституційних гарантій прав людини (стаття 8 Конституції України) [1].

З початком широкомасштабної збройної агресії проти України перед системою правоохоронних органів постали нові виклики: забезпечення публічної безпеки, протидія воєнним злочинам, контроль за дотриманням

спеціального правового режиму, виявлення диверсій (стаття 113 Кримінального кодексу України) та колабораційної діяльності (стаття 111-1 Кримінального кодексу України) [2].

Водночас ці завдання не повинні суперечити базовим конституційним принципам і правам людини.

Порушення законності під час дії воєнного стану здатне не лише підірвати довіру суспільства до держави, а й створити передумови для порушення міжнародних зобов'язань України у сфері прав людини. Тому забезпечення верховенства права у діяльності правоохоронних органів під час війни є не просто юридичним, а стратегічним питанням державного розвитку та післявоєнного відновлення правопорядку [3].

Відповідно до статті 8 Конституції України, в Україні визнається і діє принцип верховенства права [1]. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово наголошував, що верховенство права означає підпорядкування держави закону і вимагає, щоб усі дії органів влади були передбачуваними, обґрунтованими та здійснювалися в рамках закону.

Правові основи запровадження та дії воєнного стану визначені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [3]. Згідно зі статтями 8 і 9 цього Закону, правоохоронні органи мають право здійснювати посилені заходи контролю, запроваджувати обмеження пересування громадян, проводити огляди, вилучення та інші дії, необхідні для забезпечення безпеки [3].

Разом із тим, стаття 64 Конституції України встановлює, що навіть у період воєнного чи надзвичайного стану не допускається обмеження таких прав, як право на життя (ст.27 КУ), гідність (ст.28 КУ), свободу від катувань (ст.28 КУ), право на правову допомогу (ст.59 КУ), презумпцію невинуватості тощо (ст.62 КУ) [1].

Таким чином, правоохоронна діяльність під час воєнного стану повинна відповідати принципам законності, пропорційності та необхідності. Кожна дія має бути спрямована виключно на захист публічного інтересу, але без порушення основоположних прав.

Особливої уваги потребує дотримання стандартів проведення оперативно-розшукових і слідчих дій, затримання осіб, вилучення майна, застосування фізичної сили та спеціальних засобів. Згідно зі статтями 7, 8, 23, 24, 27, 28 Закону України «Про Національну поліцію», поліцейські зобов'язані діяти лише в межах наданих повноважень, а кожне застосування примусу має бути необхідним і мінімально достатнім [4].

Одним із ключових механізмів забезпечення верховенства права під час воєнного стану є судовий контроль. Згідно зі статтею 55 Конституції України,

кожному гарантується право на судовий захист від рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади [1]. Навіть за умов обмеження деяких прав, суди залишаються єдиним інститутом, уповноваженим перевіряти законність застосування заходів державного примусу.

Додатковими гарантіями виступають парламентський контроль (здійснюваний Верховною Радою України та Уповноваженим ВРУ з прав людини) та прокурорський нагляд за додержанням законів у діяльності органів досудового розслідування (ст.25 ЗУ «Про прокуратуру») [4].

Важливим є також дотримання норм міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них [5], які визначають межі допустимих дій держав у період збройних конфліктів.

Серед основних проблем забезпечення верховенства права в діяльності правоохороних органів під час воєнного стану можна виокремити:

– недостатній судовий контроль у районах бойових дій;

– складність забезпечення фіксації доказів та документування злочинів;

– ризики перевищення влади або застосування незаконного насильства;

– нестачу внутрішнього контролю за діями правоохоронців.

Ці проблеми свідчать про необхідність удосконалення механізмів правового регулювання діяльності правоохоронних органів під час воєнного стану, розширення електронних засобів звітності, публічної відкритості та взаємодії з громадянським суспільством.

На нашу думку, до основних напрямів посилення дотримання верховенства права у діяльності правоохоронних органів можна віднести:

– запровадження єдиних стандартів дій правоохоронців у надзвичайних умовах;

– посилення внутрішнього моніторингу та незалежного контролю;

– підготовку кадрів з урахуванням вимог міжнародного гуманітарного права;

– розширення механізмів оскарження неправомірних дій навіть під час дії особливого режиму;

– забезпечення доступу до правової допомоги для цивільного населення.

Забезпечення верховенства права в діяльності правоохоронних органів під час воєнного стану є складним, але необхідним завданням. Умови війни не скасовують дію Конституції та міжнародних стандартів прав людини, а лише перевіряють їхню стійкість і реальне функціонування.

Правоохоронні органи, реалізуючи свої повноваження в особливий період, повинні дотримуватися принципів законності, пропорційності, гуманності та

підконтрольності. Саме це є запорукою довіри громадян до держави, стабільності правопорядку та відновлення правової системи у післявоєнний час.

Використані джерела:

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL:https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 07.11.2025).

2. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 07.11.2025).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19 (дата звернення: 07.11.2025). Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19 (дата звернення:07.11.2025).

4. Про прокуратуру: Закон України; Перелік від 14.10.2014 № 1697-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1697-18 (дата звернення: 07.11.2025).

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфлікт... : Протокол; ООН від 08.06.1977 URL:https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199 (дата звернення: 07.11.2025).

ЧУМАК А.О.

студент 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА У ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ, СПРИЧИНЕНИХ ВІЙНОЮ

Сучасна збройна агресія проти України спричинила безпрецедентні за масштабами екологічні злочини, що вимагає від держави формування адекватної правової та інституційної відповіді. Військовий екоцид, який охоплює руйнування лісових масивів, забруднення водних ресурсів та техногенні катастрофи, ставить під загрозу не лише природні екосистеми, але й конституційне право громадян на безпечне довкілля [1, ст. 50]. Принцип верховенства права в цих умовах набуває особливого значення, виступаючи

гарантом легітимності та прозорості всіх відновлювальних та компенсаційних заходів. Дотримання цього принципу є критично важливим для забезпечення міжнародної підтримки та визнання юридичної сили доказів, зібраних у процесі документування шкоди. З огляду на необхідність стягнення репарацій за завдані екологічні збитки, національна правова система повинна бути гармонізована з міжнародними стандартами. Це зумовлює актуальність глибокого аналізу механізмів реалізації верховенства права у сфері постконфліктного екологічного відновлення та притягнення агресора до відповідальності [4, с. 88].

Верховенство права в контексті військових екологічних злочинів є фундаментальною доктринальною вимогою, що обумовлює легітимність та прозорість усіх державних заходів із відновлення. Масштаби шкоди, завданої навколишньому середовищу (забруднення ґрунтів, руйнування екосистем та інфраструктури), вимагають від України не просто ситуативного реагування, а розробки цілісної, науково обґрунтованої та юридично бездоганної стратегії. Цей принцип вимагає, щоб будь-яка державна діяльність, спрямована на компенсацію чи ремедіацію, ґрунтувалася на чітко визначених законодавчих та підзаконних актах, унеможливлюючи суб’єктивізм та корупційні ризики. Неухильне дотримання правових норм у сфері оцінки збитків є запорукою їхнього визнання на міжнародному рівні, що безпосередньо корелює з правом громадян на безпечне довкілля, гарантованим Конституцією. З огляду на тривалий характер відновлювальних робіт, верховенство права має бути інтегроване в довгострокові програми стійкого розвитку. Держава повинна забезпечити публічність та доступність інформації про ступінь забруднення та плани відновлення для забезпечення підзвітності [6, с. 61].

Таким чином, верховенство права є не лише філософським концептом, але й прагматичним інструментом для захисту національних інтересів у сфері екології.

Верховенство права імперативно вимагає, щоб процес документування екологічних злочинів відбувався з дотриманням найвищих міжнародних стандартів доказування. Це критично важливо для подальшої реалізації права України на міжнародно-правову відповідальність агресора, зокрема через механізми міжнародних трибуналів або репараційних фондів. Необхідно розробити та імплементувати уніфіковані методики оцінки шкоди, які відповідають вимогам міжнародного права навколишнього середовища та можуть бути застосовані до оцінки не лише прямої, а й кумулятивної та опосередкованої шкоди. Процедура збору проб, їхній лабораторний аналіз та

верифікація мають бути юридично захищені від можливих заперечень з боку країни-агресора щодо їхньої достовірності та об'єктивності. Верховенство права виключає політично мотивовані або спрощені підходи до оцінки, вимагаючи суворої наукової та юридичної валідації кожного факту. Забезпечення прозорості у взаємодії між державними екологічними інспекціями, правоохоронними органами та міжнародними експертами є обов'язковим елементом цього правового режиму.

Діяльність держави у сфері екологічної ліквідації має бути синхронізована з міжнародно-правовим полем, що є прямим наслідком принципу верховенства права. Це включає ратифікацію та ефективну імплементацію відповідних міжнародних конвенцій та протоколів, які регулюють питання екологічних наслідків збройних конфліктів. Необхідна адаптація національного кримінального та процесуального законодавства для чіткої кваліфікації дій, що призводять до екоциду, як воєнних злочинів. Верховенство права вимагає забезпечення принципу недискримінації у доступі постраждалих громадян до механізмів відшкодування збитків [1, ст. 50]. Створення спеціальних судових палат чи трибуналів для розгляду справ, пов'язаних з екологічними злочинами, може стати ефективним механізмом для забезпечення швидкості та справедливості правосуддя. Окрім того, має бути посилена роль громадських екологічних організацій у процесі контролю за державними ініціативами. Визнання екологічного виміру війни як пріоритетного аспекту міжнародного правосуддя залежить від внутрішньої правової послідовності України [3, с. 616].

Принцип верховенства права є ключовим для забезпечення фінансової прозорості у використанні коштів, призначених для екологічного відновлення, включаючи міжнародну допомогу та майбутні репарації. Будь-яка діяльність з ремедіації (відновлення) має здійснюватися через публічні та конкурентні процедури закупівель, що відповідають антикорупційним стандартам. Держава повинна створити чіткі інституційні механізми, які виключають дублювання функцій між різними міністерствами та відомствами, відповідальними за ліквідацію наслідків. Забезпечення підзвітності посадових осіб, які приймають рішення щодо використання екологічних фондів, є прямим обов'язком, що випливає з верховенства права. Необхідне впровадження ефективних механізмів незалежного аудиту та громадського контролю над реалізацією проєктів екологічного відновлення [2]. Це посилить довіру міжнародних партнерів та внутрішньої громадськості до процесу відбудови.

Верховенство права є найвищою гарантією реалізації конституційного права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, яке було порушене військовою агресією. Держава зобов'язана вжити всіх можливих заходів для мінімізації ризиків для здоров'я населення, спричинених забрудненням. Це включає оперативне інформування населення про виявлені екологічні загрози та впровадження програм медико-екологічної реабілітації. Принцип верховенства права вимагає забезпечення ефективного судового захисту екологічних прав, коли громадяни мають право оскаржувати дії чи бездіяльність державних органів у сфері відновлення. Це також стосується права на отримання об'єктивної та своєчасної інформації про стан довкілля. Таким чином, верховенство права перетворюється з абстрактної ідеї на практичний інструмент захисту індивідуальних прав в умовах постконфліктної екологічної кризи.

Реалізація державної діяльності у сфері постконфліктної екологічної ремедіації та реституції імперативно детермінується принципом верховенства права, який конституює незмінну аксіологічну та нормативну основу [4]. Ефективне втілення цього принципу вимагає бездоганного юридичного забезпечення процесуальних механізмів документування та валідації екологічної шкоди, що має відбуватися у суворій відповідності до уніфікованих міжнародних стандартів доказування. Неухильне дотримання цих правових процедур є фундаментальною гарантією легітимності зібраного фактажу для його подальшого безспірного використання в релевантних міжнародних судових та арбітражних інституціях. Така процесуальна чистота є важливою для забезпечення механізму стягнення воєнних репарацій, включаючи відшкодування за екоцид. Поза цим, принцип верховенства права покладає на суб'єктів державної влади безумовний обов'язок щодо забезпечення фінансової прозорості цільових потоків, призначених для екологічного відновлення, та встановлення належної інституційної підзвітності усіх відповідальних виконавчих структур. Елімінація корупційних ризиків та забезпечення публічності фінансових операцій є необхідним елементом зміцнення довіри до процесу відбудови. Крім того, верховенство права виступає ключовим інструментально-правовим засобом для забезпечення непорушності конституційних екологічних прав громадян та надання їм ефективного, безперешкодного судового захисту порушених інтересів [5, с. 77]. Відтак, лише послідовне та системне дотримання цього принципу дозволить не лише досягти цілей відновлення національного довкілля, але й сформувати вагомий прецедент у системі міжнародного екологічного та гуманітарного права

стосовно відповідальності держав за екологічні злочини, вчинені в умовах збройного конфлікту.

Використані джерела:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 06.11.2025).

2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII : станом на 8 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text (дата звернення: 06.11.2025).

3. Андрейцев В. Екологічне право: підручник. Київ : Істина, 2017. 616 с.

4. Екологічне право / ред. А. Гетьман. Київ : Право, 2013. 88 с.

5. Ліпкан В., Братель О. Екологічний тероризм дестабілізуючий фактор національної безпеки України. *Тероризм і національна безпека України* : матеріали міжнар. конф., м. Київ. Київ, 2002. С. 77–84.

6. Стельмах А. Юридичне забезпечення екологічної безпеки в умовах збройного конфлікту та постконфліктного відновлення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки.* 2023. № 1(124). С. 58–63.

ШВЕЦЬ Д.О.

студентка 4 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Василяка О. К.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СПРОЩЕННІ МИТНИХ ПРОЦЕДУР ДЛЯ ГУМАНІТАРНИХ ВАНТАЖІВ

В умовах повномасштабної агресії проти України, забезпечення необхідних потреб цивільного населення та Збройних Сил України піднесло логістику гуманітарних вантажів до рівня національної безпеки та соціальної стійкості. У цьому контексті важливим оперативним кроком стало спрощення митних процедур. Проте, будь-яке спрощення, навіть спричинене вищою суспільною необхідністю, мусить мати чітку правову основу та повністю відповідати конституційним засадам, зокрема принципу верховенства права закріпленому у статті 8 Конституції України [1].

Цей принцип вимагає, щоб дії всіх державних органів, включаючи Державну митну службу, здійснювалися виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та чинними законами України.

Постанови Кабінету Міністрів України, ухвалені після 24 лютого 2022 року, стали ефективним інструментом прискорення, однак їхня тимчасова та динамічна природа вимагає глибокого аналізу. Отже, актуальність теми полягає у необхідності переходу від ситуативних рішень до створення конкретної юридичної системи регулювання гуманітарної допомоги, яка гармонійно поєднує оперативність та суворе дотриманням норм права.

Українське законодавство, зокрема Закон України «Про гуманітарну допомогу», дає вичерпне визначення. Гуманітарна допомога – це цільова адресна безоплатна допомога у грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами з мотивів гуманності отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують допомоги у зв’язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, скрутним фінансовим становищем, введенням воєнного або надзвичайного стану, виникненням надзвичайної ситуації або тяжкою хворобою конкретної фізичної особи, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту [4].

Важливим стимулюючим фактором є також стаття 287 Митного кодексу України (МКУ), яка встановлює звільнення товарів, визнаних гуманітарною допомогою, від ввізного мита [2].

Спрощення митних процедур є комплексом заходів, спрямованих на мінімізацію бар’єрів та прискорення оформлення гуманітарних вантажів. Ці заходи включають: скорочення кількості документів, перенесення контролю, а також використання механізмів скороченого декларування.

Ключовим інструментом механізму спрощення є заміна повної митної документації гарантійними листами або скороченими/електронними формами декларації. Наприклад, за процедурою для гуманітарних вантажів у Державній митній службі України передбачено можливість подати електронне повідомлення або електронну декларацію замість повної митної декларації [6].

Постанова Кабінету Міністрів України № 953 від 05.09.2023 передбачає порядок митного оформлення гуманітарної допомоги та можливість електронної декларації та спрощеного пропуску [5]. Також у законі «Про внесення зміни до статті 15 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону

України «Про гуманітарну допомогу» щодо розширення переліку набувачів гуманітарної допомоги на період дії воєнного стану» змінено перелік набувачів гуманітарної допомоги – комунальні підприємства отримали право [3]. Ці тимчасові заходи дозволили суттєво скоротити час і витрати на митне оформлення. Водночас збереження принципів верховенства права стає викликом: напрями спрощення повинні співвідноситися з юридичною визначеністю, рівністю правил і контролем пропорційності. Вирішення цього балансу є однією з актуальних задач митно-правового регулювання в кризовий період.

У сучасному світі виникла колізія. Потреба у блискавичному пропуску гуманітарної допомоги створює ризик юридичної невизначеності та зловживань. Це, своєю чергою, підриває такі ключові елементи верховенства права, як прозорість і передбачуваність правозастосування. Для мінімізації цієї «юридичної прогалини» необхідно забезпечити:

1. Чітку ідентифікацію суб'єктів: обмежити спрощення лише чітко визначеним колом осіб (наприклад, зареєстрованими отримувачами гуманітарної допомоги), як це вже реалізовано у цифровій системі реєстрації.

2. Обов'язковий мінімум інформації: навіть у спрощеній формі вимагати обов'язкового подання ключових даних про вантаж (відправник, отримувач, кількість).

3. Система контролю та звітності: встановити жорсткі правила звітування отримувачів про розподіл вантажів, щоб запобігти перетворенню спрощення на безконтрольність.

Показовим прикладом є реєстр отримувачів, який став частиною цифрової системи та унеможливлює нерегламентоване застосування пільгових процедур.

Важливим механізмом, що дозволяє поєднати швидкість і законність, є постмитний контроль. Його суть полягає у негайному оформленні вантажу за спрощеною схемою з подальшою (після ввезення) поглибленою перевіркою.

Цей підхід відповідає принципу верховенства права за умови дотримання певних вимог:

– Легальність: процедура має бути чітко закріплена у законі чи підзаконному акті.

– Передбачуваність: суб'єкти мають бути заздалегідь проінформовані про можливість постконтролю.

– Пропорційність: перевірка не повинна створювати надмірного чи необґрунтованого адміністративного навантаження.

На практиці ефективність постконтролю знижується через відсутність персональної відповідальності за його невиконання, труднощі у відстеженні

кінцевого використання вантажів та виявленні випадки нецільового розподілу. Для забезпечення верховенства права необхідно посилити прозорість моніторингу та справедливе застосування контрольних заходів.

Цифрові системи митного оформлення – такі як портал Єдине вікно для міжнародної торгівлі («єВікно») та сервіс «State System of Humanitarian Aid» – істотно підвищують прозорість, знижують корупційні ризики та зміцнюють важливі засади права. Зокрема: онлайн-доступ до інформації забезпечує рівні умови для всіх учасників та зменшує суб'єктивний вплив посадових осіб, а можливість подання цифрової декларації з будь-якого місця підвищує рівень доступності та передбачуваності процедур.

Незважаючи на успіхи, спрощення митних процедур несе ризики для верховенства права: використання пільгових режимів для комерційного імпорту порушує принципи легальності та пропорційності; недостатня координація між Державною митною службою, Міністерством соціальної політики, силовими та контролюючими органами призводить до розривів у контролі, затримок та підвищення корупційних ризиків, що ставить під сумнів принципи правової визначеності та рівності прав і свобод осіб.

Для забезпечення ефективності спрощених процедур доцільно: перейти від тимчасових рішень до сталої, законодавчо закріпленої системи спрощення гуманітарних вантажів; посилити відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги як запобіжник порушення принципів легальності та пропорційності; запровадити незалежний аудит і моніторинг гуманітарних місій, що забезпечить прозорість і підзвітність.

Отже, спрощення митних процедур стало ефективним кроком, але його повна відповідність головним конституційним принципам вимагає трансформації тимчасових механізмів у постійні, прозорі та чітко регламентовані норми. Поєднання законодавчих реформ, цифровізації та моніторингу є ключем до балансу між оперативністю та законністю.

Використані джерела:

1. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 08.11.2025).

2. Митний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text (дата звернення: 08.11.2025).

3. Про внесення зміни до статті 15 "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про гуманітарну допомогу" щодо розширення переліку набувачів гуманітарної допомоги на період дії воєнного стану. *Офіційний*

вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3914-20#Text (дата звернення: 08.11.2025).

4. Про гуманітарну допомогу. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text (дата звернення: 08.11.2025).

5. Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2023-п#Text (дата звернення: 08.11.2025).

6. Державна система Гуманітарної Допомоги. *Державна система Гуманітарної Допомоги.* URL: https://customs.help.gov.ua (дата звернення: 08.11.2025).

ШЕНЯГІНА В.С.

студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка вищої категорії Ананьєва О.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВСТУПУ НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення стало справжнім викликом для державної служби, спричинивши відтік кадрів через звільнення, виїзд за кордон, мобілізацію або добровільний захист країни, що створило гостру необхідність у терміновому поповненні кадрових ресурсів. В умовах воєнного стану механізм держави повинен працювати безперервно для забезпечення оборони країни та надання життєво важливих функцій і послуг суспільству. Проте, стандартна процедура вступу на державну службу, що займає мінімум два-три тижні, була визнана занадто формалізованою та ускладненою в умовах періодичної відсутності світла, інтернету та проблем із функціонуванням веб-ресурсів [9, с. 867].

Усвідомлюючи, що брак службовців може затримати реалізацію прав і свобод громадян, Парламент України прийняв Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12.05.2022 р. № 2259-IX (далі – Закон № 2259-IX) для прискорення управлінських рішень і спрощення кадрового відбору [4]. Враховуючи, що воєнний стан в Україні

проголошено вперше за час незалежності, внесення змін до законодавства про державну службу викликало необхідність у додатковому дослідженні.

Актуальність проблеми також підкреслюється дуальним регулюванням правовідносин між державними службовцями та державним органом нормами як адміністративного, так і трудового права. У відповідь на воєнні реалії, які неможливо було врегулювати нормами мирного часу, набрав чинності Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2136-IX, який згодом був доповнений Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01.07.2022 р. № 2352-IX, що регулює особливості проходження публічної служби [7].

Відповідно до ч. 1 ст. 21 Закону України «Про державну службу», вступ на державну службу здійснюється за результатами конкурсу, який проводиться з метою добору осіб, здатних професійно виконувати посадові обов'язки [3]. До введення воєнного стану, приймати громадян без конкурсу було заборонено, за винятком передбачених цим Законом випадків. П.Т. Павленчик акцентував на тому, що конкурсний відбір є особливою процедурою добору кадрів, яка має забезпечувати конституційне право рівного доступу до державної служби [11, с. 183]. Однак, у зв'язку з введенням воєнного стану, Законом № 2259-IX було спрощено вступ на державну службу. Особливості вступу, запроваджені цим Законом, полягають у наступному:

1. У період дії воєнного стану особи призначаються на посади державної служби, посади в органах місцевого самоврядування та на керівників державних і комунальних суб'єктів господарювання без конкурсного відбору, обов'язковість якого передбачена законом. Призначення здійснюється керівником державної служби, суб'єктом призначення, головою ради або начальником відповідної військової адміністрації.

2. Спрощено переліку документів, призначення відбувається на підставі лише: поданої заяви, заповненої особової картки встановленого зразка, а також документів, що підтверджують громадянство України, освіту та досвід роботи згідно з вимогами до відповідних посад.

3. Було скасовано вимогу щодо подання документа, який підтверджує рівень володіння державною мовою, відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

4. Скасовано проведення спеціальної перевірки (передбаченої Законом України «Про запобігання корупції») та перевірки щодо очищення влади (люстрації) стосовно осіб, які претендують на відповідні посади. Однак, пізніше цю обов'язковість було відновлено і спецперевірки осіб, призначених у період

дії воєнного стану здійснюються, починаючи з 12 жовтня 2023 року, в залежності від наявності декларації особи в Реєстрі та відповідних документів.

5. Вимога щодо подання кандидатами декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік була спочатку скасована. Однак, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану» від 20.09.2023 р. № 3384-IX цю обов'язковість було відновлено, і наразі декларація за минулий календарний рік є необхідним документом для вступу на державну службу [6].

Таке нормативно-правове регулювання вступу на державну службу під час воєнного стану виправдане та пояснюється необхідністю максимально швидкого заміщення вакантних посад. Водночас, ця спрощена процедура має і негативні наслідки. Скасування конкурсу позбавляє суб'єкта призначення можливості об'єктивно оцінити професійні компетентності та особисті якості претендентів, а також обмежує право громадян на рівний доступ до державної служби, що закріплено частиною 2 статті 38 Конституції України, хоча окремі обмеження прав і свобод можуть встановлюватися в умовах воєнного стану [1]. Вважаємо, що фактичне скасування конкурсного відбору негативно впливає на прозорість процесу та порушує принцип професіоналізму, що може призвести до зниження ефективності роботи державних органів через недостатню підготовленість нових службовців.

Скасування спеціальної перевірки становить ризик для державного органу, оскільки не виключає можливості вступу на службу осіб із сумнівними намірами, зокрема колаборціоністів чи агентів ворожих спецслужб. Вбачається недоцільним ігнорувати спеціальну перевірку повністю, тому існує пропозиція щодо її проведення у прискореному вигляді або протягом певного проміжку часу вже після призначення особи на посаду.

Призначення без конкурсу має і певні небажані наслідки для самого державного службовця, оскільки має тимчасовий характер: призначені без конкурсу службовці не можуть бути переведені на інші посади державної служби чи місцевого самоврядування; конкурс на відповідні посади має бути оголошено після припинення чи скасування воєнного стану, але не пізніше шести місяців з дня його припинення чи скасування; граничний строк перебування особи на посаді становить 12 місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану; протягом трьох місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану, стосовно державного службовця проводиться

спеціальна перевірка (антикорупційна та люстраційна) і йому необхідно надати документ, що засвідчує рівень володіння державною мовою [9, с. 868].

Для убезпечення державного органу від некомпетентного службовця та для з'ясування його відповідності посаді, Національне агентство України з питань державної служби рекомендує встановлювати випробування. У зв'язку з цим, видається за необхідне доповнити Закон № 2259-IX положенням щодо обов'язкового встановлення випробування строком на три місяці особам, які вступають на державну службу без конкурсу в умовах воєнного стану. Крім того, суб'єкт призначення може замістити вакантну посаду шляхом внутрішнього переведення державних службовців або розглядом кандидатур, які успішно пройшли всі етапи оцінювання під час попередніх конкурсних процедур до введення воєнного стану [4, 7].

З метою якісної підготовки нових кадрів для роботи в органах державної влади та для організації їх ефективного входження в професійне середовище, Нацагентство України з питань державної служби розробило Методичні рекомендації щодо процедури проведення адаптації новопризначених державних службовців у державних органах, які вперше приступили до виконання своїх обов'язків [8]. Процес адаптації спрямований на розв'язання кількох ключових завдань, серед яких: забезпечення системного та контрольованого входження працівника у нові службові умови; скорочення часу, необхідного для досягнення ним належного рівня професійної результативності; підвищення рівня професійної компетентності, розвиток необхідних умінь, навичок і ділових якостей. Усе це має забезпечити здатність службовця самостійно, відповідально та ефективно виконувати покладені посадові функції.

На підставі проведеного аналізу нами встановлено, що вступ на державну службу в період дії воєнного стану має низку ключових особливостей, які відрізняють його від стандартної процедури: повна відмова від проходження конкурсної процедури; суттєве зменшення переліку документів; тимчасове скасування спеціальної перевірки та перевірки щодо люстрації; відновлення обов'язковості подання декларації про доходи за минулий рік. Таке нормативно-правове регулювання вступу на державну службу без конкурсу є дійсно виправданим необхідністю оперативного забезпечення керованості державою та заміщення вакантних посад. Водночас, воно несе як позитивні наслідки у вигляді пришвидшення призначення, так і негативні, пов'язані з порушенням принципу професіоналізму та рівного доступу до служби, а також потенційними ризиками, спричиненими відсутністю спеціальної перевірки.

Існує тенденція до поступового відновлення конкурсів при заміщенні державних посад, а тимчасовий характер призначень без конкурсу підкреслюється встановленими законодавством граничними термінами перебування на посаді та умовами щодо проходження перевірок і надання документа про володіння державною мовою після скасування воєнного стану. Для мінімізації негативних наслідків запропоновано обов'язкове встановлення випробувального терміну для новопризначених службовців та пріоритетне використання механізмів внутрішнього переведення та резерву кандидатів з попередніх конкурсів.

Використані джерела:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 10.11.2025).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 10.11.2025).

3. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text (дата звернення: 10.11.2025).

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 № 2259-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text (дата звернення: 10.11.2025).

5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 10.11.2025).

6. Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану : Закон України від 20.09.2023 № 3384-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3384-20#Text (дата звернення: 10.11.2025).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 01.07.2022 № 2352-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text

8. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо процедури проведення адаптації новопризначених державних службовців у державних органах : Наказ Нац. агентства України з питань держ. служби (НАДС) від 05.08.2021 № 120-21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0120859-21#Text (дата звернення: 10.11.2025).

9. Задоя І. І. Особливості вступу на державну службу в період дії воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 4. С. 867–869. URL: https://repository.onma.edu.ua/id/eprint/506 (дата звернення: 10.11.2025).

10. Кайда Н. Проходження публічної служби у період дії воєнного стану. *Блог Національної школи суддів України.* URL: https://www.hsa.org.ua/blog/prohodzhennya-publichnoyi-sluzhby-u-period-diyi-voyennogo-stanu (дата звернення: 10.11.2025).

11. Павленчик П. Т. Добір, конкурс, присяга... резерв-технології. *Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади : навчальний посібник* / за ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйка. Львів : Львівська політехніка, 2002. 223 с. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/77.pdf (дата звернення: 10.11.2025).

ЗЕМЦОВА К.В.

студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка вищої категорії Ананьєва О.В.

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД

Широкомасштабна збройна агресія російської федерації проти України створила для держави потребу одночасно гарантувати національну безпеку та підтримувати конституційні основи правового порядку. Воєнний стан, запроваджений Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» №64/2022 від 24 лютого 2022 року та затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» №2102-IX від 24.02.2022, став правовим режимом, у межах якого держава зазнала тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини. Водночас конституціоналізм як доктрина передбачає, що навіть в умовах війни основний закон зберігає свою вищу юридичну силу, а обмеження прав і свобод можуть застосовуватися лише у межах, визначених Конституцією і міжнародними договорами.

Ключову роль у цій ситуації відіграє стаття 64 Конституції, де зазначено, що конституційні права та свободи людини і громадянина можуть бути обмежені лише у випадках, прямо передбачених Конституцією України. Під час воєнного чи надзвичайного стану допускається запровадження тимчасових

обмежень окремих прав і свобод із визначенням строку їх дії. Водночас не підлягають обмеженню права, гарантовані статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62 та 63 Конституції України. [1]. Таким чином, конституційний механізм передбачає не «скасування» прав, а тимчасове звуження можливості їх реалізації в інтересах оборони та безпеки. До прав, що можуть бути обмежені відносять: свобода пересування (ст. 33), свобода мирних зібрань (ст. 39), недоторканість житла (ст. 30), свобода підприємницької діяльності (ст. 42), право на працю (ст. 43), таємниця листування (ст. 31) [1]. Водночас такі права, як право на життя, заборона катувань, рівність усіх перед законом, право на судовий захист і гарантії кримінального процесуального права, мають абсолютний характер і не підлягають обмеженню за будь-яких обставин.

Порівняння конституційного регулювання з міжнародними стандартами підтверджує узгодженість українського механізму обмежень із ст. 15 Європейської конвенції з прав людини, яка допускає відступ держави від окремих зобов'язань лише «…у межах, необхідних для реагування на критичність ситуації, за умови, що такі заходи не порушують інших міжнародно-правових зобов'язань держави» [2].

Практична реалізація режиму воєнного стану в Україні проявилася, зокрема, у встановленні комендантської години, забороні масових зібрань, запровадженні реквізиції майна для потреб оборони, посиленні контролю за інформаційною сферою та мобілізаційними процесами. Наприклад, у березні 2022 року РНБО видала рішення та застосувала механізм припинення діяльності 11 політичних партій, які, за даними СБУ, виявляли проросійську співпрацю [4]. Це рішення було легітимоване через ст. 5 Закону України «Про політичні партії в Україні» та практику ЄСПЛ (У справі Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey (рішення від 13 лютого 2003 р.) Суд European Court of Human Rights прийшов до висновку, що заборона політичної партії в Туреччині – ісламської орієнтації – була сумісною з Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, оскільки держава мала обґрунтоване та пропорційне завдання захисту секулярного ладу [7]), яка допускає заборону партій, що несуть загрозу демократичному ладові.

У листопаді 2025 року в Офісі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини повідомили, що з 1 січня по 29 жовтня 2025 року надійшло майже 5000 звернень щодо порушення співробітниками ТЦК та СП прав військовозобов'язаних під час мобілізації [3]. За статистикою «Української правди» у 2024 році омбудсмен отримав понад 3400 скарг, у 2023 – понад 500, у 2022 лиш 18 [3]. Також у своїй щорічній промові за 2024 рік омбудсмен заявив, що за період з 01.01.2024 по 31.12.2024 до Уповноваженого Верховної Ради

України з прав людини з Миколаївської області надійшло 3597 звернень і 3892 повідомлень про порушення прав людини і громадянина [6]. Ці цифри свідчать про ризик зловживань, що можуть підривати довіру до державних інститутів.

Водночас важливим чинником оцінки легітимності обмежень прав і свобод є суспільне сприйняття воєнного стану та державної політики безпеки. За результатами опитування Київського міжнародного інституту соціології, проведеного у червні 2025 року, 50% громадян вважають, що Україна продовжує рух у напрямі демократії, тоді як 41% респондентів схиляються до думки, що державна система починає набувати ознак авторитаризму (було опитано 1092 респондентів) [5]. Така майже рівновага позицій свідчить про збереження суспільної чутливості до питань прав людини навіть у період війни. З одного боку, половина громадян готова підтримувати державу в умовах необхідних обмежень задля оборони. З іншого – значна частина населення демонструє занепокоєння можливим закріпленням надзвичайних повноважень державного апарату як постійної практики. Це підтверджує важливість подальшого забезпечення прозорості прийняття рішень та збереження принципу верховенства права.

Отже, запровадження воєнного стану в Україні не скасовує дії конституційного ладу, а лише коригує механізми реалізації окремих прав і свобод відповідно до потреб оборони та безпеки. Конституція України та міжнародні стандарти передбачають чіткі межі таких обмежень: вони мають бути тимчасовими, юридично обґрунтованими та пропорційними загрозам. Попри те, що в період війни держава об’єктивно отримує ширший інструментарій впливу на суспільні процеси, недоторкане ядро прав людини повинно залишатися гарантованим і не може бути звужене навіть у надзвичайних ситуаціях.

Одночасно соціологічні дані демонструють, що суспільство в цілому підтримує необхідні обмеження, але зберігає високу чутливість до ризику посилення авторитарних тенденцій. Це означає, що ключовим завданням після завершення війни стане своєчасне відновлення повного обсягу конституційних гарантій, а також забезпечення ефективного контролю за діями органів влади задля недопущення «нормалізації» надзвичайних повноважень. Таким чином, стійкість українського конституціоналізму визначатиметься здатністю держави забезпечити баланс між вимогами безпеки та непорушністю основних прав людини.

Використані джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 11.11.2025).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 №995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 11.11.2025).

3. Омбудсман отримав майже 5 тисяч скарг на дії ТЦК під час мобілізації в 2025 році. *Українська правда.* 05.11.2025. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2025/11/05/8005913/ (дата звернення: 11.11.2025).

4. Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій» від 18.03.2022. URL: https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5296.html (дата звернення: 11.11.2025).

5. Україна скоріше рухається до розвитку демократії чи авторитаризму. *Київський міжнародний інститут соціології.* 27.06.2025. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1539&page=1 (дата звернення: 11.11.2025).

6. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.* URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Щорічна_доповідь_Уповноваженого_2024_році.pdf (дата звернення: 11.11.2025).

7. Case of the Partisi (The Welfare Party) and others v. Turkey. European Court of Human Rights. Strasbourg, 13.02.2003. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60936%22]} (дата звернення: 11.11.2025).

ХАЛІЛОВА Д.І.

студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка вищої категорії Ананьєва О.В.

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У теперішніх умовах збройної агресії проти України та запровадження на її території воєнного стану відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2] питання забезпечення та гарантування верховенства права набуває особливої важливості. Верховенство права, як конституційна цінність,

передбачає, що державна влада, зокрема публічно-правові суб'єкти, діють на основі, в межах і у спосіб, передбачений правом. Відповідно до статті 8 Конституції України, в Україні визнається і діє принцип верховенства права, що означає найвищу юридичну силу Конституції та обов'язковість відповідності їй усіх законів і підзаконних актів [1].

Питання конституційних гарантій верховенства права в умовах воєнного стану є дуже актуальним з огляду на кілька ключових обставин. По-перше, введення воєнного стану суттєво змінює правове регулювання публічної влади, органів правосуддя, адміністративних та військових органів, що вимагає чіткої правової рамки, щоб не допустити неконтрольованого обмеження прав людини. По-друге, існує реальна потреба в оцінці практики застосування воєнного стану: чи дотримуються обмеження прав законодавчо встановлених меж; чи забезпечено судовий захист, доступ до правосуддя та інші ключові гарантії. Таким чином, вивчення конституційних гарантій верховенства права саме в умовах воєнного стану має не лише теоретичне, але й значне прикладне значення – для формування державної політики, юридичної практики та захисту прав людини.

Принцип верховенства права є фундаментальною конституційною засадою, що визначає зміст і спрямованість діяльності держави. Відповідно до статті 1 Конституції України, наша держава є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною та правовою [1]. Це положення закріплює пріоритет права як універсального регулятора суспільних відносин і гарантію недопущення свавілля з боку органів публічної влади. Верховенство права втілюється у вимозі, щоб усі суб'єкти правових відносин, у тому числі держава та її органи, діяли виключно на підставі, у межах повноважень і у спосіб, передбачений законом. Саме через це норми Конституції мають найвищу юридичну силу, а будь-які інші нормативно-правові акти повинні відповідати її положенням.

Воєнний стан визначається Законом України «Про правовий режим воєнного стану» і передбачає тимчасові обмеження прав і свобод, необхідні для оборони держави [2]. Стаття 64 Конституції допускає можливість обмеження окремих прав і свобод, але з чітким застереженням – не можуть бути обмежені права, закріплені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62 і 63 [1]. Це положення є першою фундаментальною гарантією верховенства права: навіть у надзвичайних умовах держава не може відступати від основних конституційних прав людини.

Отже, в період дії воєнного стану принцип верховенства права не втрачає своєї юридичної сили, хоча механізми його реалізації можуть набувати

специфічних форм. Тимчасові обмеження прав і свобод, дозволені законом, не означають відмови від конституційного принципу правової держави, а лише спрямовані на забезпечення її захисту. Таким чином, навіть за умов воєнного стану зберігається пріоритет права над інтересами державного управління, що є ключовою ознакою правової системи демократичної держави. Також ст. 64 Конституції України передбачає: «у випадку введення надзвичайного чи воєнного стану можуть бути тимчасово обмежені конституційні права і свободи людини і громадянина, крім тих, що визначені цією Конституцією»[1].

Конституційний Суд України у своїй практиці неодноразово підкреслював, що обмеження прав під час воєнного стану допускаються лише у законодавчо визначених межах, вони мають бути пропорційними та спрямованими на досягнення конкретної мети, визначеної Конституцією та законами (Рішення Конституційного суду України від 18.07.2024 № 8-р(II)/2024) [3].

Також Верховний Суд уточнив, що воєнні дії можуть впливати на процесуальні строки, і ці обставини можуть бути «поважною причиною» пропуску строку, якщо є причинно-наслідковий зв'язок між воєнним станом і неможливістю вчинити процесуальну дію [4]. Це показує, що суд визнає, що воєнний стан – це реальною обставина для обмеження, але не скасовує прав – він просто коригує застосування строків, зберігаючи правову визначеність.

Як зазначає Алла Олійник – колишня суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, а наразі суддя Конституційного Суду України: «…Згідно з Конституцією України може мати місце лише обмеження прав і свобод, а не їх повне скасування. Тому є надійні гарантії, що забезпечують постійність і дієвість верховенства права навіть за умов запровадження воєнного стану в Україні. Застосування верховенства права вимагає професійного вміння, характеру, відповідальності. Суди повинні розглядати справи виключно в аспекті верховенства права. Вирішуючи спір, завжди варто пам'ятати, що держава існує для людини, а не людина для держави» [5].

Додатково, законодавство забезпечує конкретні механізми захисту громадян: судовий захист не може бути припинений, а доступ до правосуддя залишається обов'язковим (ст. 55 Конституції України); обмеження прав і свобод можливі лише на підставі закону, у чітко визначених межах і термінах (ст. 64 Конституції України); органи влади зобов'язані забезпечувати пропорційність та необхідність заходів, щоб вони не виходили за межі конституційних гарантій [1].

Таким чином, конституційні гарантії під час воєнного стану створюють баланс між потребами державної безпеки та правами людини. Вони забезпечують правову визначеність, контроль за діями держави та збереження

базових конституційних прав, що дозволяє реалізовувати принцип верховенства права навіть у надзвичайних умовах.

Незважаючи на нормативну базу, існують проблеми, що потребують уваги, це: контроль за законністю та пропорційністю обмежень; дотримання незалежності судової влади та доступу до правосуддя, навіть коли режим воєнного стану створює виклики для функціонування судової системи; забезпечення чіткого та відповідального використання повноважень військових адміністрацій і органів влади, щоб не перетворити режим воєнного стану на правове «безправ'я»; післявоєнне відновлення: відновлення повноцінного верховенства права та правового порядку після завершення дії воєнного режиму.

Отже, можна зробити висновок, конституційні гарантії верховенства права в умовах воєнного стану в Україні формують основу балансу між необхідністю захисту національної безпеки та обов'язком держави гарантувати права людини. Українське законодавство та судова практика чітко заклали механізми: конституція не відміняється, існує список прав, які не можуть бути обмежені, а всі заходи мають бути законними, пропорційними та заздалегідь визначеними. Разом із тим, практика застосування режиму воєнного стану ставить перед державою серйозні виклики – контроль за дотриманням прав, ефективна судова система, відповідальність органів влади. Від того, наскільки держава вміє дотримуватися цих гарантій, залежатиме не лише правова стабільність під час воєнного стану, а й успішність повоєнного відновлення демократичного правопорядку та довіри громадян до влади.

Таким чином, забезпечення реального верховенства права під час і після воєнного стану – це не лише юридичне питання, але й питання державного виживання і цивілізаційного вибору України.

Використані джерела:

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення:08.11.2025)

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19 (дата звернення:08.11.2025)

3. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами... : Рішення Конституційного суду України від 18.07.2024 № 8-р(II)/2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v008p710-24 (дата звернення:08.11.2025)

4. Верховний Суд справа № 910/186/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112029599# (дата звернення:22.11.2025)

5. Судді ВС розповіли про дотримання принципів верховенства права та прав людини в умовах воєнного стану. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1290726/?utm_source (дата звернення:24.11.2025)

ШВЕЦЬ Д.О.

студентка 4 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Василяка О.К.

ЗАКОННІСТЬ РІШЕНЬ ПРО МОБІЛІЗАЦІЮ ТА БРОНЮВАННЯ У КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Сучасні виклики, спричинені широкомасштабною збройною агресією російської федерації проти України, актуалізували питання ефективного правового регулювання мобілізації та механізмів бронювання військовозобов'язаних. В таких умовах держава потребує пошуку балансу між потребами оборони та захистом конституційних прав і свобод громадян. Саме тому дослідження законності адміністративних рішень у сфері мобілізації та бронювання є важливим для зміцнення принципів правової держави.

Принцип законності – основа адміністративного права, яка гарантує, що робота органів публічної влади відбувається в межах і за правилами, передбаченими Конституцією та законами України. Водночас, у період воєнного стану спостерігається розширення повноважень державних органів, що іноді може призводити до зловживань, порушень процедур або необґрунтованого обмеження прав і свобод громадян.

Питання законності рішень щодо мобілізації та бронювання є комплексним. Воно охоплює такі аспекти, як правова визначеність, пропорційність дій адміністрацій, обґрунтованість управлінських рішень та можливість оскарження їх у суді чи адміністративному порядку. Принцип законності стає особливо важливим під час воєнного стану, коли частина конституційних прав може тимчасово обмежуватися. Водночас держава навіть у таких умовах не втрачає обов'язку забезпечувати правову визначеність і передбачуваність своїх рішень. Це означає, що будь-яке адміністративне рішення, зокрема про мобілізацію чи бронювання військовозобов'язаних, має

прийматися на законних підставах та з чітким зазначенням правових підстав, мотивів і процедурних гарантій.

Що стосується мобілізаційних процесів, то на доктринальному рівні принцип законності тісно пов'язаний із принципами пропорційності та доброчесного врядування. Принцип пропорційності передбачає, що втручання держави у права людини має не перевищувати необхідних меж для досягнення законної мети. Тому будь-яке адміністративне рішення про мобілізацію чи бронювання має бути не лише законним, а й обґрунтованим з точки зору необхідності та адекватності його наслідків для конкретної особи.

Конституція України закріплює обов'язок громадян щодо захисту Вітчизни (стаття 65) та визначає принцип законності діяльності органів державної влади (стаття 19). Саме ці норми створюють конституційне підґрунтя для ухвалення рішень щодо мобілізації та бронювання. Водночас обмеження прав і свобод людини під час воєнного стану допускаються лише в межах, встановлених законом (стаття 64), що є безпосереднім проявом принципу пропорційності та правової визначеності [1].

Важливим законодавчим актом у цій сфері є Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [3]. Він встановлює правові засади підготовки та проведення мобілізації, визнаючи, що рішення про її проведення приймає Президент України, а організаційні функції покладаються на Кабінет Міністрів України та Міністерство оборони.

Закон України № 3633-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» був ухвалений 11 квітня 2024 р. і набрав чинності 18 травня 2024 р. Цей закон модернізував процедури військового обліку, уточнив порядок бронювання військовозобов'язаних та підвищив відповідальність за порушення правил мобілізації. Зокрема стаття 25 визначає, що бронюванню підлягають військовозобов'язані, які працюють в органах державної влади, місцевого самоврядування та інших державних установ, за умов, передбачених законом [2].

Важливим підзаконним актом є Постанова Кабінету Міністрів України №76 від 27 січня 2023 р. «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час» [4]. Вона визначає порядок подання списків працівників для бронювання, встановлює критерії віднесення підприємств до категорії критично важливих, регламентує строки дії відстрочки та перелік документів, що підтверджують статус забронюваної особи.

Особливістю сучасного нормативного регулювання мобілізаційних процесів є поєднання централізованого управління з елементами децентралізації. Така модель дозволяє державі оперативно реагувати на виклики безпеки, проте одночасно вимагає суворого дотримання процедур законності, щоб уникнути неправомірних рішень.

У практиці адміністративного права України дедалі частіше зустрічаються випадки, коли рішення про мобілізацію або бронювання приймаються з порушенням важливих правових гарантій. Так, у одній справі позивач, маючи чинне бронювання на підприємстві, яке визнано критично важливим, був мобілізований без урахування статусу забронюваної особи. Суд дійшов до висновку, що відповідачі не підтвердили законність своїх дій, і рішення про призов було визнано незаконним та скасовано [6]. Такі ситуації свідчать про недотримання принципів правової визначеності та процедурної законності – коли особа, маючи підстави для бронювання, не була захищена відповідним рішенням уповноважених органів.

Огляд судової практики за перше півріччя 2025 р. показує активізацію спорів щодо мобілізації, бронювання та військового обліку. Узагальнення судових рішень свідчить про численні випадки мобілізації осіб всупереч їхньому статусу забронюваних або без належного анулювання бронювання за встановленою процедурою [5].

Підвищена мобілізаційна активність під час воєнного стану не скасовує основних гарантій прав громадян. Невизначеність процедур мобілізації та бронювання створює системні ризики, зокрема втрату довіри та можливість зловживань, що підкреслює необхідність забезпечення законності та пропорційності адміністративних рішень.

На основі практики можна запропонувати такі шляхи вдосконалення:

– Забезпечення чіткої публічної процедури бронювання – визначення критеріїв набуття, строку дії та публічності рішень.

– Посилення адміністративної та судової відповідальності за прийняття рішень з порушеннями законодавства.

– Активізація контролю за діяльністю підприємств, що проводять бронювання, з метою запобігання недотриманню процедур чи формальному застосуванню цього механізму.

– Підвищення правової підготовки працівників органів військового обліку, мобілізації, юрисконсультів підприємств з критичною інфраструктурою.

Нормативно-правове регулювання мобілізаційних процесів за період 2024-2025 років зазнало значних змін, проте потребує подальшого вдосконалення

процедур бронювання, визначення критеріїв критично важливих підприємств і забезпечення прозорості адміністративних рішень.

Судова практика демонструє, що багато спорів виникає через недотримання процедурних вимог, недостатню обґрунтованість рішень територіальних центрів комплектування, а також відсутність чіткого механізму перевірки правомірності бронювання. Це підкреслює потребу посилення адміністративного контролю та запровадження більш ефективного механізму електронної взаємодії між державними реєстрами.

Тому ефективне забезпечення законності в адміністративних рішеннях про мобілізацію та бронювання є передумовою утвердження принципів правової держави, де навіть в умовах воєнного стану держава зобов'язана діяти в межах закону, з повагою до прав людини та в інтересах суспільної безпеки.

Використані джерела:

1. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Т (дата звернення: 04.11.2025).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text (дата звернення: 04.11.2025).

3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text (дата звернення: 04.11.2025).

4. Деякі питання реалізації положень Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-п#Text (дата звернення: 04.11.2025).

5. Бронювання, військовий облік та мобілізація: вийшов дайджест судової практики. *НААУ.* URL: https://unba.org.ua/news/10449-bronyuvannya-vijs-kovij-oblik-ta-mobilizaciya-vijshov-dajdzhest-sudovoi-praktiki.html (дата звернення: 04.11.2025).

6. Працівник дорожньої компанії, який має бронь, через суд скасував свою мобілізацію – деталі справи. *Судово-юридична газета.* URL: https://wrt.sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/327502-rabotnik-dorozhnoy-kompanii-u-kotorogo-bron-cherez-sud-otmenil-svoyu-mobilizatsiyu-detali-dela?utm_source (дата звернення: 04.11.2025).

БАШМАКОВА А.О.
студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – викладачка вищої категорії Ананьєва О.В.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ГАРАНТІЯ ДІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах збройної агресії питання балансу між безпекою та правами людини набуває особливої актуальності. Як слушно зазначила керівниця проєкту ЄС «Право-Justice» в Україні Оксана Цимбрівська, «воєнний стан є викликом не лише в контексті забезпечення безпеки країни, а й у контексті реалізації прав людини, які можуть бути обмежені» [4]. Це зауваження підкреслює, що навіть за умов вимушених обмежень держава повинна діяти в межах конституційності та з дотриманням принципу пропорційності, забезпечуючи мінімально необхідне втручання у сферу прав і свобод.

Конституція України – це не просто Основний Закон держави, а фундамент усього українського правопорядку, який продовжує діяти навіть у найбільш кризові періоди, зокрема під час воєнного стану. Принцип верховенства права – це серцевина всієї правової системи. Як зазначено у Рішенні Конституційного Суду України № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року, верховенство права означає «панування права в суспільстві, що вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності» [2]. Отже, навіть за умов воєнного стану держава не може діяти свавільно – її рішення мають ґрунтуватися на праві, справедливості та пропорційності.

Конституція України у статті 8 прямо проголошує, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а також що вона має найвищу юридичну силу, а норми Конституції є нормами прямої дії [1]. Це означає, що навіть під час війни громадянин може звертатися до суду безпосередньо на підставі Конституції для захисту своїх прав. Саме ця стаття робить Конституцію не лише політичним документом, а реальним гарантом прав людини.

Проте, у зв’язку з воєнним станом, який діє в Україні з 24 лютого 2022 року, певні конституційні права можуть бути тимчасово обмежені. Це передбачено як самою Конституцією (зокрема статтею 64), так і Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Тимчасові обмеження стосуються прав, закріплених у статтях 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції

України, тобто права на недоторканність житла, свободу пересування, проведення мирних зібрань, свободу праці, освіту тощо [1]. Але навіть коли певні права обмежуються, верховенство права продовжує діяти – у змінених, але правових межах. Інакше кажучи, Конституція дозволяє обмеження лише настільки, наскільки це є необхідним для захисту самої держави та життя її громадян.

Важливо підкреслити, що обмеження під час воєнного стану не можуть стосуватися базових прав людини – права на життя, гідність, свободу, особисту недоторканність, правову допомогу, право на звернення до суду, презумпцію невинуватості, захист від катувань тощо. Це прямо визначено частиною другою статті 64 Конституції України [1]. Таким чином, навіть у період воєнного стану людина залишається під захистом Основного Закону, а держава зобов'язана діяти у межах права.

Воєнний стан, за визначенням статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», є «особливим правовим режимом, що вводиться у разі збройної агресії чи загрози нападу та передбачає надання державним органам додаткових повноважень, необхідних для відвернення загрози» [3]. Стаття 8 цього Закону детально визначає перелік заходів, які можуть бути застосовані у межах воєнного стану: від посилення охорони критичної інфраструктури і запровадження комендантської години до обмеження свободи пересування чи навіть примусового відчуження майна для потреб оборони [3]. Ці заходи виглядають жорсткими, але їхня конституційна мета – захист держави і громадян від загрози знищення. Водночас Конституція встановлює суворі рамки: держава може вдаватися до таких дій лише настільки, наскільки це виправдано умовами війни, і лише тимчасово.

Особливої уваги заслуговує стаття 157 Конституції України, яка проголошує, що Основний Закон не може бути змінений у період воєнного або надзвичайного стану і що будь-які зміни, які передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини, є недопустимими [1]. Це положення є надзвичайно важливим, адже воно гарантує сталість і непорушність конституційних засад навіть у часи, коли сама держава перебуває під загрозою. Інакше кажучи, війна може тимчасово змінити форму функціонування державної влади, але не її конституційний зміст.

Показовим прикладом реальної дії принципу верховенства права навіть у воєнних умовах є Рішення Конституційного Суду України від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024, яким Суд визнав неконституційною частину шосту статті 615 Кримінального процесуального кодексу України. Ця норма дозволяла автоматично продовжувати строк тримання під вартою без нового рішення

суду. Суд зазначив, що така практика порушує основоположні права людини – право на свободу, на судовий захист, на правову допомогу та на розгляд справи незалежним судом [5]. Це рішення стало яскравим підтвердженням того, що навіть під час війни держава не може ігнорувати конституційні стандарти правосуддя. Конституційний Суд наголосив: воєнний стан не скасовує верховенства права, а лише вимагає його найобережнішого застосування.

Таким чином, можна зробити висновок, що Конституція України у воєнний час виконує дві взаємопов'язані функції. По-перше, вона забезпечує правову основу для здійснення оборонних заходів і обмежень, необхідних для збереження державності. По-друге, вона водночас гарантує, що ці заходи не перетворяться на свавілля. Саме в цьому і полягає реальний зміст верховенства права: не у формальному дотриманні норм, а у збереженні балансу між потребою безпеки і повагою до людської гідності.

Отже, Конституція України виступає справжньою гарантією верховенства права у період воєнного стану. Вона захищає людину від свавілля, обмежує владу правом і нагадує: навіть у війні держава не може забути, що її сила – у праві, а не в безкарності. Тому збереження дії Конституції – це не лише юридична вимога, а й моральний обов'язок усіх, хто служить українському народові.

Використані джерела:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 11.11.2025).

2. Відомості про рішення Конституційного Суду України. 2004. 2 листоп. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v015p710-04/sp:dark. (дата звернення: 11.11.2025)

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 11.11.2025).

4. Обмеження конституційних прав людини у воєнний час. *Судова Влада України. Офіційний сайт*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1354823/ (дата звернення: 11.11.2025)

5. Лемак В., Городовенко В. Конституційний Суд України визнав неконституційною частину шосту статті 615 КПК України стосовно продовження строку тримання під вартою в умовах воєнного стану. URL: https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciynyy-sud-ukrayiny-vyznav-nekonstytuciynoyu-chastynu-shostu-statti-615-kpk-0 (дата звернення: 11.11.2025)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ВОЄННОМУ ТА ПОСТВОЄННОМУ ПРИВАТНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

ДАНИЛЬЧЕНКО О.В.
старша викладачка кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції
Миколаївського навчально-наукового інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: СУЧАСНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Процеси, що розпочалися з моменту проголошення Україною незалежності в 1991 році, набувають особливого змісту саме сьогодні, в дні повномасштабної війни, що розпочала російська федерація. Українське суспільство перед загрозою втрати незалежності, як ніколи, відчуває потребу в дотриманні норм міжнародного права, основоположних конвенційних принципів, зокрема принципу верховенства права. Запровадження цього принципу в усі галузі права є запорукою розбудови правової, соціальної, демократичної держави.

У сучасному правовому дискурсі дослідження проблеми верховенства права є одним із провідних. Якщо раніше цей принцип, як правило, досліджувався фахівцями теорії держави і права, конституційного та адміністративного права, «в контексті утвердження прав людини та убезпечення від державного свавілля, то зараз стає актуальним дослідження горизонтального ефекту верховенства права в приватно-правових відносинах» [2, с.3].

Даною проблематикою переймалися сучасні науковці: Бойко В.Б., Галунько І., Козюбра М.І., Котвяковський Ю.О., Ніколенко Л.М., Петренко В.С., Петришин О.В., Шевчук С.В., Цувіна Т.А.

Питання співвідношення права і закону, встановлення певної ієрархії права природного, а не позитивного, визнання його верховенства – це тернистий шлях цивілізації до усвідомлення примату людини над державою, а не держави над людиною.

На думку Олійник А., найбільш продуктивним для розуміння верховенства

права є тлумачення верховенства права «як певної суми щільно переплетених між собою принципів, котрі разом творять ядро доктрини конституціоналізму, а відтак є необхідним для будь-якого демократичного суспільного устрою» [1, с.33].

З прийняттям Цивільного кодексу України в 2003 році закріплено, як предмет регулювання, на першому місці – особисті немайнові відносини, а потім вже – майнові; друга книга ЦК України повністю присвячена особистим немайновим правам фізичної особи, що стало відповіддю на багаторічні дискусії щодо включення до предмета регулювання особистих немайнових відносин. Загальні засади цивільного права є, по суті, втіленням принципу верховенства права, що проявляється у визнанні пріоритету прав і свобод людини (невтручання у сферу особистого життя, недоторканість власності), судовий захист цивільних прав і інтересів.

Якщо право є вищою цінністю, то неодмінно постає питання щодо вимог до самого законодавства, його чіткої визначеності, недопущення двоякого тлумачення і «прозорості» у самій правотворчій діяльності. Крок у цьому напрямку зробила Верховна Рада 24 серпня 2023 року прийняттям закону України «Про правотворчу діяльність», метою якого є впорядкування правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності у процесі підготовки нормативно-правових актів, а також контролю за їх реалізацією, забезпечення участі громадянського суспільства у правотворчій діяльності та якості законодавства України [3]. Цей закон вводиться в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні, а окремі статті, взагалі, наберуть чинності через 5 років потому.

До того ж, попри війну, триває процес переробки та оновлення (рекодифікація) Цивільного кодексу з метою усунення норм, що є відбитками радянської доби, логічної побудови (структури кодексу), приведення його до європейських стандартів та адаптації до сучасних вимог, викликаних новими технологіями, одним із таких є диджиталізація, що охопила всі сфери суспільного життя і породила нові суспільні відносини.

Нагальними сьогодні є закріплення цифрових прав учасників цивільних правовідносин, захист особистих прав особи в цифровому середовищі, захист від ризиків, пов’язаних із застосуванням технологій штучного інтелекту, захист біометричних та генетичних даних фізичної особи (результат досягнень науки і практичної медицини), захист персональних даних (особливо вразливих) тощо. Комісія з рекодифікації працює з 2020 і на підставі напрацьованої нею

Концепції на суспільне обговорення винесено у вересні проєкти книги 1 «Загальні положення» і книги 2 «Особисті права», з 1 листопада Верховна Рада повідомила, що запрошує наукову спільноту, правників-практиків, представників бізнесу та громадськість до обговорення проєктів ще трьох книг: книги 4 «Право інтелектуальної власності», книги 6 «Спадкове право», книги 8 «Міжнародне приватне право» [4].

Майже чотири роки війни Україна живе в режимі воєнного стану, що передбачає обмеження конституційних прав і свобод: на вільне пересування, вибір місця проживання, проведення виборів, виїзд за кордон, осіб, які є військовозобов'язаними, тощо (перелік є вичерпним і не підлягає розширеному трактуванню). Такі права як: рівність конституційних прав; право на громадянство; право на життя; право на свободу та особисту недоторканність; право на звернення; право на повагу до гідності людини; право на житло; право на судовий захист; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових і службових осіб не можуть бути обмежені [5]. Обмеження можливі при дотриманні трьох складових: тільки на підставі закону, тільки коли незастосування такого обмеження встановлює загрозу національним інтересам і суверенітету держави, життю і здоров'ю її громадян, дотримання пропорційності.

Пропорційність як складова верховенства права визначає розумний баланс між обмеженням прав особи необхідними у демократичному суспільстві і легітимною метою такого обмеження. В Цивільному кодексі України чимало статей, де законодавець зробив спробу впровадити пропорційність (викуп земельної ділянки для суспільних потреб, викуп пам'ятки культурної спадщини, реквізиція).

Забезпечення незалежності і неупередженості суду, доступу до правосуддя, право на справедливе рішення суду в розумний строк – це те, що дозволяє на практиці здійснити особі право на захист порушеного права та інтересу. Впровадження в цивільне право принципу «добросовісності, розумності та справедливості» – це шлях до утвердження в Україні європейських цінностей, формування демократичної, соціальної, правової держави, подальший розвиток приватно-правових відносин, що базуються на рівності, вільному волевиявленню, майновій самостійності учасників [6, с.79].

Висновки: застосування принципу верховенства права в приватно-правовій сфері можна визначати через визнання пріоритету права над законом, визнання

прав та свобод людини найвищими цінностями; закони, що регулюють цивільні відносини повинні відповідати критеріям «якості закону»: бути чітко визначеними, спрямованими на забезпечення справедливості; дотримання розумного балансу приватних і суспільних інтересів; забезпечення доступу до правосуддя. Принцип верховенства права є комплексним поняттям, що містить низку принципів: принцип законності, принцип дотримання прав людини, принцип заборони дискримінації, принцип рівності перед законом; принцип добросовісності, справедливості, справедливості, доступу до правосуддя.

Використані джерела:

1. Олійник А. Верховенство права як засада цивільного судочинства. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Verhovenstvo_prava_zasada_sud.pdf (дата звернення 20.11.2025)

2. Цувіна Т.А. Принцип верховенства права у цивільному судочинстві: теоретико-прикладне дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 - Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Т. А. Цувіна ; наук. консультант О. В. Петришин ; офіц. опоненти: Н. Ю. Голубєва, І. О. Ізарова, О. С. Ткачук ; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 39 с.

3. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2023, № 93, ст.364. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text (дата звернення 20.11.2025)

4. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Top-novyna/267717.html

5. Конституція України: прийнята на п’ятій сесії верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 20.11.25)

6. Данильченко О.В. Добросовісність, розумність та справедливість як засади цивільного права. *Соціальна справедливість у галузевому та міжгалузевому правовому регулюванні в умовах сьогодення*: матер. міжкафедрального круглого столу (10 грудня 2024 р., м. Миколаїв) / за ред. О.В. Казаченка, О.М. Мусиченко; Микол. навч.-наук. інст. права НУ «ОЮА». 2025. С. 76-79.

ЯЦЕНКО О.Л.
викладачка Миколаївського юридичного фахового коледжу
Національного університету «Одеська юридична академія»
ШЕНЯГІНА В.С.
студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОЛІЗІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОСТОЮ ТА ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЇ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У зв'язку із запровадженням воєнного стану в Україні багато сфер життя людини зазнали відчутних трансформацій. Не стали виключенням і трудові відносини. В період дії воєнного стану набув чинності Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон № 2136) [1], який забезпечує реалізацію положень статті 43 Конституції України. Одним із ключових нововведень стала поява правового інституту призупинення дії трудового договору.

Правове регулювання призупинення трудового договору та його відмежування від простою привертає все більше уваги науковців та є предметом досліджень Бортник С.М., Глущенко М.П., Ковач Д.Л. та інших дослідників. У зв'язку з продовженням дії воєнного стану дане питання не втрачає своєї актуальності та потребує подальшого аналізу.

Призупинення дії трудового договору – це тимчасове припинення роботодавцем надання працівникові роботи та, відповідно, тимчасове припинення працівником виконання трудових обов'язків за укладеним трудовим договором у зв'язку з військовою агресією проти України, що унеможливлює як надання, так і виконання роботи (ч. 1 ст. 13 Закону №2136) [1]. Призупинення дії трудового договору має індивідуальний характер, адже щодо кожного працівника роботодавець видає окремий наказ, допускається виключно на час воєнного стану, і ініціатором може виступати як працівник, так і роботодавець, у разі призупинення дії трудового договору заробітна плата працівникові не нараховується та не виплачується, єдиний соціальний внесок за працівника не сплачується, а відповідно, цей період не зараховується до його страхового стажу (ст. 13 Закону №2136) [1].

Відповідно до статті 34 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України), простій – це тимчасове призупинення роботи, зумовлене відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання трудових

обов’язків, впливом непереборної сили чи іншими обставинами, які роблять неможливим продовження трудового процесу [2].

В умовах воєнного стану одним із найскладніших питань для роботодавців стало визначення порядку дій у ситуаціях, коли підприємство повинно продовжувати роботу, але працівник виконує свої трудові обов’язки, перебуваючи як внутрішньо переміщена особа в іншому регіоні, або коли підприємство вимушено тимчасово припиняє діяльність через пошкодження та неможливість організувати роботу для працівників чи окремих груп, тоді як самі працівники перебувають у районах, де тривають активні бойові дії.

Вихід із цієї ситуації було знайдено шляхом запровадження простою – як на рівні всього підприємства, так і окремого структурного підрозділу чи індивідуального працівника. Проте, сформована на сьогодні судова практика свідчить, що роботодавці не завжди дотримуються вимог законодавства при запровадженні простою.

Так, Тисменицьким районним судом Івано-Франківської області у справі № 352/1306/22 ухвалено рішення про визнання незаконним наказу роботодавця «Про оголошення простою» та постановлено стягнути на користь працівника недоплачену заробітну плату. Суд дійшов висновку, що обов’язковою умовою для запровадження простою є повна зупинка роботи підприємства або його окремих структурних підрозділів. Роботодавець не навів жодних обставин, які б свідчили про відсутність організаційних або технічних умов, необхідних для виконання позивачем своїх трудових обов’язків, та не надав доказів, що підтверджують об’єктивну неможливість виконання ним роботи саме у зв’язку з введенням воєнного стану. Отже, відсутні підстави для призупинення дії трудового договору, оскільки сам факт запровадження воєнного стану не є безумовною підставою для такого рішення – необхідно довести, що робота не може бути виконана через обставини, пов’язані з наслідками воєнних дій [3].

Якщо простій означає наявність будь-яких обставин, що призвели до тимчасового призупинення роботи, то призупинення дії трудового договору передбачає повну відсутність можливості як виконання працівником трудових обов’язків, так і надання роботодавцем роботи в умовах воєнного стану. На думку Міністерства економіки України, головною підставою для призупинення дії трудового договору є саме абсолютна неможливість здійснення трудового процесу з обох сторін. Ці умови повинні виконуватися одночасно. Якщо ж працівник може та бажає працювати, або роботодавець має можливість забезпечити роботою, підстав для призупинення дії договору немає [4].

Деякі роботодавці свідомо підміняють простій призупиненням дії трудового договору, що, однак, не позбавляє працівників права звертатися до

суду для захисту своїх порушених прав. Судова практика свідчить про наявність численних рішень на користь працівників, яким присуджено стягнення з роботодавців середнього заробітку за час вимушеного прогулу, спричиненого неправомірним призупиненням дії трудового договору. Такі рішення ґрунтуються на висновках судів про відсутність у роботодавця об'єктивних підстав для призупинення трудових відносин, зокрема доказів, що підтверджують неможливість забезпечення працівника роботою через військову агресію чи інші обставини непереборної сили. Формальне посилання на введення воєнного стану без належного обґрунтування не може бути достатньою підставою для обмеження трудових прав працівників.

Так, у справі №161/16755/22 суд ухвалив рішення про визнання незаконним призупинення дії трудового договору та постановив стягнути на користь працівника середній заробіток за час вимушеного прогулу. Суд зазначив, що про абсолютну неможливість надання роботодавцем роботи можуть свідчити лише обставини, які реально унеможливлюють створення належних умов праці для працівників. Зокрема, це випадки, коли внаслідок бойових дій знищено засоби виробництва, їх використання стало неможливим, а переведення працівника на іншу посаду або організація дистанційної роботи є недоцільними чи неможливими. Отже, якщо після бойових дій роботодавець зберігає можливість забезпечити працівника роботою та відповідними умовами праці, а працівник може виконувати свої обов'язки, правові підстави для призупинення дії трудового договору відсутні [5].

На думку Глущенко М.П., випадки, коли об'єктивно неможливо забезпечити працівникові належні умови праці, потребують чіткішої конкретизації. Зокрема, йдеться про ситуації, пов'язані зі знищенням майна чи засобів виробництва, або про неможливість їх подальшого функціонування внаслідок бойових дій тощо [6].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що воєнний стан істотно вплинув на внесення змін до національного законодавства, зокрема через запровадження нового правового інституту – призупинення дії трудового договору. Разом з тим, роботодавці односторонньо трактують законодавство в умовах воєнного стану та навмисно порушують права та інтереси працівників, а саме, у випадках, де має бути запроваджено простій, керівники видають накази про призупинення дії трудового договору і, як наслідок, працівник не отримує належні йому кошти.

Отже, механізми застосування простою та призупинення дії трудового договору й досі залишаються недосконалими та містять низку проблемних

аспектів, які потребують законодавчого врегулювання шляхом уточнення, доповнення та вдосконалення відповідних правових норм.

Використані джерела:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: **Помилка! Неприпустимий об'єкт гіперпосилання.** (дата звернення 04.11.2025 р.).

2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення 04.11.2025 р.).

3. Рішення Тисменицького районного суду Івано-Франківської області від 30 січня 2023 р. Справа № 352/1306/22 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108724855 (дата звернення 04.11.2025).

4. Лист Міністерства економіки України від 09.05.2022 р. № 4712-06/22838-09 «Про надання роз'яснення». URL: https://document.vobu.ua/doc/13144 (дата звернення 05.11.2025).

5. Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області у справі №161/16755/22, судове провадження №2/161/111/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116796736# (дата звернення 04.11.2025).

6. Глущенко М.П. Захист прав працівників у випадку призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія ПРАВО*. 2022. Випуск 74: частина 1, с. 176-182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2022_74%281%29__32 (дата звернення 04.11.2025).

ГАСРАТОВА В.В.

студентка 2 курсу магістратури
Миколаївського навчально-наукового інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – викладачка Фасій А. В.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Актуальність теми зумовлена зростанням кількості випадків неправомірного оформлення праці під виглядом цивільно-правових договорів. Це призводить до порушення прав працівників на соціальний захист, оплату праці та гарантії, передбачені трудовим законодавством. У сучасних умовах розвитку дистанційної роботи, фрілансу та платформної зайнятості питання

чіткого розмежування трудових і цивільних відносин стає особливо важливим. Тому дослідження цієї проблеми має як наукове, так і практичне значення для удосконалення трудового законодавства України.

Трудові відносини – це суспільні відносини, що виникають між працівником і роботодавцем у процесі виконання працівником певної роботи за винагороду відповідно до трудового договору. В їх основі лежить домовленість сторін, за якою працівник зобов'язується особисто виконувати роботу, дотримуючись внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець, у свою чергу, зобов'язується забезпечити належні умови праці, виплачувати заробітну плату та гарантувати соціальні права працівника [5, с. 90]. У сучасних умовах розвитку ринку праці з'являються нові форми зайнятості: дистанційна, гіг-праця, фріланс, надомна робота, гнучкий графік тощо. Такі інноваційні тенденції значно ускладнюють процес ідентифікації трудових правовідносин, адже класичні ознаки, як-от постійне місце роботи чи фіксований робочий час, часто відсутні.

У зв'язку з труднощами у встановленні факту існування трудових відносин, особливо у випадках, коли сторони намагаються замаскувати їх під цивільно-правові договори, Міжнародна організація праці (МОП) 31 травня 2006 року прийняла Рекомендацію № 198 «Про трудові правовідносини» [3]. У пункті 11 цього документа МОП пропонує державам розробити ефективні правові механізми для визначення наявності трудових відносин, зокрема шляхом запровадження правової презумпції їх існування, якщо виявлено певні характерні ознаки: підпорядкування, особисте виконання роботи, отримання винагороди тощо. Водночас положення Рекомендації не повністю узгоджуються зі статтею 29 проєкту Трудового кодексу України, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення національного трудового законодавства з урахуванням міжнародних стандартів [2].

Проблема визначення трудових відносин у сучасній Україні є однією з найбільш актуальних у сфері трудового права. Основна складність полягає у тому, що в реальній практиці часто спостерігається підміна трудових відносин цивільно-правовими договорами. Роботодавці укладають з працівниками угоди підряду або надання послуг, фактично змушуючи їх працювати за умов, характерних для трудових відносин: із встановленим графіком, підпорядкуванням внутрішнім правилам та отриманням щомісячної винагороди. Наприклад, у сфері торгівлі, логістики чи IT нерідко працівники виконують свої обов'язки в офісі компанії, користуються її ресурсами та підзвітні керівництву, але юридично не вважаються найманими особами.

Ще однією серйозною проблемою є невідповідність законодавчого

визначення трудових відносин сучасним формам зайнятості. Поширення дистанційної, надомної, гіг- та платформної праці створило нові моделі трудової взаємодії, які не передбачені чинним законодавством. Наприклад, водії сервісів таксі або кур'єри служб доставки формально є самозайнятими особами, але насправді працюють під контролем цифрової платформи, виконуючи її вимоги та отримуючи оплату через систему, що фактично імітує трудові відносини [1, с. 115-120]. Нарешті, суттєвою проблемою залишається неефективність контролю з боку державних органів. Державна служба з питань праці не завжди має достатні ресурси та повноваження для виявлення прихованих трудових відносин, особливо у сфері малого бізнесу або фрілансу. Водночас судова практика демонструє неоднорідність. Наприклад, у одних рішеннях суди визнають факт трудових відносин на підставі систематичної виплати винагороди, а в інших вимагають доведення формального підпорядкування працівника.

Важливим аспектом у вирішенні проблеми визначення трудових відносин є удосконалення правозастосовної практики. На сьогодні суди часто стикаються з необхідністю тлумачити розмиті норми законодавства. Наприклад, у деяких випадках суди визнають факт трудових відносин навіть без укладеного трудового договору, якщо доведено систематичне виконання роботи та підпорядкування внутрішнім правилам підприємства. Водночас в інших рішеннях, за відсутності письмових доказів або наказів про прийняття на роботу, суди відмовляють у задоволенні позову працівника. Ще однією проблемою є недостатня правова обізнаність населення щодо сутності трудових відносин. Багато громадян, особливо молодь або працівники у сфері тимчасової та неформальної зайнятості, не розуміють різниці між трудовим і цивільно-правовим договором [4, с. 200-207].

Вирішення проблем визначення трудових відносин в Україні потребує комплексного підходу, що поєднує удосконалення законодавчої бази, правозастосовної практики та інституційного контролю. Передусім слід законодавчо закріпити чіткі критерії, за якими відрізняються трудові та цивільно-правові відносини, а також запровадити презумпцію наявності трудових відносин, якщо встановлено їх характерні ознаки. Необхідно оновити Трудовий кодекс з урахуванням сучасних форм зайнятості: дистанційної, гіг-праці, самозайнятості через платформи.

Отже, підсумовуючи щодо проблеми визначення трудових відносин у сучасній Україні, слід зазначити, що вона має як теоретичне, так і практичне значення для розвитку трудового права. Нечіткість критеріїв відмежування трудових і цивільно-правових договорів, зловживання з боку роботодавців,

недосконаліть законодавства та поява нових форм зайнятості створюють численні колізії у правозастосуванні. Унаслідок цього працівники часто залишаються без належного правового та соціального захисту, а держава втрачає контроль над частиною ринку праці. Подолання цих проблем можливе лише за умови оновлення трудового законодавства відповідно до міжнародних стандартів, посилення контролю за дотриманням трудових прав і формування сталої судової практики.

Використані джерела:

1. Гетьманцева Н.Д., Вакарюк Л.В., Козуб І.Г., Орловський О.Я. Навчальний посібник по вивченню навчальної дисципліни для студентів ОР «Бакалавр» за спеціальністю 081 «Право». Чернівці: Чернівецький нац., ун-т, 2020. 311 с.
2. Проєкт Трудового кодексу України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/nt4655?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_ medium=news&utm_content=jl01 (дата звернення: 21.10.2025)
3. Рекомендація Міжнародної організації праці (МОП) № 198 «Про трудові правовідносини»: прийнята МОП31 травня 2006 року. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_748379.pdf (дата звернення: 21.10.2025)
4. Рим О. М. Трудове право Європейського Союзу: монографія. Львів: ГАЛИЧ-ПРЕС, 2020. 596 с.
5. Ярошенко О. М., Луценко О. Є. Правові позиції та висновки Верховного Суду України та Великої Палати Верховного Суду щодо вирішення трудових спорів : навч. посібн. 2-ге вид. Харків : Право, 2020. 194 с.

ГРИШИНА К.А.

студентка 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – ст. викладачка Данильченко О.В.

ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Введення воєнного стану в Україні після початку повномасштабної агресії рф 24 лютого 2022 року призвело до трансформації функціонування практично

всіх сфер суспільного життя. Одним із ключових викликів стало забезпечення можливості здійснення цивільних прав у нових умовах, коли держава одночасно повинна зберігати належний рівень безпеки та підтримувати нормальну діяльність соціальних і економічних процесів. Попри наявність обмежень, принципи верховенства права, непорушності основних прав і свобод та правова визначеність залишаються фундаментальною основою для регулювання цивільних правовідносин.

Проблематика здійснення цивільних прав у період воєнного стану охоплює широкий спектр питань: від обмежень особистих немайнових прав до специфіки реалізації права власності, виконання договірних зобов'язань, доступу до правосуддя та функціонування ринку праці. Також важливим аспектом є аналіз судової практики, яка суттєво впливає на тлумачення норм права в умовах воєнного часу.

Правовий режим воєнного стану базується на Конституції України, міжнародних актах із прав людини та спеціальному законодавстві. Стаття 64 Конституції України дозволяє обмеження окремих прав і свобод, але не допускає повного їх скасування [1]. Таким чином законодавець визначає, що навіть у надзвичайних умовах діє принцип пропорційності: будь-яке обмеження має бути необхідним, тимчасовим та відповідати легітимним цілям – захисту держави та громадян.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає правові підстави для обмеження пересування, вилучення майна, встановлення комендантської години, посилення контролю за інформаційним простором, а також регулює діяльність органів державної влади та військових адміністрацій [2]. Проте цей закон не має на меті нівелювати цивільні права, а лише створює правові інструменти для швидкого реагування на загрози.

Цивільний кодекс України продовжує застосовуватися у повному обсязі, але з урахуванням специфічних умов. Наприклад, правила про відповідальність за невиконання зобов'язань у зв'язку з форс-мажором набувають особливого значення, адже військові дії визнаються винятковою обставиною, яка об'єктивно перешкоджає виконанню багатьох договорів [3].

Право на життя залишається абсолютним і не може бути обмежене навіть під час війни. Держава зобов'язана забезпечувати евакуацію населення, організацію укриттів, попередження про повітряні тривоги та інші заходи цивільного захисту. Ці дії безпосередньо впливають на реалізацію права на безпечне середовище, яке хоч і не формулюється прямо в ЦКУ, проте випливає із загального принципу непорушності життя та здоров'я.

Одним із найпоширеніших обмежень під час воєнного стану є обмеження свободи пересування: введення комендантської години, перевірки документів на блокпостах, заборона перебування у зонах ведення бойових дій. Такі обмеження прямо передбачені законом і вводяться для запобігання диверсіям, забезпечення оборони та підтримання громадського порядку [2].

Однак, навіть у таких умовах:

• заборона пересування має бути пропорційною;

• зберігається право оскарження незаконних дій військових адміністрацій;

• людина не може бути позбавлена доступу до життєво необхідних послуг.

Питання інформаційної безпеки стало особливо актуальним. Законодавством передбачено обмеження на поширення військової інформації, фотографування стратегічних об'єктів, розголошення інформації про переміщення військ [4]. Проте право на отримання достовірної інформації щодо небезпеки, дій влади та гуманітарної допомоги залишається непорушним.

За статтею 353 ЦКУ та Законом «Про правовий режим воєнного стану» можливе примусове відчуження приватного майна для потреб оборони [2]. Таке відчуження здійснюється за рішенням військового командування, погодженого з органами влади, і передбачає обов'язкову компенсацію після скасування воєнного стану.

Існує дві форми:

• вилучення – тимчасове позбавлення можливості користуватися майном,

• реквізиція – повне припинення права власності з подальшою компенсацією.

З 2022 року держава запровадила механізм отримання компенсацій через «єВідновлення». Комісії органів місцевого самоврядування складають акти обстеження житла, після чого власник має право на грошову компенсацію або нове житло [5]. Це є однією з найбільших реформ цивільного відшкодування в новітній історії України.

У деяких випадках доступ до приватного майна (житла, землі, автомобіля) може бути обмежений з міркувань безпеки. Наприклад, заборона в'їзду на окремі території або введення режиму контролю над майном, яке може створювати загрозу (пальне, вибухонебезпечні матеріали). Проте такі обмеження є тимчасовими і не припиняють самого права власності.

Отже, у період воєнного стану Україна демонструє здатність забезпечувати належний рівень реалізації цивільних прав, незважаючи на суттєві виклики. Норми приватного права продовжують діяти, а правовий режим воєнного стану коригує механізми реалізації окремих прав, але не скасовує їх.

1. Правова система України зберігає баланс між безпекою і правами людини. Обмеження цивільних прав є точковими, тимчасовими та спрямованими на захист громадян.

2. Право власності зазнає найбільших змін, але існує чіткий механізм компенсації та правового захисту.

3. Договірні відносини адаптувалися до умов війни, а судова практика формує гнучкі підходи до оцінки форс-мажорних обставин.

4. Трудові правовідносини зазнали значної трансформації, однак гарантії працівників збережено.

5. Доступ до правосуддя не припиняється, а завдяки електронним механізмам навіть розширюється у певних аспектах.

6. Українська правова система демонструє стійкість і здатність до швидкої адаптації, що свідчить про її відповідність європейським стандартам прав людини.

Отже, здійснення цивільних прав у період воєнного стану в Україні продовжує ґрунтуватися на принципах верховенства права, пропорційності, добросовісності та недопущення зловживання правами. Це дозволяє зберегти стабільність цивільного обороту навіть у надзвичайних умовах.

Використані джерела:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2025).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 15.11.2025).

3. Цивільний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2025).

4. Кримінальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 15.11.2025).

5. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text (дата звернення: 15.11.2025).

ЗИМА К.С.
студентка 1 курсу магістратури
Миколаївського навчально-наукового інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – ст. викладачка Данильченко О.В.

ЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Особисті немайнові права особа набуває від народження, що визначають їх абсолютний характер як такий, що належать кожній людині та діє протягом усього її життя. Крім того, фізична особа не може відчужити, продати або ж передати особисті немайнові права, у зв'язку з тим, що вони є невід'ємними від самої особи та не мають економічного змісту.

Згідно зі ст. 271 Цивільного кодексу України, зміст особистого немайнового права становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя [1]. Для того, щоб особа змогла ефективно реалізувати суб'єктивні цивільні права необхідно мати достатній об'єм правосуб'єктності, тобто особа повинна бути наділена необхідною цивільною правоздатністю, необхідним обсягом цивільної дієздатності, а також здатність нести відповідальність за свої неправомірні дії.

У зв'язку із запровадженням воєнного стану, зумовленого повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України, держава змушена тимчасово обмежити особисті немайнові права особи, з метою захисту життя, свободи та безпеки своїх громадян.

Так, відповідно ст. 271 Цивільного кодексу України передбачено, що обмеження особистих немайнових прав фізичної особи, встановлених Конституцією України, можливе лише у випадках, передбачених нею [1]. Статтею 64 Конституції України встановлено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Серед базових прав людини, які є підґрунтям природного буття та забезпечують участь у суспільному житті, особливе місце займають право на життя, охорону здоров'я, на повагу до честі, гідності та свободу на особисту недоторканність. З огляду на це, даний комплекс прав є недоторканним та не підлягає жодним обмеженням, навіть у період дії воєнного стану, адже саме вони є гарантами існування особи. Це право має абсолютний характер і прямо закріплений в ст. 64 Конституції України [2], як такі, що не підлягають

обмеженню. Найвища соціальна цінність – це життя та гідність людини, порушення цього принципу призведе до руйнування всієї демократичної та правової держави, тому держава є гарантом захисту цих прав навіть в період коли в державі запроваджений воєнний стан. Зокрема, непорушність та захист особистих немайнових прав, які мають природний і невідчужний характер, закріплюються і в міжнародних актах, а саме: Загальна декларація прав людини (1948р.) встановлює, що кожна людина має право на життя, свободу і на особисту недоторканність [3]; Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950р.) гарантує право на життя (ст. 2), забороняє катування й нелюдське поводження (ст. 3), захищає право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5), а також право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8) [4].

Незважаючи на це, в період збройної агресії, є обмеження на реалізацію таких особистих немайнових прав, як недоторканність житла та свобода пересування, оскільки вони не входять до переліку ст. 64 Конституції України, як такі, що не підлягають обмеженню [2]. Можуть застосовуватись заходи примусового відчуження приватної власності, наприклад, будинку чи машини, для тимчасового розміщення військовослужбовців або для проведення обшуку з метою виявлення боєприпасів, зброї чи іншої незаконної діяльності. Проте з моменту закінчення воєнного стану все майно повинно бути повернене власникові. Стосовно свободи пересування, обмеження можуть бути запроваджені у зв’язку з введенням комендантської години, замінуванням та окупацією територій, встановленням блокпостів та обмеженням виїзду громадян призовного віку за межі території України.

Отже, особисті немайнові права можуть бути правомірно обмежені органами державної влади відповідно до норм законодавства, що є цілком обґрунтовано та необхідно в інтересах безпеки держави та захисту життя людей в період дії воєнного стану. Але є й ті особисті немайнові права, без яких особа не зможе існувати як така, адже вони становлять основу природної сутності людини. До цього переліку прав відноситься: право на життя, охорону здоров’я, на повагу до честі, гідності та свободу, на особисту недоторканність, які мають абсолютний характер, тому вони в жодному разі не можуть бути обмеженими в навіть в період надзвичайного чи воєнного стану.

Використані джерела:

1. Цивільний кодекс України : кодекс від 16.01.2003 № № 435-IV : станом на 5 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top.

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

3. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

ІВАНОВ М.А.

студент 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКА І РОБОТОДАВЦЯ У ВОЄННИХ УМОВАХ: ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

В умовах воєнного стану в Україні особливо гостро постає питання балансу інтересів працівників і роботодавців. З одного боку, держава зобов'язана забезпечувати трудові права та соціальні гарантії громадян, з іншого – роботодавці прагнуть зберегти ефективність діяльності підприємств в умовах нестабільності та ризиків. Це створює нові виклики для трудового права, вимагаючи від законодавства гнучких механізмів захисту обох сторін та розробки правових інструментів, що дозволяють забезпечити справедливий компроміс між економічними та соціальними потребами.

Мета дослідження полягає у виявленні правових механізмів забезпечення балансу інтересів працівників і роботодавців в умовах воєнного стану та аналізі викликів, що виникають перед трудовим правом України.

Спеціальний Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» діє лише під час воєнного стану та встановлює механізми балансу інтересів працівників і роботодавців. Він надає роботодавцям можливість укладати строкові договори, переводити працівників на інші посади у разі загрози життю або наслідків бойових дій та змінювати істотні умови праці відповідно до статей 3 та 11 Закону, водночас зберігаючи за працівниками право на звільнення за власним бажанням та захищені умови оплати і безпеки праці зокрема ст. 4 [1].

Слід зазначити, навіть в умовах воєнного стану держава повинна забезпечувати збереження основних трудових прав працівників, адже вони є не лише елементом соціальної стабільності, а й чинником підтримки економічної життєздатності країни.

По-перше, можна стверджувати, що збереження роботи в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим для працівників, оскільки воно гарантує фінансову стабільність і відчуття соціальної захищеності у складний період. Водночас, як зазначає Буякова І. О. [2, с. 223], запровадження гнучкого режиму роботи дозволяє оптимізувати робочий процес: працівники можуть виконувати обов'язки у зручний час, а роботодавець – ефективно організовувати виробничі завдання, що сприяє збереженню продуктивності та балансу між потребами підприємства і правами працівників.

По-друге, особливої уваги потребує питання оплати праці. Незважаючи на складну економічну ситуацію, держава зобов'язана гарантувати виплату мінімальної заробітної плати та її індексацію. Це дає змогу зберегти реальну купівельну спроможність громадян і запобігти різкому зниженню рівня життя. Як підкреслює Буякова І. О., навіть у період воєнного стану працівники, які виконують роботу в умовах підвищеного ризику або понаднормово, повинні отримувати відповідну компенсацію, що підтримує їхню мотивацію та соціальну стійкість [2, с. 223].

По-третє, навіть в умовах воєнного стану держава повинна забезпечувати право працівників на відпустку, адже відпочинок є важливим для збереження працездатності та мотивації. Водночас законодавство дозволяє обмежити тривалість щорічної основної відпустки до 24 календарних днів і переносити невикористані дні на післявоєнний період згідно зі статтею 12 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Працівники також мають право на відпустку без збереження заробітної плати, зокрема ті, хто виїхав за межі України або набув статусу внутрішньо переміщеної особи, на строк до 90 календарних днів відповідно ч. 4 ст. 12 [1]. Такі положення дозволяють зберегти баланс між потребами підприємства і правом працівника на відпочинок.

Нарешті, соціальний захист мобілізованих працівників у воєнний час є надзвичайно важливим, оскільки він забезпечує стабільність життя громадян і підтримує їх під час виконання обов'язків перед державою. З точки зору авторки Галак А. В., законодавство України гарантує мобілізованим збереження робочого місця та посади після завершення служби, надає переважне право залишення на роботі у разі скорочень, забезпечує соціальні виплати та пільги, право на відпустки, а також зарахування часу служби до

страхового та пенсійного стажу [3, с. 177]. Такі гарантії дозволяють підтримувати баланс між обов'язками громадян перед державою та їхнім правом на трудову стабільність і соціальний захист.

Водночас необхідно враховувати інтереси роботодавців**,** які в умовах війни потребують гнучкого управління трудовими відносинами, можливості призупинення договорів та адаптації роботи до нестабільних умов для забезпечення безперервності виробництва та економічної стійкості підприємства.

Як було зазначено раніше, воєнний стан надає роботодавцям можливість самостійно визначати тривалість робочого дня та тижня, а також запроваджувати гнучкий режим роботи. З погляду керівництва, це дозволяє оптимально організовувати виробничий процес, ефективно розподіляти ресурси та забезпечувати виконання критично важливих завдань навіть у складних умовах. Гнучкий режим роботи допомагає підприємству зберігати економічну життєздатність, мінімізувати ризики збоїв у виробництві та швидко адаптуватися до змін зовнішнього середовища, що є надзвичайно важливим під час воєнного стану.

Призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану є ще одним важливим інструментом для роботодавців, оскільки дозволяє зберегти фінансову стабільність підприємства та оптимально розподіляти ресурси у непередбачуваних обставинах. Водночас, відповідно до статті 13 того ж Закону, роботодавець може тимчасово призупинити виконання трудового договору, якщо збройна агресія робить неможливим виконання обов'язків обома сторонами. Це дає змогу уникнути зайвих витрат на зарплату, гарантійні та компенсаційні виплати, водночас зберігаючи право працівників на відновлення трудових відносин після закінчення строку призупинення або припинення воєнного стану. Закон також регламентує порядок оформлення таких рішень та контроль за їх дотриманням, що забезпечує законність і мінімізує ризики конфліктів [1].

Конфлікт між економічними потребами роботодавця та соціальними правами працівника залишається одним із ключових викликів у сфері трудових відносин. Для його подолання необхідно удосконалювати чинне трудове законодавство, зокрема норми, що регулюють гнучкі форми зайнятості, умови праці та гарантії соціального захисту працівників. Важливо забезпечити більш чітке визначення прав і обов'язків сторін трудового договору, а також механізмів відповідальності за їх порушення. Ефективне правове оновлення має супроводжуватися розвитком соціального діалогу між державою,

роботодавцями та профспілками, що дозволить узгоджувати інтереси сторін і створити справедливу модель трудових відносин.

Доцільно зазначити, що, провівши аналіз правового регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану, можна зробити висновок: держава забезпечує соціальний захист працівників та гарантує їхні трудові права, водночас роботодавці отримують механізми гнучкого управління трудовими відносинами, що дозволяє підтримувати економічну стабільність підприємств. Такий баланс інтересів є ключовим для збереження соціальної стабільності та ефективного функціонування ринку праці навіть у надзвичайних умовах, а подальше удосконалення законодавства і розвиток соціального діалогу сприятиме більш справедливому та ефективному регулюванню трудових відносин.

Використані джерела:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022, № 2136-IX. *Верховна Рада України. Законодавства України.* URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text] (дата звернення: 10.11.2025).

2. Буякова І. О. Трудові відносини в умовах воєнного стану: баланс інтересів працівника та роботодавця. *Приватно–правові та публічно–правові відносини: модернізація розвитку в умовах воєнного стану.* 18.10.2024 р., м. Кропивницький. С. 222–223

3. Галак А. В. Трудові гарантії мобілізованих працівників в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми приватного та публічного права*, м. Харків. 2024. С. 176–178.

КОЛОБОВНІКОВ С.С.

студент 2 курсу магістратури
Миколаївського навчально-наукового інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

НОВАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЩОДО ВІДДАЛЕНОЇ РОБОТИ

2020 рік став викликом для України та світу загалом. Внаслідок розповсюдження коронавірусу по всьому світу, держави були змушені перейти

у режим локдауна й стала необхідність у віддаленій роботі. Для працівників та роботодавців постала проблема організації праці на дому в умовах пандемії COVID-19, а для законодавців – прийняття законів, які б регулювали організацію віддаленої праці. В Україні, Верховна Рада України внесла зміни до основного трудового закону – Кодексу законів про працю України (далі – Кодекс), а саме Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» та Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу». Перший закон ввів поняття гнучкого режиму робочого часу, за яким можливе встановлення відмінного від визначеного правилами внутрішнього трудового розпорядку режиму роботи з дотриманням встановленої норми тривалості робочого часу [1]. Другий закон розмежував поняття «надомної» та «дистанційної» роботи: «надомна робота» більш вужчий за суттю термін ніж «дистанційна робота» і означає роботу за місцем проживання, робота на дистанції має на меті роботу поза визначеним роботодавцем приміщенням [2].

Наступним чинником стало повномасштабне російське вторгнення у 2022 році. В даних умовах законодавцем було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [3]. Даний закон вніс чимало змін до Кодексу, у тому числі переведення працівника за ініціативою роботодавця на дистанційну форму, при цьому повідомивши його за два місяці [4].

Також стали актуальними вирішення наступних питань: направлення у службове відрядження тих, хто працює дистанційно чи на дому; створення сприятливих умов роботи батьків, чиї діти навчаються дистанційно у школі [5]. Ці питання були юридично вирішені з прийняттям нововведень до трудового законодавства, а саме Законом України «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо удосконалення правового регулювання окремих питань надомної та дистанційної роботи» [6].

Так, у статті 60-1 Кодексу на даний момент зазначено, що направлення працівника, який виконує надомну роботу, в службове відрядження встановлюються трудовим договором про роботу на дому.

Стаття 60-2 Кодексу закріпила обов'язок працівника повідомити роботодавця про своє місцезнаходження будь-яким зручним йому способом, у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) у випадку коли необхідно направити працівника, який виконує роботу дистанційно, у службове відрядження. Також у цій статті визначено право

працівника на переведення у зв’язку з тим, що його чи її дитина (до 14 років) навчається у закладі середньої освіти за дистанційною формою згідно до наказу розпорядника такого закладу.

Наразі в статті 121 Кодексу зазначено, що у випадку коли відряджають працівника, який працює на дистанційній формі, зокрема, під час відрядження працівника до місця знаходження роботодавця, пункти відправлення та прибуття, а також маршрут повернення визначаються за домовленістю під час узгодження маршруту поїздки і мають бути вказані в розпорядженні про відрядження.

Отже, законодавець за досліджений період ввів нововведення, які удосконалюють певні аспекти організації праці дистанційно та на дому. У подальшому, при прийнятті проєкту нового Трудового кодексу України, на нашу думку, слід врегулювати наступні питання: відсутність підстав для відмови в наданні можливості працювати дистанційно; порядок контролю та механізми моніторингу за виконанням роботи дистанційно чи на дому; відсутність чітких норм щодо оплати праці дистанційно чи на дому, відсутність компенсацій витрат на електроенергію та інтернет.

Використані джерела:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв’язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 № 540-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу: Закон України від 04.02.2021 № 1213-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/2136-20#Text

4. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text

5. Україна: Новий Закон щодо службових відряджень надомних та дистанційних працівників. URL: https://bakerxchange.com/rv/ ff00e86c53dd63301c3db3905249bd430ddf95fe/p=6637579

6. Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо удосконалення правового регулювання окремих питань надомної та дистанційної роботи: Закон України від 27.03.2025 № 4339-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4339-20#Text

КОНОНЮК Б.П.
студент 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

ЗМІНИ У ПРОЦЕСІ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна на території України вплинула на більшість сфер суспільного життя, зокрема і на процес регулювання трудових відносин. Враховуючи специфіку діяльності держави в умовах війни, остання вимагає впровадження ряду змін у життєдіяльність суспільства з метою забезпечення захисту незалежності, територіальної цілісності та безпеки населення в екстремальних умовах, водночас зберігаючи баланс між інтересами держави та гарантуванням прав і свобод людини і громадянина. Аналіз змін у сфері трудових відносин дозволяє виокремити найбільш вагомі аспекти, їхнє значення як для суб'єктів цих відносин, так і для забезпечення національної безпеки. Змін зазнали норми, що регулюють такі складові як: укладання та розірвання трудового договору; переведення та зміни істотних умов праці; встановлення та облік часу роботи та часу відпочинку; оплата праці; колективний договір; відпустки тощо.

Слід зазначити, що після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року, законодавцем був впроваджений ряд спеціальних норм, що містяться у законах та підзаконних нормативно-правових актах, ключовим з яких є Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон України). Цей нормативно-правовий акт не лише вносить зміни до вже існуючих інститутів, але й передбачає створення нових, зумовлених потребами війни. У п. 3 розділу «Прикінцеві положення» Закону України зазначається, що він діє у період воєнного стану та втрачає чинність з дня припинення або скасування воєнного стану, крім норм-виключень, що вказані у цій нормі [2].

Окрема увага приділяється ч. 2 ст. 1 Закону України, яка передбачає введення обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбаченими статтями 43, 44 Конституції України [2]. Незважаючи на можливість виникнення дискусії з приводу порушення принципу верховенства права, ці обмеження носять вимушений та тимчасовий характер, що аргументується воєнним часом, а також його специфікою.

Наступним впровадженням є інститут призупинення трудового договору. Це нововведення передбачає тимчасове припинення виконання обов'язків як зі сторони роботодавця, так і зі сторони найманого працівника, у зв'язку із збройною агресією проти України. На нашу думку, призупинення трудового договору є необхідною новацією, оскільки для працівників передбачається можливість збереження робочого місця на період відсутності змоги виконання своїх трудових обов'язків, у зв'язку із збройною агресією. Враховуючи зміни, спричинені воєнним часом, ця норма носить актуальний характер, зокрема, для мобілізованих осіб, які, виконуючи функцію захисту країни, мають можливість зберегти своє робоче місце. Значення цього нововведеного інституту для роботодавців полягає у можливості зберегти кадровий склад, адже тимчасове припинення діяльності підприємства, установи чи організації може бути спричинено окупацією територій, де вони розташовані, знищенням будівель тощо. Норми ст. 13 Закону України додатково передбачають відсутність обов'язку роботодавця щодо виплати заробітної плати та інших сум, забезпечення необхідних для виконання роботи умов праці тощо, за умови призупинення трудового договору [2].

Можемо погодитися з позицією О. Акіліної та К. Рябець, які стверджують, що умови воєнного часу створили стимул для пошуку альтернативних варіантів використання робочої сили. З початку повномасштабного вторгнення більш поширеними стали дистанційна форма зайнятості, неповна робота та гнучкі графіки [3, с. 425]. Вищевказана тенденція зумовлена необхідністю забезпечення безпечних умов проживання та виконання трудових обов'язків, а також рядом інших факторів.

Змін зазнала сфера укладання та розірвання трудового договору. На відміну від ч. 3 ст. 26 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП), де вказуються категорії осіб, щодо яких не може бути встановлене випробування при прийнятті на роботу, ч. 2 ст. 1 Закону України не передбачає будь-яких виключень [1, 2].

Ст. 38 КЗпП закріплює спектр підстав, за яких працівник може розірвати трудовий договір за власною ініціативою без письмового попередження за 2 тижні [1]. У ст. 4 Закону України вводиться нова підстава, що пов'язана із наявністю загрози для працівника та розташуванням підприємства, установи або організації в зоні бойових дій. Водночас ширшими стали повноваження роботодавців у цій сфері. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України, в умовах воєнного стану право розірвати трудовий договір за ініціативою роботодавця останні можуть застосовувати навіть по відношенню тимчасово непрацездатних

працівників та працівників, що перебувають у відпустці, окрім виключень, що закріплені у вищевказаній нормі [2].

На відміну від ч. 1 ст. 50 КЗпП, у якій закріплюється максимальна допустима тривалість нормального робочого часу у вигляді 40 годин на тиждень, ч. 1 ст. 6 Закону України встановлює, що у період воєнного стану для працівників сектору критичної інфраструктури така тривалість може становити 60 годин на тиждень. У цій же нормі, зокрема у ч. 5, зазначається, що безперервний щотижневий відпочинок може бути скорочений до 24 годин [1, 2].

У ч. 1 ст. 3 Закону України встановлюється, що працівник може бути переведений на іншу роботу без наявності згоди з його сторони (окрім випадків, якщо робота знаходиться у зоні бойових дій або вона є протипоказаною працівнику за станом здоров'я), з метою ліквідації або відвернення наслідків бойових дій та інших обставин. У нормі встановлюється оплата за виконану роботу, у зв'язку із переведенням, у розмірі не нижче, ніж середня заробітна плата за попередньою роботою. Щодо складової, яка стосується зміни істотних умов праці – у період дії воєнного стану це може відбуватися без двомісячного попередження [2].

Амбівалентних змін зазнала складова щодо оплати праці. З однієї сторони, законодавець не закріплює норми щодо зміни розміру заробітної плати – вона залишається відповідно до умов трудового договору. З іншої сторони, посилаючись на ч. 4 ст. 10 Закону України, роботодавець має право відтермінувати виплату заробітної плати, якщо це зумовлено бойовими діями. У цій же статті, зокрема у ч. 3, законодавець виключає відповідальність роботодавця за несвоєчасну оплату праці, якщо останній зможе довести наявність визначених причин (бойові дії, непереборна сила тощо) [2].

Питання відпусток регулюється ст. 12 Закону України, де визначається, що у період дії воєнного стану роботодавець має право щодо обмеження тривалості щорічної відпустки працівника до 24 календарних днів [2].

Отже, на основі вищевказаного можна зробити висновок, що умови воєнного часу зумовили потребу у перегляді процесу регулювання трудових відносин. Після 24 лютого 2022 року органами державної влади був прийнятий ряд законів та підзаконних нормативно-правових актів, ключовим з яких є Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Загалом можна виділити, що частина основоположних гарантій у цій сфері зазнали обмежень на період дії воєнного стану, а повноваження роботодавців по відношенню до найманих працівників зазнали часткового розширення. Повномасштабна війна на території України зумовила потребу створення нових інститутів регулювання трудових відносин, прикладом якого є призупинення

трудового договору. Більш поширеними стали альтернативні варіанти використання робочої сили у вигляді дистанційної форми зайнятості, гнучкого графіку та неповної роботи. Однак, впровадження цих норм є необхідним, оскільки в умовах воєнного часу питання захисту національної безпеки набуває особливо актуального характеру, через що суспільство зобов'язано йти на поступки заради збереження власного існування.

Використані джерела:

1. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII : станом на 12 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/322-08#Text (дата звернення: 07.11.2025).

2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX : станом на 1 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення: 08.11.2025).

3. Акіліна О., Рябець К. Правове регулювання соціально-трудових відносин в умовах воєнного стану: економічні та управлінські аспекти. *European scientific journal of economic and financial innovation.* 2025. № 3(17). С. 421–430.

КУБІНЕЦЬ І.М.

студентка 2 курсу магістратури
Миколаївського навчально-наукового інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – викладачка Фасій А.В.

МЕДІАЦІЯ В ТРУДОВИХ СПОРАХ

Наразі суперечки у сфері праці постають однією з найбільш частих форм розбіжностей у громаді, а отже, їхнє залагодження поглинає куди більше часу й ресурсів. Вони охоплюють широкий спектр порушень, як-от: затримки із виплатою заробітку, нехтування трудовими правами робітників та неправомірне припинення трудових відносин із найманим працівником. Зрозуміло, коли виявляється, що їхні права порушено, особа звертатиметься до судових інстанцій. Через велику кількість подібних справ виникає надмірне навантаження на судовий апарат, а також це вимагає значних грошових вкладень. Тому у таких ситуаціях доцільніше вдатися до альтернативного методу врегулювання розбіжностей через процедуру медіації. Такий механізм дозволяє швидко, із додержанням конфіденційності, зменшити негативний

вплив на репутацію як для найманого працівника, так і для роботодавця. Учасники самі здатні керувати ходом вирішення конфлікту й досягти спільного рішення, яке буде вигідне обом, уникаючи судового розгляду, що відчутно зекономить час та фінанси. Адже медіація стає особливо затребуваною з огляду на стрімкий прогрес технологій, суттєві трансформації у правовому полі, зважаючи на поточну ситуацію в державі.

Способи вирішення трудових суперечок за допомогою медіації закріплені у статті 222-1 Кодексу законів про працю України. Цей механізм позасудового розв'язання розбіжностей (конфліктів) та самі засади медіації деталізовані у Законі України «Про медіацію» [1, 2].

Медіація являє собою добровільний, приватний, регламентований процес, що відбувається поза судом, у котрому учасники, за сприяння медіатора (або кількох медіаторів), прагнуть або попередити ескалацію, або ж вирішити суперечку через процес переговорів [5].

Такий захід реалізується лише за спільною згодою сторін медіації, керуючись такими принципами, як добровільність участі, збереження конфіденційності, нейтральність, незалежність та об'єктивність медіатора, а також правом сторін на самостійне визначення рішення та рівністю їхніх прав. Усе це формалізується письмовим договором, а підсумки процедури оформлюються угодою [5]. Якщо ж угода, досягнута під час медіації, не виконується або виконується неналежно, сторони зберігають право передати свій трудовий спір для розгляду до уповноважених органів, визначених статтею 221 Кодексу законів про працю України, а саме: до комісії із трудових спорів або до районного (міського) суду [1, 5].

Варто зазначити, що будь-яке втручання у процес підготовки та проведення медіації з боку державних органів влади, місцевого самоврядування, комерційних чи некомерційних структур незалежно від їхнього підпорядкування чи форми власності, громадських об'єднань, службових осіб чи приватних осіб – суворо заборонено [5].

Беручи до уваги ухвалене визначення інституту медіації як «позасудової, здійснюваної на добровільних засадах, закритої, впорядкованої процедури, в процесі якої учасники за сприяння медіатора (медіаторів) прагнуть не допустити виникнення або ж улагодити розбіжність (суперечку) через перемовини» (пункт 4 частини першої статті 1 Закону України «Про медіацію» [2]), Л.Д. Менів вважає, що немає жодних вагомих юридичних аргументів, аби виводити із охоплення медіацією колективні трудові розбіжності. По-перше, сутнісно колективні трудові суперечки є соціальними протистояннями, що постають між групою найманих працівників та роботодавцем стосовно

реалізації гарантованих трудових прав, забезпечення чи умов праці. Колективні трудові конфлікти, подібно до індивідуальних, мають спроможність бути вирішені через добровільне примирення поза судовими інстанціями, що, власне, і являє собою суть медіаційного інституту [4, с. 184].

По-друге, натомість до адміністративного чи судового вердикту у трудовому спорі, медіаційний підхід дає змогу зберегти суспільний діалог між залученими сторонами, забезпечити належний облік інтересів обох сторін, уникнути наростання конфронтації та зменшити фінансові збитки, які можуть асоціюватися зі спором наприклад, страйкові дії. Тому медіація спроможна стати дієвим доповненням до врегулювальних механізмів, уже закріплених у законодавстві [4, с. 185].

А. В. Бондаренко, проаналізувавши українське трудове законодавство, дійшов висновку, що на поточний момент механізм використання медіації стосується винятково щодо індивідуальних трудових спорів. Тому затвердження професійного стандарту «Трудовий медіатор (медіатор трудових спорів)» закладає нормативну та методологічну основу для імплементації медіації у вирішення як індивідуальних, так і колективних трудових конфліктів, адже компетенція такого спеціаліста не має обмежень лише індивідуальними ситуаціями. Ці обставини спрямовані на підвищення інституційної стійкості трудової медіації загалом. Додатково, у проєкті Закону України «Про колективні трудові спори», який наразі розглядається Верховною Радою України, вперше на законодавчому рівні передбачається закріплення терміна «трудова медіація» саме стосовно колективних трудових конфліктів та встановлення юридичного статусу трудового медіатора. Цей законопроєкт (за умови позитивного рішення) разом із затвердженим професійним стандартом становлять собою невід'ємні елементи всеохоплюючого правового інструментарію, що є обов'язковою передумовою для фактичного впровадження трудової медіації як методу врегулювання колективних трудових спорів на території України [3, с. 380].

Отже, підсумовуючи вище зазначене, варто підкреслити, що сама по собі процедура медіації є вельми актуальною у наш час. Проте вона містить як недоліки, так і переваги у процесі врегулювання розбіжностей. Цей механізм являє собою швидку, вигідну для учасників, конфіденційну і дієву модель, яка допомагає уникнути ескалації розбіжностей та відновлює зв'язки між сторонами. Однак зараз було б доцільно здійснити корективи у законодавчій базі стосовно використання медіації у колективних суперечках. Адже необхідно ретельно підготувати та забезпечити фахову підготовку майбутніх медіаторів

для ефективного вирішення трудових конфліктів, з метою подальшого офіційного визнання статусу трудового медіатора.

Використані джерела:

1. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10 грудня 1971 № 322-VIII : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.
2. Про медіацію : Закон України від 16. жовтня 2021 року № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text.
3. Бондаренко А. В. Медіація у вирішенні колективних трудових спорів: перспективи впровадження в Україні. *Вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Т. 2, № 90. С. 375–382.
4. Менів Л. Врегулювання трудових спорів шляхом медіації. *Вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2022. № 71. С. 181–185.
5. Медіація як спосіб врегулювання трудових спорів – Південно-Східне міжрегіональне управління Державної служби з питань праці. *Південно-Східне міжрегіональне управління Державної служби з питань праці*. URL: https://dp.dsp.gov.ua/novyny/mediatsiia-iak-sposib-vrehuliuvannia-trudovykh-sporiv/ (дата звернення: 12.11.2025).

КУЗІНА В.М.
студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – викладачка вищої категорії Ананьєва О.В.

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

Конституційні засади приватної власності в Україні традиційно розглядаються як фундамент демократичного ладу та економічної стабільності держави. Право власності, закріплене в статтях 13, 14 та 41 Конституції України, гарантує кожному можливість володіння, користування та розпорядження своєю власністю, а також встановлює заборону на її протиправне позбавлення. Однак, введення правового режиму воєнного стану спричинило суттєві зміни практичної реалізації цього права, створивши ситуації, коли держава змушена обмежувати або втручатися в приватну сферу

майнових відносин, але при цьому повинна залишатися в межах принципу верховенства права.

Наукове дослідження цієї проблематики в Україні лише формується. Наприклад, А. А. Хребтова зазначає, що сучасна юридична наука не містить комплексних робіт, присвячених праву власності саме в умовах воєнного стану, оскільки до 2022 року в Україні не було практики таких правових втручань. На її думку, правовий режим воєнного стану поставив перед законодавцем і судовою системою нові виклики, пов'язані з визначенням меж дозволених повноважень держави та реальних гарантій власника [1, с. 211].

Подібної позиції дотримуються В. Власенко і Д. Тихомиров, які у своїй праці «Трансформація інституту власності в умовах воєнного стану» зазначають, що інститут власності в Україні наразі зазнає найбільшого навантаження з часів незалежності: поєднання бойових дій, внутрішнього переміщення населення, реквізиції, примусового відчуження та руйнування нерухомості створює необхідність перегляду існуючих механізмів захисту. Дослідники наголошують, що саме баланс між публічними потребами оборони та приватними інтересами власника визначатиме ефективність відновлення України у післявоєнний період [2, с.62-63].

Проблематика забезпечення конституційних гарантій права власності в умовах воєнного стану полягає не лише у тексті закону, а й у практиці його застосування. Стаття 64 Конституції України дозволяє тимчасове обмеження прав людини під час воєнного стану [8]. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [9] надає можливість державі здійснювати реквізицію, примусове відчуження, тимчасове вилучення транспортних засобів, використання приміщень тощо. Проте закон також закріплює принцип компенсаційності – усяке втручання повинно супроводжуватися відшкодуванням майнової шкоди. Офіційні джерела фіксують численні приклади таких втручань. Міністерство юстиції у своїх роз'ясненнях наголошує, що примусове відчуження – це вилучення приватного майна з переходом права власності до держави за умови обов'язкової повної компенсації. В умовах активних бойових дій рішення про відчуження може прийматися військовим командуванням без погодження з місцевою владою [3].

У зведеному матеріалі системи безоплатної правової допомоги наводяться конкретні ситуації із реквізицією автомобілів та іншої техніки на користь військових адміністрацій. Реквізиція не змінює власника – майно має бути повернене, а якщо повернення неможливе (наприклад, воно знищене під час бойових дій), держава повинна виплатити ринкову вартість [4].

Особливо показовою для розуміння проблематики примусового відчуження в умовах воєнного стану є справа щодо вилучення автомобіля Volkswagen Passat у Черкаській області у 2022 році. Власник транспортного засобу не був повідомлений про відчуження, не отримав акта встановленої форми, а попередня оцінка майна не проводилась. Крім того, акт був підписаний особами, які не належать до органів військового управління, що суперечить вимогам законодавства про реквізицію. Попри це, військова адміністрація наполягала на законності дій, а суди різних інстанцій дійшли протилежних висновків щодо юрисдикції спору. Верховний Суд зрештою вказав, що такі спори мають розглядатися судами цивільної юрисдикції, а власник зберігає право як на компенсацію, так і на повернення майна після припинення надзвичайних обставин за правилами ст. 353 ЦК України [5].

Окремий пласт проблеми становить масове знищення приватного майна, зокрема житла. За даними Київської школи економіки, станом на 2024 рік в Україні зруйновано або пошкоджено понад 230 тис. об'єктів житлової нерухомості, що є безпрецедентним явищем [6]. Цей факт вказує на серйозність викликів, які постають перед механізмами відновлення конституційних гарантій власності. У мирний час втручання в право власності є винятковим явищем; нині воно стало поширеною державної практикою, обумовленою суспільною необхідністю.

Для наукового аналізу важливо не лише констатувати факти втручання, а й оцінити їх через призму верховенства права, яке включає принципи пропорційності, законності, рівності та заборони свавілля. Саме тут виникає найбільше питань. Як зазначає О. Лаговська, українське законодавство містить прогалини щодо порядку документування пошкодженого або знищеного майна, визначення вартості, а також встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями держави, армії та бойовими діями. Вона наголошує, що система компенсацій є неповною і потребує реформування [7, с. 82].

Водночас практика інших країн свідчить, що у воєнний та післявоєнний періоди відновлення прав власності є одним із ключових елементів трансформації державності. Аналітична платформа VoxUkraine, що займається дослідженнями у сфері економічної політики та правового розвитку, у своїх оглядах порівнює досвід Хорватії, Боснії та Грузії, які після закінчення збройних конфліктів проводили реституцію, компенсацію та відбудову житла. Автори наголошують, що процедура відновлення прав власності – це не лише юридичний, а й політичний процес, який впливає на довіру громадян до держави та на економічне відновлення [10].

У межах власних міркувань варто зазначити, що для України питання збереження та захисту приватної власності має особливу чутливість, адже право власності в українському суспільстві історично пов’язане з питаннями свободи, гідності та самостійності людини. В умовах, коли держава змушена втручатися у сферу приватної власності, виникає ризик поступового зменшення довіри до державних інститутів. Тому важливо забезпечити не лише юридичну, але й фактичну справедливість механізмів відшкодування. Потрібно створити прозору процедуру оцінки майна, реєстрації пошкоджень, інформування власників та оперативної виплати компенсації. Але ще важливішою є комунікація держави з громадянами, адже втручання у право власності в умовах війни може бути сприйняте як необхідність, але воно не має перетворюватися на елемент свавільної практики.

Важливим напрямом подальшого дослідження є також поствоєнне відновлення майнових прав. Реституція, компенсаційні програми, повернення реквізованого майна, реконструкція житла та захист права на мирне володіння майном відповідно до практики ЄСПЛ – усе це стане основою нової правової реальності України. Конституційні засади власності в майбутньому лише посиляться, адже відновлення буде пов’язане з гарантіями інвестицій, сталим економічним розвитком і формуванням сучасної правової культури.

Використані джерела:

1. Хребтова Т., Таран О. Конституційно-правові механізми забезпечення права власності в умовах воєнного стану в Україні. *Правовий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 33. URL:https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/33.pdf. (Дата звернення: 16.11.2025)

2. Власенко В., Тихомиров Д., Михайленко Р. Трансформація інституту власності в умовах воєнного стану в Україні. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). URL: https://naukaipravoohorona.navs.edu.ua/index.php/naukaipravoohorona/article/view/1877 (Дата звернення: 16.11.2025)

3. Примусове відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану. Міністерство юстиції України. *Офіційний сайт*. URL: https://minjust.gov.ua/news/ministry/primusove-vidchujennya-abo-viluchennya-mayna-v-umovah-voennogo-stanu-scho-varto-znati (Дата звернення: 16.11.2025)

4. Примусове відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану. Безоплатна правова допомога. *Офіційний сайт*. URL:https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/prymusove-vidchuzhennya-abo-vyluchennya-majna-v-umovah-voyennogo-stanu/ (Дата звернення: 16.11.2025)

5. Канарьова Н. Вилучення автомобіля під час воєнного стану. Рубрика: Суспільство і життя / Суспільство, події. *Дебет-Кредит.* URL: https://news.dtkt.ua/society/community/86440-vilucennia-avtomobilia-pid-cas-vojennogo-stanu-iaki-prava-maje-vlasnik (Дата звернення: 16.11.2025)

6. Прямі збитки інфраструктури України через війну зросли до $170 млрд: оцінка KSE Institute станом на листопад 2024 року. *Київська школа економіки.*URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/pryami-zbitki-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-zrosli-do-170-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-listopad-2024-roku/ (Дата звернення: 16.11.2025)

7. Лаговська Н.В. Проблеми захисту прав власності під час воєнного стану в Україні. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2022. Вип. 2. URL:https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/60 (Дата звернення: 16.11.2025)

8. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (Дата звернення: 16.11.2025)

9. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану. Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17 (Дата звернення: 16.11.2025)

10. The next day after we win the war: restitution of property rights in Ukraine. *VoxUkraine*. URL: https://voxukraine.org/en/the-next-day-after-we-win-the-war-restitution-of-property-rights-in-ukraine (Дата звернення: 16.11.2025)

МАРКОВ-САВЧЕНКО О.С.

студент 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

ГАРАНТІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року стало безпрецедентним викликом для національної правової системи, зокрема для галузі трудового права. Війна суттєво змінила умови функціонування економіки, змусивши законодавця оперативно адаптувати нормативно-правову базу до екстремальних реалій.

Основою правового регулювання праці під час війни став Закон України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон України). Цей нормативний акт діє як спеціальний закон відносно Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП). Норми КЗпП застосовуються лише в тій частині, що не суперечить Закону № 2136-IX. За своєю суттю, він запроваджує особливі правила організації трудового процесу та передбачає тимчасове обмеження низки трудових прав.

Водночас такі обмеження мають вимушений характер і ґрунтуються на положеннях статей 43 та 44 Конституції України. При цьому Закон не лише встановлює жорсткіші рамки регулювання, а й передбачає певні мінімальні трудові гарантії, спрямовані на збереження базових індивідуальних прав працівників у цей складний період [3, с. 378].

Окремої уваги заслуговують зміни в режимі роботи та мобільності персоналу, закріплені в Законі України. Зокрема, стаття 6 передбачає можливість збільшення нормальної тривалості робочого часу до 60 годин на тиждень. Проте законодавцем встановлено чіткий запобіжник: така інтенсифікація праці дозволена виключно для працівників, зайнятих на об’єктах критичної інфраструктури (оборонний сектор, сфера життєзабезпечення тощо), що обумовлено необхідністю підтримання безперервної роботи стратегічно важливих галузей [2]. Стаття 3 цього Закону регулює особливості переведення працівників та зміни істотних умов праці. Вона надає роботодавцю право переводити працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без отримання його згоди (крім переміщення в зони активних бойових дій). Такий крок допускається виключно для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що загрожують життю людей. При цьому закон встановлює чіткі гарантії: робота не повинна бути протипоказана за станом здоров’я, а оплата праці за виконану роботу зберігається на рівні не нижче середньої заробітної плати за попереднім місцем роботи [2].

Аналіз положень КЗпП України та Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» дозволяє виділити систему ключових гарантій трудових прав, що діють у цей період.

Насамперед, держава забезпечує захист захисників України. Так, згідно зі статтею 119 КЗпП, працівникам, призваним на військову службу, гарантується збереження місця роботи та посади [1]. Водночас законодавець передбачив механізми захисту і для цивільних працівників, які опинилися в зоні ризику. Стаття 5 Закону України встановлює заборону на звільнення за прогул працівників, робоче місце яких розташоване на територіях активних бойових дій і які відсутні на роботі. Хоча час такої відсутності не оплачується та не

зараховується до стажу, що дає право на щорічну відпустку, за особою зберігається найголовніше – робоче місце [2].

Також, згідно зі статтею 13 Закону України, запроваджено механізм призупинення дії трудового договору, який гарантує збереження робочого місця за працівником навіть за умови тимчасового припинення роботи. Обов'язок щодо відшкодування втраченого заробітку та інших компенсаційних виплат у такому випадку покладається в повному обсязі на державу, що здійснює військову агресію проти України [2].

Попри можливі економічні труднощі, закон не звільняє роботодавця від фінансових зобов'язань. Стаття 10 Закону України підкреслює обов'язок роботодавця вживати всіх можливих заходів для своєчасної виплати заробітної плати на умовах, визначених трудовим договором [2]. Крім того, стаття 12 цього ж Закону підтверджує право працівників на відпустки, хоча і з певними обмеженнями щодо їх тривалості у воєнний час [2].

Окремо варто виділити додаткові гарантії, передбачені статтею 42 КЗпП України. Вона закріплює переважне право на залишення на роботі при вивільненні працівників (у зв'язку зі змінами в організації виробництва) за окремими категоріями громадян. До таких категорій, зокрема, належать учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та члени сімей загиблих Захисників і Захисниць України [1].

Для працівників, які через військову агресію не можуть перебувати на робочих місцях, передбачено можливість дистанційної роботи або оформлення простою. Фінансова підтримка у таких випадках забезпечується державними виплатами через систему соціального страхування [5, с. 305]. Згідно з положеннями статті 60-2 КЗпП України, під дистанційною роботою розуміється специфічний формат зайнятості, за якого виконання трудових функцій відбувається поза межами території роботодавця. При цьому працівник самостійно обирає місце своєї діяльності та використовує для роботи сучасні інформаційно-комунікаційні засоби [1]. Проте варто зауважити, що свобода вибору місця роботи може мати певні обмеження, наприклад, для державних службовців та працівників державних органів дистанційний режим роботи під час воєнного стану може запроваджуватися лише за рішенням керівника та виключно за умови перебування працівника на території України. Виконання трудових функцій за межами держави допускається лише у разі службового відрядження, оформленого в установленому порядку [4, с. 156].

Важливою умовою реалізації таких гнучких форм зайнятості стала стаття 7 Закону України. Вона докорінно змінила підхід до кадрового діловодства, дозволивши сторонам трудового договору самостійно визначати спосіб обміну

інформацією. Це означає, що накази, повідомлення та інші документи тепер можуть легітимно пересилатися за допомогою електронних засобів зв'язку (месенджери, електронна пошта). Це не лише полегшує взаємодію в умовах, коли працівник та роботодавець знаходяться в різних регіонах або країнах, а й фактично легалізує цифрові інструменти, які раніше перебували у «сірій зоні» правового регулювання [2].

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що правове регулювання трудових відносин в Україні зазнало суттєвої трансформації під впливом воєнного стану. Ключову роль у цьому процесі відіграє Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який, діючи як спеціальний нормативний акт, забезпечує необхідний баланс між інтересами держави, потребами роботодавців та правами працівників. З одного боку, допускається тимчасове звуження прав (збільшення робочого часу, переведення без згоди) для забезпечення функціонування критичної інфраструктури. З іншого боку, держава встановила жорсткі гарантії збереження зайнятості: заборону на звільнення через відсутність на роботі в зонах бойових дій, захист прав мобілізованих осіб та ветеранів, а також механізм призупинення дії трудового договору, який дозволяє «законсервувати» трудові відносини без їх розриву.

Важливим досягненням правової системи стала її адаптивність. Легалізація електронного документообігу та гнучких форм зайнятості (дистанційна робота) дозволила зберегти керованість трудовими процесами в умовах міграції населення та безпекових ризиків. Таким чином, попри жорсткі умови воєнного часу, українське трудове законодавство залишається соціально орієнтованим, маючи на меті максимальне збереження кадрового потенціалу країни для післявоєнної відбудови.

Використані джерела:

1. Кодекс законів про працю України: Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII: станом на 12 жовтня 2025 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 15.11.2025).

2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 №2136-IX: станом на 1 жовтня 2025р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення: 15.11.2025)

3. Гришина Ю. М., Чанишева Г. І. Основні тенденції розвитку трудового права в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ужгородського національного університету. серія: право*. 2022. № 71. С. 376–381.

4. Колонська В. М. Дистанційна робота як форма організації праці в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник повітряне і космічне право*. 2024. № 4(73). С. 154–159.

5. Сорока Б. Гарантії трудових прав у період воєнного стану. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : Матеріали IX Міжнар. науково-практ. конф., м. Суми, 23-24 трав. 2025 р., 2025. С. 303–306.

УДОВИДЧЕНКО С.С.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – ст. викладачка Данильченко О.В.

ПРАВО НА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій питання захисту особистісної ідентичності набуває особливої актуальності. Поширення інформації про особу, її зображення, ім’я чи персональні дані в онлайн-просторі відбувається з безпрецедентною швидкістю, що посилює ризики втручання у приватне життя та зловживання такою інформацією. Конституція України у ст.32 прямо закріплює: «Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [2]. Саме в цьому контексті особливу значущість набувають елементи особистісної ідентичності – право на ім’я, право на власне зображення, а також право бути забутим, що відображає сучасні тенденції розвитку прав людини в інформаційну епоху. Дослідження зазначених прав дозволяє не лише визначити зміст та межі їх реалізації, але й окреслити ефективні механізми їх захисту в умовах цифровізації, коли приватність стає однією з найвразливіших сфер. Саме тому аналіз правових аспектів особистісної ідентичності є необхідною умовою формування дієвої системи гарантій прав людини в Україні.

У правовому розумінні, ім’я (найменування) визначається в Цивільному кодексі України (ЦК України) в статті 201, як особисте немайнове благо, яке охороняються цивільним законодавством, стаття 294 ЦК встановлює право фізичної особи на ім’я, а стаття 296 закріплює за фізичною особою право використовувати своє ім’я у всіх сферах своєї діяльності [3].

Цивілісти традиційно відносять право особи на ім’я до базових невід’ємних особистих немайнових прав. Ім’я виконує ідентифікаційну, соціальну та комунікативну функції. Відповідно до цивільного законодавства України, ім’я включає і складається з прізвища, власного імені та по батькові, хоча в сучасних умовах дедалі частіше піднімається питання щодо необхідності по батькові, як обов’язкового елементу імені, на кшталт європейської практики. Також існує умова, коли ім’я особи, якщо інше не випливає із закону або звичаю національної меншини, до якої вона належить, може набувати особливих форм [3].

Право на ім’я – це особисте немайнове право, яке забезпечує особі правову індивідуалізацію та надає юридично забезпечену можливість мати ім’я і вимагати від оточуючих, щоб її називали власним іменем [10, с. 473].

Зміст права на ім’я складається з таких ключових складових: право бути названою, тобто можливість особи бути індивідуалізованою через власне ім’я (ст.294 ЦК); право на звернення до особи відповідно до її імені (ст.294 ЦК); право володіння, користування та розпорядження своїм іменем на власний розсуд (ст.296 ЦК); право використовувати псевдонім або право вчиняти правочини без зазначення імені (ч.2 ст.28 ЦК); право на звернення до відповідних органів: відділу ДРАЦС за місцем проживання, із заявою про зміну наданого батьками імені (ст.295 ЦК) – на офіційній Facebook-сторінці Міністерства юстиції України було опубліковано допис зі статистикою зміни імені особами за першу половину 2025 року – 5017 осіб (м. Київ – 784, а також області: Дніпропетровська – 433, Львівська – 403, Одеська – 359, Київська – 335, Харківська – 255) [9]; право вимагати припинення незаконного посягання на використання чи порушення власного імені [3; 10, с. 473; 6, с. 80].

Цифрова епоха стає значним викликом для права особи на ім’я і може проявлятися через: кіберсквотинг (англ. cybersquatting) – незаконна діяльність, що полягає у реєстрації, використанні та пропонуванні до продажу доменного імені із наміром отримати прибуток від паразитування на гудвілі або торговельній марці, яка належить іншій особі [4, с. 60]; фейковий акаунт (англ. fake account) – це облікований запис у соціальній мережі з неправдивою і невідповідною інформацією про власника цієї сторінки [5, с. 106]; використання імені в онлайн-публікаціях без згоди цієї особи.

Таким чином, розглядаючи право на ім’я як ключовий засіб ідентифікації особи, логічно звернутися й до права на власне зображення, яке доповнює й розширює зміст особистісної ідентичності у візуальному вимірі.

Право фізичної особи на зображення – це невідчужуване право особи, яке виявляється у дозволі чи забороні на створення, використання та поширення матеріалів із її зображенням [8, с. 16].

О.О. Кулініч окреслює такі ознаки права фізичної особи на зображення: нематеріальна складова – проявляється в тому, що зображення не залежить від форми чи способу його вираження, тобто цінність об'єкта визначається саме змістом інформації, а не способом його фіксації і відтворення; інформаційність – полягає у тому, що зображення особи завжди відображає інформацію про людину, оскільки містить певний обсяг відомостей про неї; ідентифікація – відбувається шляхом розпізнання зовнішності особи, через характерні їй індивідуальні і унікальні риси; немайновий зміст, який тісно пов'язаний із потенційною цінністю – образ людини не має майнової цінності, як такої і не може виражатися в грошовому еквіваленті, але такій оцінці можуть підлягати лише об'єкти, через які фіксується і відтворюється зображення особи, наприклад через фото чи відеозапис. І тому не дивлячись на немайнову сутність цього права, зображення особи все ж таки може мати потенційну майнову цінність [8, с. 18 - 19].

Однак у сучасних цифрових умовах право на власне зображення стикається з новими викликами, зокрема із поширенням технологій діпфейків, що здатні суттєво ускладнити реалізацію та захист права на зображення.

«Діпфейк» (англ. Deepfake – поняття утворилося від слів deep learning – глибоке навчання та fake – підробка) – це метод синтезу зображень людини на основі штучного інтелекту, за допомогою цієї технології створюються дуже реалістичні, але сфальсифіковані фото і відеозображення людей, а головною його загрозою є підрив авторитету, довіри і репутації особи і його використання в шахрайських цілях [11, с. 210 - 211].

Існують такі способи для створення діпфейків: 1) заміна обличчя однієї людини на обличчя іншої людини; 2) синхронізація губ на оригінальному відео з неоригінальним аудіозаписом; 3) «ляльковод» – рухи голови, очей та міміки анімує актор, що перед камерою виконує дії, які бажає бачити на відео [12, с. 32 – 33].

У разі порушення права особи на її зображення, існують такі правові механізми захисту цього права, що визначені, зокрема в статтях 307 і 308 ЦК, також крім загальних способів захисту, визначених у ст.16 ЦК, можливе ще застосування спеціальних способів захисту, що також закріплені в цивільному законодавстві: поновлення порушеного особистого немайнового права (ст.276 ЦК); спростування недостовірної інформації (ст.277 ЦК); заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (ст.278 ЦК); право

фізичної особи, особисте немайнове право якої порушено, на відшкодування шкоди (ст.280 ЦК) [3]. Крім цього такі норми закріплені Законом України «Про захист персональних даних» і Законом України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» тощо.

Таким чином, проблема діпфейків лише підкреслює, наскільки вразливою стає сфера особистісної ідентичності особи, а отже, актуалізується питання про необхідність реалізації особою права на забуття, що дозволяє особі вимагати видалення неправдивих чи небажаних відомостей, що дискредитують і принижують її репутацію, а також надає можливість відновити контроль над власною цифровою історією.

На думку А.Я. Донченко «право на забуття» – це комплексне право, яке передбачає врегулювання балансу між інтересами приватної особи та суспільства, тобто важлива для суспільства інформація має бути доступною, але одночасно має забезпечуватися захист прав особистості, оскільки протягом усього життя, слід минулих помилок і неприємних подій може переслідувати особу так, що обмежуватиме можливості для її самореалізації [7, с. 75].

В юридичній літературі можна знайти багато варіацій назви цього права, серед яких: «Право бути забутим» чи «право на забуття» (англ. The right to be forgotten), або «право на стирання» чи «право на видалення інформації» (англ. The right to erasure).

Практикою Європейського Суду було сформовано умови, що є підставами для визнання права порушеним, що надає особі можливість для його захисту: відомості про особу повинні бути неточними, нерелевантними, недоречними або такими, що перевищують необхідний обсяг для мети їх обробки; ці дані мають стосуватися сфери приватного життя особи, роблячи її вразливою, при цьому право на приватність повинно переважати публічному інтересу у вільності доступі до такої інформації; необхідно забезпечити баланс, тобто розумне співвідношення між реалізацією права на забуття та захистом інших основоположних прав [7, с. 77].

У національному цивільному законодавстві на цей час не існує спеціалізованого нормативно-правового акту, чи окремої правової норми в Цивільному кодексі України, що регулювала б питання про забезпечення і реалізацію особою її права на забуття, але на міжнародному рівні було прийнято Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, за яким суб'єкт має право на стирання своїх персональних даних [1].

Право на ім’я, право на власне зображення та право бути забутим формують фундамент особистісної ідентичності та забезпечують особі контроль над тим, як вона представлена в суспільстві і в цифровому просторі. У сучасних умовах стрімкого розвитку технологій ці права стають особливо вразливими, адже поширення інформації, використання зображень та створення цифрових фейків особи, можуть відбуватися без її відома чи згоди. Саме тому посилення правових гарантій та удосконалення механізмів захисту є ключовими умовами забезпечення захисту особистісної ідентичності особи в цифрову епоху.

Використані джерела:

1. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв’язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) : *Регламент Європ. Союзу* від 27.04.2016 № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 26.11.2025).
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 24.11.2025).
3. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 18 листоп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 23.11.2025).
4. Булеца С. Б., Тегза А. В. Кіберсквотинг як порушення права інтелектуальної власності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2021. № 67. С. 59–63.
5. Войтович О. П., Дубатьєв А. В., Головенько В. О. Моделі та засіб для виявлення фейкових облікових записів у соціальних мережах. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського.* Серія: технічні науки. 2018. Т. 29 (68), № 1. С. 106–113.
6. Галай М. М., Жура В. А., Степанюк К. І. До питання про право фізичної особи на ім’я. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 6. С. 79–81.
7. Донченко А. Я. Право на забуття в Україні та країнах Європи: загальнотеоретичні підходи та судова практика. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 2(48). С. 72–84.
8. Мазуренко Г. В. Здійснення та захист права на зображення фізичної особи : магістерська робота. Київ, 2025. 102 с.

9. М-во юстиції України. За даними Мін'юсту, 5 017 українців вирішили змінити свої імена за перші пів року. *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/minjust.official/posts/pfbid02gxVefFKGQxpbjbDtC7LRfqETZkuLvjXXrpD1mBAPYUbipEEmRpxdfrwMkgk8N6KYl (дата звернення: 25.11.2025).

10. Селевко Д. О. Право на ім'я. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів*. 2023. С. 473–475.

11. Слюсаренко К. Р. Інформаційне право в епоху штучного інтелекту: виклики та перспективи розвитку сучасної юриспруденції. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 4 (82). С. 208–214.

12. Юртаєва К. В. Кримінологічний аналіз використання технології deepfake: коли фейк стає злочином. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1(24). С. 31–42.

ШВЕЦЬ Д.О.

студентка 4 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – ст. викладачка Данильченко О. В.

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ

Право власності є однією з головних засад правової держави та ключовою гарантією реалізації економічних і соціальних прав людини. Його непорушність закріплена у 41 статті Конституції України [1], в статті 1 протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3] та ст. 316-319, 321 Цивільного кодексу України [2]. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права.

У межах сучасного українського правопорядку питання забезпечення та захисту майнових прав набуває особливої уваги щодо осіб, які втратили можливість користуватися своїм майном унаслідок обставин, що не залежать від їхньої волі. До такої категорії належать внутрішньо переміщені особи (ВПО) – громадяни, котрі вимушено залишили місце свого постійного проживання, але залишаються власниками свого майна відповідно до норм чинного законодавства.

Особливої актуальності це питання набуло у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України, яка спричинила масове внутрішнє переміщення громадян та фактичну втрату доступу до майна на окупованих територіях. За таких умов правовий захист майнових прав ВПО став не лише юридичною, а й суспільною потребою, що впливає на відновлення верховенства права та соціальної стабільності в державі.

За статтею 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», до категорії внутрішньо переміщених осіб належать громадяни України, а також іноземці чи особи без громадянства, які законно перебувають на території держави та мають право на постійне проживання і були вимушені залишите своє звичне місце проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, масштабні прояви насильства, порушення прав людини або надзвичайні події природного чи техногенного характеру. Відповідно до ст. 9 цього Закону, ВПО зберігають усі права, у тому числі право власності, незалежно від зміни місця проживання. Отже Статус ВПО не обмежує цивільну правосуб'єктність особи, однак створює особливості в реалізації її майнових прав. Такі особи залишаються власниками свого майна, незалежно від місця перебування, але часто позбавлені фактичного володіння через бойові дії або окупацію [4].

Основні проблеми реалізації права власності внутрішньо переміщених осіб:

1. Втрата фізичного доступу до майна – неможливість потрапити до житла, обробляти земельну ділянку або здійснювати догляд за об'єктами нерухомості.

2. Втрата документів – знищення державних реєстрів, втрата правовстановлюючих документів, обмежений доступ до архівів.

3. Невиконання судових рішень – рішення українських судів про повернення або компенсацію майна не можуть бути виконані на окупованих територіях.

4. Використання майна третіми особами – незаконне зайняття житла або підприємств без згоди власників.

Стаття 16 Цивільного кодексу України встановлює перелік юридичних інструментів, за допомогою яких особа може захищати свої цивільні права. До них належать: визнання права або правочину недійсним; припинення дій, що порушують права особи; відновлення становища, яке існувало до порушення; зміна або припинення правовідносин; примусове виконання обов'язку в натурі; відшкодування матеріальних збитків та інших видів майнової шкоди; компенсація моральної шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органів державної влади, органу влади Автономної Республіки

Крим або органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб [2].

У правовій системі України є дві важливі законодавчі норми, що забезпечують механізми захисту майнових прав ВПО, зокрема щодо компенсації: Закон України від 19.10.2000 «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати» та Закон України від 23.02.2023 «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій…». Перший закон регламентує право на компенсацію в разі затримки грошових доходів (зарплата, пенсії, соціальні виплати тощо) на один або більше календарних місяців. Воно має прямий вплив на майнові права ВПО, адже затримка цих виплат може обмежувати їх володіння та користування майном (наприклад, неможливість утримувати або відновлювати житло) [5].

Другий закон запроваджує комплексний механізм компенсації саме для нерухомого майна, пошкодженого або знищеного внаслідок воєнних дій чи диверсій. Закон визначає правові та організаційні засади, такі як: створення державного реєстру пошкодженого та знищеного майна, черговість розгляду заяв, пріоритетні категорії отримувачів компенсації (наприклад ветерани, особи з інвалідністю), а також варіанти компенсації. З точки зору власності та володіння, закон прямо захищає право власника подати заяву на компенсацію за пошкоджене або знищене майно, а також гарантує збереження цих прав, навіть якщо майно тимчасово виведено з користування через бойові дії. При цьому Комісія, що розглядає заяви, зобов'язана повідомити заявника в разі призупинення процедури та відновити розгляд, коли обставини зміняться. Також закон передбачає спадкування права на компенсацію, тому у разі смерті власника знищеного об'єкта компенсація переходить до спадкоємців [6].

Дивлячись зі сторони захисту прав через порушення користування майном, якщо ВПО втрачає можливість використовувати своє житло через руйнування або серйозні пошкодження – компенсаційний механізм дає способи відновлення: не лише грошову виплату, а й відновлення через будівельні роботи або через отримання житлового сертифіката на нове житло. При цьому податкове законодавство також адаптує захист: доходи, отримані як компенсація за зруйноване нерухоме майно не оподатковуються податком на доходи фізичних осіб.

Окрему роль у забезпеченні реалізації прав ВПО відіграють цифрові сервіси, що стали ефективним інструментом правового захисту в умовах воєнного часу. Розширення функціоналу державного застосунку «Дія» та інтеграція з Державним реєстром речових прав на нерухоме майно і Реєстром

пошкодженого та знищеного майна створюють багато можливостей: відновлення втрачених документів; подання заяв про фіксацію шкоди; перевірки статусу компенсаційних виплат; дистанційної реєстрації прав без фізичної присутності заявника.

Ефективність захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб невід'ємно залежить від якості законодавчого регулювання, узгодженості судової практики та рівня цифровізації адміністративних процесів. В умовах триваючих викликів, спричинених воєнними діями, виникає необхідність подальшого вдосконалення правових механізмів, які забезпечують реальне відновлення порушених прав власності. У свою чергу право власності ВПО зберігає свій юридичний статус, однак його реалізація істотно ускладнена об'єктивними факторами – недоступністю майна, втратою документів і недосконалістю національних механізмів компенсації. Ефективний захист можливий лише за умови поєднання національних і міжнародних правових інструментів, цифровізації процедур та забезпечення реального доступу до правосуддя. Гарантування майнових прав є не лише юридичним обов'язком держави, але й невід'ємним елементом відновлення верховенства права, соціальної справедливості та довіри громадян у процесі післявоєнної реінтеграції.

Використана джерела:

1. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 11.11.2025).

2. Цивільний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 11.11.2025).

3. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 11.11.2025).

4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 11.11.2025).

5. Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2050-14#Text (дата звернення: 19.11.2025).

6. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів,

диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text (дата звернення: 19.11.2025).

ШЕНЯГІНА В.С.
студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – викладачка Яценко О.Л.

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Земельний ресурс є одним із найцінніших національних багатств, тому врегулювання земельних відносин у період воєнного стану має вкрай важливе значення для забезпечення економічної та продовольчої стабільності держави.

Окремі питання проблематики земельних відносин розглядались в працях Ходаківської О.В., Лойко С.В., Опольської Н.М., наукових роботах Калетніка Г.М. та інших [1].

Початком сучасного етапу земельної реформи в Україні стало розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 р. № 1072-р «Про затвердження плану дій з проведення земельної реформи та створення прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення». Реалізація цього документа започаткувала понад десятирічний процес реформування земельних відносин, що охоплював прийняття низки законодавчих актів, дію мораторію на продаж сільськогосподарських земель і завершився відкриттям ринку землі у 2021 році [2].

Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України Верховна Рада України ухвалила Закон від 12 травня 2022 року № 2247-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон №2247) [3]. Прийняття цього нормативного акта стало вимушеним кроком держави у відповідь на нові реалії, пов’язані з воєнними діями, та було спрямоване на забезпечення ефективного управління земельними ресурсами у надзвичайних умовах.

Основною метою зазначеного Закону було врегулювання правових аспектів користування, оренди, передачі та управління земельними ділянками в період воєнного стану. Документ передбачив спрощення процедур оренди земель, надання можливості укладення договорів без проведення земельних торгів, – з урахуванням обмежень щодо умов оренди – для розміщення виробничих потужностей підприємств, переміщених із зон бойових дій, а також встановлення особливого порядку ведення Державного земельного кадастру. Крім того, законом передбачено можливість надання земельних ділянок для розміщення об'єктів тимчасового перебування внутрішньо переміщених осіб, а також для забезпечення сталого функціонування об'єктів енергетичної, газо-, водо- та теплопостачальної інфраструктури, каналізаційних і електронних комунікаційних мереж, зокрема магістральних газопроводів [3].

Окрему увагу законодавець приділив забезпеченню продовольчої безпеки держави, адже в умовах війни особливо важливо було зберегти сільськогосподарське виробництво та забезпечити стабільне функціонування аграрного сектору. Саме тому зміни, запроваджені цим Законом, дозволили підтримати фермерів і орендарів земельних ділянок, гарантувавши їм можливість продовжувати господарську діяльність навіть в умовах воєнних дій, що стало важливим чинником економічної та продовольчої стійкості України.

Однак варто зазначити, що окрім вказаних нововведень, Закон також передбачив внесення суттєвих змін до порядку приватизації земельних ділянок, які мали на меті спростити окремі процедури та адаптувати земельне законодавство до умов воєнного стану. На сьогодні в Україні встановлено заборону на безоплатну передачу земельних ділянок державної та комунальної власності у приватну власність, а також на видачу дозволів на розроблення документації із землеустрою, необхідної для здійснення такої передачі. Це обмеження запроваджено з метою запобігання зловживанням у сфері земельних відносин та збереження державного земельного фонду в умовах воєнного стану (підп. 5 п. 27 розд. X Земельного кодексу України) (далі – ЗКУ) [4].

Відповідно до п. 27 розділу X «Перехідні положення» ЗКУ, на період воєнного стану забороняється формування нових земельних ділянок у межах безоплатної приватизації. Зокрема, це стосується таких дій, як визначення площі ділянки, встановлення її меж у натурі (на місцевості), а також державна реєстрація земельної ділянки у Державному земельному кадастрі. Такі обмеження мають на меті забезпечення державної безпеки, запобігання незаконному відчуженню земель у прифронтових або тимчасово окупованих районах та збереження прав громадян до моменту стабілізації ситуації [4].

Водночас передбачаються окремі винятки з цього правила: безоплатна передача земельних ділянок у приватну власність допускається у випадках, коли земельна ділянка передається власнику розташованого на ній об'єкта нерухомого майна (будівлі, споруди) [4]. Отже, у випадку, якщо громадянин України є власником об'єкта нерухомого майна, що розташований на земельній ділянці, яка ще не перебуває у приватній власності, законодавство передбачає чіткий порядок дій для оформлення права власності на таку земельну ділянку. Насамперед, власник нерухомого майна має право на приватизацію земельної ділянки, на якій розміщено цей об'єкт, відповідно до ст. 120 ЗКУ. Процедура передбачає подання клопотання до відповідного органу місцевого самоврядування або виконавчої влади, який уповноважений розпоряджатися земельними ділянками державної чи комунальної власності [4]. Після цього здійснюється розроблення технічної документації із землеустрою, яка визначає площу, межі та цільове призначення ділянки. Погоджена документація подається до Державного земельного кадастру для реєстрації земельної ділянки. Завершальним етапом є державна реєстрація права власності у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно через центр надання адміністративних послуг [4]. Таким чином, власник об'єкта нерухомості має переважне право на оформлення земельної ділянки під цим об'єктом у приватну власність, що забезпечує цілісність майнового комплексу та гарантує захист його майнових прав.

Варто звернути увагу, що чинна заборона на безоплатну передачу земель державної та комунальної власності, запроваджена на період дії воєнного стану, має певні винятки. Вона не поширюється на випадки, коли земельні ділянки були передані громадянам у користування до набрання чинності ЗКУ. Це означає, що громадяни, які отримали землю в користування раніше, зберігають право на її подальшу приватизацію, навіть за умов обмежень, пов'язаних із воєнним станом. Такий підхід спрямований на захист законних прав громадян і забезпечення правової визначеності у сфері земельних відносин.

Необхідно зазначити, що безоплатна передача земельних ділянок громадянам буде відновлена після припинення дії воєнного стану в Україні. Це положення має важливе значення, оскільки забезпечує збереження конституційного права громадян на землю, навіть попри тимчасові обмеження, зумовлені воєнними обставинами. Уже на сьогодні громадяни можуть визначитися з вибором земельної ділянки, яку вони планують приватизувати після завершення війни. Хоча повноцінне оформлення документів тимчасово призупинене, підготовчі етапи, такі як збір необхідної інформації, звернення до

органів місцевого самоврядування чи уточнення цільового призначення ділянки, можна здійснювати вже зараз.

Після припинення воєнного стану та відновлення роботи всіх кадастрових і реєстраційних систем громадяни зможуть розпочати процедуру оформлення права власності на землю в установленому законом порядку. Це стане одним із кроків до відновлення соціально-економічного розвитку держави, а також сприятиме реалізації права українців на власність, гарантованого Конституцією України.

Сьогодні національне законодавство України активно адаптується до тих складних умов, у яких перебувають громадяни. Важливо, щоб правова система залишалася гнучкою, ефективною та здатною оперативно реагувати на виклики сучасності, забезпечуючи баланс між потребами держави й правами людини. Після стабілізації ситуації в країні необхідно, щоб громадяни знову отримали можливість повною мірою реалізовувати свої конституційні права, зокрема право на безоплатне отримання земельних ділянок, яке є важливим елементом соціальної справедливості та відновлення добробуту населення.

Використані джерела:

1. Калетнік Г. М., Опольська Н.М. Набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в Україні в розрізі прецедентної практики Європейського суду із прав людини. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 18. Право. 2021. Випуск. 36. С. 45-53. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2021.36.07(дата звернення: 09.11.2025)

2. Про затвердження плану дій з проведення земельної реформи та створення прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 26.10.2011 № 1072-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1072-2011-p#Text (дата звернення: 09.11.2025)

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 № 2247-IX. URL: **Помилка! Неприпустимий об'єкт гіперпосилання.** (дата звернення: 09.11.2025)

4. Земельний кодекс України: Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 09.11.2025).

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У МІЖГАЛУЗЕВОМУ ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ВОЄННОГО ТА ПОСТВОЄННОГО ПЕРІОДІВ

ВОЛКОВИЧ О.Ю.

к.ю.н., доцентка кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ДЕРЖАВИ ПРИ ЕКОНОМІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Початок повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року став лише черговим етапом російської агресії, яка триває від 2014 року. Тоді, скориставшись політичною нестабільністю після Революції Гідності, росія спершу анексувала Крим, провівши там незаконний «референдум» під контролем своїх військ, а згодом розпочала збройний конфлікт на Донбасі, підтримуючи незаконні збройні формування так званих «ДНР» і «ЛНР». В той час Європейська спільнота почала активно розробляти алгоритми дій Стратегічного перевтілення України на вимоги сучасної розбудови держави, було розроблено низку реформ, що стосувалися різних сфер діяльності, серед них: політичні, енергетичні, соціальні, судові, а також, звісно, економічного спрямування. Після Революції Гідності, у 2014 році, Україна опинилася в складній економічній ситуації, зокрема: із виснаженими резервами, девальвацією гривні та розбалансованими фінансами. Саме тоді Міжнародний валютний фонд (МВФ) погодив кредитну програму «stand – by» на суму близько сімнадцяти мільярдів доларів США, щоб стабілізувати економіку. Так, питання глобалізації та міжнародного співробітництва досить вагомі аргументи для успішного відновлення економіки України, але варто все ж таки максимально зберегти національні інтереси країни.

Вітчизняні дослідники активно вивчають питання економічного відновлення нашої держави у післявоєнний період часу, вивчаючи досвід зарубіжних країн, адаптують це на ґрунт вітчизняного законодавства, спрямовують ці знання на відбудову та підтримку кожного із секторів

економічної системи з метою стимулювання та розвитку у майбутньому. Так, на думку А. Завербного та М. Паращич, основою стратегії післявоєнного відновлення української економіки повинні стати пріоритетні напрямки, що спрямовані на активізацію виробничої діяльності та зміцнення економічної стійкості держави. До ключових завдань вони відносять запуск нових виробництв, посилення державної підтримки виходу українських підприємств на зовнішні ринки, а також розвиток власного виробництва військової продукції. Важливою складовою відбудови є забезпечення ефективного обігу грошових ресурсів у національній економіці та розширення кількості конкурентоспроможних компаній. Реалізація цих завдань, на думку авторів, сприятиме зниженню ризиків валютної кризи та запобіганню розгортанню інфляційних процесів у країні [1].

Військова агресія російської федерації проти України спричинила масштабні зміни виробничого потенціалу, транспортної та соціальної інфраструктури, що негативно вплинуло на всі сектори національної економіки. Збройний конфлікт призвів до значних людських втрат, масового переміщення населення, скорочення робочих місць і зниження доходів громадян. Унаслідок воєнних дій у 2022 році реальний валовий продукт України скоротився на 29,2 %, а близько 13,5 млн осіб змушені залишити свої домівки. Погіршення економічної ситуації призвело до різкого зниження купівельної спроможності населення та зростання рівня бідності, який досяг 24 % населення, що становить понад 7 млн осіб. Сукупність цих факторів створила глибоку соціально-економічну кризу, наслідки якої матимуть довготривалий характер. На ґрунті вищевикладеного однозначно потребує дослідження принцип верховенства права, закріплений у Конституції України, як одна із основоположних засад державного ладу. Відповідно до статті 1 Основного закону, Україна є правовою державою, що передбачає функціонування усіх державних інституцій на основі закону та в межах правового поля [3]. У статті 8 Конституції закріплено «визнання і дію» принципу верховенства права, який має універсальний характер і пронизує всю систему національного права. Як зазначає М.І. Козюбра, верховенство права слід розуміти не лише як юридичну вимогу, а як цілісну систему цінностей, що включає в себе пріоритет прав і свобод людини, справедливість, рівність перед законом і відповідальність держави перед громадянином [2, с.69]. На думку вченого, зміст цього принципу слід розуміти у зв’язку із змістом статті 3 Конституції України, яка покладає на державу обов’язок утверджувати і забезпечувати права і свободи людини. Отже, верховенство права виступає інтегральною засадою конституційного

ладу України, що визначає характер діяльності держави, її політики та правотворчих процесів [3].

Колективом науковців Орлом Ю.Л, Прочан А.О, Нестеренко О.П. було проаналізовано та висвітлено наступну узагальнюючу таблицю щодо основних напрямків післявоєнної відбудови України, а саме: відбудова фізичної інфраструктури та відновлення природного середовища; проведення реабілітації постраждалих; реконструкція житлового фонду; відновлення соціальної сфери; відродження промислового сектору; створення нових робочих місць; створення виробничих потужностей [4]. Також аналогічним дослідженням приділяла значний час Захарова О.В., вона концентрувала увагу саме на закордонному досвіді практики післявоєнного відновлення міст: Європи після другої світової війни в рамках Плану Маршалла та поза його межами; деяких країн Східної Азії (Японії, та Південної Кореї); країн Близького Сходу (Лівану та Іраку); Боснії та Герцеговини після війни 1991-1995 років [5, с. 64-65].

На заході міжнародна фінансова організація – Північна екологічна фінансова компанія (НЕФКО) – реалізує термінові ініціативи з відновлення в Україні, ставить за мету стати нашій країні екологічніше та краще. Тим самим в результаті цього було підписано шість нових проєктів загальною вартістю 30 млн євро. З початком повномасштабного вторгнення було завершено понад тридцять проєктів відновлення, реалізація понад шістдесяти ще триває. Також разом із своїми північними власниками, Східноєвропейським партнерством з енергоефективності та довкілля (E5P) та ЄС НЕФКО працює над зміцненням енергетичної незалежності України та підтримує її зелений перехід. Такі ініціативні зрушення безперечно ведуть до співпраці із Північною Європою, ЄС та українським громадами, сприяючи розбудові стійкості українських громад [6].

Ґрунтовне дослідження передового досвіду та його адоптація щодо відбудови після воєнних конфліктів має ключове значення для розробки сталої національної стратегії економічного та соціального відновлення. Міжнародна практика засвідчує, що успішне відновлення зруйнованих міст можливе у найближчій перспективі, але при умові дотримання верховенства права, прозорих механізмів управлінських рішень, активної участі громадянського суспільства. Про це свідчить великий досвід провідних країн, серед яких: ФРН після Другої світової війни, Хорватії після балканських конфліктів, Південної Кореї після Корейської війни – ці приклади слугують для того, щоб чітко визначити пріоритети і цілі розвитку. Серед таких пріоритетів слід визначити: інноваційну спрямованість економіки, що дає можливість перейти від

відновлення до модернізації; подолання корупції як виключний чинник довіри до держави та її органів; реалізації ефективних програм підтримки ветеранів, переселенців та біженців; створення нових робочих місць і стимулювання малого бізнесу; інтеграція безпекового підходу в міське планування, що включає захист критичної інфраструктури. Але нам слід виробити саме свій універсальний механізм, який би був оптимальним та дієвим на сучасному українському ґрунті. Ця адоптація потребує наступних кроків, зокрема: ефективності чинного вітчизняного законодавства; єдиної державної політики у сфері децентралізації, інвестиції, соціального розвитку; ментальних та соціальних особливостей громад, які зазнали війни; суспільного настрою та рівня довіри до влади. Тому від органів влади центрального апарату та місцевого рівня залежить, перш за все, наступне: відкритість і публічність відбудови (через цифрові платформи, прозору звітність, моніторинг проєктів); фаховість управлінських рішень, що ґрунтуються на принципі верховенства права; залучення громад до ухвалення стратегічних рішень; антикорупційні механізми контролю за використанням коштів.

Використані джерела:

1. Завербний А.С., Паращич М.І. Формування стратегії відбудови економіки України в післявоєнний період. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи*: матер.VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23-24 вересня 2022 р.) Одеса. 2022. С. 483-484. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16380/1/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84_%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%B0.pdf#page%20=483 (дата звернення 09.11.2025 р.)
2. Козюбра М.І. Верховенство права, права людини і місцева самоврядування: проблеми взаємозв'язків. *Наукові записки НаУКА*. 2017. Т.200. С. 67-71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2017_200_15 (напис з екрана).
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 09.11.2025 р.).
4. Орел Ю.Л, Прочан А.О, Нестеренко О.П. Перспектив післявоєного відновлення економіки України: реалії сьогодення. *Академічні візії.* Вип.31. 2024. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1060/940.

5. Захарова О.В. Світова практика післявоєнного відновлення та сценування розвитку міст: перспективи для України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. С.63-66.URL: http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2023/54-2023/11.pdf.

6. НЕФКО продовжує сприяти відбудові українських муніципалітетів і запускає кілька нових проєктів з відновлення критичної інфраструктури та створення екологічного житла та освітніх закладів. URL: https://www.nefco.int/news/%D0%BD%D0%B5%D1%84%D0%BA%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B6%D1%83%D1%94-%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B8-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%96-%D1%83%D0%BA/ (дата звернення 17.11.2025).

ГАРДЗИНСЬКА Є.О.

студентка 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

ДЕГРАДАЦІЯ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ПІВДЕННИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, розпочата у 2022 році, зумовила комплексну трансформацію природного середовища, яку фахівці визначають як одну з найбільших екологічних катастроф на європейському континенті за останні десятиліття. Інтенсивність бойових дій, масштаб руйнувань критичної інфраструктури та систематичне застосування вибухової і важкої військової техніки призвели до значного погіршення стану основних компонентів довкілля – водних ресурсів, ґрунтів, лісових масивів, біорізноманіття та атмосферного повітря.

Метою дослідження є всебічне вивчення деградації природного середовища південних регіонів України внаслідок збройної агресії рф, визначення основних наслідків для водних ресурсів, ґрунтів, лісових екосистем та атмосферного повітря, а також розробка ефективних заходів державного та міжнародного відновлення екосистем і підвищення стійкості регіону до подальших екологічних ризиків.

З огляду на окреслену мету, подальший аналіз доцільно розпочати з визначення основних форм деградації природного середовища, що проявилися

внаслідок російської військової агресії.

Вторгнення російських військ спричинило критичну деградацію водних ресурсів півдня України, адже масштабні руйнування водної інфраструктури, застосування боєприпасів та техногенні аварії призвели до системного забруднення річок, морів і підземних вод, створюючи серйозну загрозу для екосистем, населення та продовольчої безпеки регіону. Яскравим прикладом цього стала Каховська ГЕС, підрив якої спричинив затоплення великих територій, потрапляння мільярдів кубометрів прісної води в Дніпро та Чорне море та значне погіршення екологічного стану регіону.

Як зазначають Гончарова О.В. та Мельниченко С.Г., під час бойових дій на півдні України відбувалися регулярні відключення електроенергії на об'єктах водовідведення, а також руйнування критичної інфраструктури водопостачання, що спричинило аварійне забруднення водних систем та погіршення якості питної води. Інтенсивні обстріли призводили до потрапляння у водні ресурси важких металів, тринітротолуолу, гексогену та інших токсичних речовин, які проникали в ґрунт і підземні води, особливо у Херсонській, Миколаївській та Одеській областях [1 с. 97]. Окремо підкреслюється, що підрив греблі Каховської ГЕС 6 червня 2023 року призвів до потрапляння близько 15 млрд м³ прісної води у дельту Дніпра та Чорне море, що спричинило хімічне та бактеріологічне забруднення водних об'єктів і значно вплинуло на їх біорізноманіття [1, с. 98].

Поряд із негативним впливом на водні ресурси півдня України, бойові дії спричинили деградацію ґрунтів через мінування територій, руйнування сільськогосподарських угідь та активну ерозію, порушивши їхню структуру та родючість і створивши загрозу довготривалому відновленню екосистем і сільськогосподарського потенціалу регіону.

Взявши до уваги дослідження, наведені у роботах авторів, створення укріплених ділянок, рух важкої техніки, обстріли та бомбардування спричиняють руйнування поверхні ґрунту, порушення дерну та появу водної ерозії. Наприклад, детонація 250-кілограмової бомби формує приблизно 375 м³ вивернутого родючого ґрунту, а великі ритвини від вибухів заповнюються дощовими та талими водами, що спричиняє розвиток непритаманних ґрунту процесів. Мінні поля та уламки боєприпасів загрожують тваринам і заносять чужорідні насіння, що створює біотичну інвазію. Вибухи також руйнують водонепроникний шар порід, що прискорює просочування води і розмивання стінок вирв, сприяючи закисленню ґрунту. Всі ці фактори змінюють природну цілісність ґрунтів та напрями основних ґрунтотворних процесів (гуміфікація, вилуговування, колообіг вологи [2 с. 31].

Крім руйнівного впливу на ґрунти, воєнні дії також мали суттєвий негативний ефект на лісові екосистеми та біорізноманіття південних регіонів України. Внаслідок цього на півдні України відбулися суттєві зміни в лісових екосистемах та погіршився стан біорізноманіття регіону. Руйнування лісових масивів і пошкодження заповідних територій призвели до скорочення площі лісового покриву та порушення природного середовища існування багатьох видів тварин і рослин. У різних областях фіксувалися численні пожежі, що завдали значної шкоди флорі та фауні, зокрема в лісових масивах Херсонщини. Як наслідок, відбулася загибель тварин, зменшення чисельності рідкісних видів і порушення екологічних взаємозв'язків у лісових екосистемах. Такі процеси знижують їхню природну стійкість до зовнішніх впливів та суттєво ускладнюють відновлення біорізноманіття після закінчення бойових дій.

Як зазначають Бондар О.Б., Мельник Є.Є., Погорєлова О.М. та інші, лісові пожежі охопили 86,7 тис. га лісових масивів, що завдало збитків на 637,8 млрд грн, а пошкодження природно-заповідних територій спричинило загибель рідкісних видів флори і фауни, порушення екологічної рівноваги та ускладнило відновлення біорізноманіття на десятиліття [3, с. 63].

Окрім прямого впливу на флору і фауну, пожежі, що охопили лісові масиви, призводять до значного забруднення атмосферного повітря продуктами горіння, що створює додаткові екологічні ризики для регіону. Викиди парникових газів, токсичних сполук і часток важких металів не лише погіршують якість повітря, а й впливають на здоров'я населення, знижують атмосферну прозорість і сприяють утворенню кислотних опадів. У поєднанні з детонаціями боєприпасів та руйнуванням промислової інфраструктури ці процеси створюють масштабне хімічне навантаження на довкілля, що має довготривалий характер і ускладнює відновлення екологічної рівноваги в південних регіонах України.

На основі досліджень Ганошенко О.М. та Ганошенко Г.В., військові дії спричиняють забруднення атмосферного повітря хімічними речовинами через детонації боєприпасів, пожежі з виділенням продуктів горіння (зокрема парникових газів і токсичних сполук), руйнування промислових та цивільних об'єктів, підвищення температури повітря внаслідок порохових газів, а також активне споживання палива військовою технікою та генераторами [4, с. 42].

Таким чином, російська збройна інтервенція спричинила комплексну деградацію водних ресурсів, ґрунтів, лісових екосистем та атмосферного повітря, що негативно вплинуло на біорізноманіття та природну стійкість південних регіонів України. В умовах масштабних руйнувань і забруднення довкілля першочерговою задачею стає відновлення екосистем та мінімізація

довготривалих наслідків. Саме тому подальший етап дослідження присвячено аналізу ефективних заходів відновлення природних ресурсів, а також державних та міжнародних механізмів підтримки цих процесів.

Для пом'якшення наслідків воєнних дій та відновлення деградованих екосистем необхідно впроваджувати комплексні заходи на державному та міжнародному рівні. Перш за все, важливу роль відіграють державні програми відновлення довкілля та системи екологічного моніторингу, які дозволяють оцінювати стан природних ресурсів, визначати пріоритетні зони для відновлення та контролювати ефективність заходів. Міжнародна допомога і залучення експертних організацій сприяють обміну досвідом, використанню сучасних технологій та фінансуванню відновлювальних робіт. Особлива увага приділяється оцінці шкоди, що дозволяє точно визначати обсяги необхідних робіт, а також розробці стратегічних планів відновлення ґрунтів, водних ресурсів, лісів та біорізноманіття. Ключовим елементом є системне планування та контроль за виконанням відновлювальних заходів. Це включає реконструкцію пошкодженої інфраструктури, рекультивацію земель, відновлення природного водного режиму, посадку лісів та реінтродукцію рідкісних видів флори і фауни. Такий комплексний підхід забезпечує не лише екологічне відновлення, а й підвищує стійкість регіону до майбутніх ризиків.

Проведене дослідження показало, що повномасштабна військова агресія російської федерації проти України спричинила масштабну деградацію природного середовища південних регіонів країни. Значні руйнування водної інфраструктури, активне мінування, обстріли та лісові пожежі призвели до погіршення стану водних ресурсів, ґрунтів, лісових екосистем та атмосферного повітря, що негативно вплинуло на біорізноманіття та екологічну стійкість регіону. Відновлення екосистем можливе лише за умови комплексного підходу, який передбачає державні програми, міжнародну підтримку, системний моніторинг, оцінку шкоди та контроль виконання відновлювальних заходів. Такий підхід забезпечує не лише екологічне відновлення, а й підвищення стійкості природного середовища до подальших екологічних ризиків.

Використані джерела:

1. Гончарова О. В., Мельниченко С. Г. Екологічний стан водних об'єктів Півдня України за впливу російської агресії. *Водні біоресурси та аквакультура*. 2024. Т.1 (15). С. 95–100.

2. Макаренко Н. А., Строкаль В. П., Бережняк Є. М., Бондарь В. І., Павлюк С.Д., Вагалюк Л. В., Наумовська О. І., Ладика М. М., Ковпак А. В.. Вплив російської воєнної агресії на природні ресурси України: аналіз ситуації,

методологія оцінювання. *Наукові доповіді Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2022. Т. 18, № 4. С. 22–42.

3. Бондар О. Б., Мельник Є. Є., Погорєлова О. М., Бицюра Л. О., Головатюк Л. М. Аналіз результатів впливу військових дій на довкілля та інфраструктуру України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2025. Т. 35, № 1. С. 60–65.

4. Ганошенко О. М., Ганошенко Г. В. Аналіз наслідків впливу військових дій на компоненти довкілля України. *Екологія. Довкілля. Енергозбереження*: IV Міжнар. науково-практ. конф. Полтава. 2023. С. 41–44.

ГУРИЧ Л.М.

студентка 3 курсу Миколаївського юридичного фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладач вищої категорії Ананьєва О.В.

ГАРМОНІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Гармонізація Конституції України з європейськими стандартами у сфері прав людини є ключовим елементом євроінтеграційного курсу України, що набуває особливого значення в умовах сучасних соціально-політичних та правових трансформацій. Розвиток національної системи захисту прав людини, її відповідність міжнародним стандартам та практиці Європейського суду з прав людини визначають не лише легітимність державної влади, а й рівень довіри громадян до інституцій держави. Водночас інтеграційний процес передбачає адаптацію національного законодавства та правозастосовної практики до вимог Ради Європи та Європейського Союзу, що створює необхідність системного аналізу чинної Конституції України та перспектив її гармонізації з європейськими стандартами.

Європейські стандарти прав людини, які формуються в рамках практики ЄСПЛ та рекомендацій Ради Європи, покликані забезпечувати високий рівень захисту індивідуальних свобод та прав людини, запобігання зловживанням з боку держави та створення дієвих механізмів контролю за владою. Українська Конституція, будучи фундаментальним актом державного устрою, закріплює базові права і свободи людини та громадянина, визначає верховенство права та механізми їх захисту. Разом з тим, сучасні виклики, серед яких збройна агресія, цифровізація суспільних відносин та євроінтеграційні процеси потребують

гармонізації національного законодавства та практики застосування конституційних норм із нормами міжнародного права. Зокрема, це стосується права на приватність, захисту персональних даних, захисту від жорстокого поводження та забезпечення ефективних засобів правового захисту.

Практика взаємодії українських інституцій з міжнародними органами свідчить про те, що ефективна гармонізація Конституції України з європейськими стандартами потребує комплексного підходу. Так, за результатами Міжнародного семінару-практикуму «Визначення конституційності закону чи іншого правового акта» (Київ, 31 жовтня 2025 року), було підкреслено, що для забезпечення єдності правозастосування та захисту конституційних прав громадян необхідна тісна взаємодія між адміністративними та конституційними інституціями. Учасники семінару зазначили, що конституційне правозастосування в Україні має спиратися на принципи прозорості, підзвітності та верховенства права, а практична реалізація цих принципів посилює механізми захисту прав людини, що відповідає європейським стандартам [2].

Важливим напрямом є удосконалення законодавства щодо захисту персональних даних, яке набуло особливої актуальності у 2025 році у зв'язку з активним впровадженням GDPR (General Data Protection Regulation – Загальний регламент ЄС про захист персональних даних) та імплементацією нових законодавчих актів ЄС. Україна, прагнучи інтегруватися до європейського правового простору, здійснила розробку та прийняття законопроєкту № 8153 «Про захист персональних даних». Цей законопроєкт передбачає комплексну реформу, що поширює права громадян щодо контролю за обробкою їхніх даних, запроваджує чіткі механізми надання явної, конкретної та інформованої згоди, а також визначає обов'язки контролерів та обробників даних. Реформа спрямована на підвищення прозорості обробки персональних даних, забезпечення права на забуття, права на доступ до даних, а також збільшення відповідальності за порушення. Таким чином, імплементація норм GDPR у національне законодавство сприяє гармонізації Конституції України з міжнародними стандартами, зокрема щодо права на приватність і захист персональних даних [4].

Проєкт Ради Європи «Підтримка впровадження європейських стандартів прав людини в Україні» акцентує увагу на зміцненні інституційної спроможності Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, удосконаленні законодавчої бази та розвитку внутрішніх процедур захисту прав громадян. Основна мета проєкту полягає у приведенні національної політики та законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, підвищенні

професійного рівня персоналу та підготовці дієвих рекомендацій для впровадження стандартів Європейської конвенції з прав людини. Особливу увагу приділено питанням запобігання жорстокому поводженню та забезпеченню прав жертв катувань, що є ключовими аспектами у забезпеченні виконання Конституції України та міжнародних зобов'язань держави [3].

Конституція України закріплює фундаментальні права людини, які не можуть бути обмежені навіть у надзвичайних обставинах. Водночас статті 3, 8, 21, 32–34, 40–43 гарантують індивідуальні свободи, що підлягають захисту та реалізації у співвідношенні з міжнародними нормами. Наприклад, право на особисту недоторканність, свободу думки і совісті, свободу пересування та захист приватності вимагають відповідності принципам Європейської конвенції та практики ЄСПЛ, що забезпечує додатковий рівень захисту прав громадян. Гармонізація законодавства у цих сферах є не лише декларативною, а й практичною, що проявляється у впровадженні норм GDPR та рекомендацій Ради Європи щодо організації національної системи захисту прав людини [1, 3, 4].

Практичні аспекти гармонізації включають не лише зміни у законодавстві, а й розвиток правозастосовної практики національних судів. Семінари та навчальні програми, організовані за участі міжнародних експертів та українських суддів, демонструють важливість формування культури конституційного правозастосування. Взаємодія між адміністративними судами України та Конституційним судом України дозволяє забезпечити ефективний контроль за діяльністю органів влади, запобігти порушенням прав людини та зменшити кількість скарг до міжнародних судових інституцій. Розроблені рекомендації та приклади практичного застосування норм, отримані в рамках таких заходів, стають основою для подальшого вдосконалення національного законодавства та процедур [2].

Аналіз національної та міжнародної практики свідчить, що гармонізація Конституції України з європейськими стандартами є багатовимірним процесом, який охоплює три ключові напрямки: законодавчий, інституційний та правозастосовний. Законодавчий напрямок передбачає приведення норм національного права у відповідність до міжнародних стандартів, інституційний – підвищення спроможності органів захисту прав людини, а правозастосовний – формування практики судів, здатної ефективно застосовувати ці норми.

Отже, процес гармонізації Конституції України з європейськими стандартами у сфері прав людини сприяє посиленню верховенства права, підвищенню ефективності правового захисту громадян, зменшенню ризику порушень та підвищенню довіри до державних інституцій. Українська практика

імплементації норм GDPR, участь у міжнародних семінарах та проєктах Ради Європи демонструють реальні кроки у напрямку інтеграції до європейського правового простору, зміцнення демократичних принципів і забезпечення гарантованого захисту прав людини.

Використані джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/ВР-96. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 14.11.2025)

2. Єдність конституційної й адміністративної юстиції: виклики та перспективи захисту прав людини – підсумки міжнародного семінару. *Офіс Ради Європи в Україні.* 05.11.2025. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zahist-personalnih-danih-gdpr--direktiva-es-shcho-zminyuyut-novi-zakonoproekti-v-ukrayini.html (дата звернення: 14.11.2025)

3. Захист персональних даних (GDPR / Директива ЄС): що змінюють нові законопроєкти в Україні. *Юридична газета: Всеукраїнське професійне юридичне видання.* 13.10.2025. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/SLS_Vol.%207_No.%204_2024-9-17.pdf (дата звернення: 14.11.2025)

4. Spytska L. The impact of the European Court of Human Rights judgements on the development and transformation of Ukrainian law. *Соціально-правові студії*. Т. 7, №4, 2024. С. 9-17. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/unity-of-constitutional-and-administrative-justice-challenges-and-prospects-for-the-protection-of-human-rights-results-of-the-international-seminar (дата звернення: 14.11.2025)

ІМШЕНИЦЬКА Т.А.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка Волкович О.Ю.

ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ ТА КРИПТОВАЛЮТА: ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА ЕСТОНІЇ

В Україні, як і в більшості держав, фізичні та юридичні особи, які здійснюють операції з віртуальними активами, повинні дотримуватися вимог законодавства у сфері легалізації отриманих доходів, а в разі необхідності пояснити джерело їх отримання. Це передбачає ідентифікацію цих суб'єктів,

моніторинг операцій та подання звітів до відповідних державних органів. Таким чином, національне законодавство поступово гармонізується з міжнародними стандартами FATF та європейськими нормами MiCA [4].

Електронні гроші та криптовалюти сьогодні є невід'ємною складовою фінансової системи, що потребує чіткого правового регулювання. В Україні нормативно-правова база у цій сфері перебуває на етапі активного формування, однак уже закладено основи для створення прозорого й безпечного ринку цифрових активів.

Першочерговим ключовим законодавчим актом слід вважати директиву Європейського Парламенту і Ради 2009/110/ ЄС від 16 вересня 2009 р. про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей і пруденційний нагляд за нею, про внесення змін до директив 2005/60/ЄС і 2006/48/ЄС та про скасування Директиви 2000/46/ЄС [10]. Зокрема, нині підписаний Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX, який визначає правовий статус віртуальних активів, встановлює засади їх обігу, права та обов'язки учасників ринку, а також порядок державного регулювання цієї діяльності, але не набрав чинності [6]. У законі зазначено, що віртуальний актив – це нематеріальне благо, яке є об'єктом цивільних прав, має вартість і виражене сукупністю даних в електронній формі [6]. Документ також визначає, що законодавство про віртуальні активи складається з Конституції України [2], Цивільного кодексу [3], Закону України «Про віртуальні активи» [6], Закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом міжнародних договорів України» [1], прийнятих на їх виконання. Також слід згадати, що відповідно до Програми інтеграції України до Європейського Союзу (далі – Програма), схваленої Указом Президента України №1072/2000 від 14.09.2000 р. [1], провідним напрямком співробітництва України з ЄС є набуття нею членства Європейського Союзу. Як слушно акцентує увагу О.Ю. Волкович, певна гармонізація норм законодавства відповідно до чинних норм ЄС безпосередньо орієнтована на подолання перешкод на шляху вільного пересування людей, товарів, послуг та капіталів між Україною та ЄС [14, с.129].

Науковий дискурс щодо правової природи криптовалюти містить значну кількість інтерпретацій. На думку Нескородженої Л.Л., Бонь Б.О. та Кононця О.М., криптовалюта характеризується низкою специфічних ознак, серед яких: децентралізований характер обігу, відсутність єдиного емітента, обмеженість емісії, анонімність учасників транзакцій, висока волатильність, використання як засобу обміну та збереження вартості [7, с. 4].

Науковець Горобей М. С. [8, с. 3] наголошує, що криптовалюта, хоча й не визнається законним платіжним засобом в Україні, може виступати об'єктом

цивільних прав. Водночас існують значні прогалини в її правовому регулюванні, зокрема щодо податкової політики, захисту прав інвесторів та узгодженості національного законодавства з європейськими вимогами.

Не менш важливим питанням залишається захист прав споживачів щодо використання електронних грошей. Європейське законодавство вимагає від емітентів електронних грошей і криптоактивів забезпечення прозорості умов користування, попередження про можливі ризики, а також створення механізмів повернення коштів у разі шахрайства або технічних збоїв, наприклад, державне регулювання та ліцензування. Так, Естонія стала однією з перших країн, яка запровадила повну систему ліцензування, криптобіржі та гаманці повинні отримати ліцензію постачальника віртуальних валютних послуг, обов'язковий статутний капітал, підтвердження походження коштів, комплексний AML-контроль; облік користувачів їх верифікація – базова верифікація (ідентифікація особи), криптобіржі зобов'язані встановити особу клієнта через паспорт або ID-картку, селфі-перевірку, прив'язку банківської картки на ім'я клієнта. Ці вищезгадані умови безпосередньо відповідають вимогам FATF (Recommendation 10), ЄС (AML5), США (FinCEN KYC rules) [2]; фінансовий моніторинг – ідентифікація та верифікація клієнтів (KYC); моніторинг операцій у режимі реального часу, виявлення підозрілих транзакцій, зберігання даних про операції не менше п'яти років, виконання Travel Rule – передання даних про відправника та отримувача транзакції при переказах віртуальних активів; захист даних тощо. В Україні також обговорюється створення механізмів правового захисту інвесторів у криптоактиви [7, с. 6].

У статті 3 Закону України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 [12] визначено правовий статус грошових коштів в Україні, у частині першій передбачено, що грошові кошти існують у безготівковій формі, тобто у вигляді записів на рахунках, електронних грошових одиниць, що відображають зобов'язання постачальників платіжних послуг. Іншими словами, законодавець наголошує, що у сучасному правовому обігу базовою формою існування грошей визнається не фізична банкнота чи монета, а облікована в системах банків та інших установ вартість, яка може переказуватися, зберігатися та використовуватися для здійснення розрахунків.

Частина друга статті 3 Закону має особливо важливе значення, оскільки встановлює, що грошові кошти не є річчю у матеріальному розумінні, а становлять сукупність прав вимоги їх власника до постачальника платіжних послуг. Це означає, що гроші у безготівковій формі розглядаються не як матеріальний об'єкт, а як майнове право, що підтверджує можливість особи вимагати від банку або іншого постачальника виконання відповідного зобов'язання. Таким чином, законодавець підкреслює зобов'язальний характер

безготівкових коштів, акцентуючи на тому, що їх правова природа пов'язана із відносинами кредитор–боржник, а не з правом власності на річ у традиційному розумінні.

Також специфічну увагу привертають stablecoins – криптоактиви, вартість яких прив'язана до фіатної валюти або кошика активів. Вони мають потенціал стати інструментом для міжнародних розрахунків, проте водночас становлять ризики для фінансової стабільності. Саме тому у MiCA передбачено суворі вимоги до резервів, ліквідності та звітності емітентів таких токенів. Подібний підхід планується впровадити і в Україні, щоб запобігти зловживанням на цьому ринку.

Не можна оминути увагою і питання оподаткування криптоактивів. Наразі, у проєкті Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні)» № 7246 від 30 жовтня 2017 року [11] висвітлено окремі підходи щодо податкового регулювання операцій з криптовалютами та похідними від них фінансовими інструментами.

Суттєво оновлену модель законодавчого регулювання у сфері віртуальних активів передбачено у проєкті Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів щодо упорядкування обігу віртуальних активів в Україні» № 10225-д від 24 квітня 2025 року [11], який пропонує сучасні підходи до врегулювання цієї сфери.

Поняття «віртуальний актив» трактується як особливий різновид цифрової речі, яка створюється, передається та зберігається із застосуванням технології розподіленого реєстру й може посвідчувати майнові права. До таких активів застосовуються норми Цивільного кодексу України щодо рухомих речей. Водночас віртуальні активи не виконують функції засобу платежу та не можуть використовуватися як предмет обміну на майно, роботи чи послуги. Цифрові гроші Національного банку України не відносяться до категорії віртуальних активів. Крім того, цифрова річ є окремою від інших видів віртуальних активів, фінансових інструментів та активів, що регулюються законодавством України. Так, в Україні обговорюється запровадження спеціального податкового режиму для операцій із віртуальними активами, який передбачатиме помірні ставки податку на прибуток і чіткі правила декларування. Аналогічні процеси відбуваються і в країнах Європейського Союзу, де податкові органи поступово адаптують своє законодавство до цифрових активів.

Світова практика свідчить, що регулювання криптоактивів є надзвичайно динамічною сферою. Наприклад, у США Комісія з цінних паперів і бірж (SEC) у 2024 році схвалила біржові фонди (ETF), які базуються на біткоїні. Це стало

важливим кроком до інтеграції криптовалют у традиційну фінансову систему, одночасно підвищивши вимоги до прозорості та контролю.

Правове регулювання електронних грошей і криптовалют в Україні базується на поєднанні національних і міжнародних підходів. Україна прагне створити правове середовище, яке б забезпечувало розвиток фінансових технологій, водночас гарантувало захист інтересів громадян і держави. Гармонізація українського законодавства з європейським, зокрема з Регламентом MiCA, є важливим кроком до інтеграції у спільний цифровий ринок ЄС і формування сучасної фінансової системи, орієнтованої на інновації, безпеку та стабільність.

Отже, правове регулювання електронних грошей і криптовалют формується на перетині інновацій та вимог фінансової безпеки. В Україні, як і в більшості європейських держав, поступово створюється нормативна база, спрямована на забезпечення прозорого та контрольованого обігу цифрових активів. Запровадження ідентифікації та верифікації користувачів, моніторинг транзакцій, виконання міжнародних стандартів FATF, а також гармонізація законодавства з нормами ЄС (зокрема, MiCA) створюють умови для зменшення ризиків щодо легалізації доходів, шахрайства та зловживань [1; 2].

Закон України «Про віртуальні активи» визначає правовий статус віртуальних активів та окреслює засади їх державного регулювання, що є важливим кроком до формування цивілізованого ринку цифрових технологій [6]. У науковій доктрині триває дискусія щодо правової природи криптовалют, проте більшість дослідників наголошують на характерних ознаках цього явища, зокрема: децентралізованості, певним чином відсутності єдиного емітента, високій волатильності та можливості використання як об’єкта цивільних прав.

Світовий досвід демонструє, що ефективне державне регулювання крипторинку включає комплекс механізмів: ліцензування постачальників криптопослуг, забезпечення обліку та перевірки користувачів, посилений фінансовий моніторинг, підвищені вимоги до емітентів стейблкоїнів, а також обов’язкове дотримання правил захисту персональних даних. Особлива увага приділяється захисту інвесторів та споживачів, що відповідає європейським підходам до формування безпечного цифрового ринку. Україна стрімкими темпами рухається у напрямі впровадження спеціального податкового режиму, подібного до моделей країн ЄС, а також робить певні спроби щодо адаптування механізму регулювання до вимог сучасного цифрового середовища.

Невизначеність правового статусу технології блокчейн у національній правовій системі стримує її інтеграцію в норми та інститути галузей права, які мають забезпечувати як приватні інтереси учасників цифрових правовідносин,

так і публічні інтереси держави та суспільства. Така ситуація також ускладнює залучення до держави додаткових інвестицій у вигляді нематеріальних активів.

Використані джерела:

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019р. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 25. ст. 171. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text (дата звернення 15.11.2025).
2. Конституції України: Закон України від 28.06.1996 р. Nº 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws /show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.11.2025).
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. №º435-IV. Дата оновлення: 10.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2025).
4. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-assets (MiCA). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng (дата звернення: 15.11.2025).
5. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют на дату 11.06.2020. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates?date=11.06.2020&period=daily (дата звернення: 09.11.2025).
6. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022р. № 2074-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. ст. 51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text (не набрав чинності)
7. Нескороджена Л.Л., Бонь Б.О., Кононець О.М. Сучасний стан правового регулювання криптовалюти в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/324929. (дата звернення: 15.11.2025).
8. Горобей М. С. Дослідження впливу криптоактивів на основі технології блокчейн на навколишнє середовище. *Екологічні науки*. 2023. № 1(46). С. 70–75. DOI: https://doi.org/10.32846/2306-9716/2023.eco.1-46.12. (дата звернення: 15.11.2025).
9. Іваненко, Д.Д., Деревянко, Б.В., Глущенко, Н.В. Щодо правового забезпечення застосування інноваційної технології блокчейн в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. № 3. 25–32. DOI: 10.32782/2523-4269-2025-92-25-32. URL:https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/3. (дата звернення: 16.11.2025).

10. Директива Європейського Парламенту і Ради 2009/110/ЄС від 16 вересня 2009 р. про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей і пруденційний нагляд за нею. *Офіційний журнал Європейського Союзу.* 2009. L 267. С. 7–17. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/110/oj. (дата звернення: 16.11.2025).

11. Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні): Проєкт Закону України № 7246 від 30 жовтня 2017 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62816. (дата звернення: 16.11.2025).

12. Про платіжні послуги: Закон України 30.06.2021 № 1591-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 10-11. Ст.26. URL: Закон України «Про платіжні послуги» — Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX (Відомості Верховної Ради України, 2023, № 10-11, ст. 26). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20 (дата звернення: 16.11.2025)

13. Програма інтеграції України до Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00#Text. (дата звернення: 16.11.2025).

14. Волкович О.Ю. Питання правового забезпечення України в контексті залучення банками капіталу на міжнародних ринках. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. Серія Право. 2021. №1 (2). С. 127-132. URL: https://law.duan.edu.ua/images/PDF/2021/1/18.pdf. (дата звернення: 16.11.2025).

РОЗГОН Д.О.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Чорнозуб Л.В.

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ЗНАЧЕННЯ, ЗАВДАННЯ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Судово-психологічна експертиза є важливим інструментом у кримінальному процесі, що дозволяє встановлювати особливості психічної діяльності та поведінки особи, які мають юридичне значення [1; 2, с. 15–20]. Експерт не обмежується констатацією фактів, а здійснює аналіз та оцінку виявлених обставин, виступаючи джерелом наукової інформації, необхідної суду для правильного розгляду справ [2, с. 21–30]. Його діяльність допомагає зрозуміти психологічні механізми, що лежать в основі поведінки підозрюваних,

обвинувачених, свідків і потерпілих, та забезпечує ухвалення обґрунтованих і справедливих рішень [5, с. 50–55]. Висновок експерта є самостійним доказом у кримінальному та цивільному процесах [1; 2, с. 32–33]. Експертиза проводиться переважно щодо психічно здорових осіб і сприяє об'єктивності судового розгляду [2, с. 25–27; 3, с. 10–15]. Її завдання полягає у вивченні структури індивідуальної свідомості та поведінки людини в конкретних ситуаціях [4, с. 40–45].

Підставами для призначення експертизи можуть бути незвичність поведінки неповнолітніх у момент скоєння кримінального правопорушення, відмінності від вікової норми, виражені індивідуально-психологічні риси, такі як агресивність чи підвищена емоційність, ознаки відставання у психічному розвитку, розлади процесів уваги, пам'яті, мислення, а також не типовість мотивації чи перебування особи у несприятливих умовах [6, с. 45–50].

У кримінальних провадженнях експертиза допомагає визначити, чи відповідає рівень розумового розвитку особи її віку, які мотиви та емоційні стани вплинули на поведінку, чи була підвищена навіюваність або схильність до фантазування, що могло спотворити свідчення [2, с. 28–30]. Важливим є також з'ясування, чи перебував підозрюваний у момент діяння у стані фізіологічного афекту [5, с. 55]. Це дозволяє суду врахувати психологічні аспекти й уникнути неправильної кваліфікації або необґрунтованого покарання [2, с. 29–30].

У сімейних і цивільних справах експертиза може встановлювати вплив конфлікту на розвиток дитини, рівень прив'язаності до батьків, усвідомленість дій під час укладання угод або психотравмувальний вплив подій [2, с. 30–33; 4, с. 42–45].

Судово-психологічна експертиза має особливе значення у справах про домашнє насильство, сексуальні злочини, убивства, випадки афекту чи стресу, а також у процесах, де виникають сумніви щодо правдивості показань неповнолітніх [2, с. 31–33; 5, с. 54–55].

Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» судово-психологічна експертиза ґрунтується на спеціальних знаннях у сфері психології та проводиться для надання висновку з питань, що мають значення для суду [1]. В Україні проведення таких експертиз здійснюється як державними, так і недержавними експертами, які мають відповідну кваліфікацію та внесені до державного Реєстру атестованих судових експертів. Основними державними науково-дослідними установами Міністерства юстиції України, де виконуються судово-психологічні експертизи, є:

- Київський науково-дослідний інститут судових експертиз (КНДІСЕ) – найбільша експертна установа країни, що здійснює широкий спектр експертиз,

у тому числі психологічних, та має розгалужену мережу регіональних відділень.

- Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз (ОНДІСЕ) – провідний центр Південного регіону, який проводить психологічні, психолого-педагогічні, лінгвістичні та інші види експертних досліджень.
- Також судово-психологічні експертизи виконуються Дніпропетровським, Львівським, Харківським НДІ судових експертиз та їх філіями [3, с. 10–15; 4, с. 40–42].

Методика проведення судово-психологічної експертизи є поетапною:

1. Підготовчий етап – ознайомлення з матеріалами справи, визначення кола питань, складання плану дослідження. Слідчий збирає інформацію про особу підекспертного, зокрема офіційні документи, свідчення, щоденники, листи, медичні довідки, дані про умови виховання і поведінку [2, с. 30–33; 4, с. 42–45]. Після цього він складає постанову про призначення експертизи, де вказує підстави, перелік питань і матеріалів для дослідження.

2. Діагностичний етап – проведення бесіди, тестування, спостереження. Використовуються методики MMPI, тест Люшера, тест Равена, проєктивні малюнкові методи («Неіснуюча тварина», «Дім-дерево-людина»), шкала тривожності Спілбергера–Ханіна тощо. За потреби застосовуються додаткові методи, зокрема поліграф чи цифровий аналіз невербальної поведінки, відеоаналіз мікровиразів обличчя. Усе це підвищує достовірність висновків і сприяє об’єктивності судового розгляду [7, с. 45–50].

3. Аналітичний етап – інтерпретація результатів, оцінка індивідуально-психологічних особливостей, встановлення їхнього впливу на поведінку у правовій ситуації.

4. Заключний етап – складання обґрунтованого висновку для суду із чіткими відповідями на поставлені питання.

Терміни проведення експертизи чітко не встановлені, але передбачено вимогу діяти інтенсивно й без зволікань [2, с. 32–33; 7, с. 48].

Разом із тим існують проблеми та виклики: кадровий дефіцит експертів, відсутність уніфікованих методичних рекомендацій, використання неадаптованих зарубіжних тестів, складність оцінки моральної шкоди, а також ризики повторної травматизації потерпілих під час обстеження [2, с. 32–33; 5, с. 55]. Додатково ускладнює роботу нечіткість правового регулювання та невирішеність питання розмежування психологічної і психіатричної експертизи [1; 2, с. 32–33].

Отже, судово-психологічна експертиза є вагомим доказовим інструментом у кримінальному й цивільному процесі, що забезпечує об’єктивність і справедливість судового розгляду. Вона дозволяє не лише встановлювати

факти, а й розкривати психологічні механізми поведінки, допомагаючи судам приймати рішення з урахуванням людських факторів [2, с. 32–33; 5, с. 54–55]. Перспективи розвитку цієї галузі пов'язані з упровадженням міждисциплінарних підходів, сучасних технологій та міжнародного досвіду, що підвищить достовірність і ефективність експертних висновків у справах проти особистості, організація відповідної просвітницької роботи, підготовка спеціальної наукової і методичної літератури з метою орієнтації працівників правоохоронних органів на цільове проведення судово-психологічної експертизи та застосування інших форм психологічних знань у кримінальному процесі [2, с. 32–33; 4, с. 42–45].

Використані джерела:

1. Закон України «Про судову експертизу» від 4 червня 2002 р. № 3369-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3369-14 (дата звернення: 21.09.2025).

2. Кондратенко В. І. Судово-психологічна експертиза: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2018. 256 с.

3. Судово-психологічна експертиза: методичні рекомендації. Одеса: Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України (ОНДІСЕ), 2020. 120 с.

4. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Судово-психологічна експертиза в кримінальному процесі: навч. посібник. К., 2019. 200 с.

5. Липчанська Н. М., Смілянський О. Психологія злочинності та судово-психологічна експертиза. Х.: Право, 2017. 312 с.

6. Івченко А. В. Судово-психологічна експертиза неповнолітніх: проблеми та перспективи. *Право та психологія*. 2021. № 3. С. 45–53.

7. Черняк О. В. Методи психодіагностики у судово-психологічній експертизі. К.: Наукова думка, 2016. 178 с.

МАРКОВ-САВЧЕНКО О.С.

студент 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

ВІДНОВЛЕННЯ ЯКОСТІ ЗЕМЕЛЬ ПІСЛЯ ВОЄННИХ ДІЙ ЯК ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Збройна агресія російської федерації проти України завдала масштабної шкоди природному середовищу, що виявляється у фізичній та хімічній

деградації ґрунтів, критичному забрудненні водних ресурсів, знищенні лісових екосистем та незворотній втраті біорізноманіття, особливо на об'єктах природно-заповідного фонду.

Такі дії є воєнним злочином, що кваліфікуються Статтею 8 Римського статуту міжнародного кримінального суду як «умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою» [1].

Відновлення якості земель після воєнних дій є критично важливим, невід'ємним елементом державної екологічної політики України, що має бути закріплене на законодавчому рівні та забезпечене належними інституційними, фінансовими та міжнародно-правовими механізмами. Фізичне порушення ґрунтового покриву та хімічне забруднення потребують диференційованих підходів до відновлення. Ключовим інструментом державної політики є точний моніторинг та оцінка завданих збитків. Основою для цього слугує, зокрема, «Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану», яка дозволяє обраховувати фінансовий еквівалент втрат для подальших репараційних вимог та планування відновлювальних робіт [4].

Відновлення ґрунтового покриву, порушеного воєнними діями, зазвичай передбачає комплекс заходів, серед яких ключовими є консервація, рекультивація та меліорація [6, с. 207]. Відповідно до статті 172 Земельного кодексу України, консервація земель здійснюється шляхом припинення чи обмеження їх господарського використання на визначений термін та залуження, заліснення або ренатуралізацію [2]. Цей правовий механізм є критично важливим інструментом державної екологічної політики у повоєнний період. Він дозволяє юридично закріпити тимчасове виведення з обігу тих земель, які є або небезпечними для використання (наприклад, через глибоке хімічне забруднення, яке неможливо усунути швидкою рекультивацією), або тих, що потребують тривалого природного відновлення (ренатуралізації). Науковці у сфері землеустрою виділяють два види консервації, що докорінно відрізняються за своїми правовими наслідками: консервацію-реабілітацію та консервацію-трансформацію. Консервація-реабілітація має на меті відновлення родючості ґрунту з подальшим поверненням ділянки до сільськогосподарського обігу в якості ріллі. Натомість консервація-трансформація має значно серйозніші правові наслідки. Вона передбачає остаточну зміну цільового призначення ділянки, переводячи її зі складу ріллі до інших сільськогосподарських угідь (пасовищ, сіножатей) або навіть до іншої категорії земель, наприклад, лісогосподарського чи природно-заповідного фонду [7, с. 77].

Якщо консервація є переважно заходом тимчасового виведення земель з

обігу для їх пасивного, природного відновлення, то рекультивація є інструментом активного втручання, спрямованого на ліквідацію глибоких фізичних пошкоджень. Стаття 166 Земельного кодексу дає таке визначення: Рекультивація порушених земель – це комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель [2]. Законодавчі положення чітко ідентифікують об'єктом рекультивації землі, що зазнали структурної трансформації рельєфу, екологічної деградації ґрунтового покриву або порушення гідрологічного режиму. Ця правова норма знаходить пряме практичне застосування в умовах ліквідації наслідків війни, оскільки бойові дії спричиняють саме такі зміни у вигляді фізичних пошкоджень рельєфу (вирви, траншеї, фортифікаційні споруди), екологічних пошкоджень ґрунтів (через забруднення паливно-мастильними матеріалами та токсичними залишками боєприпасів), а також порушень місцевого гідрологічного режиму (внаслідок руйнації дренажних мереж чи дамб). Водночас рекультивація має суттєві недоліки, зокрема високу вартість та технологічну складність. Через це, при її плануванні, необхідно ретельно аналізувати особливості кожної земельної ділянки. Рішення має бути зваженим, враховуючи співвідношення витрат та очікуваної користі, що дозволить обрати найбільш ефективний та економічно доцільний вид рекультивації для конкретних умов [6, с. 208].

Відповідно до Закону України «Про меліорацію земель», меліорація земель це – комплекс гідротехнічних, культуртехнічних, хімічних, агротехнічних, агролісотехнічних, інших меліоративних заходів, які здійснюються для регуляції водного, теплового, повітряного та поживного режиму ґрунтів та збереження їх родючості [3]. Статтею 3 того ж закону визначено такі види меліорації: гідротехнічна, культуртехнічна, хімічна, агротехнічна та агролісотехнічна [3]. Слід зазначити, що пріоритетні напрями у виборі і проведенні відповідного виду меліорації земель визначаються залежно від природно-кліматичних особливостей, екологічної ситуації того чи іншого регіону, а також використання в сільському господарстві меліорованих земель у майбутньому [5, с. 106]. Закон України «Про меліорацію земель» у статтях 4-8, дає чітке розмежування та визначення ключових видів меліоративних заходів. Метою гідротехнічної меліорації є цілеспрямоване поліпшення земель із несприятливим водним режимом (надто сухих чи надто вологих). Це досягається шляхом створення спеціальних гідротехнічних споруд, які регулюють водний та повітряний режим ґрунту, а також виконують захисну функцію, запобігаючи затопленню, підтопленню та ерозії, що реалізується через зрошувальні, осушувальні та протиповеневі системи [3]. Культуртехнічна меліорація передбачає безпосереднє впорядкування поверхні землі та її підготовку до використання для сільськогосподарських потреб, для чого здійснюються заходи з викорчування дерев і чагарників, розчищення від каміння, вирівнювання поверхні та меліоративна оранка [3]. У свою чергу, хімічна меліорація являє собою комплекс заходів, орієнтованих на оптимізацію

фізико-хімічних і фізичних властивостей ґрунтів через зміну їхнього хімічного складу, що включає роботи з гіпсування, вапнування та фосфоритування [3]. У свою чергу, агротехнічна меліорація орієнтована на оптимізацію агрофізичних характеристик та збільшення потужності кореневмісного ґрунтового горизонту. Для досягнення цієї мети застосовуються специфічні операції, зокрема плантажна оранка, глибоке меліоративне розпушення, щілювання, кротовий аераційний дренаж, а також піскування чи глинування [3]. Агролісотехнічна меліорація використовує ґрунтозахисні та стокорегулюючі властивості захисних лісових насаджень для докорінного поліпшення земель. З цією метою формуються поліфункціональні лісомеліоративні системи двох типів: площинні (протиерозійні), що шляхом заліснення деградованих земель (ярів, балок) захищають їх від ерозії, та лінійні (полезахисні), що у вигляді лісосмуг захищають сільськогосподарські угіддя та покращують їх ґрунтово-кліматичні умови [3].

Підводячи підсумки, відновлення якості земель після воєнних дій є одним із ключових напрямів сучасної державної екологічної політики України. Масштабні руйнування, спричинені збройною агресією російської федерації, створили загрозу для екологічної безпеки держави, продовольчої стабільності та сталого розвитку. Саме тому відновлення ґрунтів має не лише природоохоронне, а й соціально-економічне та стратегічне значення.

Комплексна система заходів – консервація, рекультивація та меліорація – становить наукову та правову обґрунтовану основу для повернення деградованих земель у придатний стан. Консервація забезпечує природне відновлення або трансформацію земель, рекультивація спрямована на активне усунення фізичних і хімічних пошкоджень, а меліорація створює умови для стабілізації водного, повітряного та поживного режимів ґрунтів. Усі ці інструменти повинні реалізовуватися з урахуванням екологічних, економічних і правових чинників, визначених у національному законодавстві.

Ефективне впровадження політики відновлення земель потребує належної координації між державними органами, науковими установами, громадами та міжнародними партнерами. Особливого значення набуває створення єдиної системи моніторингу, оцінки збитків і контролю за відновлювальними роботами. У перспективі саме системне відновлення земель стане важливою передумовою екологічної реінтеграції територій, забезпечення продовольчої безпеки та сталого розвитку України в післявоєнний період.

Використані джерела:

1. Римський статут міжнародного кримінального суду: Статут Міжнародного суду від 17.07.1998: станом на 25 жовтня 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 09.11.2025).

2. Земельний кодекс України: Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III: станом на 31 жовтня 2025р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 09.11.2025).

3. Про меліорацію земель: Закон України від 14.01.2000 № 1389-XIV: станом на 31 жовтня 2025 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1389-14#Text (дата звернення: 09.11.2025).

4. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану: Наказ М-ва зах. довкілля та природ. ресурсів України від 04.04.2022 №167. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text (дата звернення: 09.11.2025).

5. Лісова Т. В. Меліорація земель як захід їх відновлення: сучасні проблеми правового забезпечення. *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 104–111.

6. Павлова Д. Правове забезпечення відновлення екологічного стану ґрунтів, пошкоджених внаслідок воєнних дій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 206–209.

7. Ящук Н. О. Правове забезпечення консервації земель. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. 2019. № 17. С. 75–79.

УДОВИДЧЕНКО С.С.

студентка 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Волкович О.Ю.

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Існування будь-якої держави неможливе не лише без адекватного правового механізму, що відповідає кожному етапу її розвитку, без чітко сформульованих завдань та цілей функціонування, а й без необхідного фінансового забезпечення [11, с. 9]. Саме таким дієвим механізмом виступає забезпечення ефективної роботи фінансової системи України під час війни та запровадження успішного досвіду Німеччини, саме країни, яка після Другої світової війни здійснила дієву та досить вдалу реформу економічної системи і банківського сектору. Порівняльно-правовий аналіз банківської системи, на прикладі України та Німеччині при дослідженні внутрішньої будови та оприлюднених даних фінансових показників обох країн дає можливість сформувати аналітичні дані щодо діяльності розвитку вітчизняної банківської системи в контексті післявоєнного відновлення та євроінтеграції.

Від початку 24 лютого 2022 року для України за допомогою донорів та міжнародної фінансової допомоги, було мобілізовано фінансову підтримку, в

обсязі суми 81,719 млрд доларів США, на підставі офіційних даних відповідно до вебсайту «World Bank Group» [3].

За офіційними джерелами «UNDP – United Nations Development Programme» (Організація Об'єднаних Націй Програма розвитку) було опубліковано документ «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення: лютий 2022 – грудень 2024» (RDNA4 – Fourth Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 – December 2024), де визначено актуальну суму станом на 31 грудня 2024 року, яка буде необхідна Україні для майбутньої десятилітньої реконструкції та відновлення, що становить майже 524 млрд доларів США [2].

Цікавими кількісними фактами є висвітлені Світовим банком (World Bank) – міжнародною фінансовою організацією, що надає фінансову, а також технічну допомогу країнам, що розвиваються з метою скорочення рівня бідності та сприяння економічному розвитку – фінансові статистичні дані щодо різноманітних грошових показників різних країн, за різними аспектами аналізу.

Для цього дослідження актуальним буде порівняти рівень ВВП (Долар США – USD $) Німеччини за 1960 р., як мінімальний рік, з якого Світовим банком почалась фіксація показників ВВП – 84,62 Billion, 1963 р., як час, який більшістю прийнято вважати «кінцем» епохи «Німецького економічного дива» – 112,23 Billion, 1980 р., як рік, до і з якого за висвітленим «лінійним» графіком спостерігалася постійно зростаюча тенденція до збільшення показника ВВП, без будь-яких статистичних коливань – 953,77 Billion, а також 2024 р., як максимально чинна на теперішній час інформація – 4,66 Trillion, у протиставлення з показниками України за 2021 р., як період до «початку» повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну – 199,77 Billion, 2022 р., як «переломний» момент: 24 лютого 2022 р. – «початок» повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну – 161,99 Billion, та 2024 р, як нині єдиний найактуальніший час – 190,74 Billion [1].

Скільки еволюціонує банківська система, стільки привертає пильну увагу з боку економістів, юристів. Можна прослідкувати велику кількість тлумачень цього терміна. Зокрема, Р.І. Тиркало вважає, що «банківська система – це економічні структури, які становлять один із типів фінансових посередників у системі ринкової інфраструктури загалом» [4, с. 9]. На думку, О.П. Орлюк «банківська система являє собою сукупність різних за організаційно-правовою формою та спеціалізацією національних банківських установ, що існують у межах єдиної фінансової системи та єдиного грошово-кредитного механізму в певний проміжок часу (певний історичний період)» [10, с. 33].

Нормативно-правовою базою, що забезпечує ефективність діяльності банківської системи України слід віднести: Конституцію України [6], Закон України «Про банки і банківську діяльність» [12], Закон України «Про Національний банк України» [13], Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [14] та інші.

Доцільно провести порівняльне дослідження стосовно банківських систем обох країн. В результаті цього можна визначити, що Україна та Німеччина побудовані за схожою моделлю, тобто обидві країни мають дворівневу систему. Така система, як зазначає О.П. Орлюк, передбачає структуру, побудовану на взаємовідношеннях між банками у двох площинах: по вертикалі – відносини підлеглості між центральним банком як керівним, управляючим і низовими ланками – комерційними банками, а по горизонталі – відносини рівного партнерства між будь-якими низовими ланками. Це означає, що перший рівень посідає Національний банк України, який є центральним банком, що здійснює емісійну та валютну політику – регулює грошовий обіг, а другий рівень у свою чергу становлять підконтрольні йому комерційні банки та фінансові установи, що обслуговують підприємства і населення [10, с. 38].

Так, в Німеччині центральним банком є Німецький Бундесбанк (Deutsche Bundesbank), другий рівень охоплює комерційні банки, а також окремі спеціалізовані фінансово-кредитні інституції.

За 2023 – 2024 рр. в Німеччині налічується близько 1 400 банків, а в Україні орієнтовно 60 банків [7].

В Німеччині, за загальним правилом Європейського Союзу (ЄС) гарантія вкладу на одного вкладника становить 100000 € (Євро – EUR), у той час як в Україні цей показник складає до 600000 ₴ (Гривня – UAH), і це за умови, що сума вкладу в Німеччині може збільшуватися у випадках, наприклад, після продажу житла. Отже, гарантована сума вкладу в Німеччині приблизно у 8 разів більша, ніж в Україні – 4848000 ₴ у співвідношенні з 600000 ₴ на особу.

Однак, не дивлячись на такі недосконалі показники, Україна є однією з лідерів у сфері цифровізації, що значним чином дає перевагу над застарілими бюрократичними апаратами європейських країн. До таких ноу-хау у банківській системі слід віднести зручні застосунки цифровізації, зокрема: Приват24, Monobank, застосунок Дія, що зарекомендували себе у сфері стабільності, надійності та зручності.

За 2022 р. в економічній галузі України через СЕП було здійснено 363 млн платежів, що сумарно складають суму понад 133 трлн грн, у той час, як у 2021 р. здійснено 446 млн платежів загальною сумою більше ніж 57 трлн грн, а отже

через різке скорочення економічної активності через початок війни кількісний показник фінансових операцій скоротився на 18,7%, у порівнянні з 2021 р. [8].

Також з 24 лютого 2022 р. були введені вимушені тимчасові безпекові обмеження, серед яких доцільно віднести такі заходи, як: призупинення роботи валютного ринку України, окрім продажу іноземної валюти; обмеження на зняття готівки з рахунку клієнтом у обсязі 100 тис. грн на день, якщо це не стосується виплат заробітної плати чи соціальних виплат, крім окремо визначених підприємств та установ; заборона видачі готівки з клієнтських рахунків в іноземній валюті, крім окремо визначених підприємств та установ; введення мораторію на здійснення транскордонних валютних платежів, крім окремо визначених підприємств та установ; призупинення випуску банками електронних грошей і проведення з ними фінансових операцій [9].

Серед прикладів функціонування банківської системи України під час війни доцільно згадати розвиток програм з кредитування вітчизняних сільгоспвиробників. Так, за 2022 р. було видано 23,8 млрд грн малому та середньому бізнесу, що в результаті збільшило кредитний портфель юридичних осіб 58% [15].

Наразі Україна перебуває в дуже нелегкій ситуації, що охоплює велику кількість сфер одночасно, зокрема: політичну, соціальну, економічну. Нагальним для України є захист українських громадян, законних територій в межах її державного кордону та державного суверенітету України. Але, крім цього, пріоритетна увага України має бути зосереджена на ті сфери, що колись забезпечили «економічне диво» Німеччини, а саме: малий і середній бізнес, інфраструктуру та інновації, а також розширення кредитних інструментів для інвестицій у промисловість. Остання сфера є особливо актуальною, оскільки на думку О.Ю. Волкович, головними чинниками несприятливого інвестиційного клімату в Україні є відсутність верховенства закону (права), що тягне за собою незахищеність прав власності (рейдерство), корумпованість державних органів та органів місцевого самоврядування (вимагання хабарів, побори, «відкати»), нестабільність нормативної бази економічної діяльності, її спрямованість на захист інтересів вітчизняних монополістів, наближених до влади [5, с. 129].

Отже, порівняльно-правовий аналіз банківських систем Німеччини та України підтверджує, що успішне післявоєнне відновлення можливе за умови розвитку державного і комерційного кредитування, запровадження ефективного фінансового нагляду та підтримки малого бізнесу. Використання німецького досвіду сприятиме стабілізації і вдосконалення банківської системи України, а також прискорить її фінансову євроінтеграцію.

Використані джерела:

1. GDP (current US$) - Germany, Ukraine. *World Bank Group*. URL: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?contextual=default&end=2024&locations=DE-UA&start=1960&view=chart (date of access: 30.10.2025).

2. Ukraine - Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4) : February 2022 - December 2024 (English). *UNDP*. URL: https://www.undp.org/ukraine/publications/ukraine-fourth-rapid-damage-and-needs-assessment-rdna4-february-2022-december-2024-english (date of access: 02.11.2025).

3. World Bank Group. Фінансова підтримка, мобілізована для України з 24 лютого 2022 року. *World Bank*. URL: https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine/brief/world-bank-emergency-financing-package-for-ukraine (дата звернення: 02.11.2025).

4. Банківська справа : навч. посіб. / ред. Р. І. Тиркало. Тернопіль : Карт-бланш, 2001. 314 с.

5. Волкович О. Ю. Питання правового забезпечення України в контексті залучення банками капіталу на міжнародних ринках. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2021. № 1 (2). С. 127–132.

6. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січня 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 19.11.2025).

7. Наглядова статистика. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#1 (дата звернення: 18.11.2025).

8. Національний банк України. Попри війну СЕП працювала ефективно та безперебійно у 2022 році. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/popri-viynu-sep-pratsyuvala-efektivno-ta-bezperebiyno-u-2022-rotsi (дата звернення: 09.11.2025).

9. Національний банк України. Про роботу банківської системи та валютного ринку з 24 лютого 2022 року в умовах воєнного стану по всій території України. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/pro-robotu-bankivskoyi-sistemi-ta-valyutnogo-rinku-z-24-lyutogo-2022-roku-za-umovi-voyennogo-stanu-po-vsiy-teritoriyi-ukrayini (дата звернення: 09.11.2025).

10. Орлюк О. П. Банківська система України. Правові засади організації. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 240 с.

11. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 808 с.

12. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III: станом на 30 липня 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/2121-14#Text (дата звернення: 19.11.2025).

13. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV : станом на 28 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text (дата звернення: 19.11.2025).

14. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14.12.2021 № 1953-IX: станом на 1 січня 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/1953-20#Text (дата звернення: 19.11.2025).

15. Результати роботи ПриватБанку за 2022 рік: стійкість, стабільність фінансової системи та довіра клієнтів. *ПриватБанк*. URL: https://lnk.ua /b4A3goQVQ (дата звернення: 09.11.2025).

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ДОМІНАНТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

КОРУНЧАК Л.А.
к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»
КУБІНЕЦЬ І. М.
студентка 2 курсу магістратури Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

ДО ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЙ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН У ПІДТРИМАННІ МІЖНАРОДНОГО МИРУ ТА БЕЗПЕКИ

Сучасний світ вирізняється своєю строкатістю, шаленою динамікою та всепроникною цифровізацією. Людство змогло адаптуватися як до тих викликів, що вже давно стали звичними, так і до абсолютно нових, невідомих раніше реалій буття. У межах однієї доби на планеті розгортається безліч подій, здатних становити небезпеку, проте найголовніше джерело цих загроз представляє сама людина.

На глобальному рівні можемо відстежити розширення спектру протиправних діянь та злочинів, які підривають фундаментальні права й особисті свободи громадян, тому виникла нагальна потреба у забезпеченні захисту цих інститутів. Зокрема, як значиться в Преамбулі Статуту ООН [1], вона була створена, щоб позбавити прийдешні покоління нещасть війни, яка двічі принесла людству невимовне горе, і знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав великих та малих націй, і створити умови, за яких можуть дотримуватися справедливість і повага до зобов'язань, що випливають із договорів та інших джерел міжнародного права, і сприяти соціальному прогресу й поліпшенню умов життя при більшій свободі. Головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки згідно з частиною 1 статті 24 Статуту ООН її члени поклали на Раду Безпеки (далі – РБ ООН).

Саме РБ ООН визначає існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії та надає рекомендації, або вирішує те, які дії варто вжити для підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки (стаття 39 Статуту ООН). Заходи, виконання яких РБ ООН може зажадати від держав-членів ООН для виконання її рішень у випадку загрози миру, порушень миру та актів агресії, можуть включати повне або часткове припинення економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, розрив дипломатичних відносин. Якщо ці заходи можуть виявитися недостатніми або вже виявилися недостатніми, РБ ООН має повноваження вжити такі дії повітряними, морськими або сухопутними силами, які виявляться необхідними для підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки, включати демонстрацію сили, блокаду й інші операції повітряних, морських або сухопутних сил (статті 41, 42 Статуту ООН). Для того, щоб зробити свій внесок у справу підтримання міжнародного миру та безпеки, усі члени ООН зобов'язались надавати в розпорядження Ради Безпеки на її вимогу й відповідно до особливої угоди або угод необхідні для підтримання міжнародного миру та безпеки збройні сили, допомогу й відповідні засоби обслуговування, включаючи право проходу (стаття 43 Статуту ООН). Давати поради й надавати допомогу Раді Безпеки з усіх питань, що стосуються військових потреб Ради Безпеки в справі підтримання міжнародного миру та безпеки, використання військ, наданих у її розпорядження, і командування ними, а також регулювання озброєнь і можливого роззброювання, мав Військово-Штабний Комітет (стаття 47 Статуту ООН).

Однак, під час «холодної війни» РБ ООН не ухвалила жодного рішення про створення збройних сил ООН, що зробило неможливим і функціонування Військово-Штабного Комітету як органу загального стратегічного планування і технічного радника з воєнних питань, відповідального перед РБ ООН… Численні збройні конфлікти, що виникали в період «холодної війни» в різних регіонах світу всупереч існуючій у Статуті ООН забороні державам використовувати силу при розв'язанні спорів, вимагали від ООН застосування заходів для припинення конфліктів, що загрожували мирові та безпеці народів. Тому міжнародне співтовариство обрало шлях створення і функціонування в межах відповідальності та під керівництвом ООН миротворчих збройних сил (контингентів збройних сил держав-членів ООН). Вони мали діяти в зонах збройних конфліктів на підставі різноманітних функціональних мандатів, які надавалися їм РБ ООН з метою роз'єднання збройних сил ворогуючих сторін і

створення таким чином сприятливих умов для ведення дипломатичних переговорів з метою припинення цих конфліктів [2, с.308].

Навесні 2025 року з'явилась пропозиція розглянути можливість направлення в Україну миротворчої місії в якості одного із шляхів вирішення збройного конфлікту [3]. Однак, враховуючи, що мандат для такої місії має надаватись РБ ООН, і враховуючи «правило одностайності великих держав» (згідно з яким будь-яке рішення, крім того, що стосується процедурних питань, не може бути прийняте Радою Безпеки ООН, доки його не підтримають всі постійні члени РБ ООН, до складу яких входить СРСР, але замість нього числиться російська федерація), ефективність, справедливість і гарантії безпеки для України при розгортанні такої кампанії викликають дуже великі сумніви. Крім того, відповідно до статті 13 (b) Римського Статуту (далі – РС) Рада Безпеки ООН має можливість передати ситуацію, в якій було вчинено один або декілька злочинів, зазначених в статті 5 РС (злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії) Прокурору Міжнародного Кримінального Суду, незалежно від того, чи є відповідні держави учасницями РС чи ні [4]. Знову ж таки, незважаючи на численні факти порушення російською федерацією норм міжнародного права (у т.ч. міжнародного гуманітарного права), занепокоєння з цього приводу міжнародного співтовариства, вірогідність такого звернення з боку Ради Безпеки ООН є малоймовірним.

Як відмічає Гладенко О.М., з 2014 р. по жовтень 2022 р. український конфлікт був предметом обговорення на понад 80 засіданнях Ради Безпеки. Але продуктивність не завжди призводить до ефективності, і в цій ситуації для цього є об'єктивні причини. Саме з 2014 р. почалася дискусія, як у професійному колі, так і серед суспільства, про неефективність механізму вирішення конфліктів у Раді Безпеки ООН у контексті агресії рф щодо України. Показовими прикладами цієї неефективності були ситуації, коли свого часу рф використала право вето під час вирішення питання щодо так званого «референдуму» в Криму, пізніше, застосувавши вето, не дозволила ввести миротворчий контингент ООН на Донбас, а ще пізніше також і щодо створення міжнародного трибуналу для притягнення винних у катастрофі «Боїнгу 777» у Донецькій області, в результаті якої загинуло 298 осіб. 25 лютого 2022 р. рф ветувала резолюцію Ради Безпеки про припинення вторгнення в Україну, незважаючи на те, що у Генеральній асамблеї 141 держава із 193 засудила агресію росії. Таким чином, у рамках чинних правил процедури Ради Безпеки ООН забезпечити ухвалення рішення стає вкрай

проблематично, якщо йдеться про відсутність одностайності серед постійних членів цього органу [5, с. 11-12].

Отже, у підсумку можемо визначити, що Рада Безпеки ООН покликана відігравати ключову роль у збереженні глобального спокою та притягненні винних до відповідальності за найтяжчі порушення міжнародного права. Проте, дієвість ухвалених нею рішень значною мірою зумовлена політичною позицією та готовністю діяти держав, які мають статус її постійних членів (відповідно до статті 23 Статуту ООН – Китайська Республіка, Франція, Союз Радянських Соціалістичних Республік (замість якого діє російська федерація), Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Сполучені Штати Америки). У світлі нинішніх загроз стає очевидним, що без реформування процедури прийняття рішень Радою Безпеки ООН досягнення справедливого порядку та миру у світі перетворюється на дедалі складніше завдання.

Використані джерела:

1. Статут Організації Об’єднаних Націй (з поправками). Статут Міжнародного Суду Організації Об’єднаних Націй: Міжнародний документ від 26.06.1945 р. Дата оновлення: 16.09.2005 р. URL: **Помилка! Неприпустимий об'єкт гіперпосилання.** (дата звернення: 15.11.2025).
2. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2005. 672 с.
3. ЗМІ: Макрон розглядає можливість спрямування миротворців в Україну через ООН. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/03/21/7207707/ (дата звернення: 15.11.2025).
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Статут від 17.07.1998 р. Дата оновлення: 25.10.2025 р. URL: **Помилка! Неприпустимий об'єкт гіперпосилання.** (дата звернення: 15.11.2025).
5. Гладенко О. М. Реформування механізму Ради Безпеки ООН крізь призму війни між Російською Федерацією та Україною. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія: Юридичні науки. 2022. № 1. С. 10–14.

АНДРІЙЧУК І.Л.
студентка 1 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – старша викладачка Каліцева О. В.

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА У ПИТАННІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ

Мовне питання перетворилося на одну з найактуальніших і найбільш обговорюваних тем сьогодення в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну. Всебічний розвиток української мови як однієї з найважливіших складових національної ідентичності українського народу є гарантією національної безпеки і суверенітету України та забезпечує єднання нації. Саме такі обставини зумовлюють те, що під час війни дуже важливим є дотримання законодавства, яке повинно бути досконалим, доступним та достатньо гнучким, тобто повинно змінюватися відповідно до ситуацій в країні.

Загалом, мовне питання виникло через те, що розвиток української мови відбувався переважно в несприятливих умовах. Агресивна антиукраїнська політика, яка реалізувалася на території сучасної України протягом століть, а в XX столітті за посередництва комуністичного режиму сягнула свого апогею, не могла не вплинути на мовну ситуацію та використання української мови. Як вказують автори Стратегії популяризації української мови, за результатами перепису населення 1939 року 88 відсотків українців називали рідною мовою українську, а у 1979 році таких було лише 66 відсотків. Останній перепис населення, який відбувся вже у незалежній Україні у 2001 році, показав, що 68 відсотків населення України вважають рідною українську мову, а 30 відсотків – російську [5].

Згідно з висновками експертів ЮНЕСКО до головних факторів успішного функціонування мов сьогодні належать: абсолютна кількість мовців (так званий комунікативний потенціал мови); відношення кількості носіїв мови до загальної кількості населення; мовна спадкоємність поколінь (демографічний потенціал мови); ставлення спільноти до власної мови; зміни у сферах використання мови; державна та інституційна підтримка мови, мовна політика, зокрема офіційний статус та використання мови в державі; тип і якість документації (писемних джерел і ресурсів мови, її графічної фіксації); відповідність мови новим сферам життєдіяльності соціуму та його інформаційному середовищу; наявність матеріалів для навчання мови та розвитку грамотності [5]. Таким

чином, для вирішення мовного питання в Україні, в першу чергу повинно бути наявне чітко визначене і врегульоване законодавство.

Одним із головних документів, де закріплюється правовий стан української мови є Конституція України, а саме стаття 10 передбачає, що державною мовою в Україні є українська мова. У 2019 році затверджується Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». У ньому детально визначається які посадовці, відповідно до своїх повноважень, обов'язково повинні спілкуватися державною мовою. А саме, українська мова повинна використовуватися в публічній сфері, медицині, державній службі, кіно, театрах, культурних заходах, комунальному секторі, освіті, закладах харчування, торгівлі, ЗМІ, радіо, телебаченні, офіційних документах та маркуванні товарів і послуг. Допускається використання іншої мови у приватному житті і проведенні релігійних обрядів.

Мовне законодавство України також включає Закон України «Про освіту». А саме, стаття 7 визначає мовою освітнього процесу в закладах освіти українську мову, а тому заклади освіти повинні забезпечити її обов'язкове вивчення. Ще одним нормативним актом є Закон України «Про державну службу», у якому стаття 8 закріплює, що державний службовець зобов'язаний обов'язково використовувати державну мову під час виконання своїх посадових обов'язків, не допускати дискримінацію державної мови і протидіяти можливим спробам її дискримінації.

Фактично, ці норми є юридично закріпленими на папері, але якщо вірити опитуванню Володимира Кулика (який проводив порівняння відсотків використання української мови у 2017 і 2022 році) то на роботі чи навчанні в 2017 році рівномірно двома мовами спілкувалося – 33%, тільки українською – 26%, переважно українською – 17%, тільки російською – 8%, переважно російською – 16% [7]. Це можна пояснити тим, що до повномасштабного вторгнення в закладах освіти поряд з державною вивчалася і російська мова.

У 2022 році використання української мови значно збільшило свої обсяги: 68% опитаних обирали мову спілкування українську (це були ті, хто спілкуються переважно українською і тільки українською), рівною мірою двома мовами користувалося – 19%. Проте, всупереч закону, 11% використовували російську мову на роботі і в закладах освіти [7].

Важливим фактом є те, що українці стали більше спілкуватися українською після вторгнення рф. Про це свідчить опитування на замовлення Суспільного, яке було проведено 18 – 19 жовтня 2022 р. за допомогою мобільного додатку GRADUS. Було опитано 1000 респондентів віком 18 – 60 років по всій Україні, крім окупованих територій та зон активних бойових

дій. За результатами 42 % українців стали спілкуватися українською більше, а 14 % повністю перейшли на українську [6, с. 13].

Також свідченням того, що українці активно переходять на українську є інформація про те, що на вересень 2022 р. кількість переглядів російської «Вікіпедії» з території України впала до 47% (– 9%) – зі 113 млн. до 98 млн. переглядів (– 15% млн), тоді як кількість переглядів української версії виросла до 38 % (+6%) – з 65 млн. до 80 млн. переглядів (+15 млн.) [6, с. 13].

Під час повномасштабного російського вторгнення принцип верховенства права у сфері мовної політики України набув особливої уваги, адже саме мова стала не просто засобом комунікації, а утворила своєрідний бар'єр проти російської агресії та пропаганди, відіграючи важливу роль у національній єдності. В умовах війни використання української мови набуло додаткового змісту, а саме, не лише через правовий обов'язок, а й як свідомий акт громадянської позиції, який відображає суверенітет і самостійність держави. Наразі держава зробила вагомий внесок у розвиток і функціонування державної мови на достойному рівні, результат якого ми вже можемо спостерігати у повсякденному житті. Але більшість програм ще не є до кінця реалізованими, потребують часу і особливої уваги.

Використані джерела:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 16.11.2025).

2. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII : станом на 7 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text (дата звернення: 16.11.2025).

3. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII : станом на 12 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text (дата звернення: 16.11.2025).

4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 16.11.2025).

5. Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року "Сильна мова - успішна держава" : Розпорядж. КМУ від 17.07.2019 № 596-р : станом на 19 трав. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2019-р#Text (дата звернення: 16.11.2025).

6. Безсмертна Н. Функціонування української мови в умовах повномасштабної агресії Росії проти України. *Українознавчий альманах*. № 30.

С. 8 – 16. URL: https://www.ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/447/433. (дата звернення: 16.11.2025).

7. Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. *Zbruc*. URL: https://zbruc.eu/node/114247 (дата звернення: 16.11.2025).

ГАРДЗИНСЬКА Є.О.

студентка 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н. М.

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ

У сучасних умовах розвитку українського суспільства питання забезпечення рівних прав і можливостей жінок у сфері праці та соціального захисту набуває особливого значення. Правові гарантії трудових і соціальних прав жінок є важливою складовою державної політики у сфері прав людини, спрямованої на утвердження гендерної рівності та запобігання дискримінації. У контексті сучасних економічних і соціальних викликів особливої актуальності набуває дослідження законодавчих механізмів захисту прав жінок у сфері праці, материнства та соціального забезпечення.

Метою дослідження є аналіз основних правових гарантій соціального та трудового захисту жінок в Україні. Також передбачено виявлення проблем їх реалізації та визначення напрямів удосконалення законодавства у цій сфері.

Правовий захист прав жінок в Україні забезпечується на основі кількох ключових законодавчих актів. Конституція України проголошує рівність прав та заборону дискримінації за ознакою статі, зокрема статтями 24, 43 та 46 [1]. Кодекс законів про працю України гарантує рівні умови праці та оплату, а також захист жінок під час вагітності, пологів і догляду за дитиною [2]. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» встановлює механізми реалізації гендерної рівності у всіх сферах, зокрема в трудових відносинах та соціальному забезпеченні [3]. Разом ці акти формують правову основу для захисту трудових і соціальних прав жінок та забезпечення їх рівних можливостей.

Однією з ключових трудових гарантій для жінок є забезпечення рівності у працевлаштуванні та оплаті праці. Відповідно до статті 17 Закону України «Про

забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», держава гарантує рівні умови працевлаштування, можливості підвищення кваліфікації та однакову оплату праці за рівної кваліфікації та однакових умов виконання роботи [3].

Як зазначають Ясінська М.Г. та Кучак О.Є., на практиці ці гарантії реалізуються не повною мірою. Дискримінаційні прояви часто виникають уже на етапі відбору кандидатів, коли у вакансіях встановлюються необґрунтовані вимоги щодо віку, статі чи інших характеристик, що обмежує доступ певних осіб до праці [4 с. 170]. Це свідчить про розрив між законодавчими нормами та їх фактичним застосуванням, що потребує удосконалення механізмів контролю.

Крім того, як підкреслюють Т.О. Галайда, В.Б. Васюта та М.К. Марченко, гендерний розрив в оплаті праці зумовлений нерівномірним розподілом робочого часу через репродуктивні обов'язки та «подвійну» зайнятість жінок [5 с. 70]. Можна припустити, що це підкреслює необхідність удосконалення правових механізмів трудового захисту жінок в Україні, зокрема через заходи, що забезпечують рівні можливості для кар'єрного розвитку та компенсацію додаткового навантаження, пов'язаного з поєднанням роботи та сім'ї.

Особливу увагу слід приділити захисту жінок під час вагітності, пологів та догляду за дитиною, адже ці періоди роблять їх особливо вразливими до дискримінації. Стаття 184 КЗпП України забороняє відмовляти вагітним жінкам та матерям маленьких дітей у прийнятті на роботу або знижувати їм заробітну плату з причин, пов'язаних із сімейним станом [2]. У разі відмови роботодавець зобов'язаний надати письмове пояснення, а жінка має право оскаржити рішення в судовому порядку.

Як наголошують Солодовникова А.Д. та Ганджа В.І. у праці «Захист трудових прав жінок в Україні та інших країнах», ці положення покликані забезпечити додатковий правовий захист жінок у найбільш вразливі періоди життя та мінімізувати ризики дискримінації під час праці [6 с. 268]. Можна припустити, реальне виконання цих норм має критичне значення для збереження трудових прав і соціального становища жінок, проте на практиці часто зустрічаються порушення, що підкреслює необхідність підвищення ефективності контролю та правової обізнаності.

У цьому контексті особливого значення набуває соціальне забезпечення жінок в Україні, яке гарантує підтримку під час вагітності, пологів і догляду за дитиною, також сприяє збереженню соціального статусу та рівного доступу до трудових прав. Основні положення з цього питання регулюються Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», зокрема в Главі XII «Праця

жінок», яка встановлює права та гарантії вагітних жінок і матерів малолітніх дітей у трудовій та соціальній сферах. Згідно з цією главою, жінки мають право на збереження середньої заробітної плати під час декретної відпустки, переведення на легшу роботу за медичними показаннями, обов'язкові оплачувані відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, а також соціальні виплати при народженні дитини [7].

Доцільно вважати, що ці положення є надзвичайно важливими для забезпечення економічної та соціальної безпеки жінок у періоди їхньої найбільшої вразливості. Вони дозволяють поєднувати трудову діяльність із доглядом за дитиною, не втрачаючи фінансової стабільності. Соціальні виплати при народженні дитини надають додаткову підтримку родині та сприяють покращенню матеріального становища матері й дитини. Ефективне застосування цих норм сприяє захисту трудових прав жінок, збереженню їх соціального статусу, зменшенню економічної нерівності та створенню умов для гармонійного поєднання роботи і сімейних обов'язків.

Окрім загальних соціальних гарантій, особлива увага приділяється категоріям жінок, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема внутрішньо переміщеним особам. Відповідно до Статті 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», держава гарантує реалізацію їхніх основних прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування та отримання соціальних послуг незалежно від фактичного місця проживання [8].

Слід зазначити, що державні гарантії, передбачені для жінок-ВПО, є важливим механізмом підтримки їх соціальної та економічної стабільності, забезпечують рівний доступ до праці та соціальних послуг, а також сприяють зменшенню ризиків дискримінації та соціальної ізоляції.

Попри наявність законодавчих гарантій, на практиці жінки часто стикаються з порушеннями трудових і соціальних прав, зокрема під час працевлаштування, встановлення розміру заробітної плати та отримання соціальних виплат. Це свідчить про необхідність посилення контролю за дотриманням законодавства та підвищення правової обізнаності як роботодавців, так і працівників. Удосконалення нормативно-правової бази та запровадження ефективних механізмів захисту сприятиме зменшенню проявів дискримінації та забезпеченню рівних можливостей для жінок у сфері праці та соціального забезпечення.

Підсумовуючи, можна констатувати, що система трудових і соціальних гарантій в Україні є важливим інструментом захисту прав жінок і підтримки їх

соціальної та економічної стабільності. Дотримання цих норм забезпечує рівні можливості у працевлаштуванні, оплаті праці та доступі до соціального забезпечення, зокрема під час вагітності та догляду за дитиною. Водночас для ефективного забезпечення цих прав необхідно посилювати контроль за виконанням законодавства та підвищувати рівень правової обізнаності громадян і роботодавців.

Використані джерела:

1. Конституція України: Закон України від 28. 06. 1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2025).
2. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Верховна Рада УРСР*. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/322-08#Text (дата звернення: 15.11.2025).
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text (дата звернення: 15.11.2025).
4. Ясінська М. Г., Кучак О. Є. Гендерна дискримінація в трудових відносинах щодо працевлаштування. *Принципи гендерної рівності та недискримінація як євроінтеграційні орієнтири у сфері вищої освіти: матеріали конференції.* Київ: Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, 2023. С. 169 –171.
5. Галайда Т. О., Васюта В. Б., Марченко М. К. Проблема гендерної нерівності та її вплив на відмінності оплати праці в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету.* Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2011. Т. 3, № 3 (176). С. 69–72.
6. Солодовникова А. Д., Ганджа В. І. Захист трудових прав жінок в Україні та інших країнах. *Порівняльно-аналітичне право.* 2020. № 1. С. 267–270.
7. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21. 11. 1992 р. № 2811-XII. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text (дата звернення: 15.11.2025).
8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 15.11.2025).

ГЕВОРГЯН А.А.
студент 1 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – старша викладачка Каліцева О.В.

МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ

В умовах повномасштабного російського вторгнення посилення державної мовної політики зумовлена необхідністю захисту інформаційного простору України. Мова сьогодні – це не лише засіб комунікації, а й потужна зброя впливу на суспільну свідомість. Саме через мову формується колективна пам'ять, національна ідентичність та спільні цінності, без яких неможливе існування єдиної держави. У сучасних умовах війни мова стає інструментом протидії агресії, а також чинником об'єднання українського суспільства навколо спільної мети – перемоги та відновлення державності.

Щоб зрозуміти сучасні тенденції, варто згадати історичний контекст. Протягом століть українська мова зазнавала утисків: Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року забороняли друк українських книг і використання української мови в освіті. У радянський період політика русифікації призвела до того, що російська мова домінувала у містах, вищих навчальних закладах, на телебаченні та в офіційному діловодстві.

Після проголошення незалежності у 1991 році Україна поступово відновлювала статус державної мови, долаючи наслідки багаторічної колоніальної політики. Повномасштабне вторгнення 2022 року остаточно засвідчило, що мовне питання – не лише культурне чи гуманітарне, а й власне безпекове. Російська агресія спиралася на концепцію «захисту російськомовного населення», що було використано як політичне виправдання окупації частини територій. Саме тому держава повинна рішуче протидіяти маніпуляціям навколо мовного питання, утверджуючи українську мову як спільний знаменник усіх громадян незалежно від етнічного походження.

Російська федерація систематично використовує мовний чинник як елемент гібридної війни. Зокрема, російська пропаганда активно поширює дезінформацію, спотворює історичні наративи, намагаючись нав'язати українському суспільству уявлення про «єдиний народ» і «спільну історію». Така політика спрямована на підрив української ідентичності, ослаблення патріотичних настроїв та створення передумов для внутрішніх конфліктів. Через російськомовні медіа, соцмережі та культурний контент росія прагне

утримати вплив на пострадянському просторі, використовуючи мову як засіб «м'якої сили». Україна ж, усвідомлюючи небезпеку цього впливу, повинна послідовно та рішуче реалізовувати політику мовного суверенітету. Мовна безпека стає частиною системи національної безпеки, адже саме через мову відбувається інформаційна взаємодія суспільства з державою, комунікація у Збройних силах, освіті, науці, культурі та публічному просторі.

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», ухвалений у 2019 році, закріпив українську мову як єдиний обов'язковий засіб спілкування у публічній сфері, а також визначив механізми її захисту та популяризації. Зокрема, стаття 25 закону встановлює, що всі національні друковані засоби масової інформації з 16 січня 2022 року зобов'язані видавати україномовну версію своїх видань [5]. Це рішення стало важливим кроком у подоланні багаторічної диспропорції між російськомовним та україномовним медіа простором.

Крім того, рішення Ради національної безпеки і оборони України, а також Міністерства культури призвели до заборони у 2025 році трансляції російських пропагандистських телеканалів та блокування понад 17 медіа сервісів, пов'язаних із російською федерацією. Всього за 2025 рік було заборонено 456 проросійських і піратських сайтів. Серед них 324 сайтів-дзеркал вже заблокованих раніше ресурсів, 127 нових сторінок і 15 сайтів онлайн-телебачення, що транслювали російські телеканали [1]. Такий крок дозволив обмежити поширення ворожих наративів, які впливали на суспільну свідомість і створювали загрози для інформаційної стабільності держави.

Одним із напрямів державної мовної політики є захист культурного простору від впливу держави-агресора. У Києві, як і в багатьох інших містах, запроваджено обмеження на публічне виконання російськомовного музичного контенту, що сприяє популяризації українських виконавців і розвитку національної культурної індустрії [3]. Такі кроки сприяють не лише безпеці, а й культурному відродженню – відновленню інтересу до української музики, театру, кіно, літератури. У соціальних мережах, освітніх платформах, на телебаченні спостерігається значне зростання частки україномовного контенту, що підсилює культурну автономію українського інформаційного простору.

Не менш важливим напрямом є підтримка україномовного медійного контенту. Протягом останніх років спостерігається стрімке зростання україномовних YouTube-каналів, блогів, подкастів, журналістських розслідувань. В умовах війни такі ресурси як Телебачення Торонто, Ukrainer, Історія Без Міфів, виконують не лише інформаційну, а й просвітницьку

функцію – формують стійкість до ворожої пропаганди, зміцнюють віру в перемогу та єдність суспільства.

Освіта є стратегічним інструментом формування мовної свідомості. У сучасних українських школах запроваджено обов'язкове викладання українською мовою, за винятком уроків іноземних мов. Це сприяє вихованню нових поколінь громадян, для яких українська мова є природним середовищем мислення, а не лише формальною ознакою громадянства.

Водночас держава забезпечує підтримку для представників національних меншин, створюючи можливості для вивчення рідних мов поряд із державною. Такий підхід дозволяє поєднати принцип єдності державного простору з повагою до культурного розмаїття.

Позитивні зрушення в мовному середовищі підтверджуються соціологічними дослідженнями. Згідно з даними Gradus Research, у квітні 2022 року вдома українською спілкувалися 53% громадян, а вже в травні 2025 року – 72% українці спілкуються українською вдома, що значно перевищує показник квітня 2022 року 53% [2]. Це свідчить про природну еволюцію мовної свідомості, коли громадяни самостійно обирають українську мову як прояв патріотизму та громадянської позиції.

Подальший розвиток державної мовної політики має бути спрямований на три ключові напрями:

1. інституційне зміцнення – удосконалення законодавчої бази, посилення контролю за виконанням мовних норм у сфері медіа, реклами, державної служби;

2. популяризаційний аспект – підтримка культурних ініціатив, україномовного книговидання, кінематографа, музики, що формують позитивний імідж мови;

3. освітня стратегія – розширення програм з вивчення української мови для внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, мешканців деокупованих територій.

У майбутньому українська мова повинна не лише зберегти свої позиції, а й стати потужним брендом держави у світі – мовою науки, культури, технологій і дипломатії.

Отже, держава не втручається у мовну політику – вона сама її формує як частину власної стратегії розвитку. Це не прояв надмірного контролю, а необхідний захід для зміцнення національної безпеки, протидії інформаційній агресії та формування стійкого українського суспільства. Українська мова є фундаментом державності, основою національної єдності. Її утвердження в усіх сферах суспільного життя – це не лише крок до перемоги у війні, а й запорука

формування сучасної, європейської, свідомої України. Мовна політика – це стратегічна зброя, що допомагає вистояти в інформаційній війні, зберегти ідентичність та відстояти право на власний голос у світовому просторі.

Використані джерела:

1. Бондар Г. Заборонили ще 450 російських сайтів: як Ініціатива «Чисте небо» бореться з піратством. *УНІАН.* 20 жовтня 2025. https://www.unian.ua/society/zaboronili-shche-450-rosiyskih-saytiv-yak-iniciativa-chiste-nebo-boretsya-z-piratstvom-13168461.html (дата звернення: 20.11.2025).

2. Градус українського суспільства під час війни / дванадцята хвиля. *Gradus Research Company*. URL: https://gradus.app/uk/open-reports/wartime-survey-ukrainian-society-twelfth-wave/ (дата звернення: 20.11.2025).

3. Київська міська рада наклала мораторій на публічне використання російськомовного культурного продукту на територія міста Києва. *Київська Міська Рада.* URL: https://kmr.gov.ua/uk/content/kyyivska-miska-rada-naklala-moratoriy-na-publichne-vykorystannya-rosiyskomovnogo-kulturnogo (дата звернення: 20.11.2025).

4. Коваленко Б. О., Чересюк С. В., Телелим І. В. Мовна політика України як засіб протидії російській дезінформації та пропаганді. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Гельветика, 2024. Вип. 38. С. 58 – 61. https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/e6eb09df-c20c-4503-8440-7f0ee5df0f0c (дата звернення: 20.11.2025).

5. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII : станом на 20 лист. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text (дата звернення: 20.11.2025).

ЗГУРСЬКИЙ Б.А.

студент 2 курсу магістратури
Миколаївського навчально-наукового інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

РОЛЬ ПРОФСПІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ТРУДОВОМУ СПОРІ

Питання захисту трудових прав людини у XXI столітті набуває особливої актуальності, адже трудові відносини залишаються основним інструментом

реалізації соціально-економічних прав громадян. У суспільстві, де відбуваються трансформації економічних моделей, цифровізація праці, поява гнучких форм зайнятості та трудова міграція, роль профспілкових організацій у забезпеченні справедливих і збалансованих відносин між працівниками та роботодавцями стає критично важливою. Профспілки є не лише представницькими інституціями, а й активними учасниками правового процесу, здатними виступати арбітром у трудових конфліктах, захищати соціальні гарантії, а також впливати на формування державної політики у сфері праці [5].

В основі діяльності профспілкових організацій лежить принцип колективності, який забезпечує рівновагу інтересів у трудових відносинах. Згідно з Конституцією України (стаття 36), громадяни мають право на об'єднання у професійні спілки для захисту своїх трудових і соціально-економічних прав [1]. Це право конкретизується у Законі України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року №1045-XIV. Профспілки мають право представляти та захищати інтереси своїх членів у відносинах із роботодавцями, державними органами, органами місцевого самоврядування, а також у суді. Вони можуть ініціювати переговори, укладати колективні договори, брати участь у формуванні політики оплати праці, соціального страхування, охорони праці.

Сучасний стан профспілкового руху в Україні є результатом складної історії трансформацій. За радянських часів профспілки виконували переважно адміністративну функцію, узгоджену з державною політикою, що знижувало рівень їх автономності. Після здобуття незалежності профспілковий рух почав реформуватися, поступово набуваючи рис демократичного представництва. Проте у 1990–2000-х роках профспілки зіткнулися з низкою викликів – приватизацією, скороченням великих підприємств, поширенням неформальної зайнятості та трудової міграції. Це призвело до зменшення членства у профспілках і втрати частини їх впливу. За оцінками Федерації профспілок України, станом на 2025 рік лише близько 35% найманих працівників є членами профспілок, що істотно нижче, ніж у країнах ЄС, де середній показник перевищує 60% [5].

Незважаючи на це, профспілки залишаються важливою силою у вирішенні трудових спорів. В Україні, відповідно до Кодексу законів про працю, трудові спори поділяються на індивідуальні та колективні. Індивідуальні спори виникають між окремим працівником і роботодавцем, наприклад, щодо звільнення, переведення, дисциплінарного стягнення або виплати заробітної плати. Колективні спори, навпаки, охоплюють питання умов праці, соціально-економічних гарантій або дотримання колективних договорів.

Профспілкові організації відіграють ключову роль у вирішенні обох типів спорів. У випадку індивідуального спору профспілка може представляти працівника перед комісією з трудових спорів (КТС) або у суді. Згідно зі статтею 247 КЗпП, профспілка має право брати участь у розгляді справи, надавати докази, представляти інтереси працівника, а також виступати стороною у переговорах із роботодавцем щодо мирного врегулювання конфлікту [2]. В окремих випадках профспілки ініціюють колективний розгляд справи, коли порушення прав має системний характер.

Особливе місце займають колективні трудові спори, які регулюються Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [4]. Цей закон визначає, що сторонами спору можуть бути працівники, об'єднані у профспілки, та роботодавець або об'єднання роботодавців. Профспілки формулюють вимоги працівників, подають їх до роботодавця, беруть участь у створенні примирних комісій, трудових арбітражів, а в разі відсутності згоди можуть організувати страйк. У цьому контексті страйк є крайнім, але легітимним способом тиску, що підтверджується як українським законодавством, так і Конвенцією МОП №87 «Про свободу асоціації та захист права на організацію» [5].

Досвід країн Європейського Союзу демонструє, що сильні профспілки сприяють стабільності ринку праці. У Німеччині, наприклад, профспілкові представники входять до наглядових рад компаній (система *Mitbestimmung*), маючи вплив на кадрову політику та соціальні стандарти. У Польщі Рада соціального діалогу є платформою, де профспілки, роботодавці та уряд узгоджують державну політику у сфері праці, включно з мінімальною зарплатою та умовами зайнятості. У Швеції профспілки відіграють роль не лише у врегулюванні конфліктів, а й у забезпеченні професійного розвитку працівників через спільне фінансування навчальних програм. Ці приклади можуть бути використані в Україні як модель для реформування системи соціального діалогу.

Особливого значення в умовах євроінтеграції набуває імплементація стандартів МОП і ЄС. У рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (розділ V, стаття 296) Україна взяла зобов'язання наблизити своє законодавство до європейських норм у сфері праці, включаючи захист прав профспілок і колективні переговори [5]. Це вимагає посилення ролі профспілок у законотворчому процесі, підвищення їх спроможності здійснювати аналітичну і моніторингову діяльність.

Окремо слід розглянути судову практику. Верховний Суд України неодноразово підкреслював значення профспілкової участі у трудових спорах.

Так, у постанові від 22 березня 2023 року Суд визнав незаконним звільнення працівника без погодження з профспілкою, що є порушенням статті 43 КЗпП [2]. Ця норма передбачає обов'язкове одержання згоди профспілкового органу на звільнення членів профспілки за ініціативою роботодавця. Подібна судова практика зміцнює правову позицію профспілок і формує прецеденти для подальшого розвитку правозастосування.

Профспілки також відіграють важливу роль у запобіганні трудовим конфліктам. Завдяки системі консультацій, навчань і правової допомоги вони допомагають працівникам вирішувати спірні питання ще до їх переходу у фазу відкритого спору. У 2024 році Федерація профспілок України запровадила програму «Юридичний радник працівника», що передбачає безоплатні консультації та онлайн-сервіс для подання скарг. Такий підхід сприяє зниженню кількості судових справ і підвищує рівень довіри до профспілок.

Цифровізація праці створює нові виклики. З розвитком дистанційної роботи, платформної економіки (Uber, Glovo тощо) традиційні моделі профспілкової діяльності потребують адаптації. У 2025 році в Україні розпочато пілотний проєкт створення «цифрових профспілок», що дозволяють працівникам ІТ-сектору колективно відстоювати інтереси через онлайн-платформи. Це відповідає тенденціям у Європі, де вже існують «електронні профспілки» – наприклад, FairCrowdWork у Німеччині.

Таким чином, профспілкові організації є не лише арбітром у трудових спорах, але й стратегічним партнером держави у забезпеченні соціальної стабільності. Їхня ефективність залежить від рівня правової культури, організаційної спроможності та довіри суспільства. Для підвищення результативності профспілкової діяльності необхідно:

1. забезпечити реальну незалежність профспілок від адміністративного впливу;
2. удосконалити законодавче регулювання, передбачивши механізми обов'язкового залучення профспілок до консультацій щодо трудових реформ;
3. посилити відповідальність роботодавців за перешкоджання профспілковій діяльності;
4. розвивати систему правової освіти та професійної підготовки профспілкових кадрів;
5. створити державну програму підтримки соціального діалогу.

У перспективі розвитку трудового законодавства важливим кроком стане ухвалення нового Трудового кодексу, який передбачатиме сучасні механізми участі профспілок у врегулюванні конфліктів і створенні системи медіації.

Україна також може запровадити інститут трудового омбудсмена, який діє у деяких країнах ЄС, як незалежний посередник між сторонами трудових спорів.

Профспілковий рух залишається потужним соціальним інструментом, який може забезпечити не лише захист прав працівників, а й розвиток справедливих трудових відносин у контексті європейської інтеграції. У сучасних умовах він має трансформуватися з оборонної структури на активного учасника реформ – аналітичного, експертного та інноваційного партнера держави. Саме через активну, модернізовану профспілкову систему Україна зможе наблизитися до стандартів Європейського Союзу у сфері гідної праці, соціальної справедливості та прав людини.

Використані джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: **Помилка! Неприпустимий об'єкт гіперпосилання.**

2. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10 грудня 1971 № 322-VIII : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

3. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1045-14

4. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР. URL: **Помилка! Неприпустимий об'єкт гіперпосилання.**

5. Гук Л. П. Роль профспілок у забезпеченні соціального діалогу в Україні. *Право України*. 2021. № 5. С. 88–97.

ІВАНОВ М.А.

студент 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ РУЙНУВАННЯ КАХОВСЬКОЇ ГІДРОЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ ВНАСЛІДОК ЇЇ ПІДРИВУ

Каховська ГЕС є однією з ключових гідроелектростанцій України, яка забезпечує водопостачання, енергетичні потреби та зрошення сільськогосподарських земель у південних регіонах країни. Руйнування ГЕС у 2023 році спричинило масштабні соціально-економічні та екологічні наслідки, включно зі зміною гідрологічного режиму Дніпра, затопленням територій,

загибеллю живих організмів та забрудненням води й ґрунтів. Ця подія підкреслює важливість вивчення екологічних наслідків техногенних катастроф та пошуку ефективних заходів відновлення природних систем.

Метою даної роботи є системне дослідження екологічних наслідків руйнування Каховської ГЕС, оцінка їхнього впливу на природні ресурси та середовище, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення заходів із ліквідації негативних наслідків і відновлення порушених екосистем.

Руйнування Каховського водосховища призвело до серйозного порушення природного гідрологічного режиму регіону, що спричинило висихання водойм і малих річок, деградацію земель та загрозу для здоров'я людей і стану навколишнього середовища. Уманець І. С. та Коржов Є. І. стверджують, що зникнення Каховського водосховища порушило гідрологічний баланс регіону: різко знизився рівень ґрунтових вод, що спричинило висихання багатьох водойм, боліт і припинення течії ряду малих річок. Оголена поверхня колишнього ложа водосховища, що складається з мулу, піску та інших відкладень, втрачає вологу і піддається ерозії від вітру та сонячного випромінювання, що з часом може спричинити пилові бурі та погіршення стану навколишнього середовища [1 с. 11].

Ці зміни гідрологічного режиму спричинили не лише деградацію земель та висихання водойм, а й масштабне затоплення прилеглих територій, що призвело до критичного погіршення умов для водних екосистем, масової загибелі риби та інших організмів, значного ускладнення економічної діяльності та підвищення екологічних ризиків для регіону.

Як підкреслюють Уманець І. С. і Коржов Є. І., зникнення водосховища викликало сильний розклад органічних речовин, що збільшило споживання кисню у водоймах і погіршило умови існування гідробіонтів. Вивільнення мулу та відкладень з дна, забруднених важкими металами та токсичними речовинами, додатково погіршило якість води. Руйнування екосистеми знищило місця нересту риби, укриття та джерела живлення для багатьох видів водних організмів, включно з цінними рибами (лящ, судак, карась, сазан, сом), що призвело до масової загибелі риби та зменшення чисельності птахів і інших видів, які залежать від водойм [1, с. 13]. Окрім загибелі живих організмів та втрати біорізноманіття, руйнування Каховського водосховища спричинило значне забруднення навколишніх водних та земельних ресурсів.

Руйнування залишило після себе значні площі пересохлих ґрунтів на колишньому дні водосховища та прилеглих територіях, що знижує родючість земель і створює ризик ерозії. Крім того, забруднення води та ґрунтів токсичними речовинами й важкими металами погіршує екологічну ситуацію та

становить загрозу для здоров'я людей і навколишнього середовища. Згідно з твердженнями О.С. Беліцького і Ю.О. Полукарова, руйнування водосховищ може спричинити спалахи кишкових інфекцій та вірусних захворювань через погіршення санітарно-епідеміологічної ситуації. Під час попередніх подібних катастроф, наприклад у Китаї 1975 року, фіксувалися значні епідемії та підвищена смертність не лише від самих захворювань, а й від їхніх ускладнень [2, с. 30].

У сукупності ці екологічні наслідки демонструють, що руйнування Каховського водосховища має не лише локальний, а й довготривалий системний вплив на природні ресурси регіону. Саме тому подальший аналіз доцільно спрямувати на оцінку наслідків катастрофи для сільського господарства та ресурсного потенціалу територій, які найбільше залежать від стабільного водопостачання та родючості ґрунтів.

Доцільно зазначити, що, руйнування Каховської ГЕС стало однією з наймасштабніших катастроф для південного регіону, адже воно фактично позбавило його ключової умови аграрного розвитку – системи зрошення. Втрата води для поливів різко обмежує можливість вирощування культур, що традиційно забезпечували продовольчу стабільність країни, створюючи загрозу для цілих аграрних напрямів. У поєднанні з деградацією ґрунтів і змінами мікроклімату це може призвести до перетворення великих площ родючих земель на території, непридатні для вирощування навіть найменш вибагливих культур. За результатами аналізу, проведеного І.П. Лопушинським та О.В. Проніною, Каховське водосховище було основним джерелом води для однієї з найбільших у Європі зрошувальних систем, завдяки якій вирощували до 80% овочів України та значну частку фруктів і винограду. Підрив ГЕС призвів до руйнації зрошувальної інфраструктури, загрози втрати овочівництва та садівництва, а також ризику перетворення родючих земель на непридатні для вирощування культур, що підтверджує масштабну загрозу для аграрного розвитку південного регіону [3, с. 375].

Можна припустити, що руйнування Каховської ГЕС створило критичну загрозу не лише для сільського господарства, а й для забезпечення населення регіону питною водою. Втрата доступу до якісних водних ресурсів у поєднанні із забрудненням та деградацією водних джерел значно підвищує ризики для здоров'я людей та погіршує санітарно-епідеміологічну ситуацію, як вже зазначалось раніше. Це свідчить про те, що наслідки катастрофи мають комплексний характер і охоплюють як економічну, так і соціально-екологічну сферу південного регіону.

За даними О.С. Беліцького і Ю.О. Полукарова, близько 700 тисяч людей залишилися без доступу до якісної питної води, а показники поверхневих вод перевищують нормативні значення, що свідчить про їхнє забруднення та підвищений екологічний ризик для населення [2, с. 30].

Отже, враховуючи масштабні екологічні та соціально-економічні наслідки руйнування, наступним кроком є формулювання пропозицій щодо удосконалення заходів із ліквідації негативних наслідків та відновлення порушених екосистем.

Враховуючи масштабні екологічні, соціальні та економічні наслідки руйнування Каховської ГЕС, доцільним є впровадження комплексних заходів із відновлення водного балансу та стабілізації природних екосистем регіону. Пропонується вдосконалити систему моніторингу якості води та стану ґрунтів, відновити зрошувальну інфраструктуру, забезпечити локальні джерела водопостачання для населення, а також реалізувати програми рекультивації та захисту деградованих земель. Крім того, необхідно розробити механізми превентивного управління ризиками техногенних катастроф, що дозволить зменшити негативний вплив подібних подій на аграрний сектор, природні ресурси та здоров’я населення в майбутньому.

На основі проведеного дослідження встановлено, що руйнування Каховської ГЕС у 2023 році стало однією з наймасштабніших техногенних катастроф для південного регіону України, спричинивши серйозні соціально-економічні та екологічні наслідки. Серед основних виявлених наслідків – деградація та ерозія земель, порушення гідрологічного режиму, забруднення води та ґрунтів важкими металами й токсичними речовинами, загибель риби та зменшення біорізноманіття, а також обмеження доступу населення до якісної питної води. Виходячи з цього, доцільним є впровадження комплексних заходів із відновлення водного балансу та стабілізації екосистем регіону. Це передбачає модернізацію та відновлення зрошувальної інфраструктури, рекультивацію деградованих земель, забезпечення локальних джерел водопостачання для населення, моніторинг стану води та ґрунтів, а також розробку превентивних механізмів управління ризиками техногенних катастроф. Реалізація цих заходів дозволить мінімізувати негативний вплив подібних подій у майбутньому, забезпечити стійкість аграрного виробництва та захистити екологічну й соціально-економічну безпеку південного регіону України.

Використані джерела:

1. Уманець І. С., Коржов Є. І. Гідролого-геологічні проблеми знищення екосистеми Каховського водосховища. *Сучасний стан водних екосистем*

Півдня України та методи їх відновлення у повоєнний період, м. Херсон. м. Київ, 2024. С. 1–14.

2. Беліцький О. С., Полукаров Ю.О. Екологічні наслідки підриви греблі Каховської ГЕС. *Проблеми охорони праці, промислової та цивільної безпеки: двадцать дев'ятої Всеукр. наук.-метод. конф., м. Київ, КПІ ім. Ігоря Сікорського.* м. Київ. 2023. С. 29–32.

3. Лопушинський І. П., Проніна О.В. Підрив Каховської ГЕС: наслідки для екологічної безпеки України. *Вісник Херсонського Національного технічного університету*. 2024. Т. 1(88). С. 372–377.

КУБІНЕЦЬ І. М.

студентка 2 курсу магістратури
Миколаївського навчально-наукового інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Василяка О. К.

КІБЕРБЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ВИКЛИКИ XXI СТОЛІТТЯ

Актуальність питання кібербезпеки наразі є надзвичайно високою. Зважаючи на події, що розгорнулися з лютого 2022 року і тривають дотепер, у медіа просторі помітно частіше фіксується інформація про масштабні збої у роботі систем чи тимчасове припинення функціонування певних програмних забезпечень. І після подібних інцидентів, здається, що суспільне життя завмирає. Це пояснюється тим, що людство значною мірою залежить від численних програм та сервісів, котрі суттєво формують повсякденний день життя. Приміром, здійснення фінансових операцій у торговельних точках, оформлення документації, навчальний процес в онлайн режимі, отримання медикаментів за ідентифікатором – і це лише невелика частка того, від чого ми залежимо.

Відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», дається тлумачення термінології, котре розкриває сутність кібербезпеки як стану захищеності найважливіших інтересів особистості та громадян, соціуму й держави в умовах оперування у кіберпросторі. Цей стан гарантує безперебійний прогрес інформаційного суспільства та цифрового комунікаційного поля, дозволяючи вчасно виявляти,

протидіяти та усувати загрози, які реально чи потенційно можуть повстати проти національної безпеки України у сфері кіберпростору [1].

На думку дослідників, таких як О. Скіцько та Р. Ширшова щодо стратегій, можна цілком слушно зазначити, що головні труднощі та небезпеки, які постають у галузі кіберзахисту, охоплюють наступне:

– надмірне залучення інструментів кіберсфери у міжнародній боротьбі за вплив;

– конкурентний імператив у розвитку аспектів кіберзахисту на тлі стрімкого поступу інформаційно-комунікаційних технологій, як-от розвиток хмарних та квантових обчислювальних систем, мереж покоління 5G, масивів даних, мережі пристроїв, штучного інтелекту та інших подібних інновацій;

– нарощування військового потенціалу у кібернетичному просторі та створення кібернетичної зброї, що відкриває шлях для таємних кібератак з метою забезпечення військових операцій та ведення розвідувально-деструктивної діяльності у кіберсередовищі;

– наслідки пандемії COVID-19 для економіки та поведінки у суспільстві, які же започаткували швидкі зміни й переведення суттєвої частини соціальних взаємин у формат роботи на відстані, з активним залученням електронних платформ та систем інформаційного обміну;

– запровадження свіжих технологій, цифрових пропозицій та способів електронної комунікації між громадянами та владою, яке наразі відбувається хаотично, особливо у сфері заходів кіберзахисту та без належного аналізу потенційних загроз [3, с. 246].

Вони переконані, що при роботі над удосконаленням системи законів необхідно звернути увагу на стрімкий прогрес технологій. Це спричиняє ситуацію, коли ті, хто зловживає правом, випереджають державних службовців на кілька кроків у плані вдосконалення своєї протиправної діяльності. Отже, лише узгоджені зусилля відповідних інституцій на усіх рівнях кіберзахисту зможуть забезпечити її дієвість та успішне виконання завдань, що стоять перед державою у цей непростий період відсічі збройному втручанню російської федерації проти України [3, с. 246].

У дослідженнях В.Л. Гнедюка, який стверджує, що суб’єкти, які відповідальні за кібербезпеку на території України, наділені особливим статусом. Їхня діяльність регламентується нормативно-правовими актами, метою яких є гарантування безпеки та збереження інформації у віртуальному просторі. Українська держава надає відчутного значення питанням кібернетичної безпеки та активно втілює механізми для унеможливлення та протистояння кримінальним праовпорушенням у цій сфері. До складу осіб, що

забезпечують кібербезпеку в Україні, можуть входити державні інституції, профільні служби, наукові осередки, комерційні структури, що спеціалізуються на кіберзахисті, а також інші об'єднання, діяльність яких пов'язана із захистом даних та кіберпростору. Їхня діяльність охоплює формування та реалізацію стратегічних дорожніх карт, розробку апаратних і програмних засобів захисту, здійснення перевірок безпеки, підготовку кадрів, а також організацію планових навчань та симуляцій. По суті, правовий та адміністративний статус цих суб'єктів укріплює їхню місію у справі захисту держави від кібернетичних атак та ефективного виконання функцій із забезпечення кібербезпеки [2, с. 83].

Подальші наукові пошуки у сфері кібербезпеки на території України обіцяють бути обширними та критично важливими для зміцнення стійкості та безпеки віртуального простору. Серед потенційних векторів для дослідження можна виокремити: глибинний аналіз та передбачення загроз у кіберсфері. Тому подальше вдосконалення методів захисту критично важливих об'єктів інфраструктури, а також дослідження кіберзахисту в умовах використання хмарних технологій та мобільних платформ [2, с. 83].

Виклики, що стоять перед державною кібербезпекою у XXI столітті, охоплюють ускладнення самих кібератак, загрози, виникаючі від суб'єктів як державних, так і недержавних, необхідність невпинного вдосконалення законодавчого поля з огляду на технологічний прогрес, а також підтримання рівноваги між забезпеченням безпеки та охороною основних прав громадян, як-от право на здобуття загальнодоступної інформації. В умовах протистояння гібридного характеру, сфера кібербезпеки трансформується у засіб стримування та зменшення масштабів як кіберзлочинності, так і кібертероризму [2, с. 246].

Ключові засади адміністративно-правового регулювання включають формування та швидке пристосування державної стратегії у царині кіберзахисту, юридичне визначення повноважень органів виконавчої влади, налагодження співпраці між державою та приватним сектором, а також здійснення нагляду та відстеження інцидентів у кіберпросторі. Окрему вагу надано розбудові загальнодержавної системи кібернетичного захисту, покращенню обізнаності громадян щодо цифрової гігієни та створенню передумов для гармонізації із стандартами Європейського Союзу та НАТО [3, с. 81].

Саме тому цілком логічно зазначити, що поточні рішення щодо кібербезпеки мають значний вплив на обороноздатність Української держави. З 2022 року, з моменту масованих кібератак, держава значно покращила своє управління та регулювання для захисту інформаційного простору. Наразі основними напрямками діяльності є забезпечення ефективності шляхом

співпраці державних органів, розвиток підрозділів кіберзахисту, вдосконалення законодавства та навчання населення кіберінформації. Ці комплексні ініціативи допоможуть Україні у відбитті нових цифрових загроз та захисті своєї національної цілісності в Інтернеті.

Використані джерела:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII : станом на 19 жовтня 2025 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text

2. Гнедюк В. Л. Адміністративно-правовий статус суб'єктів кібербезпеки в Україні. *Наукові записки Таврійського національного В.І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2023. № 2. С. 79-84.

3. Скіцько О., Ширшов Р. Нормативно-правове забезпечення кіберзахисту України: сучасний стан. *Юридичний вісник.* 2024. № 3. С. 244-250.

МАРКОВ-САВЧЕНКО О.С.

студент 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Чорнозуб Л. В.

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Становлення України як суверенної, демократичної та правової держави, проголошене в її Конституції, є складним і тривалим процесом. Ключовим елементом цього процесу є утвердження принципу верховенства права – фундаментального принципу, який передбачає рівність усіх перед законом та неминучість покарання за його порушення [8].

У Рішенні № 15-рп/2004 2 листопада 2004 року п. 4 пп. 4.1 (Справа № 1-33/2004) Конституційний Суд України дав таке визначення: верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим

культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [4].

У системі державних інституцій, покликаних забезпечувати цей режим, особливе місце посідає прокуратура. Після глибокого реформування, її роль трансформувалася від наглядового органу радянського зразка, який діяв в умовах жорсткої централізації та часто слугував інструментом реалізації політичного курсу партії, виконуючи каральні функції, – до інституції, що виконує чітко визначені конституційні функції [5, с. 34]. Саме тому аналіз діяльності прокуратури крізь призму верховенства права є надзвичайно актуальним.

Верховенство права у правовій системі України виходить за межі суто теоретичної концепції, набуваючи конкретного нормативного вираження на найвищому рівні. Стаття 8 Конституції України безпосередньо закріплює цей принцип [1]. Важливо, що це положення є нормою прямої дії, що робить його фундаментальною основою та обов'язковим орієнтиром для функціонування всієї системи права, поширюючи свою дію і на діяльність органів прокуратури.

Конституційна реформа 2016 року суттєво змінила роль прокуратури України, позбавивши її невластивих функцій, що стало значним кроком на шляху до європейської інтеграції та сприяло посиленню незалежності судової влади. Однією з ключових змін стало скасування загального нагляду прокуратури за додержанням законів. Ця функція, що була характерною для радянської правової системи, тепер покладена на судову владу та спеціалізовані контролюючі органи, що відповідає європейській практиці. Крім того, представницька функція прокуратури була значно обмежена і стала застосовуватися лише у «виключних випадках», визначених законом. Це суттєво зменшило роль прокуратури в цивільних та господарських процесах [6, с.490]. Нова редакція статті 131-1 Конституції України чітко окреслила її функції, серед яких: підтримання публічного обвинувачення в суді; організація і процесуальне керівництво досудового розслідування, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [1]

Слід зазначити, що спеціальний Закон України «Про прокуратуру» у статті 3, яка визначає засади діяльності прокуратури, ставить принцип верховенства права на перше місце. Він вказується навіть перед принципами законності та презумпції невинуватості [3]. Таке пріоритетне розміщення принципу

верховенства права у профільному законі має глибоке ідеологічне та практичне значення. Воно підкреслює, що діяльність прокуратури не може зводитися до простого формального виконання норм закону (принципу законності). Натомість прокурор зобов'язаний оцінювати кожну ситуацію крізь призму фундаментальних цінностей, визначених Конституційним Судом: справедливості, свободи та рівності. Це означає, що прокурор у своїй діяльності має керуватися не лише «буквою», але й «духом» закону, співвідносячи його з конституційними гарантіями прав людини. Верховенство права вимагає, щоб правосуддя ґрунтувалося на допустимих доказах. Прокурор, як процесуальний керівник, несе повну відповідальність за те, щоб докази, зібрані слідством, були отримані у законний спосіб. Відповідно до ч.1 ст.87 КПК України: докази визнаються недопустимими, якщо вони були отримані в результаті істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України, законами України чи міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України [2]. Прокурор зобов'язаний забезпечити, щоб слідство збирало та досліджувало не лише ті докази, що підтверджують обвинувачення, але й ті, що його спростовують або пом'якшують відповідальність підозрюваного. Недопустимими є також докази, здобуті на підставі інформації, отриманої внаслідок таких порушень. Якщо в ході розслідування прокурор доходить висновку, що зібраних доказів недостатньо для доведення вини, або якщо встановлено факти, що свідчать про невинуватість особи, він зобов'язаний прийняти рішення про закриття кримінального провадження (відповідно до статті 284 КПК України) [2]. Також слід додати, що досудове розслідування часто потребує обмеження фундаментальних прав людини, зокрема права на приватність, гарантованого статтею 31 та 32 Конституції України. Такі обмеження здійснюються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), до яких належать прослуховування, візуальне спостереження, зняття інформації з каналів зв'язку та інші подібні заходи. Водночас важливо забезпечити контроль за втручанням у приватне життя, дотримуючись принципу пропорційності. Прокурор виступає основним гарантом, який захищає суспільство від надмірного втручання з боку держави. Перш ніж погодити клопотання слідчого до суду про дозвіл на проведення НСРД, прокурор повинен оцінити пропорційність такого втручання.

Верховенство права визначає ключові аспекти діяльності прокурора як сторони публічного обвинувачення. Насамперед, воно вимагає від прокурора, який здійснює процесуальне керівництво, використовувати свої повноваження виключно для виконання завдань кримінального провадження [7, с.78].

Відповідно до статті 62 Конституції України він зобов'язаний доводити винуватість особи лише законними засобами та на підставі доказів, отриманих відповідно до закону, забезпечуючи при цьому принцип презумпції невинуватості [1]. Крім того, верховенство права знаходить своє пряме вираження у принципі недопустимості доказів. Цей принцип, закріплений у статті 87 КПК України, встановлює, що докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, визнаються недопустимими і не можуть бути використані при прийнятті процесуальних рішень [2]. Прокурор, діючи на засадах верховенства права, зобов'язаний не лише не використовувати такі докази у суді, але й усувати їх із матеріалів провадження. Це слугує ефективною гарантією захисту особи від незаконного втручання та стримуючим фактором проти свавільних методів досудового розслідування. Оскільки верховенство права тісно взаємопов'язане з принципом законності, ми можемо застосувати положення частини 2 статті 9 КПК України. Ця норма зобов'язує прокурора всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини провадження, виявляючи не лише ті обставини, що викривають, але й ті, що спростовують чи пом'якшують підозру або обвинувачення. Такий обов'язок прямо відповідає фундаментальним засадам верховенства права, зокрема ідеям справедливості, рівності та гарантіям свободи особи від свавільного обвинувачення [2]. Саме ці вимоги до діяльності прокурора є критично важливими для забезпечення рівності сторін у судовому процесі та реалізації справедливого судового розгляду. Це підкреслює, що верховенство права в кінцевому підсумку спирається на незалежний і неупереджений судовий контроль. У цьому контексті, суд не повинен бути зв'язаним державницькою природою своєї діяльності, він зобов'язаний вислухати всіх суб'єктів, а при виникненні альтернативних точок зору на тлумачення фактів і положень закону, він має допускати розумні заперечення на пропозиції або твердження публічного обвинувачення [7, с. 78-79]. Таким чином, дотримання прокурором принципів верховенства права є необхідною умовою для того, щоб суд міг ефективно виконувати свою роль як гаранта прав особи.

Підсумовуючи, зазначимо, що принцип верховенства права є не лише теоретичною доктриною, а й практичною основою побудови сучасної правової держави. У контексті становлення України як незалежної, демократичної та правової держави, він набуває особливого значення, оскільки забезпечує пріоритет прав і свобод людини над владними інтересами, а також визначає межі діяльності всіх органів державної влади. Прокуратура, як один із ключових елементів системи правосуддя, відіграє важливу роль у реалізації цього принципу.

Верховенство права, як закріплено у статті 8 Конституції України та деталізовано у профільному Законі «Про прокуратуру», є провідним орієнтиром діяльності прокурора. Це означає, що прокурор має діяти не лише відповідно до «букви» закону, але й з урахуванням його «духу» – тобто фундаментальних конституційних цінностей: справедливості, рівності, свободи, людської гідності. Кожне процесуальне рішення прокурора повинно оцінюватися через призму цих принципів.

Застосування верховенства права у прокурорській діяльності проявляється у кількох ключових напрямах. По-перше, це забезпечення допустимості доказів, що передбачає недопущення використання матеріалів, здобутих із порушенням прав людини. По-друге, це гарантування об’єктивності досудового розслідування – прокурор зобов’язаний досліджувати як обставини, що викривають, так і ті, що пом’якшують чи спростовують підозру. По-третє, це дотримання принципу пропорційності при обмеженні прав особи, зокрема під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Дотримання принципу верховенства права забезпечує баланс між інтересами держави у протидії злочинності та правами особи, створюючи запобіжник від свавільного чи політично мотивованого переслідування. Прокурор, як гарант законності у кримінальному процесі, зобов’язаний не лише підтримувати обвинувачення, а й охороняти права громадян від необґрунтованого втручання держави. У цьому полягає його ключова місія в умовах правової держави.

Отже, верховенство права є основоположним принципом, який визначає сутність і зміст діяльності прокуратури. Його дотримання забезпечує не тільки законність кримінального переслідування, а й довіру суспільства до органів правосуддя, утвердження демократії, стабільності та соціальної справедливості.

Використані джерела:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed20200101#Text (дата звернення: 03.11.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 серп. 2025 р. URL: **Помилка! Неприпустимий об'єкт гіперпосилання.** (дата звернення: 03.11.2025).

3. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII : станом на 7 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text (дата звернення: 03.11.2025).

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним

поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : Рішення Конституц. Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text (дата звернення: 03.11.2025).

5. Доллінер П. Механізми державного управління органами прокуратури України у складі прокуратури СРСР. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. М 30(69), № 2. С. 33–38.

6. Дудченко О. Прокуратура України між традицією та європейськими стандартами: чи потрібна представницька функція? *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 489–492.

7. Михайленко В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : дисертація. Київ, 2019. 281 с.

8. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/reformi/verhovenstvo-prava-ta-borotba-z-korupciyeyu (дата звернення: 30.10.2025).

ТІЛЬНА Д.О.

студентка 1 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – старша викладачка Каліцева О.В.

ЗАХИСТ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ТА ІДЕОЛОГІЧНА БАГАТОМАНІТНІСТЬ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Захист державної мови є одним із ключових чинників існування та стійкості будь-якої держави, адже саме мова виступає маркером національної ідентичності та державності. Водночас ідеологічна багатоманітність є невід'ємною ознакою демократичного суспільства, оскільки гарантує право громадян на різні світоглядні позиції та переконання. Поєднання цих двох принципів – захисту державної мови та забезпечення ідеологічної багатоманітності – становить важливу умову розвитку сучасної демократичної держави, особливо в умовах війни.

Мовна політика держави завжди була і залишається важливим інструментом формування національної ідентичності, суспільної єдності та державної безпеки. Особливої актуальності це питання набуває в умовах війни, коли національна мова стає як засобом комунікації, так і символом опору, ідеологічним маркером «свій – чужий» [5, с. 29]. Водночас будь-яке радикальне

втручання держави у мовну сферу має обмеження, які зумовлені принципом ідеологічної багатоманітності – фундаментальною засадою демократичного суспільства, що підтверджується ст. 15 Конституції України.

Ідеологічна багатоманітність – це принцип, який забезпечує співіснування різних поглядів і забороняє нав'язування єдиної обов'язкової ідеології [7, с. 5]. Вона передбачає визнання права кожної людини на власні переконання, світогляд і культурну самобутність. У контексті мовної політики цей принцип означає, що держава, навіть під час війни, не може повністю змінити мовну свободу громадян своїми ідеологічними цілями. Навіть за умов надзвичайного стану, обмеження прав і свобод мають бути пропорційними, обґрунтованими та тимчасовими.

Мовна політика України під час російсько-української війни (з 2014 року) стала одним із ключових чинників консолідації суспільства. Прийняття Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.) сприяло утвердженню української мови як єдиної державної. Проте в умовах війни постає питання: де межа між необхідним захистом мовного простору і небезпечним переходом до ідеологічного примусу?

Відповідно у цьому контексті держава переглядає та посилює мовну політику тоді, коли це необхідно для захисту національної безпеки, культурної спадщини та подолання наслідків колоніальної русифікації. Такі дії мають правову основу, зокрема у Конституції України (ст. 10) та міжнародних документах, що гарантують державам право захищати власну мову як елемент національної ідентичності. Однак принцип ідеологічної багатоманітності нагадує, що цей захист не повинен перетворюватися на утиск інших культурних чи мовних спільнот [3, с. 97].

У період війни часто посилюються патріотичні настрої, що може супроводжуватися спробами встановити жорсткі мовні норми. Водночас демократична держава повинна дотримуватися балансу між національними інтересами та правами людини.

В умовах війни особливе значення набуває формування громадянського патріотизму, що базується не на примусі, а на усвідомленому виборі громадян підтримувати державну мову як спільну цінність. Такий підхід узгоджується з історичною традицією правового захисту української мови, що простежується ще у конституційних проєктах доби Української Народної Республіки. Мовна політика доби УНР формувалася в умовах політичної нестабільності початку ХХ ст., однак уже тоді з'явилися перші спроби правового закріплення статусу української мови. У проєкті Конституції 1918 р. за гетьмана Петра Скоропадського українська вперше була визначена державною мовою.

Директорія УНР підійшла до мовної політики більш систематизовано, розглядаючи її як необхідний інструмент державного управління та суспільної консолідації.

Особливу увагу привертає проєкт Конституції О. Ейхельмана (1920 р.), у якому українська мова визначалася державною, закріплювалися конкретні правила її застосування в діловодстві та судочинстві [4]. Водночас Оттон Ейхельман підкреслював, що національні меншини мають право вільно користуватися рідною мовою, якщо це не загрожує державній цілісності. Тому завдання держави – це запроваджувати обов'язкові норми і формувати мовну культуру через освіту, медіа, культурні ініціативи. Такий підхід забезпечує поєднання патріотизму з демократичними принципами свободи слова та ідеологічного плюралізму.

Ідеологічна багатоманітність виступає своєрідним «запобіжником» від перетворення мовної політики на інструмент політичного контролю. Якщо держава втручається у мовне життя надмірно, вона ризикує відтворити ті самі авторитарні практики, проти яких воює. Вільна мова не може бути нав'язана силою – вона формується через довіру, культурну привабливість і соціальні можливості [3, с. 97-98].

Слід зазначити, що сучасна українська мовна політика є і розвивається як інклюзивно-просвітницька модель, де держава мотивує громадян використовувати українську мову. Це відповідає демократичним цінностям Європейського Союзу, до якого прагне Україна. Водночас, під час війни допустимим є тимчасове посилення державного контролю над інформаційним простором – з метою протидії ворожій пропаганді та інформаційним диверсіям.

Таким чином, ідеологічна багатоманітність не заперечує необхідності державного втручання у мовну політику під час війни, але встановлює його межі. Таке втручання має бути спрямоване виключно на захист державної мови, а не на утиск інших форм культурної чи мовної самовираженості. Збереження балансу між свободою і захистом, між національною безпекою і правами людини – головна умова стабільного розвитку мовного середовища у демократичній державі [6, с. 58].

Отже, мовна політика в умовах війни має спиратися на три взаємопов'язані принципи. Перший – безпековий: мова виступає як елемент національної стійкості. Другий – демократичний: забезпечується свобода ідеологічного вибору громадян. Третій – культурний: розвиток мови через освіту, мистецтво і суспільні практики.

Ідеологічна багатоманітність у цьому контексті не загроза єдності, а навпаки, її запорука. Адже справжня національна єдність народжується в

атмосфері взаємоповаги, довіри та усвідомленої любові до своєї мови й держави.

Використані джерела:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січня 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 11.11.2025).
2. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII : станом на 12 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text (дата звернення: 11.11.2025).
3. Доценко О. Багатомовність України: дискурс законодавчого регулювання. *Мовознавство. Літературознавство.* 2022. Т. 2, № 56. С. 96 – 101. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-2-15 (дата звернення: 11.11.2025).
4. Ейхельман О. Проєкт Конституції основних державних законів Української Народної Республіки. Київ, 1921. 106 с. URL: https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/24939/file.pdf (дата звернення: 11.11.2025).
5. Короткова Ю. М., Сабельникова Т. М. Посилення ролі мови й мовної освіти в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2023. Т. 34 (73), № 1. С. 26 – 30. DOI: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.1/05 (дата звернення: 11.11.2025).
6. Малінська Г. Д., Горбань Г. М. Мовна політика в Україні: сучасні виклики та перспективи розвитку української мови в багатомовному середовищі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* 2025. Т. 36 (75), № 1. С. 56 – 60. DOI: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.1.1/10 (дата звернення: 11.11.2025).
7. Слінько Т. М., Кушніренко О. Г. Вплив конституційних принципів політичної та ідеологічної багатоманітності на реалізацію громадянами України свободи слова та інформації. *Європейські перспективи.* 2013. № 8. С. 5 – 8. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14428/1/Slinko_Kushnirenko_5-9.pdf (дата звернення: 11.11.2025).

ФІРАР О.І.
студентка 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – викладачка Лазарєва Н.М.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Згідно зі ст. 43 Конституції України: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується». Відповідно, держава має забезпечити рівні можливості для всіх громадян [1]. Проте на практиці подібне положення не завжди реалізується у певній мірі, попри норми, закріплені також у ст. 2-1 Кодексу законів про працю України, а саме заборона дискримінації у сфері праці за ознаками, серед яких – інвалідність [2].

Нормативно-правова база щодо забезпечення реалізації трудових прав осіб з особливими потребами охоплює положення, що містяться у Конституції України, Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Кодексі законів про працю України, Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року», але процес регулювання дотримання даних норм стикається з низкою труднощів.

Опитування підприємців Конфедерацією роботодавців України визначило найбільші перешкоди для забезпечення реалізації трудових прав осіб з особливими потребами пов'язані з: підготовкою колективів підприємств до найму співробітників з інвалідністю – 18%; обладнанням для них робочих місць – 26%; пошуком спеціалістів із супроводу процесів залучення працівників, що мають інвалідність – 38%; впровадженням правил з організації роботи даної категорії працівників– 42%; пошуком фінансування закупівлі спеціального обладнання – 43% [5].

Кодекс законів про працю України встановлює у статтях 55 та 63, що залучення осіб, які мають інвалідність, до робіт у нічний час та надурочних робіт відповідно – допускається лише за умови їхньої згоди і дотримання медичних рекомендацій. Дане положення містить також ст. 172 цього Кодексу, яка, крім того, покладає на роботодавця обов'язок організувати навчання, перекваліфікацію та працевлаштування осіб з інвалідністю, враховуючи медичні рекомендації. Люди, що належать до цієї категорії, мають право на

неповний робочий день або неповний робочий тиждень [2].

Важливо розуміти, що особи з особливими потребами можуть ефективно здійснювати трудові функції не гірше за інших. Відповідно, вони мають забезпечуватися правом працювати в організаціях, установах, на підприємствах, а також займатися незабороненою законом підприємницькою та іншою трудовою діяльністю, згідно зі ст. 17 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [3].

За ініціативи «Без бар'єрів» першої леді України Олени Зеленської було видане Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року».

У даному нормативно-правовому акті зазначено висновки аналізу поточного стану забезпечення трудових прав осіб з особливими потребами, серед яких:

- існування ряду обмежень, що не дозволяють бути активними на ринку праці різним суспільним групам;
- не використання повною мірою потенціалу підприємницької діяльності та самозайнятості задля забезпечення економічної свободи людей з інвалідністю [4].

В Україні поступово відбувається реальне запровадження інклюзивності у трудовій сфері. Зокрема, створюються заклади, які забезпечують робочі місця для осіб з аутизмом, наприклад, «Sunshine Café». Персонал даного закладу харчування складається з людей, що мають розлад аутистичного спектру та синдром Дауна [10].

«Good Bread» – це некомерційна (неприбуткова) інклюзивна пекарня, яка працює завдяки благодійній підтримці, грантам і донатам. Працівники – особи з ментальною інвалідністю. Заклад проводить виставки й арт-терапію, благодійну діяльність [9].

«НовіМИ» – інклюзивна кав'ярня, де створюють робочі місця для людей з інвалідністю, включно з тими, хто пересувається на інвалідних візках. Заклад має соціальну місію, що полягає у руйнуванні стереотипів та доведенні, що «бариста з інвалідністю – це професіонал» [7].

Проте запровадження безбар'єрності у трудовій сфері не обмежується виключно закладами харчування. В Акціонерному товаристві Комерційному банку «ПриватБанк» були змінені підходи до взаємодії із клієнтами, і відповідно рекрутингу, навчання нових працівників задля забезпечення робочих місць для людей із порушеннями слуху. Як зазначають у Банку, такі ініціативи є дуже важливими, адже людям з інвалідністю доволі часто складно

знайти роботу, і серед причин відмови інколи озвучують саме порушення слуху. Програма безбар'єрності полягає у наступному: система автоматично дублюватиме текстом всі голосові- та відеоповідомлення клієнтів для фахівців банку, які мають порушення слуху. Задля ефективної та толерантної взаємодії у колективі, працівники проходять спеціалізовані тренінги з вивчення жестової мови [6].

Яскравим прикладом для впровадження в програму подолання перешкод під час реалізації трудових прав осіб з особливими потребами, а саме з порушеннями зору, є банк «Barclays», розташований у Великій Британії, який з 1985 року забезпечує справедливе ставлення до співробітників і претендентів на роботу, які мають інвалідність. Понад 200 людей, що мають проблеми із зором, змогли реалізувати себе завдяки впровадженню нової технології, що значно полегшила процес здійснення ними своїх трудових функцій, – термінали зі шрифтом Брайля й мовні термінали. До підготовки даного проєкту були залучені розробники спеціального програмного забезпечення, представники урядових структур, наставники для людей із проблемами зору та співробітники компанії [8, с. 71].

Підсумовуючи результати даного дослідження, можна виокремити головні проблеми у сфері реалізації трудових прав осіб з особливими потребами, а саме: дискримінація та обмежений доступ до ринку праці, також недостатньо створювані робочі місця, невиконання роботодавцями обов'язків щодо створення належних умов праці. Незважаючи на законодавчі норми, багато роботодавців ухиляються від їх виконання, що призводить до складнощів із працевлаштуванням та подальшою реалізацією трудових прав даної категорії людей. Проте позитивні зміни все ж впроваджуються, хоча й не у тих масштабах, які могли б забезпечити робочі місця для більшої кількості осіб з особливими потребами. Відповідно, існує актуальна і гостра потреба активнішої реалізації програм безбар'єрності в Україні.

Використані джерела:

1. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4235 (дата звернення: 14.11.2025).

2. Кодекс законів про працю України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 15.11.2025).

3. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII : станом на 1 січ. 2025 р. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#n128 (дата звернення: 15.11.2025).

4. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р : станом на 25 берез. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#n3 (дата звернення: 15.11.2025).

5. В Україні діє програма, спрямована на подолання значних труднощів у доступі до роботи для людей з інвалідністю. *Українська незалежна фундація правників*. URL: https://uifl.org/v-ukrayini-diye-programa-spryamovana-na-podolannya-znachnyh-trudnoshhiv-u-dostupi-do-roboty-dlya-lyudej-z-invalidnistyu/ (дата звернення: 14.11.2025).

6. Інклюзивна система працевлаштування: ПриватБанк створює нові можливості для людей з порушенням слуху. *privatbank.ua*. URL: https://privatbank.ua/news/2025/9/26/inklyuzivna-sistema-pracevlashtuvannya-privatbank-stvoryuye-novi-mozhlivosti-dlya-lyudey-z-porushennyam-sluhu (дата звернення: 15.11.2025).

7. Кав'ярня НовіМИ. *Instagram*. URL: https://www.instagram.com/kaviarnia_novi_my/?igsh=bnppbXRjZmdzcTk=&utm_source=qr (дата звернення: 14.11.2025).

8. Працевлаштування та зайнятість людей із інвалідністю: Довідник для роботодавців / упорядники: Т. Семигіна, О. Іванова. 2010. 140 с. URL: https://www.dcz.gov.ua/assets/pdfs/oon.pdf (дата звернення: 15.11.2025).

9. Good bread | Інклюзивна пекарня. *Good bread | Інклюзивна пекарня*. URL: https://goodbread.com.ua/ (дата звернення: 14.11.2025).

10. Sunshine Cafe. *Instagram*. URL: https://www.instagram.com/sunshine_cafe_ua?igsh=MTNjODRwenVzYnlucQ== (дата звернення: 15.11.2025).

ЗМІСТ

Переднє слово……..….3

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ВОЄННОМУ ТА ПОСТВОЄННОМУ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

Козаченко О.В. ВПЛИВ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА НА КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ…….….4

Мусиченко О.М. СТАНДАРТ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..…..….10

Калитаєв В.В. ЗАГАЛЬНІ ЦІЛІ ЗАСТОСУВАННЯ НЕКАРАЛЬНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ……...…14

Башмакова А.О. ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ……..….18

Бєлан Є.В. ТАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОГО ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО…….21

Боденчук Е.П. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВИЧОК І ЗВИЧОК ЛЮДИНИ……...…25

Бородіна В.Ю. ЗАВДАННЯ І СУТНІСТЬ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ……..27

Векман М.І. ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СИНДРОМ І ЙОГО ВПЛИВ НА КРИМІНАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ……...30

Заграничний Д.В. ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……...33

Заіченко А.О. ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ…….……37

Земцова К.В. РЕАЛІЗАЦІЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЗА ХВОРОБОЮ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ…….41

Зима К.С. ПОРУШЕННЯ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОГО ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ…..….44

Іванов М.А. ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОТРИМАННЯМ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ……...47

Імшеницька Т.А. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОЇ ЖІНОЧОЇ КРИМІНАЛЬНОСТІ……...…50

Камбур В.В. ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПОГАШЕННЯ СУДИМОСТІ…….……54

Кобринчук Р.Д. ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВІЙНИ…….…….57

Кононюк Б.П. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..61
Кубінець І.М. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ……...65
Лоншакова Ю.Р. ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОШОВИХ ЗНАКІВ……...67
Непомнюща М.О. ВІДМИВАННЯ ГРОШЕЙ: ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ, ТИПОЛОГІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ТА СУДОВА ПРАКТИКА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО ЧАСУ……...71
Панченко Д.Ю. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА ПРОЄКТОМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ……75
Розгон Д.О. КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ……..78
Рущак Д.В. КРИМІНАЛЬНІСТЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ…….82
Тюпа С.О. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ВИДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ……..84
Удовидченко С.С. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВІКТИМІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ…88
Фірар О.І. КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ АУДИТУ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ……..93
Халілова Д.І. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОКРЕМІ ВИДИ МНОЖИННОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ…96
Хмельов А.О. КОНТРАБАНДА І НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВІЙНИ…….99
Чумак А.О. РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ…...…102
Чухліб А.А. СТАН КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ, ЗОКРЕМА У ВОЄННИЙ ЧАС….105
Шаповалов А.В. ВИДИ СПІВУЧАСНИКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ……..109
Швець Д.О. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 3 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.……113

Шенягіна В.С. ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ……..…117
Яремчук Ю.В. КРИМІНОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ…….121
Башмакова А.О. ЕКОЦИД ЯК ВИКЛИК ПРАВУ НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……125
Боденчук Е.П. ЗАПОБІГАННЯ ЖІНОЧІЙ КРИМІНАЛЬНОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ……128
Заграничний Д.В. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА……131
Земцова К.В. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗМІНУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ, ЗАБРУДНЕНИХ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ……...135
Імешицька Т.А. СИСТЕМА КРИМІНАЛІСТИКИ……...139
Рущак Д.В. ЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОСУДДЯ……142
Тюпа С.О. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ……145
Удовидченко С.С. ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ.....148
Фірар О.І. ЗАГРОЗИ ЯДЕРНІЙ ТА РАДІАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ ВНАСЛІДОК ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ…….153
Халілова Д.І. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ…...……157
Чумак А.О. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА У ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ, СПРИЧИНЕНИХ ВІЙНОЮ……..…….160
Швець Д.О. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СПРОЩЕННІ МИТНИХ ПРОЦЕДУР ДЛЯ ГУМАНІТАРНИХ ВАНТАЖІВ..164
Шенягіна В.С. ОСОБЛИВОСТІ ВСТУПУ НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……...…168
Земцова К.В. КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД……..……173
Халілова Д.І. КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..……..176

Швець Д.О. ЗАКОННІСТЬ РІШЕНЬ ПРО МОБІЛІЗАЦІЮ ТА БРОНЮВАННЯ У КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ……...180
Башмакова А.О. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ГАРАНТІЯ ДІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ……184

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ВОЄННОМУ ТА ПОСТВОЄННОМУ ПРИВАТНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

Данильченко О.В. ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: СУЧАСНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ……187
Яценко О.Л., Шенягіна В.С. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОЛІЗІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОСТОЮ ТА ПРИЗУПЕНННЯ ДІЇ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ…….191
Гасратова В.В. ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН…….194
Гришина К.А. ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ……...…..197
Зима К.С. ЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ…….…….201
Іванов М.А. БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКА І РОБОТОДАВЦЯ У ВОЄННИХ УМОВАХ: ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ……..…….203
Колобовніков С.С. НОВАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЩОДО ВІДДАЛЕНОЇ РОБОТИ…….….206
Кононюк Б.П. ЗМІНИ У ПРОЦЕСІ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ…..209
Кубінець І.М. МЕДІАЦІЯ В ТРУДОВИХ СПОРАХ…….....212
Кузіна В.М. ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ……215
Марков-Савченко О.С. ГАРАНТІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ…….....219
Удовидченко С.С. ПРАВО НА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРАВ ЛЮДИНИ…….223
Швець Д.О. ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ…….……228
Шенягіна В.С. ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……232

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У МІЖГАЛУЗЕВОМУ ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ВОЄННОГО ТА ПОСТВОЄННОГО ПЕРІОДІВ

Волкович О.Ю. РОЛЬ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ДЕРЖАВИ ПРИ ЕКОНОМІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД……...……..236
Гардзинська Є.О. ДЕГРАДАЦІЯ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ПІВДЕННИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІ….240
Гурич Л.М. ГАРМОНІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ…….244
Імешицька Т.А. ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ ТА КРИПТОВАЛЮТА: ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА ЕСТОНІЇ.…….247
Розгон Д.О. СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ЗНАЧЕННЯ, ЗАВДАННЯ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ……..…..253
Марков-Савченко О.С. ВІДНОВЛЕННЯ ЯКОСТІ ЗЕМЕЛЬ ПІСЛЯ ВОЄННИХ ДІЙ ЯК ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ……256
Удовидченко С.С. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ…….…….260

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ДОМІНАНТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Корунчак Л.А., Кубінець І. М. ДО ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЙ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН У ПІДТРИМАННІ МІЖНАРОДНОГО МИРУ ТА БЕЗПЕКИ…….…266
Андрійчук І.Л. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА У ПИТАННІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ…….270
Гардзинська Є.О. ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ……..273
Геворгян А.А. МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ…….....277
Згурський Б.А. РОЛЬ ПРОФСПІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ТРУДОВОМУ СПОРІ……..…….280
Іванов М.А. ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ РУЙНУВАННЯ КАХОВСЬКОЇ ГІДРОЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ ВНАСЛІДОК ЇЇ ПІДРИВУ……...284
Кубінець І.М. КІБЕРБЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ВИКЛИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ……288

Марков-Савченко О.С. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ…...291
Тільна Д.О. ЗАХИСТ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ТА ІДЕОЛОГІЧНА БАГАТОМАНІТНІСТЬ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД……..…..296
Фірар О.І. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ……..…300

Наукове видання

Роль верховенства права в правовому забезпеченні балансу інтересів людини, суспільства і держави у воєнний та поствоєнний періоди

Матеріали круглого столу

м. Миколаїв, 10 грудня 2025 року

Електронне наукове видання

Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів публікацій,
проте ми поважаємо право кожного учасника на висловлювання своїх ідей,
критичних зауважень, інших суджень

Підписано до поширення через мережу Інтернет 22.01.2026.
Об’єм даних 3,65 Мб.
Видавництво Миколаївського навчально-наукового інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»
вул. Ген. Олекси Алмазова, 18, 54038, Україна
Тел./факс (0512) 40-86-54
E-mail для авторів: krugstilnauk@gmail.com